VEDRE

HRVATSKE DUŠE

ALMANAH

U ZAGREBU 1922.

Vedre hrvatske duše.

Almanah 1922.

TISKARA NARODNE PROSVJETE U ZAGREBU

Vedre hrvatske duše

Almanah hrvatskih katoličkih svećenika

Uredio Ivanko Vlašićak

Prva knjiga

U Zagrebu 1922.
Izdalo uredništvo
U komisiji Narodne Prosvjete

PONOSU

HRVATSKIH KATOLIČKIH

SVEĆENIKA

DON FRANU BULIĆU

KOD NJEGOVE SEDAMDESETPETE GODIŠNJICE

ČESTITA NA OVAJ NAČIN

CJELOKUPNO

HRVATSKO KATOLIČKO

SVEĆENSTVO.

Čitaocu.

Tisuću godina i više nosilo je hrvatsko katoličko svećenstvo poput Atlasa na svojim leđima hrvatsku prosvjetu.

Za Ilirstva i kasnije podmetnuše mnogi hrvatski svjetovnjaci svoja leđa pod taj teret.

U posljednje pak doba uvriježila se među našim svjetovnjacima misao, da se hrvatski katolički svećenici ne trebaju uopće plesti oko hrvatske prosvjete, hrvatske književnosti. Ta oni su neželjeni gosti, neznane delije — quantité negligeable!

Što da kažemo na to?

Mjesto odgovora upiremo prstom na čitavu četu svećenika književnika. Toliko valjanih radnika nema nijedan naš stalež.

Tu su pjesnici:

Biskup Dr. Frano Uccelini (preveo Danteovu „Divinu Commediu"), J. Hranilović, Antun Sasso, O. Mladen Barbarić, biskup Dr. Ivan Šarić, fra Bono Zec, Dr. Fran Binički, Izidor Poljak, Milan Pavelić, fra Branko Škarica, fra Jozo Markušić, fra Aug. Čičić, Ante Dellale, A. Violić-Ljubičić, Josip Perković, Lovro Knežević, Pavao Gvozdanović, fra Vid Mihičić.

Tu se vrsta četa pripovjedača:

Pierre Lucki (Kerubin Šegvić), Josip Lovretić, Dr. Svetozar Rittig, Janko Barle, Dr. Fran Binički, Don Marko Vežić, Mijo Lamot, Blaško Raić, Ivanko Vlašićak, Stjepan Petranović, Špiro Petranović, Nedjeljko Subotić, Lovre Katić, Ante Šunjić, Ilija Gavrić, Martin Gudelj.

Iza njih se nizaju istorici:

Don Bare Poparić, Dr. Julijan Jelenić, Dr. Luka Jelić, Dr. Svetozar Rittig, Janko Barle, Matija Pavić, Lj. Ivančan, Milan Kučenjak, Vjek. Noršić, fra Jerko Vladić.

Kritikom se bave:

Dr. Jakov Čuka (Jakša Čedomil), Ante Petravić, Kerubin Šegvić, Ferdo Rožić, Vinko Jurković.

Arheolozi su na glasu:

Don Frane Bulić i fra L. Marun.

Folkloristiku obrađuju:

Josip Lovretić, Don Frane Ivanišević; Josip Kotarski i drugi.

Leksikografiju gaje:

Ivanko Vlašićak, O. Ciprijan Brkić.

Novinari su vješti:

Don Bianchini, Prodan, Šegvić, Ambroz Benković, Karlo Cankar. Ilija Gavrić.

Ostali pisci raznih struka:

Dr. Augustin Juretić, Dr. Dragutin Kniewald, Dr. fra Stanko Petrov i drugi.

Mislili su, da smo se ucrvali, govorili su, da u nas udara mrtavštinom, a evo: neka govore ta imena!

Hrvatsko katoličko svećenstvo treba da ima svoj Almanah oko koga će se okupiti svake godine po izbor književnici kao pčele oko svoje košnice. Onda neka nas sude naši školovani svjetovnjaci, naš dobri puk, a i gospoda po nekim ministarstvima!

Treba tek sakupiti sve te razasute energije, treba oživiti usnule vulkane, treba probuditi staleški ponos.

Osobito je važna ,,Galerija starih i novijih svećenika". U njoj ćemo iznositi svoje zaslužne ljude, koji su se odlikovali u književnosti, glazbi, slikarstvu, politici, ekonomiji. Ocrtàvat ćemo i takove tipove, koji su razvedravali čitavu okolicu svojom duhovitošću, koji su grijali čitavu krajinu dobrotom svoga srca, svoje desnice.

Kad već nemamo Memoara iz ilirskih i apsolutističkih vremena, sačuvajmo barem one anegdote, što se još pronose po našim društvima.

„V čem zdřímali pradědové,
To pilnujte potomkové"! —
(Ján Kollár u „Slávy dcera").

Neka prione hrvatsko katoličko svećenstvo što življe oko svoga Almanaha! On će biti našom najrječitijom, najuspješnijom Apologijom!

Treba, da već jedared vide svi naši protivnici, kako mi nijesmo dokoni stokućani, nego vrijedni, marljivi sinci svoga hrvatskog naroda!

Ove godine nije naš Almanah izašao onakim, kako bi to želio urednik. Za dva mjeseca ne mogu se učiniti čudesa.

Pjesnici su se radi kratkoće vremena slabo odazvali, pa je zato dodano nekoliko pučkih molitava sa poluotoka Pelješca.

Ipak će, nadamo se, doskora vidjeti svi, da hrvatski katolički svećenici nijesu mrke, tajnene sfinge, nego su uvijek bili, a i danas su, prave, vedre hrvatske duše.

A sada: Bože pomozi i blagoslovi!

UREDNIŠTVO.

PJESME

Dr. Fran Binički,
župnik

Široka Kula (Lika)
17. IX. 1921.

Novo vrelo.

— Vrelo, mlado vrelo! — slavuj suncu javi,
— Vrelo! — klikće lasta veselo kroz selo,
Bistra voda šuška po zelenoj travi,
Što pozdravlja s cvijećem milo mlado vrelo.
Sve je selo milje, radost obuzela
I sve hrli k vrelu, da ga željno kuša,
Mudrićima tuga na srce je sjela,
Na dušu im teška savila se tmuša.
Kamenje i drvlje vuku pa se trude
Da zatvore vrelo, a dječicu pute,
Da u vrelu peru blatne noge, sude,
Ali zaman s djecom bistru vodu mute.
— Otrovna je voda! — najzad šapću muklo,
Žedni ljudi piju, za njih malo mare.
— Poznamo vas, klikću, pa puklo kud puklo,
Ne pijemo više iz mutne vam bare....

▪ ▪ ▪

Lijepa Mara.

Na vrhuncu Gvozd planine
Stajala je lijepa Mara,
Gledala je djecu svoju.
Gdje ih mori kletva stara.

Gledala je, uzdisala,
U to silan vihar dunu
I zaljulja Gvozdom starim
I odnese Mari krunu.

— Zlatna kruno mojih pređa,
Lijepa Mara zajecala,
Kamo si mi poletjela,
U čije si ruke pala?

Kogod bio, srca moga
Ne zadobi dovijeka,
Dok ne lati odvjetak te
Hrvatskoga starog hreka.

Biser truni lijepa Mara,
Niz planinu lomnu skoči,
Krunu traži, dok joj sanak
Ne zaklopi trudne oči.

Tvrdo spava lijepa Mara,
Iz očiju biser truni,
A o sreći staroj sniva
I o staroj zlatnoj kruni.

Sniva tužna, dok joj krunu
Čvrsto stiska tuđin lakom,
A djecu joj zavađenu
Dijeli, tišti tvrdom šakom.

A anđeo kupi suze,
Što ih roni lijepa Mara,
U Plitvice suze lijeva
I jezera divna stvara.

I minuše dugi vijeci.
Silan vihor zemlju strese,
Lijepa se Mara prenu,
Divne joj se oči krijese.

Gleda milu djecu svoju,
Gdje joj biser s lica taru,
Izmučenoj majci nose
Pradjedovsku krunu staru.

Glednu Mara, tužno ciknu:
U divotnoj zlatnoj kruni,
Biserja joj zlatnog nema,
Tuđinska ga zloba struni.

Ciknu Majka: — Djeco moja,
Meni nema sreće, mira,
Dok biserja ne skupite
Velikoga Krešimira.

Ciknu Mara, opet klonu,
I zaore milijuni:
— Skupit ćemo biser sjajni,
Što ga tuđa zloba struni.

Vjenčat ćemo čelo tvoje,
Naša majko zlopatnice,
Bratskom slogom i ljubavi
Vedrit ćemo tvoje lice.

Kunemo se, draga mati
Tvojom suzom i uzdahom,
Kunemo se srećom svojom
I djedovskim svetim prahom!

Niz planinu i doline
Divotne nam djedovine
Gromki poklič vjetri nose:
Kunemo se, kunemo se!

S. Milovanov:

Kristov radnik.

Prikazano Mn. P. Ocu fra Petru Kr. Bačiću, zlatomisniku (1871.—1921.)

Snježan anđel neki danas vije cvijeće
Rumeno i bijelo oko Tvoje glave,
A uz lijer i ružu ljubičice mave
Anđeoska ruka u Tvoj vijenac meće.

U ta tri je cvijeta povijest Tvoju slio,
Povijest mnogih ljeta, povijest duga rada
Po pristavam župnim svetog vinograda,
Kud si mnogu kaplju mučna znoja lio.

Trn je mnogi niko na Tvojemu putu,
Mnogi korov htio da Ti djelo davi,
Mnoga zginu muka u zaludnoj travi,
Mnogo zrno dobro na kamenu ljutu.

I gledat si mogo, kako bilje vene,
Što ga ruka Tvoja zalijevala pomno,
Kako tlo je bilo vrletno i lomno,
Gdje si cvijetak htio da mirisni zene.

I drugi bi susto, ostavio rađu;
Ti si dalje išo zacrtanom stazom,
Novi žar je šikljo nepresahlim mlazom,
Iza svakog trna čar si kušo slađu.

Otkle taka moć Ti, otkle divska snaga?
To u srcu Tvome cvjetale su ruže
I ljerovi, što se uvijek s njima druže,
Gdjegod s Križa Krist se smiješi oka blaga...

A nad Tobom sveđer smiješak njegov blista
Još od onog dana, kad Te obra za se,
Kadno Tvoju dušu uz nebeske krase
Zaodjenu stola plamena i čista.

Pa Ti dani teku — ah! to izvor teče
Ispod bijele stijene u gorskome kraju:
Iznad njega zrake Božjeg sunca sjaju,
A na njemu duše tajnu žeđu liječe.

Tko bi kazat znao, koliko je pilo
Sa tog bistrog vrela ožednjelih duša,
Kolikim je iza rastjeranih tmuša
Uz Tvoj plamen bilo i svijetlo i milo?

Ti to kazat ne ćeš — ne kaže ni vrelo,
Tiho gorsko vrelo ispod bijele stijene,
Kolike je cvijetke, biljčice zelene
I ptičice lake na svom putu srelo....

Ko ljubica tiha što se u grm skriva,
Da joj ljudsko oko ne ugleda lice,
I Ti svojom stazom gledao si nice,
Da ne znadu ljudi Tvoga rada živa.

Al ljubicu miris odaje u travi....
I Tvoj miris dobri osjetiše ljudi;
Rajski miris, što se sa Kristovih Grudi
Na obrane lije, ljudska srca trâvi....

* * *

O daj još nam dugo miris Kristov nosi,
Ljubičice tiha u gorskome kraju,
O nek nam još dugo latice Ti sjaju,
Nek im nježan dašak na duše nam rosi!

A na nebu Gospod sva Ti djela živa
U pravednu knjigu zlatnim slovom piše...
Kako li će jednom oh! da zamiriše
Ljubičica skromna, što se u grm skriva!

Ljerovi i ruže resit će Ti čelo,
Anđeli će snježni rajsku pjevat pjesan,
S kraja na kraj neba poklik urnebesan
Pratit će Te sretna pred Jaganjče bijelo.

I od tog ćeš časa s Njime vječno hrlit
Po livadi vječnoj ruža i ljerova,
S usne će Ti pjesma oriti se nova,
I Janje ćeš Božje vječnom srećom grlit!

Narodne pjesme
sa poluotoka Pelješca u Dalmaciji.

A. Pobožne pjesme.

1. Kiabito sveto.

Kiabito *) sveto,
Po Bogu začeto,
Po svetom Trojstvu prebivalo,
K nama se raspleđivalo!
Gospa kleči na kolinu,
Pa dozivlje Arkanđele,
— O Anđele Arkanđela:
Donesi mi ključe zlatne
Od svetoga Kiabita,
Da otvorim sve visine
I zatvorim sve dubine,
Da izbavim s njima sada:
Na moru mornara,
Na kopnu kopača,
U selu seljaka,
U gori gorštaka,
U putu putnika,
U kući kućnika!...
Raskrsti †
Raskrstio te † Otac † Sin †
I Duh sveti! Kako Bog
Prebivalo u nami — Amen!

2. Kad se ulazi u crkvu.

Dobro jutro, kor Nebeski,
U tebi je Križ presveti!
Križu ću se pokloniti,
Bogu ću se pomoliti:

Ja uzimam svete vode
Za spasenje duše moje!
Na me voda, s mene grisi,
Sveti Duše Ti odriši — Amen!

*) „Kiabito" od psalma: „Qui habitat", što se moli pred Svetohraništem na pavečernji. Stoga „kiabito" = Svetohranište ili Presv. Tijelo.

3. Za putnike.

Ko ono gori škripje?
Gospa Sinka zibje!
Kamara se otvara,
Gospa Sinka pozdravja:
Homo, sinko, na more!

Na moru je galija. —
S nama Bog i Marija
Bonaca *) je kako mliko,
Pomogo nas sveti Niko!
Na moru je brod —
Pomogo nas Bog!

4. Prije lijeganja.

Ja sam grešnik, idem spati,
Sam Bog znade, hoću l' ustati.
A ja molim Boga moga,
Da mi pošlje Anđela svoga,
Da mi duša s njim pribude,
Da mi tilo pripočine!
Naslonit ću glavu moju,
Na ispovijed svetu Tvoju,
Dušu moju u ruke Tvoje
Tilo moje na rame Tvoje!
Bog sa mnom, Gospa preda mnom,
A anđeli povrh mene!
Duh sveti u meni!
Tamo dušman od mene!
Mene čuva Sin Djevice,
Sin Marije Majke Božje!

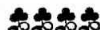
5. Molitva u nevolji.

Jedna mala crkvica
Sagrađena kamenom,
Nakađena tamjanom,
U njoj zlatni kokot spi.
Kokot kukurikaše,
Svetu Djevu buđaše:
— Slavna Djevo Marijo,
Ili spiš ili kiš,

*) Bonaca = tal. bonaccia, to jest tišina, mirno vrijeme na moru.

Ili sanak boraviš ?
Niti spim niti kim,
Niti sanak boravim !
Meni se je sanjalo,
Da su mi se Žudili
Bezbožni prikazali,
Sinka moga zgrabili,
Šulicom zadivali
Čavlim ga probijali.
Sveta krvca kapljaše,
Anđel' s neba lijetaše,
Slavne čaše nosjaše,
Svetu Krvcu kupljaše !
Na nebesa vratiše,
U vino je slijevaše.
Nebesa se otvoriše
Od velika milmirisa !
Govoraše Sin Božeti:
Ko tu molbu izgovori
U dan svetog Velikog Petka,
Kad se ljubi Križ presveti,
On bi bio sveđ izbavljen:
Od ognja gorućega,
Od pakla paklućega,
A prije smrti osam dana,
Anđio bi njega pohodio,
Da povede njega u raj — amen !

Kazala ove pobožne pjesme Frana ud. Bonfiol iz Stankovića na Pelješcu. Skupio ih Nedjeljko Subotić.

PRIPOVIJESTI

Dr. Fran Binički, Široka Kula.
župnik

Kule u zraku.

I.

Svršio se krvavi pokolj. I k njima je doletio radostan glas, da u starom zavičaju, u dragoj im Hrvatskoj, pjevaju druge ptice. I oni iz Amerike potegoše u Stari kraj, pod Velebit. Donesoše i na sebi i uza se. Dođe i Joso Božić. Momak gojan, jedar, pristao. Kad se u nedjelju obuče pa pođe k crkvi, daj dva oka, da ga se nagledaju. U župnički dvor dođe posve voljko, neprisiljeno. Župnik na prvi mah pomisli, da je neki viši činovnik. Kako još ne bijaše nikoga, rasprede s njim razgovor.

— Mislio sam, g. župniče, da ću još zateći popa Josu, koji me je krstio i uzgajao. Nu čuh, da je na žalost morao odavle.

— Nažalost prijatelju! Za prevrata je naš svijet bio podivljao. Dašto, mnogo je trpio svijet za rata i na bojnom polju i kod kuće. A kad se osjetio slobodnim, iskaljivao je bijes i na nevinima. Pače su nevini najviše trpjeli. Eto na priliku dobroga popa Jose.

— Da, da, gospodine plovane. Ja ga poznam s jedne strane bolje od Vas. Među nama je ovdje ostario. Mnogo se mučio, mnogo radio, a sve strpljivo, nesebično i veselo. Ja mu imam mnogo zahvaliti, a malo ko nema.... Zato mi je i čudo, kako se moglo naći ljudi pasje duše, pa ga i orobiti i na nj metnuti ruku.

— Rekoh vam, prijatelju, naš je svijet bio podivljao. Uostalom ste obišli dosta svijeta, pa ste mogli vidjeti, da nije baš hrvatski narod najgori, ni kad ga zahvati bijes. A onda, čujem, da je ovdješnjih župljana bilo malo među pljačkašima. Vi i sami možete misliti, koji su za to.

— A kako Vi s mojim seljanima. Tvrdi ljudi i zasukani, a?

— Tvrdi, brate, kao kamen. Zasukani kao njihovi grabići. Idu u crkvu, daju milodare, idu i na ispovijed, ali ...

— Ima li sad pobožnih društava? Čitaju li ljudi knjige i novine?

— Pobožnih društava? Aja, brate! Bio je pop Joso uveo više društava. I ljudi su se odazivali. Polovica se župljana ispovijedala svaki mjesec. Djevojke su se natjecale s drugima. Momci su bili stideći kao djevojke. Ali za rata propade sve. Uskrsnu će ispovijed obaviti gotovo svi. Neki će i na veće blagdane. Nu šta ćete, kad je to sve samo od navade! Djevojke su bacile stid pod noge. Momci laju na zvijezde. A što je najgore, naš svijet ne vjeruje nikome, nikoga ne sluša. Htio sam osnovati čitaonicu, niko se ne odazva. Naručio sam bio nešto novina. Ljudi su primali i čitali, a ja sam morao platiti. Sabrao sam nešto knjiga i posudio momcima, a oni su ih rasparali. Prelo, krčma, karte — to su vam knjige naše mladeži i stareži.

— Strahota je to, gospodine župniče! Naše selo ide u bezdan.

— Ne treba očajavati, prijatelju! Možda Bog da, te se sve okrene. Sav je svijet pijan i bijesan. Naši su ljudi bili na svim ratištima, po svoj Evropi. Vidjeli su mnogo zla, a zlo se lako prima. Naša je inteligencija ili bez vjere ili nehajna, svakako rđav izgled seljaku. A onda i naši Amerićani.

— Da, zbilja, kako ovi, koji dođoše iz Amerike?

— Kako koji. K meni su došli svi. I u crkvu su dali. Kadikad dođu i u crkvu ili pred crkvu. Nu čujem, da neki očito rogobore protiv vjere i protiv Boga.

— I to možda oni, koji se pred vama pričinjaju dobri vjernici.

Da — baš oni.

— Poznam ih ja, gospodine župniče. Da prostite, uši. U Americi su malo radili. Živjeli su ponajviše o tuđoj muci. Dostali su se na laku ruku dolara. Donijeli su pune džepe. Sad su im dolari bogovi. Nu široko je grlo, a ruke teške za posao. Kad im njihovi „bogovi" proteku kroz grlo, tražit će Boga. Nu Petar Lulić i Toma Teslić i njihovi drugovi nijesu puno u našem selu vrijedili ni dosele, u Americi ih je sve preziralo, a sad mogu zaluditi samo one, koje vuku u krčme i poje ih, dok ih ne počnu šišati na kartama.

— Čujem već, da su počeli. Ima luda, koje zaigraju po 4—500, a djeca im idu bosa i gola. Zaman korim javno, zaman molim i opominjem. Htio sam, da naši ljudi osnuju ovdje seljačku udrugu.

— A šta se ona prva raspala?

— Odavno. Kad bismo imali udrugu, naš bi se svijet više i zbližio, više bi štedio, lakše prolazio. A s udrugom bi

se dala spojiti i čitaonica i prosvjetno društvo. Pokušah češće, nagovarah i Američane. Svi odobravaju, ali niko ne će da zagrize.

U župnički dvor počeše dolaziti i drugi ljudi. Joso se Božić preporuči i ode. Bio je zamišljen. Po glavi mu se vrzla seljačka udruga, čitaonica, prosvjetno društvo. I već je gledao, gdje sva okolna mjesta upiru zavidno prstom u njegovo selo.

II.

Minu nedjelja dana. Joso je Božić češće prolazio ispred crkve, češće zavirio i u crkvu i pomolio se. Župnika bi samo pozdravio i izgovorio se, da mu se žuri. U nedjelju se na blagoslov skupilo mnogo svijeta. Župnik se nemalo začudio. Događalo se redovito, da je na prste jedne ruke mogao pobrojiti sve muške, kadikad i ženske. I danas je žena malo. Gotovo su tu sami muški, pa i oni, koji teško da ikad zavire u crkvu. Iza blagoslova eto sviju u župski ured. Na čelu im Joso:

— Gospodine župniče, kliknu veselo, vodim vam seljačku udrugu.

— Udrugu! — iznenadio se župnik ugodno.

— Da, ili bolje: evo nas, da osnujemo udrugu.

Župnik sav veseo ponudi stoce, koliko je imao, pozdravi došljake i uzme ih moliti, neka svoju nakanu izvedu ozbiljno i ustrajno. Na to će Joso:

— Braćo i seljani, evo nas ovdje razne dobe, razne ćudi, evo nas da se razgovorimo i dogovorimo, kako bi odsele mogli živjeti bratski i ljudski.

— Pa mi smo i dosele živjeli ljudski! — presiječe Toma Teslić. A evo braća znadu, ko nije htio ni ljudski ni bratski ni u Americi ni ovdje. Ko je tebe kad vidio u krčmi? Škrtica se boji za svoje dolare.

Ljudi se uzvrpoljiše, a Joso će mirno:

— Brate Toma, ja se nijesam došao prepirati. Ako ćeš slušati, slušaj; ako ne ćeš, govori ti, ja ću slušati.

— Very well. Samo govori, ali ne prodiči. Ja ne slušam ni popove prodike, kamo li ću tvoju.

Ljudi pogledaše u Teslića, pa u župnika. Teslić je već bio navrzan, a župnik je mirno sjedio. Joso nastavi:

— Braćo, da ne prodičem, odmah ću na srijedu. Svi mi, što smo bili u Americi, znamo, što je udruga.

— Znamo, znamo, bili smo članovi kumpanija....

— Dobro! Svaki je nas donio lijepu svotu. Znate, da smo ih krvavo zaslužili.

— Kako ko — presiječe drsko Petar Lulić, a ljudi se nasmijaše.

— Naši su stradali u Starom kraju, mi smo u Americi bili pravi robovi. Šteta bi bila, da muka od deset godina propadne bez koristi. Osnujmo udrugu, uložimo svoj novac, podignimo svoje selo.

— Dinamitom u zrak — dobaci navrzni Teslić.

— Hoćemo li ljudi, osnovati udrugu?

— Hoćemo. Da što ćemo? Ako ne ćemo mi, hoće drugi. Zašto bi živjeli samo krčmari od naše muke! — ozvaše se glasovi.

— Dobro, ljudi! — uplete se Pajo Franić. — Nu udruga ima više vrsti. Hoćete li trgovačku, hoćete li drugu? A onda kako ćete: sami Američani ili svi? Hoće li neki biti osnivači, a drugi članovi?

— Hoćemo! .... Ne! .... Svi .... Kumpanija .... Šta će nam razlika? Svi smo ljudi .... Da, hoćete nas još guliti. Znamo mi vas ....

— Ljudi, opet će Pajo, ovdje vas ima polovica, koji ne kane stupiti u udrugu. Najbolje će biti, da vi odete ...,

— Oho, gospodina mi! Još je udruga na vrbi svirala, a on već komandira ka veljbaba. Jok, braco, ne idemo.

— Pajo, pusti ih, neka slušaju i govore. Više očiju više vidi. Dakle, braćo, govorite, ali po redu — dometnu Joso Božić.

— E ljudi i drugovi, najprije treba da znamo, što će naša udruga nabavljati — istače se Luka Nikolić.

— Premudrost! Što će nabavljati? Brašna, žita, sijena, kolomaza, opanaka ....

— Jok, ne opanaka. Ja zaprečujem! — skoči opančar Janko Filipović.

— O gospodine, ti zaprečuješ? I to ti je opredjeljenje naroda! Baš hoćemo i opanaka i kože i cipela — ciknu Dane Petrić.

— A cukra i kave ne ćemo, a? Nijedna vam baba ne će blizu udruge. Treba i vina i rakije i likera .... Treba i masti i kolomaza .... uzvrpolji se Stjepan Jurić.

— Treba kolomaza za tvoj jezik — uštine Petar Lulić ....

— I papira .... I tinte .... I cigara .... I robe!

— Jok, ne robe!

— Zašto ne robe? Hoćemo li ići goloruki? I stolova i drugoga pokućtva .... I lonaca ....

— Valjda kaluđerovačkih? I svega ... Bazar, bazar nam treba! .... uzvikaše se ljudi, nadvikujući jedan drugoga.

— Ljudi Božji, što mlatite praznu slamu? — nadviknu sve Joso Božić. — Što gradite kuću od krova, a ne od podumijente?

— Zaprečujemo! Poreci! Mi da mlatimo praznu slamu!

— Zaprečujemo! — uzvrpoljiše se svi.

— Ne budite djeca! Najprije osnujmo udrugu, skupimo novaca, a onda ćemo se već dogovoriti ....

— Jok, ne ide tako. Ne ćete vi bez nas .... Da! Donijeli ste nešto dolara, pa odmah ....

— Za udrugu, ljudi, treba najprije kuća. Evo, ako se dogovorimo, ja ću vam iznajmiti, pa i prodati — dobaci Pajo Franić.

— Ne prodati! .... Ne iznajmiti! .... Koliko išteš? Ali ti ne ćeš u kumpaniju .... Ti bi nas prevario.

— Ne bi, Pajo je pošten.

— Bi, bi! ....

— A zašto ne u kumpaniju? Ako dam, koliko i drugi!

— Ne, ne vjerujemo .... Ne ćeš u kumpaniju! Prodaj. Ili iznajmi na pet godina .... Na deset .... Ne, nek proda! Prevarit će ....

— Ne vjerujte Paji! Vara vas. — Svi vas varaju ....

— Ja ne vjerujem nikom — vikne Pera Krtić. — Jedva vjerujem i sam sebi. Svak gleda samo, kako bi druge prevario. Od našega brašna nema pogače. Pa šta će nam udruga? Kradu nas gospoda, pa bi i ovi naši ....

— Oj Pera, ruku na srce! Kome ono nije Božić, ako ne jede kradena mesa, a mudračino? Svak po sebi sudi. — dobaci Pajo Franić.

— Meti ti ispred svoje kuće, a ne staraj se za moj Božić! — planu Pera, a drugi zažagoriše. Rekao bi, jedan će drugome sad na u oči. Iznanada vikne Lulić:

— Ljudi, mlin ne melje na suhu. Hajdemode smočiti grlo, pa možda što mudro smislimo.

— U birtiju! All right! — dobaci Teslić. — Iz duše si mi govorio. Nuder, Joso, povedi nas ....

— Ne vodim. U birtiji se ne prodaje pamet, već ludost na dvolitre.

— Oj popiću moj žmukljarski! Stiskaj, stiskaj dolare, sanjaj o bogatstvu, ali se čuvaj Tome! — dobaci prezirno Teslić i pojuri na vrata, a za njim ostali osim dva tri ozbiljnija.

III.

Minuše opet pune tri nedjelje. Svak se bavio svojim poslom te i Joso Božić. Iznenada bane Joso u župski ured i ozbiljno pozdravi župnika, koji je nešto čitao i promišljao.

— Koja vas sreća danas nosi, Josipe? Valjda ste svršili poslove?

— A baš, gospodine župniče, i nijesam. Nu eto, vuče me k vama srce, a i moj posao.

— Vaš posao? Možda se ženite? Već sam vam prije htio prikričati. Nu recite mi najprije, što će biti od vaše naumljene udruge?

— Što? Kule u zraku! Vi ste ovdje dosta malo, a već mi prvi put naslikaste naše selo i ljude, kao najbolji slikar. Htjedoste nešto i poljepšati, ali se uvjerih, uradiste to, da ne bi komu učinili krivo. Nu ne zove se zaman naše selo Vučjak. I ljudi su u njemu vučje ćudi....

— Nemojte, Joso, ljudi su ljudi. Samo milost Božja može ljude preobraziti.

— Može, gospodine, ali ne moje seljane, koji tu milost odbacuju. Imali su duhovnoga pastira, koji se kao pravi otac starao za njih i nastojao da ih usreći. Za hvalu su ga orobili, a malo ga nijesu i ubili. Što vi radite, zna Bog i vi, ali znadu i oni. A eto, oni svaki dan gori. Pitate, što je od udruge? Sjećate li se one nedjelje, kad dovedoh ljude k vama. Natezali su se i nadmudrivali ovdje tri sata. Znam, da ste tri dana morali rediti kuću, koju su vam zapljuvali i oneredili duvanom. Kad su se siti navikali, dosta je bila jedna riječ, da ih povede u krčmu. Ne hvalim se, nu kažem iskreno, da ne marim za krčme ne zbog škrtosti već iz uvjerenja. Ako hoću da se razgovorim s prijateljima, zovnem ih k sebi, ili pođem k njima, donesemo čašu vina, pa se lijepo pozabavimo. A evo naši su ljudi pili do zore. Zapili su zaradu od sve nedjelje, zapili su i pamet, pa dva dana nijesu bili za posao. Druge su se nedjelje sastali potajno, da ja ne doznam. Opet su vijećali o udruzi, opet su gradili kuću od krova i malo se nijesu pobili. Nu opet su svršili u krčmi. I tako će malo po malo dolari i udruga kroz grlo, a onda torbu na leđa, pa u Ameriku ili drugamo.

— Moj prijatelju, rekoste da vaši seljani grade kule u zraku i zgradu od krova, a ne od podumijente. Vidite, ja sam tražio zgodnu podumijentu, ali je dosele ne nađoh. Nu čini mi se, da sam je opazio.

— Bojim se, g. župniče, da se opet varate. Čujte još nešto! Polovica se vaših župljana upisala u komuniste.

— U komuniste? Nu baš su se namjerili.

— Našla škulja zakrpu, jelte? Došao je jedan iz ruskoga ropstva tu u susjedstvo. Sastao se s Perom Katićem, s onim, znate, što ne vjeruje nikome, pa ni sam sebi, i predobio za komunizam. Lakome su oči pri pogači. Rado bi čovjek mukteševine, pa odmah povjerovao i doveo onoga boljševika među ljude. Boljševik udri na gospodu, a Pera mlati po popovima, i naši vam ljudi u komuniste. Šta ćete? Naš čovjek vjeruje svakome probisvijetu, svakoj propalici, samo neka mu što više laže.

— Da, da, prijatelju, imate pravo. Opazio sam to češće. Nu tako rade i drugi. Čovjek je slab, pa vjeruje najviše laskavcu i prepredencu.

— Samo je sreća, što su naši ljudi stalni kao vrbov klin. Čuli ste ih češće puta, kako se prepiru, buče, groze se. Mislio bi čovjek: eto ljutih risova. Sjutra dan više ni spomena. Upisali su se u komuniste, misleći, da će dijeliti tuđe blago. Nek im pametan čovjek dokazuje ne znam koliko, ne će mu vjerovati. Ali će se otrijezniti, kad se opeku.

— Moj dragi, naši su ljudi kao djeca.

— Oprostite, gospodine župniče, jesu kao pokvarena djeca. Jer i djeca razlikuju istinu od laži, prijatelja od varalice. Zato mnogi moji drugovi žale, što dođoše u Stari kraj. Žale oni, koji ne prođoše svijetom poput zapečaćenih strojeva, već sve ovako priprosti i neuki kao i ja naučiše u svijetu ljudski živjeti. Držim, da se nas ne će prihvatiti naša stara domaća rđa. Nego vam imam još nešto prišanuti, bolje upitati: Što vam se čini za Maru Pekićevu?

— Onu Milinu jedinicu? Držim, da je vrijedna djevojka. Samo mi se ne sviđa, što i ona odviše bira i obećava mnogo nametka.

— Noćas je otišla bez zakona....

— Mare Milina? A za koga?

— Za Tomu Teslića. I još mu nosi 50.000 gotovih... Sjećate li se, kako mi se ono Toma zagrozio: „Sanjaj o bogatstvu, ali se čuvaj Tome!" Nijesam znao, što tim misli. Sad sam na čistacu. Ja sam vam se nekad volio s Marom Pekića. Zajedno smo rasli, pa se i zavoljeli. Ja sam njoj pisao iz Amerike, ona meni. Poslao sam joj i prsten. A evo sad mi se iznevjerila. Još da je po božjem zakonu....

— Dragi Joso, ne žalite. Mislim, da s ovom djevojkom ne biste bili srećni uza sav nametak i bogatstvo.

— Gospodine župniče, viđu i sam. Bog zna, da ja nisam tražio nametka, nego čestito srce i vrijedne ruke. Pljunuo bih u lice svakoj djevojci, koja obećava nametak. A da imam

sestru, ispratio bih blatnom metlom momka, koji bi se pogađao za nametak. Ko traži nametak, ne traži žene, van novce. A novci su blato. Ja želim djevojku vrijednu i čestitu pa bila i prepuka sirota. I zagledao sam već Mandu Miletićevu.

— E, moj Joso, vidi se, da ste zbilja momak. Mandi nema premice u selu. Sirota, ali čestita, vrijedna i stidljiva.

— Takova je baš za me. Samo još mora napraviti ispit.

— Ispit? Hoćete li je slati u školu?

— Ne, ne, gospodine, ne treba njoj škole! Nu ozbiljno ću tražiti od nje, da pođe za me bez zakona.

— Joso!.... uprepasti se župnik.

— Da, tražit ću. Ako pristane, pljunut ću joj u oči. Djevojka, koja je spremna pogaziti stid i djevojaštvo, ne može biti čestita žena.

— Prijatelju Joso, vidi se zbilja, da ste u svijetu mnogo naučili, da mnogo i pametno i pošteno mislite. A držim, da se u Mandi ne ćete prevariti. Samo se čuvajte, da ona vama ne pljune u oči. Sad još nešto! I ja sam dosele sagradio mnogo kula u zraku. Sad sam uvjeren, da sam našao pravu podumijentu za čvrstu zgradu. Ta ćete podumijenta biti vi i, ako Bog da, vaša Mande. Vi imate dobru kuću i sušu uz nju. Imate dva sinovca, siročad pokojnoga brata. Dobra su djeca, dobri đaci. Dajte jednoga u zanat, drugoga u trgovinu! Sa dva tri najbolja prijatelja osnujte seljačku udrugu! Dok vam ne svrši sinovac, ja ću vam u svemu biti na ruku.

— Gospodine župniče, ko vam je kazao moju nakanu? Sve sam to ja zasnovao još one nedjelje, kad su moji drugovi iza buke i vike močili grla u krčmi.... I već smo se nas tri dogovorila. Samo, Bože, zdravlje! U vas se uzdam i preporučujem. Dadne li Bog sreću, dogodine će u mojoj kući biti i čitaonica....

* * *

... Josi je Mande pljunula u lice, ali je i pošla s njim pred oltar. Joso je osnovao udrugu i otvorio čitaonicu. Toma je proigrao Marino očinstvo i s više drugih opet odmaglio preko mora.

◎◎◎

Dr. Fran Binički,
župnik

Široka Kula.

Moj i njihov.

Dobih ga od susjeda. Znam, da ga je i on dobio. A po sve puta ga je ukrao ko ga je njemu dao. Vele, da je kradeni najljući i najčuvadniji. Prije su ga zvali drugačije, ja ga nazvah T r o c k i. I zovi ga prijašnjim imenom koliko ti drago, on ti se potkutri i muči. Vikni mu T r o c k i, skače, viče, čuli uši. Svezah ga. Isprvice mu baš ne bijaše ugodno, nu sad se priučio. Leži ti u svojoj kućici. Skutri se i spava. Ili se samo pričinja. Svakako ne razbija puno glave. Ne misli, ne umuje, ne snuje ništa. Samo kad me opazi u kuhinji, ko da ga ko ubija. Sve selo zna, kadgod zavirim u kuhinju. Kad mu se primaknem, skače, vrti se, ne zna naći mjesta. Od dragosti bi mi i hlače rasparao. Inače nije krvoločan. Zadovoljan je s mlijekom, s kašom, sa zadbinom, pa i s golim kostima. Nu približi li se kokoš, pa i ko znamenitiji k njemu, teško njemu. Još je mlad i neiskusan. Ni od muha se ne zna braniti. Kad se malo podigne, nadam se, da ću imati vjerna čuvara.

Taki vam je moj Trocki.

Malko je drugačiji njihov, naše milijunglave braće baćušaka. I oni ga dobiše od susjeda, dobiše ga na dar. Ni za nj se pravo ne zna, odakle je. I on se zvao drugačije, ali je sam promijenio ime. Sam se prozvao Trocki. Na prvo se ime ni on ne odzivlje, osim možda svojoj braći. Nu kad vikneš T r o c k i, reži, da ječi sva Rusija. Braća ga Rusi ne znadoše svezati, pa eto on sveza milijune. Sad ga zaman kušaju vezati. Jak je, ne da se. Razbija glavu, umuje, ali ne za matušku Rusiju već za sebe. I on zanjuši odmah za sve h a z j a j e v e po širokoj Rusiji. I gladan je pa laje u svako doba. Od dragosti ne para hlača, već otkida glave, ne kokošije ni pileće, već prave pravcate ruse ruske glave. I otkinuo ih je deset puta više nego ima kosa na glavi. Ne treba mu se samu braniti od muha ni od ljućih neprijatelja. Brane ga bezglave muhe — krasnaja armija. Kako vidite, moj i njihov nijesu baš jednaki. Nu oba su pasje duše.

✲✲✲

Don Lovre Katić. Zagreb.

Boli moja.

Prvorođenac sam, ali si me ti prije od majke zagrlila.

Povela si me stazama, kojima drugi ne idu, sve do — majčina groba.

Ja ću ti biti majka! — rekla si mi u sedmoj godini mojoj. Boli moja!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Sjećaš li se danâ, kad je propupala moja duša? Ne pamtiš želja i čežnja, koje su nekuda odletjele bez cilja za lijepim zelenim krijesnicama u ledeni svemir? A bajamovi behari? — Otrunio ih je jug i umriješe bez ploda i uspomena, kad je tek prispjelo proljeće sa skutima punim pupova i cvijeća.

Ti si bila ljutita na dva crna oka i vlasi mekane.

Na dva crna oka — — —

Ti nijesi već bila moja majka, ti si htjela biti moja draga. Boli moja!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Uzela si me za ruku i rekla: „Pođi za boli svojom i naći ćeš mir."

Tako si govorila meni na raskršću, kad si mi položila ruku na glavu, one noći suzama oblivene. I ti si plakala!

Kad se lomila moja vjera i gasnulo uhvanje, digla si se i rekla: — Ja sam ljubav tvoja!

Kad su došli k meni oni, koje si kao i mene zagrlila, ti si im i posljednju koru moga hljeba razlomila učeći me, da su oni braća moja i da imaju pravo ponijeti mi sve, sve i poštenje. Htjela si sama biti moja!

Ona ljubav naša! Ljubav naša užasom, a ne cvijećem ovjenčana!

I ja ću ovako sve do groba s Tobom, jer ja nemam nikoga do li Tebe, boli moja!

■ ■ ■

Nostalgija.

Goro moja, mirišeš li smiljem i kaduljom?
Mirišem.

Goro moja, pasu li te ovce i jaganjci?
Pasu me.

Goro moja, kriju li te magle i oblaci?
Kriju me.

Goro moja, pjevaju li mlade pastirice?
Pjevaju.

Goro moja, brane li te trnje i gloginje?
Brane me.

Goro moja, sjećaš li se mojega imena?
Zovem te.

Sreća.

U kutu zagrebačkog oktogona, kamo se bacaju otpatci cigareta, sjedi stara baka s kriještavim papagajem i nuđa svakome sreću — stara na pô smrznuta baka, gurava i grdna.

Ljudi se žure pokraj nje u banku, jer su dolari poskočili ili možda jer ističe rok mjenici.

A starica svima jednaku sreću nudi s otrcanih papirića: mnogo novca i mnogo ljubavi.

Gurava na po smrznuta baka između otpadaka cigareta i otrcanih papirića . . .

Ne smijte se, dragi!

Svačija baka sjedi negdje u nuglu s kriještavim papagajem.

■ ■ ■

Ah, bijedno cvijeće moje!

Tko zna, kud si svršilo, gdje li si sagnjilo odbačeno kao nevrijedna i suvišna stvarca.

Proklinješ li me, što te otrgoh od tvojih ledenih rudina pod Triglavom, s rudina, na koje se zar nigda nije sunce nasmijalo?

Na Ivanjdan, kad je njive i livade sunce grijalo, tebe je mraz i snijeg davio.

— Ne cvati samo sebi, pođi sa mnom, brate moj, — rekoh ti — kad za te kao ni za me nema jedne zrake bogato žarko sunce.

Ponesoh te u njedrima i izljubih te usnama, otrovanim od prekipjele boli.

Ti si pregorjelo život, da budeš uvenula uspomena...

Pa te darovah na samu jednu riječ —

I tko zna, kud si svršilo, bijedno cvijeće moje!

Oprosti, ta i onako smo mi braća: suvišni bokci, na koje se ni sunce nije nasmijalo!

Mijo Lamot, Badljevina (kod Pakraca)
župnik

Sa zamahom i zanosom.

Kraj prozora moga stana je bunar.

Dolje duboko u utrobi zemlje teče voda, kao krv žilom kucavicom. Na mjestu gdje su iskopali bunar, prekinuli su žilu i crpe sada vodu. Dolaze stari i mladi, jaki i slabi. „Kolo od sreće" vrteći se ne prestaje.

Svaki čas čujem lomljavu, s kojom se kabao spušta u vodu. Mnogima nije dovoljna pospješna brzina spuštanja, što nastaje od težine kabla, već još rukom potjeruju točak, neka bi se lanac, na kojemu kabao visi, brže odmatao. Ubrzo iza toga čuje se jednomjerno dizanje kabla iz vode.

Kad se kablom zahvati vode, onda je dosta težak. Ipak svi se žure, da ga izvuku napolje.

Jedan samo nije se nikad žurio. Bio je to čiča Adam. Kako je obično kraj toga posla na leđima nosio torbu, ljutio me je vrlo. Osuđivao sam ga sa lijenosti. No čestim promatranjem onih, koji su vukli vodu, a još više time, što sam i ja gdjekad vukao, ta je žurba dobila posve drugo značenje za mene.

Opazio sam, da je žurba, s kojom je većina vukla vodu, njima bila nužna. Trebalo je svladati otpor teže zemlje, što je kabao sa vodom privlačila k sebi. Onaj je kabao u neprekidnoj pogibli da padne. Koje čudo, ako se onda slabe ruke užurbaju, da točak ne pođe natrag i kabao sa vodom ne padne. Još nešto! Žurba s kojom se točak na bunaru stavlja u kretanje, daje točku zamah, a pokretaču daje priliku, da između jednoga i drugoga pokretanja malo otpočine. Očito dakle žurba, kojoj sam se divio i toliko joj povlađivao, nije značila marljivost već bojažljivost, ne jakost već slabost. Čiča Adam nije trebao ni torbu skinuti. Vodu je vukao polagano i sa dostojanstvom. O tome sam se još većma uvjerio, kad sam ja vukao vodu. Uhvatio sam za palceve tamo posve kod obloge i zavrtio točkom, te se vrtio kao zvrk, dok nije počela da nadvladava sila teže, a tada sam, u času kad je

točak imao da krene natrag, opet prihvatio i potjerao dalje. Tako sam sa nekoliko zamaha izvukao pun kabao vode. Između pojedinih zamaha, a osobito na koncu, koji sam žurbom pospješio, odahnuo sam i otpočinuo.

Da je mene čiča Adam promatrao, kao što sam ja njega, dok je crpao vodu, bio bi sa smiješkom pratio moje naprezanje, ili bi me požalio videći me na koncu onako zadahtana i iscrpljena.

Ja sam trebao, da se čitavom svojom težinom objesim za točak, da ga pokrenem, a onda sam trebao da poskočim, da učinim zamah. Bez toga zamaha i bez maha, što ga je time dobio točak, teško bih izvukao vodu. A tako i drugi i treći što su vukli vodu.

Svi smo mi radili sa zamahom, a da nijesmo znali za što. Činili smo što smo činiti morali, a da nijesmo ni znali, da tako moramo činiti.

A koliko toga čini čovjek nesvjesno i čini dobro! I ne samo u tjelesnom nego i u duševnom životu.

Zamah — zanos!

Zamahom ustaje, hoda, kopa, siječe. Zanosom diže se u nebeske visine, stječe vrline, djeluje na druge. I što je posao veći, a čovjek slabiji, treba mu veći zamah, zanos.

Svatko može opaziti, ako promatra tjelesno jaka čovjeka, da mu u radu ne treba toliko zamaha i da ga ne upotrebljava. Tako i ljudi duševno uistinu jaki i veliki djeluju na svoju okolinu, a da ne ulažu mnogo truda u oduševljavanje, da ne iznose pred nju svoga zanosa.

Dok je Pithagorinim učenicima bilo dovoljno kazati, da je „on" nešto „rekao", drugi su učitelji dobro smišljenom i poredanom bujicom riječi morali osvajati učenike. Kako je malo napisao pjesnik našega kratkoga i zbitoga heroičkoga eposa „Smrt Smailage Čengijića"! A kakav je to duševni i pjesnički div morao biti!

No malo je takvih, kojima ne treba zamaha i zaleta, oduševljavanja i zanosa, A ima ih mnogo, kojima bi trebalo i zamaha i zanosa. ali ga ne daju i nemaju. Zato su nam simpatični ljudi od zamaha i zanosa. Zato gdje nema i zamaha i zaleta i oduševljavanja i zanosa redovito nema ni uspjeha. Uistinu jaki i veliki ljudi su rijetki.

A ja volim i zamahnuti i zaletiti se, volim i oduševljavati se i zanositi se.

Neka mi se slobodno podsmijeva čiča Adam, a ja ću se smijati torbi, što mu je uvijek na leđima, i dostojanstvu njegovu.

Matija Markov, Koprivnica.
gimnaz. kateheta.

Na Veliku Subotu.

Selo, moje bijelo selo! Ti još imaš srce, imaš i dušu. Živu, lijepu dušu. Danas si nujno. Vidim tvoje vlažne oči. Ti plačeš; ti tužiš nad grobom Isusovim, kaješ svoje grijehe. Blago tebi! Nijemo šutiš, ni daha ti ne čujem! Zamišljeno sjediš, a sve su ti misli jedna misao. Misao o Njemu i o Njegovu grobu. I sunce je tvoje danas tužno, milo gleda bijelu tvoju crkvu, miluje je svilenim tracima, jer je u njoj Njegov grob. Zastaje, ne može sići na zapad. Nebo je tvoje sakrilo sjetno lice svoje dugom, bijelom koprenom lakih oblaka. Takvom je nježnom koprenom prekrita i Pokaznica sa Svetom Hostijom u Njegovu grobu. Laste tvoje ne cvrkuću danas duge svoje pjesme, već kratko jedna drugoj javlja: „Isus! — Isus? — Umr'o je!" Nijema su tvoja zavezana zvona raširila svoja teška krila nad Njegovim grobom. Samo lahoru tihano šapuću: „On spava! Kada se probudi, pozvat ćemo najglasnije cijeli svijet, da pjeva: aleluja".

Stanovnici tvoji dolaze danas na golim koljenima do slavnoga groba Isusovoga. Šaputanje njihovih molitava napunilo je crkvu.

Tisuće ustiju cjeluju smrtnu postelju dragoga Isusa, veliko raspelo.

Tvoji starci drhtavim prstima prebiru crna zrnca starinske krunice. Suze se skližu niza suha lica, jer se uz Njegov grob sjećaju i svojega groba. I mole: „Isuse, dočekaj me u grobu!"

Tvoja mladež danas plače, vruće joj suze peru griješno srce.

Tvoja djeca, sitna djeca, bosonoga, u novim haljinicama idu danas prvi puta u crkvu. Ozbiljna su, ali vesela. Cijele su godine pitala majku, kada će ići „cjelivati Isusa"? Šapću prve molitve majčine. Darivaju Isusa plavim ljubicama.

Došla je i ona mala sirotica u kratkoj, trošnoj košuljici. Vidio sam je danas tamo izvan sela, podno vinograda, gologlavu i bosu, kako je i sada.

Brala je ljubice Isusu.

Nije me vidjela.

Brala je plave ljubičice i slagala ih u kiticu i pri tome je ponavljala molitvice, što će ih reći Isusu.

A ljubice?

I one će prvi put poći k Isusu, a ne znadu moliti.

Moraju se naučiti!

I mala učiteljica glasno uči svoje učenice ljubice nerazvijenim jezikom: „Ded, moli! Ovako: Oče naš, koji jesi jesi . . ."

Ljubice ne pamte.

Kori ih učiteljica: „Ne znaš još! Hajde, još jedanput: Oče naš . . . . Zdravo Marijo . . . . I opet još jedanput! No vidiš, da znaš! I ti znaš! Je li? Hajde, moli: Oče naš . . . ."

I ljubičice su molile, zacijelo su molile! Nijesam ih čuo, ali dijete ih je čulo. Djeca bolje čuju.

I sada gleda mala te svoje ljubičice, prebire usnama. Mole zajedno! Sitna ručica položi svoje ljubice na prsa raspetoga Isusa.

Selo moje, drago moje bijelo selo, da bi nevino bilo!

Stjepan Petranović,
župnik.

Divljake (gorski kotar),

Dva starca.

— Oprostite, prečasni, ja moram u školu. Sad na će biti moja doba, a moji mališi očekuju, da im nadrobim duhovnoga kruha — rekoh starcima, koji su poslije ručka rado posjeli. Meni je kadšto to i dodijalo.

E, pa ajde. To je tvoja služba. — odvrati mi moj župnik starac od svojih osamdeset godina. On je bio odlična pojava u svećenstvu senjsko-modruške biskupije. Lica je bio markantna, jakih kosti, orlovskog nosa. Na glavi je nosio vlasulju. Malko pognut, ali bi se znao i ispraviti i pokazati svoju gipkost i okretnost. Vlasulja mu je lijepo pristajala i branila ćelavo tjeme od čestih vjetrova i krute zime u gorskom kraju. Djeci je to bilo čudno, pa bi upitala svoje: zašto se naš prečasni nikada ne šiša? Ipak su se toj krjepkoj starini sa strahopočitanjem vazda približavala i smjerno mu ljubila ruku. I odrasli su župljani bez razlike spola i staleša rado gledali svoga „prečasnoga", kad bi se laganim hodom prošetao selom, pa bi pripovijedali, kako je bio u mlađim danima izvrstan lovac. Sad mu je već pala puška s ramena i tužno se objesila u spavaonici zaprašena i obavita paučinom. I mene je kojiput pograbila želja, da se prihvatim te puške, ali mi je starac razbio želju govoreći, da za to treba jačih ruku i vježbe od rane mladosti.

— Vidim, da ti voliš djecu — umiješa se nešto mlađi mu prijatelj, jubilarac, umirovljeni kateheta i ravnatelj riječke gimnazije. — I ja sam volio mladež. To je napokon i naše zvanje. Lijepih li uspomena, kad odgojiš cijeli jedan naraštaj i pokažeš mu pravi put života.

Govorio je iz srca. Odškolao je mnogo siromašnih đaka otkidajuć od svojih usta. Ravnateljska mu soba bila je puna to novijeg to iznošenog odijela, što ga je uz manje novce pokupovao ili isprosio za svoje ubogare. U školskim je praznicima pohađao svoje zahvalne gojence, svećenike i svjetovnjake, a najviše se navraćao k svome starom prijatelju

i vršnjaku Ferdi. S njim ga je vezala bratska ljubav od mladih dana, s njim je sproveo mnogo ugodnih časova, koji su mu sladili dugi život i težak rad, s njim je polučio i čast počasnog kanonika.

* * *

Svršio sam oko četiri sata po podne školsku obuku a našeg Jonatana i Davida još nađoh za stolom. I mene je već čekala crna kava, koju sam pomalo ispijao uz dim mirisnog bosanca.

Rekao bih, da je starcima s mojim dolaskom nekud zapela riječ u grlu. Zamišljena su obojica. Ali sam im već proučio ćud, flegmatsku, sporu u govoru, baš kao da točno izvršuju onu mudračevu u Sv. Pismu: Neka bude čovjek brz na slušanje a spor u govoru i spor za srdžbu. Starci su obično svakih pet minuta po koju izvukli i opet zašutjeli. Ako bih se pak ja ili tko drugi zaletio, oba bi uperili svoj dobroćudni starački pogled i omjerili, nije li što odviše. Pa ipak se nije nikada moja mladenačka naglost sukobila s njihovom staračkom promišljenošću.

Jesenski se rani suton polagano uvlačio kroz prozore. Željezne rešetke kao da su mu olakšale taj put. Mojoj duši prijao je taj sumrak. Podjednaka se obličja staraca gubila u njemu. Ako se i nasmiješ, ne će opaziti. A ja uživam u smijehu. Čemu vazda ozbiljnost, koja ubija živce i volju za rad? Zato sam nastojao, da i starce navedem u šalu.

— Nijesu bila ni ona vaša stara vremena najbolja. Evo i župnički stan ima rešetke na prozorima. Bilo je i onda svakovrsnih provalnika — rekoh onako iznebuha.

— Što ti znaš? To je onda bio običaj kod svih kuća. Bilo je to za koješta dobro — našali se Ferdo.

— Imala je rešetke i rodna kuća našeg Račkija, slavnog historika i našeg dragog prijatelja — ozbiljno dometne Lujo.

— Da, imala je. I glasovite su te rešetke!

— A po čemu mogu biti i rešetke Račkijeve glasovite? nasmijem se.

— No tako se ono kaže. Nemoj ti svaku moju doslovce tumačiti! Što cjepidlačariš?

— Pa daj mu ispripovjedi. On će inače puknuti od radoznalosti — nadovrze Lujo, komu je ta pripovijest bila poznata.

— Neka mu bude! Ali on ti rado črčkara, pa bi moglo i to gdje osvanuti.

— Pusti ga, nije ništa zla.

— Dobro! To je bilo prije jedne zornice. Ja još onda nijesam imao kapelana. Dođe moj zvonar Marko s očišćenim cipelama u moju sobu. Smije se u sav glas. Pomislih: bit će dobro jutro.

— Što je Marko? — upitah ga.

— Velečasni, čovjek svašta vidi i doživi.

— Što je? — Reci!

— Obećao sam, da ne ću nikome reći

— Je li kakvo zlo?

— Nije, ali svejedno!

— Što mi onda prtljaš? Ja ne volim šale još iz jutra. — Je li se možda tko ulovio u lisičja kliješta, što sam ih na dvorištu nastavio?

— Nije, ali nešto slična.

— Ostavi se tih tvojih ludorija, a možda i izmišljotina!

— Nije to izmišljotina, već živa živcata istina. Kad me već toliko ispitujete, vama ću kazati i nikomu drugomu. Znadem, da ćete vi o tom šutjeti.

— Ne zavlači, treba ići na zornicu!

— Kod starog našeg Račkija se rano kuća zatvora. Iza toga se ne otvora do dana, jer stari uzme ključ u svoju sobu. Njegova sluškinja Anka voli susjedova Andru i on nju. A ne mogu se sastati odmah s večera, dok se ne riješe posla. Poslije ona tiho otvori prozor, pa čavrljaju, znadete, kako i svi takovi. Valjda ju je jednoć htio poljubiti i utaknuo glavu u rešetke. Ali sad ne može da je izvadi. Okreći amo, okreći tamo, ali uzalud. Sreća da su prozori nisko, inače bi se i objesio siromah.

— Pa kako se to svršilo?

— Odmah, velečasni! Idem ja prvi put zvonjeti na zornicu. Čujem, netko šapće i uzdiše. Idem bliže. Andre se stisnuo kao jež i hoće da se sakrije. Misli, da tko drugi cestom hoda. Kad sam odzvonio, prepozna me.

— Marko, dođi amo — reče muklo.

— Tko je to? — povikah i dođoh k njemu.

— Ne viči, molim te.

— O, to si ti Andre!

— Jesam na žalost.

— Kako si se ulovio siromah ko miš u mišolovci.

— Hvala Bogu, da si ti prvi ovamo došao.

— A što ću ti ja? — i nasmijem se.

— Nemoj tako, Marko!

— Kad si je mogao utaknuti, valjda ćeš je i izvaditi!

— Ali sad će ljudi na zornicu, pa će biti govora i rugla.
— A gdje je tvoja Anka?
— Ne može mi ni ona pomoći.
— Kako da ti ja pomognem?
— Ajde po kakav kolac, pa rastegni te nesretne rešetke. Matko, pomozi! Dobit ćeš poslije zornice rakije, koliko budeš htio.

Nijesam ga htio dalje mučiti, poletih po kolac i on si izbavi glavu. Onda smo se obojica smijali, a on sve meće prst na usta, da šutim.

— Živu se čovjeku može svašta dogoditi — rekoh, — a moj Andre odmagli kući.
— No eto — rekoh — da je i onda bilo svega kao i danas.
— Ti već natežeš na svoju. Bilo je ipak manje zla, a više ljubavi i iskrenog prijateljstva. Danas su ta najuzvišenija čustva prodahnuta krutom sebičnosti, koja ih toči i ubija — završi starac Ferdo.

Ja sam još neko vrijeme prosjedio s njima, a onda odoh u kapelansku sobu.

* * *

Poslije večere dugo su prijatelji razgovarali. Ja sam ih mirno slušao. Najednom će Lujo:
— Znadeš, Ferdo, ja sutra odlazim na Rijeku.
— Pa ostani još!
— Ne mogu, moram otići. Da te ujutru ne budim, najbolje je, da se sada pozdravimo.
— Kad već moraš, ajde. Nadam se, da ćemo se doskora vidjeti, najkasnije o Božiću.
— Ne znam, brate.
— Možda još ne ćemo umrijeti, iako smo stari.
— Ja ću se po svoj prilici posvema odseliti iz Rijeke.
— Kamo?
— Ne znam još pravo.
— Zašto? Zar ti nije dobro i na Rijeci?
— Kako se uzme! Skupoća je velika u gradu.
— Kako si živio do sada, tako ćeš i ovo malo godina. Ja ću ti poslati našeg izvrsnog krumpira, a ti meni riba, i bit će sve dobro.
— Teško mi je! Otkako je premještena hrvatska velika gimnazija iz Rijeke na Sušak, kao da mi je tko desno oko izvadio. Ne vidiš na staroj onoj zgradi ponosnog natpisa: Kr. velika hrvatska gimnazija. Oko mene se ko sablast vrze sama tuđinština, umjetno stvorena talijanština. Osjećam se kao stari panj među šikarjem, a nikoga nema, da to šikarje prorijedi i iskorijeni. Slabi smo!
— Imaš starih prijatelja i znanaca.
— Ali to isto osjećaju i oni. Tko koga da tješi i sokoli? Najbolje, da se maknem s puta.
— Ne smijemo napuštati taj zlokobni grad! Što nas bude više u njemu, bit ćemo jači. Samo bi nas trebalo povezati jednom mišlju i osjećajem. Duh narodni, duh hrvatski treba da nad nama bdije kao anđeo čuvar. Bježati znači priznavati svoju slabost. Time dajemo tuđincu veću moć i silu, pa ne će biti čudo, ako propadnemo.
— A tko je bio narodniji od našeg slavnog Strossmayera? Pa i on je dne 25. svibnja 1862. poslije posvete zastave županije modruško-riječke na Grobničkom polju — sjećaš se, bio si i ti sa mnom ondje — morao trpjeti silne poruge od bijesne talijanaške rulje i pobjeći iz nevjernog grada Rijeke. Mani se, brate, pritisnuti smo odasvuda!
— Zato se ne trebaš uzrujavati! Mi smo učinili, što smo mogli, a sad je red na mladima. Ne miči se, Lujo, nikamo!
— Odlučio sam! Kocka je pala!

Na rastanku se zagrliše starci, a mene je podišlo nešto tako bolna, te nisam mogao suzdržati suze. I kadgod pripovijedam školskoj djeci o rastanku Jonatana i Davida, dolazi mi pred oči ovaj prijateljski rastanak Ferde i Luje.

* * *

Prošlo je nekoliko mjeseci. Nekako pred Božić dobio je moj župnik pismo od Luje. Kod crne kave pruži mi ga, da ga pročitam. Pismo je pisano krasnim rukopisom s mnogo navodnika i uskličnika. Prošlo je odonda svojih petnaest godina, pa se i ne sjećam svake njegove ushitne riječi Ali dojam tog labudovog pijeva ostao mi je trajno u duši.

— Dragi moj Ferdo! Ti ćeš ostati presenećen, kad primiš ovo moje pismo iz Dalmacije, iz slavnog našeg Splita. Hic requiescam! Zaželio sam si ga! Osjećam se kao preporođen u ovoj divnoj našoj Dalmaciji, toj kolijevci staroslavne naše hrvatske književnosti, prosvjete i državne samostalnosti. Da sam mlađi, zapjevao bih od radosti! Već sam gotovo zaboravio na tužaljke Jeremije proroka što smo ih nas dva stara prijatelja toliko godina pjevali u dva glasa u tvojoj župskoj crkvi u velikoj sedmici, pjevali onako milo i tugaljivo. E, brate, tu smo još jaki! Za nama je slavna prošlost, a pred nama lijepa budućnost. Tek moje staračke noge ne

daju mi, da češće pođem do Solina. Tamo ti iskopava našu starinu naš don Frane Bulić. Živa ti je on knjiga naše povijesti. Ne može nam je već nitko zatajiti, jer „lapides clamitant". Ali me uvijek srce vuče k tebi! Kada ili nikada? Bojim se toga posljednjega. Ali vidjet ćemo se onkraj groba u onoj „velikoj armeji", kako bi ti rekao. Dalek je put i naporan za nas starce. Kad se opet prikupi novih dojmova, javit ću se, a ti mi ostaj zdravo i veselo, Tvoj stari Lujo.

— Što ti se čini, kapelane — prene me kao iz sna starac.

— Ja kao mlad i neiskusan ne mogu toga prosuditi. Vi ćete bolje shvatiti razloge, koji su ga maknuli od vas. No čini mi se, da će se onaj „nikada" obistiniti.

— Ne bih li ja mogao do njega u proljeće?

— Veoma lijepo! Ima brzoplovnih lađa. Jedan dan ili jedna noć, i eno vas tamo!

— To ću i učiniti, ako Bog da. Znadeš, mene zanima, što ga je potaklo, da ode tako daleko, i baš u Split. Onaj njegov „ne znam" na rastanku nije me zadovoljio. Starci se ne odlučuju naprečac, već prosude svaku stvar dva tri mjeseca unaprijed. A zašto mi kao svom prijatelju nije kazao? Među prijateljima ne smije biti tajni.

— Valjda će vam to razjasniti u drugom pismu. To su bili prvi i najjači dojmovi a drugo će doći, kad nastupi zbiljski život.

— Moguće! Samo me se neugodno dojimlju one iskopine. Naša ljubav živi u srcu, ona nije mrtva, nju ne treba iskapati. Istina, za povijest su te iskopine važne, ali on je morao najprije istaknuti ono, što mu je najdublje u duši, ono što prijatelje najčvršće veže, i što se ne da raskinuti. Na prijateljstvu se osniva i prava uzajamnost. Bez iskrenosti svaka je sloga mušica od dva sata. No čemu da se toliko pitam? Vrijeme će otkriti sve. Možda nam još nije napisan poziv u veliku armeju.

Promatrao sam čestitoga starca, kako mu se u blagim očima vrti suza. U njoj se caklila osamljenost, koja kao vjerna druga tako često prati starost osobito u redovima bojovnika Kristovih, vođa narodnih — seoskih svećenika...

* * *

Približavalo se proljeće. Lišće na stablima pupalo. Moj starac ne spominje puta u Split. Pomislih, da ga je starost odvratila. Zar da ga na to podsjetim? Ako ga na putu s'rva morska bolest ili nagla promjena klime, eto mene krivca.

Zlobni bi svijet to svakojako tumačio. Najbolje je dakle quieta non movere. To je pitanje međutim on prvi pokrenuo.

— Ti me ne pitaš za moj put u Split!

— Ne ufam se, prečasni.

— Pravo imaš! Ja ne putujem. Ti znadeš, da me zovu prijatelji u Novi, u Bribir, na Rijeku, pa se i na tako kratak put teško odlučujem.

— Vjerujem. Doći će oni k vama.

— Nije to sve, k pelane! Ima tu još nešto, što me je odvratilo od naumljena puta. Prijatelji su mi razjasnili razlog Lujinu odlasku sa Rijeke. On ima u Splitu rodbine... K njemu bih ja otišao, ali ne znam, kako bi me rodbina primila. On mi na moje pismo još nije odgovorio. Valjda se to njegovoj rodbini ne bi sviđalo. Tako su ti maximi inimici hominis domestici eius.

— Ne znam, prečasni. Nisam još iskusio.

— Iskusit ćeš.

I doista se Lujo prestao javljati i Ferdi i drugim prijateljima. Život je tekao nepromijenjenim tokom poput rijeke u more, u zaboravnost. Krutost zbilje pregazuje mnoga čuvstva, koja su nekoć pokretala cijelim našim bićem... Samo riječ Gospodnja ostaje uvijeke. I samo ideali, osnivani na toj vječitoj Riječi, mogu da spasu ostanke iza brodoloma.

* * *

Nisu protekle ni potpune dvije godine, kad jednoga dana dobije moj prečasni osmrtnicu. Umro je prijatelj Lujo. O njemu su pisale primorske novine na dugo i široko, ističući njegovu plemenitost, ljubav k mladeži, neporočnost života i hrvatski značaj.

Moga su starca oblile suze. Duboko su kopale svoj zdenac u očnim udubinama. Sad će doći brzo red i na mene... rekao mi je.

— Jaki ste vi još. Samo Bog dao zdravlje i bistru pamet koju danas imate.

— Do volje Božje, sinko — reče mirno i spokojno.

Starac je preživio Luju tri godine i umro u osamdeset i sedmoj godini. Prijatelji se sastadoše u „velikoj armeji"....

* * *

Stjepan Petranović,
župnik.

Divljake (gorski kotar).

Kremenjak Šime.

I.

Dosadno drndaju poštanska kola.

Kad bi se konji uzbrdo zaustavili, čuo se jaki šum rijeke Kupe, koja se ruši niz grebene. I nehote mi se u duši javlja stari napjev: Gdje je stanak moj.... Kupa šumi po pećinah. Nemam saputnika, pa se zabavljam promatranjem golemih bregova, što se stisnuli jedan uz drugoga, i začuđeno prate brzi tok vode. I sve što bliže dolaziš k njima, sve se jače isprsuju ti gorostasi i kao da ti govore: u nas gledaj! Gdje se položitije spuštaju k rijeci, obrasli su crnogoricom, koja te začarava, a gdje su strme hridi, tu ima kržljavog šikarja koje kao da te bode u oči. I sva se ta izmjena spaja u skladnu ljepotu, kojoj nigdje ne nalaziš premca, jer je prirodna i djevičanski netaknuta. Da, divan je gorski kotar, odavna prozvan hrvatskom Švicom.

Kad smo se probili kroz to gorje i izašli u pitomu dolinu, stadoše kola. Pomislih, da su konji sustali ili se što pokvarilo na kolima. Ali se umah javi kočijaš i pokazujući mi šumski put reče:

— Ako želite u Turke, siđite i pođite pješke ovim putom.

— A zar ne vodi ova cesta u selo? — usupnem se kao da me netko u rebra udario.

— Ne, cesta će doskora prijeći Kupu, a onda se drži slovenačkog kraja, i tako ostaje selo na strani.

— Dakle je ova cesta i hrvatska i slovenačka?

— Upravo tako.

— A treba li dugo brusiti pete?

— Oko po sata.

— I ono što je više — našalim se.

— Prema tome, kakav ste pješak.

Nagradih kočijaša običajnom napojnicom i ja kišobran pod pazuho, pa u ime božje pješice. Još slušam drndanje kola, pa se donekle ljutim na tu promjenu putovanja, ali me doskora svlada želja, da dostignem svoj cilj, makar i uz poteškoće. Slađi će biti počinak uz prijatelja Šimu, kojemu će biti milo, što sam se u onu samoću svratio.

Izvadih časoslov i s njime se zabavih. Prošla su već tri sata i sunce se nagibalo k visokim brdinama. Po brežuljcima poredale se kuće. Po par njih na rpi. Iz daljine vidim po koje živo biće, kako se spušta u dolinu. Inače ne susrećem nikoga. Kao da je mrka noć. Siromah Šime!

Napokon eto me u sijelo Šimine župe. Nešto više je kuća tu na okupu. Između priprostih potleušica diže se kuća Božja sa zvonikom. Bijeli se kao golubica. Uz nju se ističe čedan ali uredan župnički stan. Tek po koja se starica viđa na pragu kuće, da zagleda prolaznika, a uz nju koje dijete s posudicom mlijeka. Drugo se sve razišlo po polju, da pokupi svoje jesensko siromaštvo ili u šumu, da pribere suhog granja za ciču zimu.

Nađoh Šimu kraj pčelinjaka. Čita. Zadubio se. Ne smeta ga ništa. Ljudeskara je on. Nije predebeo, ali krupan, sabit. Gotovo se gubi knjiga u omašnim mu rukama. Rijetke mu vlasi oskudno pokrivaju tjeme i čudno strše u vis. Čelo mu je vedro, pogled oštar, a oči mu zasjenjuju jake obrve.

Prišuljah se do njega. On čuje ko zec pa se okrene i opazi me. Raširi ruke kao da se čudi nenadanom gostu, a dobroćudno mu srce zaigra te klikne od veselja, te mu se uzbibao podbradak i čitavo omašno tijelo.

— Dobro mi došao! Bog te poživio, prijatelju! Koja sreća!

Došao sam, da te pohodim, da te vidim. Ej, otkada se ne vidjesmo!

— Bit će tomu bar pet godina, znaš, kad smo održali koronu u Razlogama, u još zabitnijoj župi, nego što je evo moja.

— Da, i onda se spustismo do izvora Kupe. Kako od srca tu zapjevasmo: Lijepa naša domovina. A gdje su ti, brate, kuće?

— Ima ih posvuda. Na ovom onom brijegu, ovoj onoj dolini, jarku, guduri, i Bog ti ga znaj gdje. Ko Pariz po prostoru!

Samo ne čujem tramvaja — našalih se.

— Nosi ga otale! Nema mu tu mjesta. Ne buni te ovdje ništa osim lavež pasa. Ali pođimo u kuću, da se otpočineš pa da nastavimo razgovor.

Stan je malen, ali pristao. Oniske su sobe i prozori. Prije reda tu nastaje tama. Ali ipak te veseli namještaj pokućtva i čistoća. I kad zazvoni jaki glas i smijeh Šimin, sva kuća tutnji i ječi. On ne umije potiho.

Starici Mari naredi, da iznese sve što ima. Našla se i čašica vina. Siromah je nekako smogo i dobro čuvao. Kad se okrijepismo, moj će Šime odmah in medias res.

— Valjda te dovukla amo izborna agitacija. Izbori dovuku i veliku gospodu u sela, koja inače ni po imenu ne poznadu. Mudrijaši, tko bi im vjerovao!

— Molim te, ja sam još manji od tebe. Ali složni možemo velike stvari izvesti. Moj je Šime uvijek bio za slogu.

— Za slogu i k Majci Božjoj Trsatskoj po onim kamenitim stubama golim koljenima. I ne preostaje nam druge. Samo sloga nas može spasti, jer smo maleni i slabi.

— Živio Šime! Pozlatile ti se te riječi. Dakle i taj put ćemo složno, pa kud puklo da puklo.

— Polako, brate. Taj put ćeš me ispričati. Obećao sam prijatelju K., koji kandiduje.

— A zar ti nijesmo mi, ostali svećenici, još bolji prijatelji?

— On je prije došao, a tko prije u mlin, prije melje.

— Nemoj tako! Na tebe smo sigurno računali.

— Ovaj ste se put ipak preračunali.

— Kako misliš, Šime? Prijatelj Kato, prijatelj Plato, a najveća prijateljica istina.

— Da, istina. Ali ta je kadšto preteška. Žrtve su tu — učinio ovako ili onako.

— Na žrtve moramo biti spremni. Bez njih se naša zajednička misao nikad ne će ispuniti.

— Čuj me brate, pa mirno prosudi! Ovdje sam već dvadesetak godina. Pustoš me je ubijala, ali me nije ubila. Ideali kršćanske vjere i domovinske ljubavi uvijek su me dizali. I kad je tiranin zasjekao u živo meso, Šime je zakrvario, ali nije pao. Mogao sam doći na bolje i unosnije mjesto, ali nijesam htio uz cijenu prenisku, da pogazim svoje ime, prošlost i značaj. To mi je utisnula u srce moja primorska majka i ono golemo more.

— Tako učini i sada!

— Ne mogu, brate.

— Doći će bolja vremena.

— Moraju doći, ali kada? Teško je čekati!

— Ti za sebe ništa ne tražiš. Što bi te onda moglo baciti u malodušnost?

— Nijesam nikada tražio, a i sada ne tražim. Ali narod traži. Toliko sam godina ovdje, a kad umrem, reći će se: Šime je mogao nešto učiniti, a nije učinio.

— Ne razumijem, brate. Učinio si, što si mogao.

— Nijesam.

— Kako to? Drugi ističu svoje zasluge, a ti ih tajiš. Prevelika poniznost je to.

— A što da ti tajim? Vidio si i sam. Zar nijesi izišao iz poštanskih kola, i kao da ti je kočijaš rekao: Tu prestaje svijet! Morao si ovamo apostolski klipsati. A tako ja klipšem već dvadeset godina. Kandidat mi je obećao i zadao poštenu prijateljsku riječ, da će mi cestu navrnuti u selo, i eto mene bar donekle u svijetu. Ako ništa drugo, dobit ću i poštu. A do sada kad snijeg zakrha, ne znaš, gdje si i što se u svijetu zbiva. Vjeruj mi, da bih ja još i to pregorio, ali mi je žao naroda.

Šime je zašutio i obrisao znoj sa čela. Teško je izvlačio te riječi, koje su padale kao kamen. Znao je, da taj kamen pada na nj, a on mu se ne smije da ugiblje. Osjeća, da je sada došao pravi čas, u komu će ispuniti svoju dužnost uz prijegor i bol svoje duše, koja ostaje čvrsta kao kremen a s njega vrcaju iskre — narodne potrebe.

Sa zvonika začuli se zvuci pozdrava anđeoskog.

— Ne muči se, Šime. Uviđam. Samo ako te nada ne prevari. Obećavaju sve, a ispunjavaju malo ili ništa. A sad možemo prijeći na drugi razgovor — završih i potreptah prijatelja po širokim ramenima, kao da mu htjedoh skinuti teški kamen, koji je pritiskao njegovo uvjerenje. On se posvema udobrovolji. Večer smo sproveli bratski, kao jedna duša....

II.

Započeo se dugotrajni svjetski rat. Kao mora mučio je narode. Slale su se tople molitve k prijestolju Svevišnjega, priređivali se ophodi, punio se sto Gospodnji nevinim dušama, ali ljudska se strast i žeđa krvi nije utišala. Često sam slušao tutnjavu topova. Tamo preko duboke kupske doline dolazili su ti zvuci kao sablasne srđenice. Poput olova padali su na moje srce. Možda Šime ne čuje tih zvukova? Ali i do njega su doprli, i njemu su kvarili mir danji i noćni.

Primio sam od njega pismo.

— Brate, nemaš ni kukuruza, ni brašna, a kadšto ni soli u kući. Dijele nam „porcije" a te su premalene. Pobjegli su već i miševi sa tavana. A ponestaje i novca. Molim te, pošalji mi intencija, da zakrpam te veće luknje. Jedino me

tješi, da se moje nade nijesu izjalovile. Moj prijatelj narodni zastupnik izradio je, te mi se eto cesta gradi. Primorci i nešto mojih ljudi kao oprošteni vojnici krampaju i minaju sve u šesnaest. To mi je jedino dobro donio rat. Teško da bi inače bilo došlo do gradnje. Kad utihnu mine, eto opet slušaš grmljavinu merzera. To ti je kao refrain tužnoj pjesmi, opijelu, što si čovječanstvo pjeva. Kuda srtamo? U bezdan. Ili će iz krvi niknuti stablo naše narodne slobode? Dao Bog!

* * *

Došli su ponovni izbori. Šimin je prijatelj umro.

Sastadosmo se. Nekud se pognuo od briga. I smijeh ga ostavio.

— Na koju ćeš stranu sada?

— Ta znaš! Učinili su svoju dužnost, a Šime je opet slobodan kao ptica u zraku.

— A je li cesta gotova?

— Sad na će biti.

— Već ti negdje misliš i na tramvaje.

— Ne još! Ali poštica i školica, a po vremenu i općinica i Šime se dočepao svijeta. Pomisli, kad mi zatuli kraj stana kakav auto!

— I kad se tkogod i nezvan navrati k Šimi — dodah.

— Reći ću: prazna je pivnica.

— Ne vjerujem, Šime.

— Tako samo velim. Naći će se štogod.

— Dakle si posvema zadovoljan?

— Treba još mnogo do toga, ali strpljen spasen. Dat će Bog svega pomalo, a Šime se nije naučio izbirati. A kad budemo jednom svi mi, sav naš narod, slobodni, bit će nam i bolje. Čini se, da se voda navrnula na naš mlin, samo ako budemo znali mljeti.

— Ostanimo vjerni Božjoj i narodnoj zastavi, pa se nadajmo lijepoj budućnosti! Mi ćemo se još nakuburiti, ali potomstvo neka živi.

— E pa tako je — smireno će Šime i povuče se u kut sobe. Nije htio da sudjeluje u bučnoj vrevi i da prekine nit, što ga veže s njegovom tišinom, u kojoj se naučio trpjeti i stradati.

III.

Zamišljeno sam hodao cestom sela D. mog rodnog mjesta. Teške posljedice rata viđaš na svakom koraku. Jadikovke me prate. I seljak i gospodin uvukao se u se. Ne možeš izvući onu pravu riječ, koja bi tu napetost uklonila ili utaložila. Sve je rastrojeno....

U takovim se časovima pokunjim i nerado susrećem koga. Baš sam prešao cestu, kad me zaustavi čovjek, zidar po obličju i nošnji.

— Ne poznate me, gospodine — nategne primorskim izgovorom.

— Kako vas ne bih poznao? Šimin brat!

— Pogodili ste.

— Kako je?

— Slabo! živi se teško i preteško.

— Kako prijatelj Šime?

— Umro je, Bog ga pomiluj!

— Umro? — začuđeno ću.

— Ne znadete li vi toga?

— Nijesam još čuo ni od koga.

— Umro je siromah pred dvije sedmice.

— Što mu je bilo? Od čega je umro? Onako jak još je mogao poživjeti svojih desetak godina.

— To vam je dulja pripovijest. Sjednimo na tu klupu! Nije bio bolestan. Ipak ga je mučila neka tugaljivost, koje prije nije poznavao. Ta znadete, kakav je to bio veseljak i Hrvatina od pete do glave. Toga ne bi tako lako nijedna bura oborila. Ali težak život danas, sutra i svaki dan dodijao mu. Znao bi reći: I to nije ono pravo, što smo očekivali....

— Ta nije od gladi i žeđe umro?

— Pa kako i bi jedan župnik! Dok je krumpira i zelja nema glada. Primorac je s malim zadovoljan.

— Zapao možda u novčanu nepriliku?

— Nije ni to. Falilo mu uvijek devedeset i devet do sto, ali ipak je vezao kraj s krajem.

— Onda što?

— Bojao se starosti. Kud ćete vi svećenici kad ostarite? Ne prištediš ništa, mirovina je slaba, gotovo nikakova, a vremena skupa. Rodbina vas ne može pomoći, jer ste svi od sirotinje potekli. Na koga da se oslonite, kad vam sile smalakšu i klonu? Vi ste pravi narodni patnici!

— Znadem ja sve to. Ali ostavimo se jadikovki. I mi se svećenici moramo udružiti kao i svi staleži, pa ćemo se među se pomagati i brat na brata osloniti....

— Prekasno ste se sjetili.

— Nikada prekasno! Ali kako je Šime svršio?

— Jednog ga jutra pozvali k bolesniku. Nije se ćutio dobro. Ali ići će on i natašte. Baš ga je put vodio ka kapeli Majke Božje na brijegu K. Tu će odslužiti zavjetnu Sv. Misu, koju je o proštenju dobio. Uspinje se siromah uz brijeg i zaustavlja zvonara. Zvonce milo zvoni uz Kralja mira i Liječnika duše i tijela. Zvonce zvoni, a on uzdiše. Svijetlo iz svjetiljke sja i podrhtava, a njegov se život gasi.

— Polagano, sinko, polagano! Slab sam danas.... govorio je zvonaru.

— Još samo malo! Skoro ćemo dospjeti — odvrati zvonar.

— Čudno zvoni danas ovo zvonce. Možda je napuklo.

— Nije, velečasni. Pričinja vam se.

— Ne mogu više! O Isuse! — zavapi brat i sruši se mrtav na zemlju. Udarila ga srčana kap.

Zvonar se prepane. Pohiti u pomoć, ali život je već ugasnuo. Uzme mu iz grčevitih ruku Svetu Pričest, i postavi je na obližnji panj, a pokraj njega metne svjetiljku.

Usred šume ostade sam samcat Onaj, koji je rekao: „Ja jesam uskrsnuće i život, tko vjeruje u mene, i ako bude umro, živjet će i ne će umrijeti u vijeke". Bolesniku ga ponio brat Slovenac iz susjedne župe, a zvonce je tako tužno zvonjelo....

Brat Šimin zaplače, a i meni bude teško....

Blaško Raić,
župnik.

Subotica.

Nova žutica.

U Subotici je živio sve doskora čiča Bolto Kovačev. Sva ga je varoš poznala, svi su ga poštivali i ljubili. Dobričina je to bio. On se nije nikada ni na koga rasrdio. Al ne bi dobro ni bilo, da se on na koga rasrdio. Teško onome, ko bi pao njemu u šake!

'Ča Bolto je odrastao na subotičkoj plodnoj ravnici. Za svoje mladosti znao je on umiriti najbisnijega vola i najgoropadnijega ždripca. Ta je goropad trebala samo jedamput proći kroz njegove šake. Drugi put, kad on drekne, ždribac stane ko svet, a vo trči kolima bez obzira, pa tura glavu u jaram.

Kad donesu na salaš dvojku vina, to 'ča Bolto skida s kola jednom rukom.

Džak žita od četiri vike, što priteže do sto kila, 'ča Bolto diže zubima ko drugi čovik kesu duhana. Zato je Bog dao njemu blagu ćud. Jer da je i uz svoju jakost bio žestok, bilo bi mnogoputa trista jada od onih, na koje bi se on ražljutio.

'Ča Bolto je bio gazda čovik. U kasnije doba je došao sa salaša u „varoš", pa je u Božjem miru živio sa svojom virnom drugom.

To prija 40—50 godina izašla je na modu „žutica" opaklija. I 'ča Bolto je nabavio jednu. Lipu, alvatnu, dugačku žuticu.

Kad ju je zaogrnuo prviput „na materice", a ona se bere, brate, kao kakva japondžija. Meriši novinom! Pramenje vune u nje bilo ko snig, mekano ko kumaša, a kvrdžavo, rode, ko kiriško prutje. Priko ramena se obisilo natrag „jagnje", „kožica", crna ogrlica. Rep i nožice jagnjeće vise do pojasa, a sitna vuna crni se ko čađa. Pod vratom jaka punka s pletenim pucetom.

'Ča Bolto se pogleda. Opipa žuticu. Okrene se na desno, na livo. Žutica se sve na talse mrska.

Zakopča punku pod vratom, šepicu natakne na glavu, okrene se ženi, pa reče:

— Babo, sad iđem malo u goste čestitati „materice". Doveče ću doći. Zbogom!

— Zbogom pošo! — reče ona, pa ga isprati do avlinskih vrata. Stala u vratice, pa ga prati okom sve dok nije skrenuo za ćošu. Tada uđe čekati male goste, što kupe „materice".

'Ča Bolto je u gostima. Svit se razgovara i pijucka. Kad se smrklo, malo se i večeralo.

* * *

'Ča Bolto je najvolio kod kuće večerati. Tu je on znao smazati po jagnje i po somunčić kruha. Večeras je bio mili gost, pa se nije htio ni tu nećkati.

Posli večere se još malo divanilo. Jedared, oko 7 sati, đipi 'ča Bolto:

— Dajte moju opakliju, iđem kući!

— Ta ostaj još malo, nije tako kasno!

— Ajak! Moram kući. Obećo sam babi, da ne ću dugo ostati.

S otim zaogrne opakliju. Srce mu zaleprša od dragosti. Zakopča opet punku. Rukuju se pa „Zbogom"! Domaćin ga isprati. Na kapiji domaćin ostane, a 'ča Bolto ode u mrak.

* * *

Kad je bio na pol puta, skrene za jednu ćošu. Tu skoče prid njega dvojica, spopanu s dve strane za opakliju, pa dreknu:

— Daj opakliju!

Ali jaka punka pod vratom! Ne kida se, ne otkopčava se. 'Ča Bolto mirno reče:

Mahnite se, dico, lakrdije! Već pustite vi mene kući!

Ali oni povuc opakliju.

— Kad ti ne daš, mi ćemo oteti.

'Ča Bolto vidi, da tu nema šale. Spopane ova dva „pretelja" oko pojasa, pa s njima pod pazuho: jednoga pod jedno, drugoga pod drugo, pa hajd kući. Oni se stali kobacati i rukama mahati. 'Ča Bolto ih istom pritisne, a oni jeknu, pa se mahnu kobacanja. Malo posli opet se koprcnu:

— Pustite nas!

— Ajak! Odnit ću vas svojoj kući!

Oni će se otimati. 'Ča Bolto ih laktovima pritisne pod pazuho, a šakom ušika za kike, pa im istom bucne glave. Kako se oni praćaknu, a 'ča Bolto glave: buc, buc!

Napokon stiže kući. Lupi nogom malo o vrata. Istrča žena.

— Otvori, babo! Nosim ti gostiju!

Žena otvori, ali u mraku ne vidi ništa. Gosti pod opaklijom.

— Pa gdi su gosti? — pita.

— Ta evo ih, vesela im majka! Evo ih pod žuticom.

S otim uđu u sobu. Žena zapali sviću, a Bolto turi astal do duvara. „Goste" posidne na klupu, on pak od vrata do njih, da ne bi klisnuli, pa iščistili.

— Daj, ženo, večeru!

Žena donese večeru i vina. 'Ča Bolto nudi „goste":

— Pijte, dico! Danas su „materice". Jijte i pijte!

„Gosti" ne smedu ni okusiti. Još i sad ih bridi glava, a rebra se još nisu ponamišćala — tako ih je prignjavio 'ča Bolto.

— Ta jijte, što ste se snuždili ko žalosne vrbe?

Jidu oni, piju, al ih zebe oko srca. „Šta će sad biti?" — misle žalosni.

Kad su večerali „gosti", side ko osuđeni: Čekaju rič 'ča Boltinu ko ovca nož.

— No sad recite: hvala Bogu, kad ste večerali. A recite: hvala Bogu i zato, što sam ja 'ča Bolto Kovačev. Ja još nigda nisam čovika udario. Ni vas ne ću! Sad id'te kuči, pa više ni pomisliti na tuđu žuticu!"

Oni se pokunje, pa odu bez traga....

* * *

Blaško Raić,
župnik.

Subotica.

Čiča Lukini opanci.

Rano je proliće. Samo što je pukla kora.

Sunce je već dobrim odskočilo. Vrime je tako posli ručka. Noćas je pala kiša, pa po travi sja rosa ko rasuto biserje, a po golom drveću ko da su posipane zlaćane trišnje.

Kroz šumu nosi put, a putom polagano iđu dvoja kola, dva tereta hrane. Kola klokoću, a na točkovima se diže buzalica, pa opet pada kao da bi tekla iz točkova.

Na kolima čiča Luka i čiča Bolto.

Čiča Luka je Boltin brat, još mirnije i blaže ćudi, nego 'ča Bolto, ali uz to još i jači. Njih se dvojica otisnuše u Baju na vašar.

Čiča Luka će čiča Bolti:

— E, brate Bolto, evo „Lapoša". Ako kroz „Lapoš" srićno prođemo, onda do Baje ne brigaj!

Kako on to reče, put navije na desno, a kad dođu na oklinak, vidu, da je po putu voda i voda.

— Ao, brajane, što ćemo sad ? uzdane čiča Luka.

— Ta šta ćemo? Prikrstit se, pa u ime Božje dekaj naprid!

I zaista skinu šešir, prikrstu se.

— Bože pomozi! reknu.

S otim potegnu uzde, pa „đe . . . e . . . . e" !

Konji spuštu glave, pa daj gazi po vodi. Voda zašušti, talasi se razliju, pa sve tanji i tanji talasaju k obali puta.

Vodu su kojekako preplivali, ali iza vode dođe blato. Već i iz blata hamade da su se ispeljali, ali pri kraju zapadnu. Zapadnu tako, da se ni glavčine nisu vidile.

Pokuša čiča Luka; javi konje jedanput, javi drugi put. Konji trgnu, napnu se, zakrenu na desnu, na livo — zaman!

— E, nije fajde, brate Bolto, valja konjima pomoći.

Al kako će ?! Naokolo sama buzalica! Buzalica do kolina, a oni u opancima!

Čiča Luka skoči s kola u blato. Sagne se u blato, zahvati ramenom lotru, izdigne kola, konje javi, konji trgnu i izvuku kola na suho.

Čiča Bolto zbaci opakliju sa sebe, pa će i on svoja kola ispomoći.

A 'ča Luka mu kaže:

— Nemoj salaziti, jer ćeš i ti ublataviti obuću! Ostaj na kolima! Ja sam već od blata te od blata, pa ću pomoći!

Čiča Bolto natira svoja kola na tu istu jamurinu. I ta su zapala!

Čiča Luka se odapre, pa izdigne i ova kola s Boltom zajedno.

E, kola su na suvom. A ne znaš koja su gadnija, blatavija. Kaki je tek čiča Luka! On će čiča Bolti:

— Iđem ja, pa ću se priobuti, a ti dotle sastruži malo to blato s točkova!

Otišo čiča Luka na obalu, sio, izuo se, pa cidi obojke. A čiča Bolto čisti točkove.

Kad najedared začangreće iza leđa više kola. Bila su gotovo prazna bez tereta — osim što je bio u njima po koji Madžar.

Pritiraju Madžati priko bare i kad dođu do čiča Bolte, stanu strašno kleti i vikati:

— Hej, Rac jedan! Što si stao na sridinu puta ?

Pa kako koji natira pokraj kola, a on 'ča Boltu kandžijom priko ušiju. Koji kandžijom, koji baš bičaljem.

Čiča Bolti jedared već dosta ko pretelju kajgane, pa zovne čiča Luku:

— Ama hajde, brate Luka, ovi će mi poodvaljivati uši!

— Oma, oma . . . . samo dok zategnem kajiše.

Tatahiščani, — jer su oni bili ti, što su 'ča Boltu tako častili — pogledaju na obalu i vide čiča Luku.

— Oj,' ti ovaki, ti onaki! Pa tebi je još do obuvanja! Sad ćemo mi tebi dati!

S otim poskaču s kola, pa njih desetak, petnaist pritrču 'ča Luki i stadu ga odadirati onako đalenski.

„Dva loša svladaše Miloša", kaže poslovica, a njih desetak, petnaestorica bome brzo dodijaše čiča Luki.

Kako je Luka spokojno sidio, maši se opanka, spopade ga za kajiše i tako ustajući mazne nehotice jednog Madžara opankom u glavu. Taj se izvrne, udari glavom onog drugog i padnu obadvojica. A ostali misleći da su došle vile k očima, dadu leđa, pa otperjaše kolima. Podipaju na kola, pa „đi . . . i . . . i" ! tako odu ko da su im zmije za petama.

Jedna još kola ostadoše.

Čiča Luka je obuo opanak, a dotle su se i ona dvojica Madžara malo oporavila od straha. Čiča Luka ih odvede k njihovim kolima, natovari ih, dade im uzde u ruke, javi konje i oni odčangrću za ostalima. Sad i naša dvojica posidaju na kola, pa hajd u ime Božje put Baje . . . .

Don Marko Vežić, Jadrtovac (kod Šibenika).
župnik

Na ugarju.

U koje se nejačka Božica jedva jedvice uspela uza kamene basamake i na sularu moje kule podenice mrvu odušila, tisne i zivknu:

— Pope Marko! Gdje si, pope Marko? Otvaraj, pope Marko!

— Evo popa Marka, evo! Što će ti, Božice, pop Marko? — namjeri se jeka na odjeku, i ja otvorim kućna vrata.

— Evo, što ćeš mi! — i opružajuć sprtvicu neolupljenih segodišnjih bajama, oblo se i blago nasmija.

— Megjer ne ćeš ni ti da opovrgneš stari Požarića adet, već kako su o velikoj Gospi tvoji pokojni roditelji i njihovi starenici popu darovnih bajama donosili, tako eto i tebe da njihovu častiš i poštuješ! A da tko ti ih je, siroto moja, nabro i potrunô? Bit će teta Angja?

— Bome, pope, ovo za te ja sama, a ostali čekaju na stablu. Teta je Angja za svojim poslom i mlati kućne, a onda će naše. Ja se pobojala popove, i živ mi se stoga šušak za uho zavro. Mogô bi on pomisliti, da su se Požarići iskorijenuli, i dociglo ih poljoskalo, a time i starinsku dužnost pometnuli, pa što juče, što ovo danas, uprla ja, a ti, pope, primi, što ti se daje! Od ostaloga ne zamjeri na malici, jer miš svegjer miš, te i Božica bez ikoga svoga.

Što je ovo ovako i razborito, iz tihana i polaško izgovorila sitna moja pametnica, ko da je baka starica, time se i nasmijala. Nu u onome trpkome i nategnutome smijehu zapažaš svu tragiku njezine sudbine, koju, pa da je i dijete ludosmija, sveisto, barem u kojoj, ćuti i osjeća.

*

Božica je zakoniti porod pokojnoga Nikole Požarića i njegove družice, jednako sada pokojne Anice, ono tamo podalje od Knežića i rasprostranjenoga karaplja te brojne

zadružne obitelji. I nemaju već nju jedinicu. Ako ćeš baš, još ih je četvero bilo, troje muških, a jedno žensko, nu kako se na ovaj svijet daj, tako i sa njega pogji.

Baš im se unedalo u porodu. A grjehota. Golem je Požarića žitak i starina. Svak je tamo, sa koljena na koljeno, prigrćô, a ni mrav ne raznosio, i dok bi se tuda čak ih, s malim, šest jakih obitelji moglo sa godine na godinu prehraniti i prometnuti, a da ni jednoj kućnoj glavi ne bi od truda u krstacima što šteknulo, ne bi nam baš bilo lako očima zapasati, čime se to mogao Nikola i jedinak pokojnog Ivana Požarića pohvaliti, kad te provodao svojim prostranim beglucima.

Svijet, ko svijet, zamračilo mu se zar pred očima, uzeo za posao glave — u jaju dlaku tražiti, na ukopištu Svetoga Blaža po zajedničkoj Požarića grobnici kosti premećati, starodavnim koljenovićima čak do devetoga koljena povjest ispitivati i prevrćati, ispred sebe kićati i Juru i Luku te dojednoga Požarića, kako bi im koji na pamet pao. I ne vratilo se krilo, gdje je i prije bilo, ne mari ciglo da se iznagje iskopanica Nikolinoj djeci megju njegovim predacima i na njihovu poganluku.

Nu drugačije je Nikolino i Aničino povismo. Jobova su oni djeca, vjerno se, podatno i samosvjesno podlažu volji Božjoj, da ona bila mjerodavna i sveta, a jednako sveto i blagoslovljeno bilo ime njegovo, ko je i neiskazano svemogućstvo Božje, da može ledeno stijenje preobraćati u stojne ljude.

Već i Požarića majka pruži klasja dušmanovu srpu. — — 1916. pri naknadnoj stavnji reda se bilo i Nikoli od svojih otrgnuti i ratnoj se trublji odazvati. Pošao je, sve je ostavio, a niti se kad vrati, ni svojih se živim očima nagleda, a kamo li će ih junačkome srcu priviti. Nekako po Gospojini otisno se i on za ostalom braćom i družinom, a prvih puta, što na frontu stupio, niti se on nje nagledao, ni na njojzi udomaćio, već odmah isprvice i za prvih okršaja, u koje junačke grudi isprsio dušmanskoj najezdi, time i crnoj zemlji klonô.

Anica je stoješke iščekala taj udarac. Niti je zalešurala, niti se okamenila, a kamo li će ajmeknuti i zubima sa teških muka škrinuti. I ovoga se puta dragovoljno podvrgla volji Božjoj prinadodavajuć na prigodi i puku i narodu, da će se douma,o još u jednoj Božja iskoliti.

Ol segodišnjim Duhovima selo je opremilo i mrtvu te ispijukanu Požarićku prenijelo na ukopište Svetoga Blaža. — Prostrano je, velikodušno i plemenito srce Aničino, pa

kako da se ono smiri u ono prosušnih košćurina, gdje ga sa svih vjetara sužuju, duše i gnjave, a od njezina Nikole rastavljaju? Gdje nema duba, nema ni hlada; gdje nema Nikole, ne može biti ni Anice. Gdje je to bilo da bilo, oni se sastati moraju i sjediniti. A kad je Nikola krenô, kuda za vijeke gre se, za njime je pošla i njegova Anica. Niti će je se naše oko kad žive nagledati, ni iščekati, da se ponosna Požarića vitkom kulom baši.

Usput ciglo budi pripomenuto, da u koje Anica u kapsilu sigje sa utvrgjene Požarića kule, za njom zacviliše golema kućna vrata; kračuni zaškrinuše, a ključ za tkanicu zadi Angja, jedina Aničina seja, kod Begića udata za Antina Juru. Silazeć niza prostrane basamake, opuze joj se ključ iza tkanice i zvekećuć odroza se do zadnje pri dnu stepenice. Sićušna Božica sleti, ključa se dohvati i rogjenoj ga tetci uruči.

Šta puta, za žešćih vjetrušina, zalupataju rastvorene vratnice po Požarića pendžerima, šta puta viharina u kovrč uzvitla pljevu na Požarića osamljenu guvnu i u podnebesje je zavitla, — sve su to nekuda presudne neke i udesne slutnje, koje mi se sa duše otrgnu i pred očima redaju prividjenja i nepoželjne slike, da je ono lupatanje udarac čekića u posljednji čavao na kapsilu snažnih Požarića, kovrč pljeve gusti dim sa palježa Požarićeva sažgana i uništena golema žitka, a tekar zveket ključa niza basamake zadnji piskut na skorenim i razgragjenim diplama Požarića prošlosti i slave. Rastvore li se kad dveri tih dvora, rastvorit će se, strah me, rasulu i strašilu noćnih ćučina i sovurina. Ta od Požarićevih na pozornicu budućih i nastajnih pokoljenja ovaj zatorni rat nije propuštao do gološavo pile, nejačko djetešce, a i to se ugnu pod tugji krov, da sebi zaklona nagje!

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

— Kad je, moja Božice, ljubav za ljubav, a sir za sir, nu kazuj, čime da tebe ovo sade podari tvoj Don Marko? — nekuda ću ja oživlje, ne bi li se odrvao zadušljivom dimu, koji, bi reći, da suče ozgo, od Požarićevih.

— Brate, odomlani, kad sam ono bila došla sa pokojnim ćakom i sa pokojnom majom, darovao si mi svečića. Kad sam te lani obašla sa pokojnom majom, pružio si mi „medaljicu".

— A šta bi ovo danas?

— Brate, „bebu!"

— Pa šta će ti „beba?"

— Da mi bude za razgovora, kad nemam rogjene majke.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Netom pogjem do grada, nabavit ću Božici lutku. Eto ću joj želji udovoljiti i na ruku biti, i ako sam uvjeren, da joj drvena i ledena lutka ni izdaleka ne nadoknadi oćutnoga materinjeg srca, a kamo li bi još i ono deli-babajka.

Ivanko Vlašićak, Čaglić (kod Lipika).
župnik

Neočekivani polažajnici.[1]

Badnji je dan o podne.

Teška olovna magla stala skorice cjelivati hladnim ustima sićušne, bijele kućice brdskoga sela Kapele. Za čas se golema sivkasta neman raspršila brdom i dolom poput krda lakomih, izgladnjelih, goveda.

Još malo, pa je svom svojom težinom pritisnula čitavu krajinu poput teške sumornice misli, što se nadvila nad vedru dušu glavite djevojke.

Pa kad iz te mrke koprene ispadne preda te Božji stvor, čini ti se kao da se okliznulo zrno suvica[2]) iz božićnog tijesta ili kao da se jadna muha iskobeljala iz podmukle zasjedačke paučine...

Ne smeta magla kapelskim župljanima. Oni se čak raduju, što će ipak jednom dočekati suh Božić. Ne će im se sada izrugivati njihovi pravoslavni susjedi, s kojima žive izmiješani stotinama godina, kako pravoslavni Božić jezdi ponosito na bijelcu pomamnome dok katolički Božić jadno klamiće na blatnoj, mršavoj kljusini...

I.

Pod brijegom u sredini sela stisnula se starinska župnička kuća. Stari župnik Franjo Potočić, baš je ovaj čas odložio svoj časoslov.

Onizak je to čovječac, ravna držanja, brza kroka, rumena lica, što ga obasjava blagi pogled. Spomenem li još divne sjedine na glavi, eto vam slike i prilike žilava, miljušna starca. Prijatelji mu govore češće u šali, da je na njegovu licu Gospod Bog utisnuo tri boje hrvatske trobojnice: lice mu je rumene boje, kosom mu palo bijelo inje, a iz očiju mu se toči blaga, pitoma modrina.

Starac je duhom posve bistar. Nitko mu ne smije ni natuknuti o „penziji", jer je gotov da plane. Njegova je velika želja, da u radu zaklopi oči.

1) Polažajnik = božični gost.
2) Suvica = osušeno grožđe, Rosine.

Oko njega je sve staro: i kuharica mu, što je svi zovu „teta Reza", i jednooki slugan Ivić i pokućanstvo i miljenica mu mačka i stari gluhi pas „busko", a i stari časoslov, što ga je ovaj čas odložio.

Iz te knjige moli starac 59 godina — otkako je promisio. Listovi su staroga časoslova žuti, poput dunja u župnikovoj bašči, a kožnate korice pukle po pola, odvokožile se.

Pred starcem gori na stolu svijeća. U sobi je mračno, makar je malo prije stari Marko Vajdić odzvonio podne. Kraj svijeće je ogledalo. Starac se sprema k brijanju. Otkako mu je britva prviput zasjekla pahuljastu bradu, pa evo sve do danas, još ga nije nijednoć brijala tuđa ruka. A za par dana navršit će 83 godine!

Ponosi se starac tijem nemalo, kao i tijem, što još nije oskvrnuo svojih modrih očica „čivutskim staklom".

Još je jedan tako zdrav, žilav starkelja u biskupiji: njegov učidrug, Laco Stipanić, parok u Novoj Kapeli u Slavoniji.

Taj se umije obrijati čak i bez ogledala i hodajući! S mlađima pročabit će dobar dio noći u razgovoru i veselju, a ujutro starac zdrav ko riba. Prava drvenda! Pa kad ti zagrmi stari Laco koju ilirsku, e, onda stani, pa se krsti od čuda: koje li glasine u tom slabunjavom tijelu!

Naš je domaćin obrijao čisto i glatko jednu polovicu brade. Ali on ima i britvu, majčin sine! Pred 40 godina dao je za nju nekome Kranjcu jednu cvancigu, a danas je ne bi dao ni za 10 dukata. Starac se baš spremao, da malo povuče britvom po starom, izlizanom remenu, ali ti bane u sobu poput puščanoga zrna čeljade ćelavo, a mršavo kao korizmeni post — njegov maiordomus, jednooki kravar, peharnik, pouzdanik, tajni savjetnik, Ivić Habdija.

Mašući silovito po zraku nekakim pismom jedva je promucao vjerni Ivić:

— De—le—graf!

Starcu ispade iz ruku britva i umalo što nije zahvatila njegovu ljubimicu mačku, koja mu se umiljavala oko nogu.

Brzojavka bude, razumije se, u tren oka otvorena, i starac pročita drhtavim glasom:

— Šalji, starče s mjesta kola na željeznicu!

Dva polažajnika.

U važnijim događajima običavao bi se starac posavjetovati sa svojim starim Ivićem, pa ga zato i sada upita:

— Dakle, Iviću, šta misliš, tko bi to mogao doći k nama na božićovanje? Ne bi li to bio moj sinovac Aleksa.

— Čuju, Reverendissime, to bi najprije moglo biti — javi se mudro savjetnik.

— E, ali je on orguljaš, pa kako bi ga župnik pustio na te blage dane? A šta veliš, Ivica, nije li to moj imenjak i prijatelj, Franjo Begić, umirovljeni vijećnik sudbenoga stola? On je bio kod mene svake godine u berbi — samo jesenas nije, pa će se možda ovako duga izdužiti?

— Čuju, Reverendissime, oglasi se brzo Ivić, to im je sigurna stvar!

— Hm, hm, a što bi bilo, moj Ivicu, kad bi to bila moja kumica Ivka iz Hercegovca? Ona se već par godina „grozi", da će doći k meni na božićovanje.

— E, Reverendissime, evo moje glave, ako nije taj „delegraf" od nje!

Kad bi kaka dvoumica trla čestitu Ivićevu glavu, on bi si znao brzo pomoći, pa bi kušao rastjerati mutnu maglu brojeći svu dugmad, što ju je imao bilo gdje na svojem odijelu. Tako je i sad počeo kod prvog dugmeta s riječju „Aleksa", pa onda nastavio s riječju „Franjo" i „Ivka" i tako sve redom. Kad je obišao sva puceta, zape kod riječi „Franjo"..

— E, čuju, Reverendissime, ipak bi to najprije mogao biti gospodin vijećnik.

Kod tih riječi skoči starac župnik na noge lagane, posegne za lulom, koju mu je Ivić pripalio, pa će se narugati toj staroj mnogoznalici:

— A zar si zaboravio, istočna mudračino, da imadu dvojica doći? No danas si, Ivicu, gadno zagrabusio!

Ivić se posve zbuni, počeše se po zatiljku, i otetura iz sobe poput zvrka...

Starac međutijem sve onako poluobrijan, sa sapunicom na drugoj polovici lica i s lulom u ruci ode u kuhinju do stare kuharice, „tete Reze".

Rijetko bi kada zavirnuo starac u teta-Rezin vilajet, u njezino kuhinjsko carstvo. On bi se zadovoljio čim bilo, pa mu je bila najveća muka, kad bi se starica usudila kadšto, da ga upita, što bi kuhala.

Ali kad bi očekivao mile goste! E, onda bi staračac po stoput u danu došao u kuhinju govoreći svakiput „teti Rezi":

— Samo neka je, teto, sve u redu!

Onda bi on na užas teta-Rezin zagledao u sve lončiće, lonce, lončetine i sličan kuhinjski soj!

Starica je sjeckala sataricom meso u sitno, a najednoć začuje riječi, što ih je starac sa smiješkom izrekao:

Teto, imat ćemo goste preko Božića! Priredite dobro i obilno — nemojte, da bude sramote!

Kao da je dirnuo u stršenovo gnijezdo! Starica za čas smože odnekale suze i stade jecajući govoriti:

— A što se Oni, prečasni, miješaju u ove poslove? Zar im ja ne služim čestito i pošteno već tolike godine? Pa kad sam se ja pred Njihovim gostima osramotila? Zašto mi govore takovu prodiku na sam božićni post?

Starac se okrene i otklipsa u svoju sobu mrmljajući uz smiješak:

— Šta ćeš? Duga kosa, kratka pamet! Sve su te kuhinjske vladarice odapete ko puška!

Za čas odoše župnikova kola sa dvije bunde na sjedalu u Bjelovar, a starac sjede, da već jedared skine drugu polovicu brade...

II.

Pred mrak se magla iznenada digla i nekuda iščezla. Krajinom se stala razlijevati bajna, raskošna mjesečina. Ljudi počeli paliti svijetlo u kućama i spremati se, da što pobožnije započnu svoje starinske božićne običaje.

Stari je župnik već dao unijeti slamu u sve sobe, a zatijem kleknuo sa svojom družinom i pozdravio svesrdnom molitvom Novorođeno Djetešce. Za 5 sati bila je određena večera. Ponoćku će služiti starac koji je ne bi nizašto ustupio svojem „mladom gospodinu". Prije ponoćke treba da je svećenik — po crkvenim običajima — barem šest sati natašte.

Pred kućom stadoše kola!

Starac pohrli gologlav pred nepoznate goste.

Uzalud su se njegove jadne staračke oči napinjale da pri mjesečini prepoznaju onu dvojicu, što su silazili s kola.

Da bude čitava ta stvar još tajnenijom, pružiše obojica starcu ruke bez ijedne riječi, a lice zaroniše još dublje u bunde. Tek kad su stupili u sobu i odgrnuli bunde, prepoznade ih starac, ali ostade na mjestu kao uzet.

— Per amorem Dei, zar si to Ti, prečasni gospodine, prijatelju i školski druže moj, Slavko Latinoviću, Canonicus Metropolit. Ecclesiae Zagrabiensis, Abbas S. Pulcheriae de Crisio, Archidiaconus de Guešća et Sinec, Ins. Ordinis

Coronae ferreae et Francisci Josephi I. Eques, sacerdos iubilaris etc. etc. ?! Oh, Bože, koliku si mi milost iskazao prije smrti!

A ovo kao da je dragi naš školnik Ivica Bengez! Oh, dobri moj Bože, Isuse moj slatki! — stade starac jecati grleći se sa svojim gostima.

— Jest, mi smo to, dragi moj Franjo! — oglasi se starac kanonik.

Nijesmo se vidjeli već 9 godina, otkako smo ono u mojoj kuriji proslavili svoju Zlatnu Misu.

Onda nas je još bilo 7 drugova svećenika u životu. I naš Ivica nije smio izostati, jer je s nama dvojicom par godina učio na istoj gimnaziji i jer nam je obojici svirao kod Prve Svete Mise.

Sada smo još samo trojica na životu: nas dvojica i Laco, parok novokapelnički.

Bože dragi, koliko je bilo smijeha i veselja; kad je pred 9 godina naš šest drugova očekivalo još Tebe! Najednoć zagrmješe pred mojom kurijom prosta seljačka kola s dugačkim lojtrama, a iz tih kola se iščupao naš dragi Franciscus Potočić, Vicearchidiaconus et parochus Kapelensis, mrzitelj željeznice i svih novotarija, čovjek, koji imade blizu željezničku stanicu, a ipak je volio upregnuti svoje paripe, nego se voziti na omraženoj željeznici.

— Oh, zlatni moj Franjo! — dovrši kanonik i stade ljubiti domaćina.

— Hvali more, drž' se kraja! Čast željeznici, ali je na kolima sigurnija glava — doda domaćin.

— Osjećam Ti ja, dragi moj Franjo — reče starac kanonik, kad su svi posijedali za stol — da je blizu smrt. Iam prope est Dominus, pa sam živo zaželio, da se barem s Tobom još jednoć sastanem, kad je Laco daleko tamo u zemlji plemenitoj.

Sa sobom sam poveo prijatelja Ivicu. Njega sam pred par godina pozvao k sebi, da zajedno protavorimo u hladnom, jezivom predvečerju našega života.

Međutijem je donesena na stol večera. Bila je to posna večera po starom hrvatskom običaju.

U to je stupio u sobu „mladi gospodin", Luka Milić, okrupan mladić, vrane kose, dobroćudnih modrih očiju. Pred par mjeseci je tek izišao iz škole.

Došavši u sobu pozdravi čedno čitavo društvo i poljubi prsten starome kanoniku-opatu, koji ga pomiluje po licu, a župnik će reći:

— To vam je, braćo, moja desna ruka! Veliki ljubitelj cvijeća i sabirač lijepih narodnih riječi. Čuje li koju nepoznatu, lijepu riječ, od veselja će vam zagrliti čitav svijet. Padne li mu po noći na pamet koja riječ, što ju je po danu zaboravio zabilježiti, on će se dići iz postelje, zapalit će svijetlo i zabilježit će onu riječ ne mareći, što si je ovako razbio san.

— Dederte, braćo, da vidimo, što nam je priredila „teta Reza"!

III.

Pomoliše se i stadoše večerati.

„Mladi gospodin" je s poštovanjem motrio ta tri starca prosuđujući kraj toga, tko se od njih najbolje drži.

Starca kanonika izdaše posve zubi, a i tuđa mu je kosa na glavi. Ipak ga njegov oštrokljuni nos i živ, pronicav pogled kazuju još dosta odlučnim. Stari je „školnik" slabih nogu, ruke mu dršću, ali se hvali dobrim „mijehom" (prsima) i dobrim želucem. Po svemu se čini, da se domaćin drži najbolje. Njega je najmanje orosio dah starosti.

Koje će pero moći da opiše misli, što su poput vode nahrupnice zaokupili te staračke duše! Čudni su to osjećaji, kad čovjek vidi i osjeća oko sebe i u sebi blizinu strašne smrti! Pa zato su se starci i sastali, da se posljednji put vide, izljube, porazgovore i utješe.

A njihove uspomene!

Pred njima je iznenada zasjala u svoj svojoj bajnoj ljepoti ilirska zora, koja ih je pred 60 i više godina zatekla ognjevitim mladićima. Zato bi svaki čas u razgovoru spomenuli Gaja, Štosa, grofa Janka Draškovića i dr., s kojima su se često sastajali. Sjećali bi se ledenog i ukočenog Bachova apsolutizma, kada je kruta sila nemilice izjedala svaku slobodniju misao kao što vlaga izjeda i najljepšu sliku. Sjećali bi se i kasnijih borbi, a i najnovijeg jalovog životarenja u politici i drugdje.

— Zlo je, braćo, sada nama starima — jadikovao je stari kanonik. Dođoše novi ljudi s novim mislima, kojih mi ne možemo razumjeti (a zar je i čudo ?), pa sad ne preostaje drugo, nego ili im se ukloniti ili im se pokloniti. Ja, eto, stari Ilirac, postadoh im „Obzorašem", „Slavosrbom", u koga upiru prstom, a ne znaju, kako to boli! Ne znaju oni, ili barem ne će da znaju, što smo mi nekada učinili. Ne znaju oni, da je u nas staraca i danas više domovinskoga ognja, nego u mnogih današnjih žutokljunaca.

Poput puževa zavukosmo se mi starci u svoje kućice i tako postadosmo najmlađem pokoljenju sfingama. A i moji mlađi drugovi na Kaptolu nikako ne shvaćaju nas staraca. Drugojačija je njihova odgoja, a drugojačija je bila naša. Srećom nas imade na Kaptolu još par staraca, koji smo dozrijevali za hrvatskog preporođaja. Kad se sastanemo, bude tu i suza i smijeha, a na koncu ipak jedan drugoga tješimo.

Ja drugujem ponajviše sa starim Lackom Babićem, Nestorom naše biskupije, komu je Bog dao milost, te je dočekao 70-godišnjicu svoga misnikovanja.

S tijem se starkeljom dostaput nasmijem. Kako je on postao kanonikom u starosti od 70 godina, ubraja on sam sebe među pomlađe kanonike. Kad umre koji naš drug, godinama od njega mnogo mlađi, a kanonikovanjem kudikamo stariji, i kad netko tugujući za njim kaže: „Siromah, mogao je još poživjeti koju godinicu", otkresat će mu stari Lacko: „Kaj oni znaju? Em je to bil stari kanonik"! Kao da smrt mora voditi računa o tome, ko je prije postao kanonikom! Po tom računu sudim, da se Lacko sprema navršiti 110—115 godina..

Sad istom možeš prosuditi, dragi moj Franjo, kako sam živo želio, da još prije svoje smrti, koju svaki čas očekujem, svom dušom odahnem na Tvojem bratskom srcu — završi tužno stari kanonik.

U sobi nastade tišina... Prvi će je prekinuti Ivica Bengez:

— A što tek da ja kažem, braćo moja, ja, stari hrvatski školnik? Meni vele neki mlađi drugovi, da sam ostao još na svijetu nekom zabunom Smrti i da spadam u pretpotopno doba.

Svu svoju mladost i muževno doba proživio sam među svećenicima. Među njima sam doživio mnogo ugodnih časova. I poslije moga službovanja vezala me s njima nježna ljubav, ali su me za to moji neki „moderni" drugovi prozvali popovskim kuharom, čankolizom. Njima je teško razumjeti, kako može učitelj lijepo živjeti sa svećenstvom.

Dok sam bio carskim „lererom" pjevale su mi ptice najljepše pjesme. Kad je ukinuta „Granica" i ja postao „pučkim učiteljem" udarilo na me svako zlo.

Mojim drugovima, koji su sa mnom zajedno služili u istom mjestu, nije bilo s voljom ništa, što sam god učinio. Nije im se sviđala moja nošnja, rugali se mojoj omiljelosti kod puka... Svuda su uhodili za mnom, njuškali su i ispitivali na sve mile strane, ne bi li mi kako skrhali vrat. Ta bio sam im na teret — služio sam 47 godina!

Posljednje godine svoga službovanja budem ja jednoć u društvu, u kojem su bila i dva moja druga. Jer sam bio baš najljepše razigran, htjedoh poći kući bojeći se, da ne pre-vršim svoju mjeru. U to baš dođe razgovor na duhove, a jedan moj drug upita: „Da li bi se našao junak među nama, koji bi se usudio o ponoći poći na groblje? Dobit će odmah od mene 10 forinti"!

Svi su šutjeli, a neki su pogledavali na mene. Meni je bila nastavljena stupica, ali ja toga nijesam opazio!

— E, tko bi se drugi usudio, ako ne naš stari? Ta on je uvijek u crkvi i među popovima, pa ne zna, što je strah — čuli se glasovi.

Kako sam bio malo vinom razdragan, a ovamo opet nemilice bocnut, zar je čudo, što sam se digao i otišao na groblje?

Za pol sata sam se vratio noseći jedan stari drveni križ za svjedočanstvo. Novaca nijesam htio da primim, a oni su svi slavili moju odvažnost. Za čas odnesoh križ natrag...

Drugi dan je letjela tužba k vladi: Kako su me iskitili, možete misliti! U tužbi su me nazivali djetinjastim starčićem, podmuklim pobožnjakom, čovjekom, koji prezire kršćanske svetinje i oskvrnjuje kršćansko groblje.

Još im ni to nije bilo dosta, nego su stvar posve lažno prikazali u novinama. Čak je i u jednim bečkim novinama osvanula brzojavna vijest: Hrvatski učitelj — barbar! Učitelj I. B. u N. oskvrnuo katoličko groblje. Užasna sablazan u narodu!

Prijatelj župnik je znao za te spletke i kako je imao svuda veliki ugled, stvar je posve zatapšao, ali ja sam morao u penziju dobivši od vlade ukor. Iza 47 godina uzorna službovanja.

Odonda se i ja posve povukoh. Kad mi je pred par godina umrla moja stara, prihvatih objeručke ponudu prijatelja Slavka i odoh k njemu. Sva je prilika, da nam je ubrzo putovati...

Da si je muha otirala prašak sa svojih nožica, čulo bi se — taka je bila tišina iza posljednjih riječi.

Za čas će domaćin:

— I ja vidim, da je danas drugi zeman. Moji se drugovi u okolici tuže sad na ovo sad na ono. Osobito im mnogo smeta politika! Župnik bi u današnje vrijeme morao biti prava preokretalica: morao bi se svaki čas mijenjati poput vjetra, kad bi htio da udovolji svakome.

Ja sam, hvala Bogu, sa svojim župljanima zadovoljan. U politiku se ne miješam nimalo. Politika ne prija mojoj

naravi. Ipak često govorim svojim ovcama, neka budu i u toj stvari čestiti i složni, i neka sude ljude po njihovim djelima, a ne po vici.

Velika većina župljana su mi duhovnom djecom, jer sam ih krstio. Oni k meni dolaze rado po savjet i slušaju me. Nikako se ne mogu odvažiti, da pođem u penziju i da ostavim mjesto, gdje službujem preko 40 godina.

Gdje sam ostavio svoje meso, ostavit ću i svoje kosti. Za mene nije ništa ljepše ni milije, nego pomisliti, kako ću i mrtav počivati među svojim ovcama, da ih na glas trublje povedem pred Suca.

Uz valjana, marljiva kapelana lako upravljam župom. S ovim sam „mladim gospodinom" zasada posve zadovoljan. Moja želja, njegova zapovijed. Sve obavlja sa smiješkom. Međutijem: pod noć se dan hvali!

Prije je bio kod mene kapelanom neki Slavonac. Dobar mladić, šaljčina prvoga reda. Bio je tek malacko kao prespor, a prespavao bi i tri noći, da ih je mogao kojom srećom u jedno sastaviti.

Jednoć rano ujutro stanu pred kućom kola. Trebalo je ići k bolesniku. Ja se dignem, da probudim „mladoga gospodina". Kucam ja par puta. na njegova vrata, lupam, vičem — sve uzalud: on spava i pili sve u šesnaest. U neke nekavice će se ipak probuditi.

— Mladi gospodine, izvolite k bolesniku, sila je!

— A, Reverendissime, molim lijepo, koliko je kola vani? oglasi se on iz postelje.

— Ta za Boga, jedna! ja ću u čudu.

— E, Reverendissime, ako su samo jedna kola onda nijeste marili mene buditi! Najprije je Vaša dužnost, a ja moram tek onamo skočiti, kad Vi ne možete ili ne dospijete. Zato se i zovem „duhovnim pomoćnikom", jer sam Vam tek onda dužan pomoći, kad Vi baš sami ne možete!

Međutijem je ipak uvijek otišao na posao — samo što ga je uvijek trebalo dugo buditi, pa je onda uvijek kakovu šalu istresao. Slavonac!

Ali znate, kako je: starim ljudima ipak jednoć dodija šala . . .

Ovaj je „mladi gospodin" posve drugojačiji. Pa kad je on meni dobar, i ja sam njemu priredio ugodnu iznenadnju. Pred par godina sam na nekadašnjem starom groblju — odmah do crkve — sam svojom rukom — zasadio malen vinogradac. Moj vinograd, moj rukosad! Sad sam ja taj vinogradac predao svojem „mladom gospodinu". Neka se on oko njega pomalo vježba i uči, a neka se i izdušovolji do

mile volje u jesen, kad bude imao „svoga" grožđa. Župljani, koji obrađuju moj veliki vinograd, obrekoše sami od svoje drage volje, da će i njegov vinogradac obrađivati . . .

IV.

Davno je već prošla večera. Topla, starinska peć s pećnjacima širila je ugodnu toplinu u sve kutove staroga župničkoga doma. Starci su živo razgovarali o svojim davnim doživljajima. Čula bi se i po koja stara božićna pjesma. Svetačke slike kao da su u čudu motrile to staračko veselje.

Najednoć začu se na vratima kucanje, a u sobu stupi golema ljudina, hvat visoka, sa sijedom dugačkom bradom, zamotana dobro u bundu.

— Pomoz Bog i čestit Vam Božić! — progovori došljak krupnim glasom i stade odmah skidati bundu sa sebe.

Dok je domaćin priskočio, da mu pomogne, dotle su gosti izbuljookce gledali golemoga kasnohođu, obučena u mantiju, i nijesu se nikako mogli razabrati od iznenadnje.

— Koje Te dobro ipak jednom donijelo k meni, dragi moj čika Pero? upita domaćin ljubeći se s novim gostom.

— Dolazim Ti, brate, iz Bjelovara, pa mi je tu negdje u selu ispao točak — a nije ni čudo po tom smrzlutku — te ja šta ću: idem, rekoh, na časak do brata Franje, dok se točak ne nađe ili dok se makar ne dogovorim s Tobom, kako ću kući.

— Sam Te je Bog donio danas k meni, mili moj komšija, da mi budeš trećim polažajnikom i milim gostom preko ovih blagih dana.

Evo Vam, braćo, moga davnoga prijatelja, Petra Kobasice, pravoslavnoga paroka iz Gornjih Sredica, poznatoga pod imenom: čika Pero.

A ovo su Ti, brate Pero, moji školski drugovi: prečasni gospodin Slavko Latinović, kanonik i opat u Zagrebu, o kojem sam Ti mnogoput pričao, i gospodin Ivica Bengez, umirovljeni učitelj i glasoviti orguljaš.

Prijatelj Slavko je zaželio da služi ovdje ponoćku, a Ivica će svirati. Ja i „mladi gospodin" dvorit ćemo prečasnoga g. kanonika kod oltara. Bit će to nekome od nas možda posljednjiput . . .

Ajde, Pero, pa mi se okrijepi jelom i pilom! Dobrano si se, siromah, natresao, nazebao, a možda i nagladovao.

Ja ću odmah poslati dva čovjeka do Tvoje kuće, neka kažu gospođici Anđeliji, gdje si, da ne bude dijete u sto briga, a rano ujutro poslat ću s kolima „tetu Rezu" po nju, da i ona dođe k nama božićevati,. Je li tako, čika Pero?

— E, kad imaš kod sebe ovako časno društvo, milo mi je, što ću kod Tebe božićevati. Ipak ne bih mogao ovdje ostati bez svoje dragunice Anđelije!

— A ne bi li nam Pero pričao, odakle dolaziš i gdje si se zadržao tako dugo? upita domaćin.

Stari popo sjede k stolu, pa su sad gosti mogli pozornije motriti sijedu ljudinu od 70 godina s dugom sijedom bradom i kosom, lijepa fina nosa, živahnih crnih očiju i prilično još rumenih usnica.

Srknuvši malo tople, posne jušice progovorit će sijedi parok:

— Bio sam Ti, brate, da Ti pravo kažem, kod suda. Šta ćeš, pod starost moram svijetlati kvake na sudskim ključanicama. Bio sam doduše tek svjedokom, ali i to mi se gadi.

Naselio mi se u selu neki protjerani žandar, Obrad Radmanović, bestidna zvjezdolaja. Stao huškati moje parohijance proti „Šokcima", a Ti, Franjo, znaš, kako su se jedni i drugi do sada lijepo slagali. Osim toga katolika je u mojoj parokiji koliko i pravoslavnih. Da pokaže svoje junaštvo, sakupio je žalosni Obrad kojekakova ološa oko sebe, pa je jedne nedjelje pred svojom crkvom hrvatsku trobojnicu poderao, popljuvao a onda ju zapalio. Hvalio se, da ju je oteo od jednih hrvatskih svatova.

Ja sam danas kod suda zavedene ljude preporučio milosti suda odavši podmukličinu krivca, koji mi je stao trovati moje mirno, bezazleno stado. Obrada će stići zaslužena kazna, a čujem, da ga progone i zbog drugih lijepih stvari. Selo ga je sito, i presito, pa se nadam, da će biti opet mir u mojoj parohiji, dok je mene u životu.

Poslije moje smrti — što Bog da!

Žalostivo su ozvanjale posljednje riječi staroga pravoslavnoga svećenika. Kao posljednji krik ranjene ptice.

Gosti su zadivljeno gledali čika Peru. To im je prviput, što su u društvu s jednim „shizmatičnim" svećenikom.

— Moja braćo, oglasi se domaćin, jelte, da se čudite gledajući u kakovoj ljubavi i slogi živu svećenici dviju crkvi, dvaju obreda? I doista u današnje doba velika je to rijetkost! Ali naše prijateljstvo, ljubav i sloga traje već preko 40 godina.

Iste godine, kad sam ja došao ovamo, došao je i čika Pero u Gornje Sredice. On je svome stadu uzoran pastir, koji ga napaja čistim evanđeoskim vrutkom. Iz njegovih se ustiju još ne ču u crkvi ni cigla ciglovetna o politici, o mržnji.

Njegovi parohijanci idu s mojim župljanima na biralište i tamo složno glasuju za prave narodne ljude.

Presvijetli biskupi — kojih smo već nekoliko dočekali — uvijek bi se radovali, kad bi iza obavljene Sv. Potvrde našli kod moga stola čika Peru. Svi bi oni uzvisivali našu slogu i ljubav, koja je poznata po čitavom kraju.

Jedne godine bio ovdje na Sv. Potvrdi pokojni biskup Pavlešić. Baš su one godine neka gospoda vladinovci tužili čika Peru vladiki u Pakrac. Tužili ga, da voli „Šokcima", nego Srbima, da govori proti srpstvu i svetom pravoslavlju i da čak glasuje za neprijatelje srpstva. Krtice potkopice! Sve je bilo, dašto, ili glupo iskrivljeno ili zlobno izmišljeno. Ali gdje ćeš ti uloviti krticu po njezinim putovima nedohodnjacima! Bilo je dosta posla, dok su se zlobne izmišljotine i glupe iskrivljotine prikazale u potpunoj golotinji.

Nuz Perino stado, koje je listom stojalo uz svoga paroka, najviše se zauzimao za čika Peru bjelovarski župnik, Jakov Petak, i stari major Timotija Subota, nekaki vladikin rođak.

Za ručkom zapita biskup Pavlešić prijatelja Peru:

— Pa kako inače, g. čika Pero?

— Rđavo, Presvijetli! Sa svih me strana začeše gristi, i da ne bude srećom Petka i Subote, izjedoše, Boga mi, Kobasicu!

Na te riječi zaori smijeh. Presvijetlome umalo da nije pozlilo — toliko se smijao...

Ima nas par starih katoličkih svećenika, koji zalazimo k čika Peri. Gornje Sredice su doduše zabitna, brdska selendra i pravi blatnjak, ali je kuća Perina pravi raj. Rajem je čini njegova 18 godišnja mazunica Anđelija.

To Vam je djevojče krasno, dobro, milokrvno. Da sam pjesnik, ne znam, kako bih je opisao.

Čika Pero je obudovio prije 5 godina. Od onda mu čitavom kućom ravna njegova Anđelija. Skrbna je to i poskočna djevojka — Bog je poživio!

Kad se sakupimo kod čika Pere, onda stani, pa gledaj! Tu nastaje radost i veselje, tu se ore pjesme, tu se svira, deklamuje — ukratko: milina!

Uvijek nam je teško odlaziti iz onoga vilinskoga kutića. Eto tako nas dvojica živimo već preko 40 godina kao rođena braća...

V.

I opet oživje razgovor, i opet zaori božićna pjesma, kod koje je pomagao svojim krupnim grlom čika Pero.

Oko 10 sati odoše svi u „palaču". Tu je bio lijepo iskićen velik bor, pun voća, pozlate, papirnatih lančića, šećera, svjećica i dr. Domaćin dade na boru zapaliti sve svjećice, a onda dozove sve svoje ukućane.

Prva je unišla „teta Reza". Za njom eto ti Ivića, i sluškinje Jelice i maloga svinjara Blaža. Kad su se svi skupili oko bora, zapjevaše pjesmu: Rodi nam se Kralj Nebeski.

Iza toga progovori starina župnik:

— Svake godine dijelim na Badnjak darove svojim ukućanima, ali ih još nikad nijesam dijelio tako veselo i žalosno kao ljetos. Veselo za to jer ću sada božićovati sa svojim najmilijim prijateljima. Žalosno za to, jer slutim, da je ovo posljednji put.

Evo vam, djeco, svakome po nešto, a ne budem li do godine među vama, molite se za moju dušu kao što ću se i ja moliti za vas.

Svi su bili upravo sjajno nadareni.

Starac nije novac stiskao ni spremao. Rado je davao, rado potrošio. Čuvao je samo toliko, koliko treba za čestit sprovod. Još je odredio u oporuci (osim Vječitih Misa za svoju dušu) malu svoticu svakojem družinčetu počevši od „tete Reze" do maloga svinjara.

Družina ode iz sobe ozbiljna, nijema, zamišljena.

Iza njihova odlaska pogasiše starci sve svjećice osim četiriju i odrediše svakome jednu. Čija će prije izgorjeti, taj će prije umrijeti. „Mladoga gospodina" ispustiše, jer ga Smrt još ne smatra svojom mušterijom.

Pozorno su motrili starčići sitne svjećice.

Prva je izgorjela domaćinova, druga kanonikova, treća čika Perina, četvrta učiteljeva.

Svi se pogledaše ćutke.

— U Boga su darovi — prvi prekine tišinu stari orguljaš.

Starci se vratiše zamišljeni k stolu. . . .

VI.

Na starom, sipljivom časovniku primicala se kazaljka brojci 12.

Iz zvonika prosuše se zrakom svečani, ozbiljni glasovi zovući sve ljude, što no su dobre volje, u stari hram, koji je doživio već 700 badnjih noći.

Kapelska su zvona sa svoga miloglasja poznata po čitavoj okolici. Za to i dolazi ovamo mnogo svijeta odsvakale, samo da čuju te nježne, mile božanske glasove.

I stari župnik, kad se vrati kući s puta, pa čuje navečer ili pred zoru „Pozdrav Gospi", zadršće od neke miline, a suze mu navru na oči. . .

— Pođimo, braćo — oglasi se župnik. — Do godine ću možda odozgo gledati ponoćku!

Pred kućom ih čekao stari Ivić s drugom dvojicom ljudi. Treba starcima pomoći kod uspinjanja na brijeg!

Badnja noć se smiješkala lijepa gizdava poput paunice. Čitava se krajina kupala u žitkoj, nabujaloj mjesečini. Podrhtavao je i dô i brijeg od sreće i miline. Ko ubavo čedo pod vrućim poljupcima svoje majke.

Po brdinama je odjekivala pjesma, na sve strane čuo se vrisak, pocikivanje. Ovda onda prasnula bi i po koja kubura. . .

Kad su starci došli u sakristiju, crkva je već bila dupce puna.

Božjom kućom širio se miris ružmarina, pomiješan s oštrim dahom vina, rakije, duhana. Duša valja, u tom su mnoštvu mnogi prevršili u piću. Pa ipak i oni očekuju sad na nešto veliko, tajneno.

Kao što suha, ispucana zemlja željno svesrdice čeka rosicu s nebesa, tako i svi ti mrki, koštunjavi muškarci, sve te mukotrpne, ispijene ženice, sve te nakićene, stidljive djevojke, svi ti drhtavi starci očekuju danas u toj svojoj staroj, dobroćudnoj crkvi neku utjehu, neku iskricu sreće.

Da, i oni jadni, zapušteni pastiri, koji tek na Božić i Uskrs privire u crkvu, čak i oni očekuju, da će danas s oltara, s kora, otkuda li? — doletjeti u njihovu dušu neko blaženstvo, koje će tamo polako tinjati do drugoga badnjaka.

Sve te stotine jedva čekaju, da uz orgulje zapjevaju svoje starinske, mile, priproste, pastirske pjesmice. Svi čekaju, da ih miris tamjana trgne iz zemaljštine i postavi na koljena pred Božanstvom u jaslicama. Svi očekuju, da ih

drhtavi glas starca svećenika gane, zanese. Svi se raduju, kako će nakon ponoćke krenuti svojim kućama, gdje će mnogi čitavu noć prespavati na slami poput siromašnog Isusića.

Neka se oduzme ovim čestitim, bezazlenim dušama ponoćka, katolička će crkva izgubiti kod njih dobar dio ljepote i miline.

I otpoče se ponoćka.

I još — kakva ponoćka!

Take ne doživje ova župa, a teško da će je ikada više doživjeti.

Svijet je zadivljeno gledao, gdje dva oronula starca, praćeni „mladim gospodinom", laganim korakom stupaju k žrtveniku. Svijet je kao u snu gledao sijedoga pravoslavnoga svećenika, koji je iz klupe pred oltarom pobožno pratio Svetu Službu. A kad su se tek rasvirale orgulje! Starački prsti Ivice Bengeza vabili su iz onih cijevi anđeoske glasove.

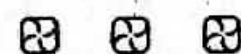
Mnoštvo je gotovo netrenimice pratilo svojim očima ona svetačka lica pred oltarom. Ono je gotovo nedahnimice u početku slušalo, kako sijedi hrvatski „školnik", koji je već nadomak grobu, slavi starinskim, napola zaboravljenim pjesmicama Betlehemsko Siroče.

Doskora pjevala je čitava crkva. Nije to bila pjesma. Bila je to grmljavina, vihor, potres — sve zajedno.

Osjećaji toga mnoštva bili su prenapeti poput žica. Neka nevidljiva ruka kao da je kapnula u svaku tu, naoko tvrdu, seljačku dušu po koju kaplju tuge.

Ovlažilo je mnogo i mnogo oko.

Prastarim Božjim hramom prhala je neprestance mračna, zloguka ptičina...

Ivanko Vlašićak,
župnik

Čaglić (kod Lipika).

Posljednji „starovirac".

I.

Tiho je, zamišljeno je seoce Magić-Mala, što se plaho šćućurilo na mlednoj i gluhoj, jednoličnoj posavskoj ravnici.

Prođeš li selom, kao da si prošao grobljem: sve kao da je izumrlo — nigdje ni žive duše!

Kadšto tek zalepeće krilima po koji oroz, oglasujući se svojim kukurikanjem susjednim kokama; kadšto tek zamuče po koje gladno goveče...

Sunašce se Božije razigralo, pa se samo čudi, što ne može danas izmamiti iz kuće ni iste puste dječurlije.

Od ponosite bosanske Motajice svira vjetar žalovitu, otegnutu pjesmu, kao da donosi jecanje izmučene, zaplašene bosanske raje...

Veliki je Petak. Svijet tuguje i posti. Danas posti i njegovo blago i sva okokućad. Takav je ovdje običaj od pradavne starine.

I ono dvadesetak kuća naseljenih unijata Rusina — ovdje im vele Galicijani — poštuje danas pobožne osjećaje rimokatoličkih starosjedilaca. Danas ni Galicijani ništa ne rade...

Nešto oko podne ožive malko kraj oko crkve. Došli „školari", da mjesto bolesnoga zvonara Stipe najave seljacima čegrtaljkom podne. Poslije i opet nastade mir...

Sat iza podneva ožive po drugi put selo. Širokom cestom prosula se četa puste, bezbrižne mladeži. Ona je prva oskvrnula sveti mir, što je dotle lebdio nad selom.

Sprema se mladež k večernji u parokijsku crkvu, što je udaljena sat hoda. Svak imade u ruci podugačku šibu. Ovdje je običaj, da na Veliki Petak idu k večernji s dugačkom šibom i poslije ispjevanih lamentacija, lupajući šibama o klupe, naprave buku, štropot!

A zar bi mladež mogla ići putom sa šibama u ruci, a da svaki od njih ne okuša žilavost i gipkost svoje šibe na tuđim leđima? Za čas je bilo selo puno vike, cike, ludovanja, obijesti...

Došavši u blizinu crkvice utihnuše obijesni glasovi: na dvoru, što se svojim tarabama doticao crkvenoga zida, sjedi u prasunju na klupici slabo, boležljivo čeljade. Zvonar je to Stipa Filipović. Sunča se...

Mladež se zaustavi pod kajsijom, što se divno rascvala kraj taraba mameći djevojke, da posegnu za njezinim cvijetom. Među mladeži mir, tajac...

Vole oni svi svoga čiču Stipana ko nikoga u selu. Dobar im je ko majčina duša, pregleda im sve njihove ludorije, dopušta im, da se i s njime pošale. A što je sa starijima kadšto preoštar i što je mrčuk i previše pobožan, pravi „starovirac", zato ih ne će zaboljeti glava.

Do sada su svake godine na Veliki Petak onako od dragosti izleđali šibama čiču Stipana, koji im se tobože otimao i mrčuk se kao ljutio, a onda se zajedno s njima smijao. Ljetos ga evo pritisla ljuta bolest, pred kojom se raspršuje njihovo mladenačko ludovanje i šala...

— Oj, čiča Stipane, pa to se Vi baš od zbilje razboljeli! ? oglasit će se sa sokaka vesela vijoglavka Reza Kupusarova.

— E, moja djeca, blizu je čas, kad će vaš čiča Stipan pod crnu mater zemlju. Dugoj bolesti konac motika!

— A možda to i ne će biti baš tako skoro, čiča Stipane, oglasi se Luka Blaževića.

Mi ćemo se za svoga čiču Stipana Boga moliti.

— Hvala, sinko, na ljubavi, ali se sve bojim, da mi nema više lijeka.

— Kazat ćemo mi našem gospodinu paroku, neka on moli za Vas javno u crkvi — javit će se Marijan Ivanagića.

Naš je g. parok i sam pobožan, a ima po našim selima i drugoga pobožnoga svijeta, pa će možda Bog poslušati tolike molitve i protjerati od Vas tu bolest.

— Bolest, moja djeco, na konju dolazi, a na dlaci odlazi — odvrati čiča Stipan žalostivo.

Još koji čas trajao je razgovor preko taraba, a onda će se sjetiti čiča Stipan:

— Pa smijete vi k meni u avliju! Na večernju ne ćete zakasniti: još nije otišao gospodin „meštar" sa „školarima".

Za čas opkoli mladež čiču Stipana...

Stipan Filipović je čovjek od 60 godina, poviso k, suh s jednim okom, što je posljednjih dana vijekom zaplakano. Namjesto drugoga oka zja tek tužna očna šupljina. Žuteljiva je ispijena lica, ožutih brkova. Ćelava mu se lubanja sjaji poput žute jesenske valjanke (misirače) u polju.

Sudeći po teškom kašlju, mršavosti, znojenju i nenaravnom rumenilu, u čiču Stipana se zavukla podmukla, nagla sušica. Čovjek se mora rasplakati nad ovim prenaglo oslabjelim i klonulim čovjekom, koji ima ruke žute poput voska, a noge suhe poput daščica.

Vidi mladež, da će se taj život doskora ugasiti, ali da to pred njim nekako prikrije, stadoše se svi redom s njime šaliti, da se on tek na silu prenemaže, pa pitaj ga za ovo, pitaj za ono, pa tješi ga odavle, sokoli odanle, pa naš čiča Stipan ovako, pa naš čiča Stipan onako, i tako oni svojim iskrenim čavrljanjem razvezaše jezik ovome iznemoglom, oronulom čovjeku. Stao im se jadati:

— Za redom me stižu teški udarci, ali hvala Bogu na svemu! Što je od Boga, slađe je od meda!

Pred dvije mi se godine utopio sin Marijan u Savi. Lani mi se nadvila nad moj pošten krov tuga i sramota, koje ne mogu nikako preboljeti. Meni evo ispija svu snagu duga i teška bolest, zbog koje dodijavam sebi i drugima; a za moju Mandu svi znate, kakva je... Ali ja zato ipak kažem: hvala Bogu na svemu!

Odmotava se, odmotava sve brže klupko moga života — ko će to zaustaviti proti volji Božjoj?

Tužan kao tužno drvce buljim evo neprestance u tu staricu crkvu, koju su gradili moji i vaši djedovi.

Trošna je, vapi za popravkom. Ja sam 33 godine oko nje tetošio; više ne mogu. A drugi niko u selu ne brine se za nju...

A kad se sjetim tih Galicijana, kojima i naš g. parok dopušta u našu crkvicu, dođe mi teško, teško oko srca. Pa kad još pomislim, da već i njihov bradati svećenik slobodno daje Službu u toj našoj starodrevnoj svetinji, čudim se, što me još ne ostavlja pamet!

Izrodilo se, moja djeco, sve: i vjera i misnici — sve!

Pa zar da žalim za ovakim životom? Veselo čekam čas, da izrečem riječi starca Simeona Bogoprimca: „Sada otpusti slugu svoga u miru, Gospodine!"...

Jedina mi je radost i dušovolja — molitva! Po čitav bogovetni dan sjedim ovdje u prasunju i kruničam gledajući suznim okom ovu zapuštenu staricu...

Nekada sam i po noći rado molio, ali mi sada pokadšto ne ide noćna molitva onako od srca kao prije, pa ako i molim po noći, stoji me velike muke i borbe...

Smeta me isto disanje one moje nesrećnice kćeri, što je pogazila stid i osramotila moje pošteno ime. Više puta ne spavam po čitave noći i mori me tuga i sramota. Ne mogu disati!

U takvim časovima odložim krunicu i hodam uzdišući i stenjući po sobi. Onda se i opet umirim i pođem do bešike u kojoj spava i pukće ko sviloruno janješce čedo griješne kćerine ljubavi, moja mala unučica Katica. (Svi vele, da je to dijete djedino umeće, izrezani djedo!)

Kod bešike toga nedužnoga crvića posve se umirim. Poljubim svoju unučicu, napravim nad njom sv. krst i nastavim mirno molitvu.

Ne znate vi, moja djeco, koliko pati vaš čiča Stipan — prekine stari zvonar naglo svoje pričanje kao da je pukla struna...

Oblačci tuge nadviše se nad djevojačka lica, a i momci se nešto smrkoše... Došlo bi možda i do suza, da se nije odjedared stvorila pred mladeži krupna Stipanova žena Manda vičući iz svega grla:

— A što ste se toliki naturali oko toga polumrtvoga čovjeka? Kupite mi se smjesta na večernju, gadovi brbljavi — goropad vas ulovila!

Kako je Manda na glasu kao žena nagla, nabusita, ostade čiča Stipan u tren oka sam u prasunju...

II.

Čiča je Stipan postao zvonarom filijalne crkve u Magić Maloj još pred bosansku okupaciju. Svidio se pokojnom starcu paroku radi svoje čednosti, marljivosti i iskrene pobožnosti. „Zgodnijega ne bi starac našao u tri carstva" — govorio svijet.

Od onda je Stipa živio za svoju crkvu više, nego za svoj dom. On bi svaki dan bio po višeputa u crkvi. I od najvećega posla znao bi se na čas otkinuti i skoknuti do svoje miljenice: sad da nešto popravi, sad da nešto dotjera i uredi, sad da nešto predrugojači, sad opet da nešto smjesti na zgodnije mjesto.

Nije on badava išao na hramove (proštenja) u Gjud, Voćin, Aljmaš, Mariju-Bistricu, Ludbreg itd. nego bi svuda gledao širokim očima, pa bi poslije nastojao, da neke zgodnije stvari, red i običaje, što ih je kojekuda zapazio, uvede u seoskoj kapelici, što se je dizala usred sredine zabitnoga posavskog sela Magić Male. Tako je i nastala riječ, da onakova reda i čistoće nema ni u jednoj kapelici od Gradiške do Broda.

Kad je Stipa postao zvonarom, imala je kapelica dva malena zvona sa slabim, tamnim glasom. Stipa nije dotle mirovao, dok nije skupio — sve u potaji — toliko milodara, te se jednoga dana odvažio na put u Ljubljanu i za par dana se vratio kući. Začuđenom g. paroku javi:

— Prečasni, eno nam novih zvona! Kad ćemo ih dizati? —

Valjda nijedan zvonar nije vodio toliko brige o župnicima i kapelanima svoje župe kao naš čiča Stipan.

On je čuvao u svom ormaru neki stari, ovetšali kalendar, u koji je bilježio imena i prezimena svih svećenika, što su se izmijenili u onoj parokiji posljednjih 50 godina. Ne zadovoljavajući se pukim nabrajanjem imena i prezimena, dodao bi kod svakoga nešto, što bi mu se činilo važnije.

Tako bi kod imena onih svećenika, što su bili krupni, metnuo okrugli znak O; kraj imena mršavih stavio bi maleni štapić I; četiri tačke :: značilo bi, da je svećenik bio kratkovid i nosio naočale. Ovakovih je znakova bilo sijaset!

Prema njegovim savjesnim bilješkama od 37 misnika, što su se izmijenili, otkako on pamti, bilo ih je:

22 bez naočari, 15 s naočarima. (Kraj nekih od ovih posljednjih pribilježio je Stipa: „Svijet se izrodio; mladići postadoše starcima!")

8 u čizmama, 29 u cipelama, (Kraj ovih se kočila bilješka: „Nestalo je starinskih, jednostavnih misnika!")

27 krupnih, 6 obične debljine, 4 mršava. (I tu je smoglo kritičko pero Stipino bilješku: „Novokapelački su misnici ko bubnjići, a oriovački ko štapići. U našoj se parokiji potkoži svaki gospodin!")

14 je misnika bilo s krupnim grlom, a 23 s običnim i sitnim. (Među onom četrnaestoricom je bio neki kapelan, što no su mu svi govorili „Joka". Kraj njegova je imena stavio naš revni kroničar Stipa: „Joka" ima toliku glasinu, te se čuje iz crkve čak u Batrinu do staroga „šumara" Klepala!).

Takovih je bilježaka bilo još sijaset...

I kao otadžbenik bio je Stipa čovjek od oka.

Za izbora preletio bi on poput vjetra sva sela u onom kraju: i posavska i brdska — nemajući počinka ni po danu ni po noći — govoreći ljudima, da će im biti prokleto čak dvanaesto koljeno, ne glasuju li za „narodskoga" gospodina.

U svima selima je Stipina riječ vrijedila više nego ičija, jer ga je svijet držao nekim višim bićem. Stipa je poslije svakih izbora po mjesec dana grljucao...

I za mnoge druge dobre stvari revnovao je naš Stipa, pa bi uvijek bez straha otkresao svakome istinu u trepavice.

Koliko li je znao koriti mlađe žene, što prodaju za svilene marame svoju lijepu bujnu kosu, a višeputa i svoje poštenje, kojekakim nečistim Židovima, što provrve u jesen i u proljeće po našim selima.

— Zar smo mi na to spali, da se ovaki stvorovi rugaju poslije laganom poštenju naših hrvatskih žena ? Zar da nam naše selo postane Sodomom i Gomorom ? Sve ću to ja otkrit g. paroku ! Odat ću mu besramnice ! Bit će u crkvi grmljavine ! I pravo će biti ! — grmio bi razgnjevljeni Stipa po sokaku.

Koliko bi opet puta korio muškarce, što još i sada drže divljački, starinski običaj, pa kad se dobrano ofitilje, udri onda po konjima kao da su ukradeni i natjerivaj se tko će kuda prije stići, neka se vidi, ko je junak, čiji su konji vilenjaci. Koliko bude nesreća takvom zgodom !

Stipa bi govorio o ovakovim stvarima dan na dan: govorio bi i pred crkvom i pred školom i u kući i u polju i kraj kola. Netko bi ga i poslušao, a netko bi maknuo ramenima i pljunuvši kuda na stranu stao bi puniti lulu brinući se, kako će i opet prvom zgodom razjaditi čiču Stipana...

O nekim je stvarima imao Stipa svoje posebne misli, radi kojih ga nazvaše „starovircem", radi kojih se i sam nazivao „posljednjim starovircem" u svom selu...

Kako je sada u naše dane kod nas rimokatolika post mnogo blaži, oglasio bi g. parok svake godine početkom korizme olakšice i oproste od posta.

Stipa bi slušao i makar je drugojačije bio vrlo pobožan i poštivao svoje misnike, kod tih bi riječi mahao glavom i mrmljao tako, da su ga čuli bližnji ljudi: „Propade nam lipa vira Isusova !"

On sam bi čitavu korizmu proživio o suhoposnoj hrani. Mesa ne bi jeo ni nedjeljom...

Otkako se pako naselilo u selu do 20 kuća grko-katoličkih Rusina, od onda je Stipa izgubio volju za život. Govorio bi ljudima, kako mu često dolazi na san, da se kojekaki zmajevi i druge nakaze penju po kapelici i kriješte strahovitim glasom: „Porušimo to kurjačije vijalište ! Istrijebimo sluge Isusove !"

Pobožni su Rusini odmah u početku htjeli ići u našu crkvicu, ali je na vratima stajao poput razjarena lava čiča Stipan gromko kličuć :

— Dok sam ja živ, ne će kojekakvi krivovjerci obesvećivati ovu našu svetinju !

Ti se ljudi išli pritužiti g. paroku.

Jednoga dana dođe u selo unijatski svećenik iz Sibinja, da dade službu svojim vjernicima.

Sa sobom je ponio od g. paroka Stipi pismo, u kojem mu se oštro nalaže, neka ne pravi nikake smetnje braći katolicima istočnoga obreda, već neka bude što prijazniji i prema tim siromašnim ljudima i prema njihovim misnicima.

Stipa ni pet ni šest, već crkvene ključe u ruke, sjedaj na kola i ajde do g. paroka.

Kuc, kuc !

— Slobodno — ču se glas iz sobe.

— Hvaljen Isus, prečasni — smjerno će Stipa.

— Uvijeke, čiča Stipane ! A koje Te dobro nosi ? Nijesi li Ti u crkvi ? Ta danas imadu naša braća Svetu Službu ! Ili zar Ti možda nije stiglo pismo od mene ? — obasut će g. parok Stipana bujicom pitanja.

— Prečasni gospodine, lijepa hvala Vam na službi! Evo Vam predajem crkvene ključeve, što ih čuvam kod sebe blizu 30 godina: od današnjega dana ja nijesam više zvonar u Magić Maloj.

— A što je to s Tobom, dragi moj Stipane ? — starac će začuđeno.

— Prečasni ! Ja doduše vidim na svoju veliku žalost, da se već sav svijet okreće na drugu vjeru, ali dok sam barem ja živ, ne mogu nikako dopustiti, da u onu crkvu, gdje sam ja zvonarom, ulaze krivovjerni Galicijani i njihov bradati popa. Skinite mi s ramena glavu, ali toga ne ću i ne smijem dopustiti ! Volim se dakle zahvaliti, nego gledati žalost, gdje i Vi, naš misnik, pomažete tim krivovjercima i otpadnicima ! I vi ste se misnici iznaopačili !

Bilo je muke i natege, dok je g. parok nekako umirio Stipu i zamolio ga, da bude dotle zvonarom, dok bude i on ovdje parokom.

Stipa je hajde de nekako popustio, ali je uvijek mrmljao proti Galicijanima, govoreći svojim seljanima, da su oni duševna kuga za njihovo selo.

Kad se ono negdje Stipa nahladio i bolom razbolio, koliko je i žalio, što ne može više u svoju miljenicu crkvu, toliko je opet u drugu ruku Bogu zahvaljivao, što ne će imati posla s tijem nesrećnim „krivovjercima" i što će ubrzo otići onamo, gdje po svoj prilici nema ni jednoga Galicijana...

*

Rano je ujutru. Na selo Magić Malu oborila se velika, žestoka naljevica. Mutna, žuta voda teče silovito šamcima. Kao da joj se nekuda žuri! Za koje vrijeme je i cesta pod vodom...

Pred crkvicom stoji velika rpa svijeta. Dugački kožusi i dugačka kosa kod muškaraca, a mrke suknje od kupovnog platna kod ženskih odaju Rusine — Galicijane.

Danas je njihov Uskrs.

Došao njihov svećenik, da im dade Svetu Službu i da im blagoslovi uskrsno jelo.

Tom zgodom im reče kratku propovijed.

Čitava se crkva davila u plaču, kad ih je svećenik sjetio njihova staroga doma, starih djedovskih običaja. Na koncu ih milo pozvao, da se što iskrenije priljube pitomom i bratskom hrvatskom narodu.

— Danas je — reče — lijepa zgoda, da im pokažemo svoju ljubav. Poslije naše Svete Službe bit će, kako sam dočuo, ovuda nošeno mrtvo tijelo čestita, pobožna čovjeka, koji nas nije nikako mogao shvatiti — Stipe Filipovića, zvonara.

Iskažimo čast njegovu mrtvom tijelu! Sprovedimo ga do grobnoga otpočivališta!

Zato eto i čekaju pred crkvicom Galicijani, a čeka i njihov svećenik, ne smeta ih ni hladan vjetar, ni žestoka nagla naljevica.

Za neko vrijeme eto velike, žalobne povorke.

Gotovo se čitavo selo sakupilo, da pođe do mrke jame, što je zinula da progutne njihova najplemenitijega čovjeka. Plače i nariče staro i mlado...

Kod crkve pristupiše četiri ozbiljna, vremešna Galicijana do nosila i prenesoše mrtvo tijelo prema groblju. Drugi se Galicijani pomiješaše među žalosnike, a njihov svećenik pristupi k našemu.

Posljednjega seoskoga „starovirca" predadoše u krilo materi zemlji „krivovjerci" Galicijani...

* * *

Ivanko Vlašićak,
župnik.

Čaglić kod Lipika

Crna avet na pomolu!

(Uspomene).

I.

Razmahalo se, razigralo se to Božje žareno sunašce! Čitav kraj, čitavu zemlju, a valjda i čitav svijet pritisnu suša, kake ne bje davno. Izgorje trava, izgorje sve u polju, izgorješe bašče. Zemlja je od žege ispucana na sve strane. Čini ti se, kao da je išibana grdnim vijugastim zmijurinama.

Jadni kukuruzak požutio je i sazorio prije reda. Čitavim poljem kao da je pala vojska starmalih nakaza.

Sav se kraj sumori. Već se odavna sprema na kišu, ali je nema nikako. Oblaci se sakupe, bude i bjeskavice, ali sve ode. Čovjek bi pomislio, Bože prosti, da su i tamo gore u zraku iste muke kao i kod porodilje, što se jadna napreže i muči, a ne može da dade čedo na svijet....

Na ulici vidiš malo koje čeljade. Tko baš mora da izađe po poslu, izvraća se od silne vrućine kao pjan. Izjutra vidiš na ulici nešto više svijeta. Idu na pašu s blagom. Jadno blago! Kud što se tamo nateže s izgorjelom, požutjelom, žilavom travom, tud opet trpi mnogo i od žeđe....

Cijelo to ogromno podravsko selo kao da je propalo nekuda u zemlju. Još da nije tih trlica, bio bi to ko kaki zakleti grad.

Po toj vrućini ne ide čovjeku nikaki posao od ruke. A gle, svećenik mora da moli svoj časoslov pobožno, sabrano, vruće. Bio sam tada posve mlad svećenik. Počeh moliti, ali ide teško. Čovjek je od silne žege isisan, slab, rastresen.

Međutim mi padne na um, kako sa mnom u isto doba mole časoslov stotine tisuća katoličkih svećenika, rasijanih po zemaljskoj kruglji. Sada se napreže i fini Francez i ozbiljni Nijemac i vrući Talijan i pobožni Poljak. Sjetih se i toli-

kih misijonara, što među divljim plemenima šire luč svete vjere i ne zaboravljaju na svoj časoslov kraj veće još žege. Moli ga pobožno i onaj drug među australskim ljudožderima kao i onaj, što ga davi i proganja lukavi kinski mandarin.

Odlanu mi i ja počeh moliti polagano i sabrano...

Mnoge žute mrlje po knjizi sjećaju me onih silnih kaplji znoja, što su padale s moga čela, kad sam penjući se po strmim zagorskim brdinama i vukući noge iz blata, gustoga i teškoga poput smole, nosio bolesniku Posljednju Utjehu i molio časoslov.

Knjiga mi je u takvim prilikama bila vazda mokra od znoja. Ipak su mi te kaplje bile drage i svete, jer sam tako pored svih tegoba puta iskazao čast Kralju brda i dolina. Kralju, koga sam čedan poput prosjaka nosio drugima na utjehu....

Molio sam sabrano i promišljeno za čitav ovaj kraj, za čitav svijet, što vapi za kišom, za svakidašnjim kruscem.

Kad sam izmolio časoslov, bio sam smiren u duši. Ipak sam razmišljao o tome, kako će Gospodnja desnica prehraniti svoj narod u ovoj crnoj, gladnoj godini. Sjetih se, što su stari Podravci govorili za slabu godinu: Bit će krušca do sušca, sinca do prosinca, vinca do Martinca!

Kroz prozor opazih nekoliko zagasitih majstora — koritara. Obijaju pragove mojih susjeda, prilično slabih gospodara, i nijedan se ne vraća praznoruk.

Za kratak čas evo nekakvih traljavih kolica, a u njima nekaki „lazar". Prepoznah ga. To je Đuro Zvonar. Nekada je krao konje i mnogo kvara napravio u mjestu. Kad je ukrao čije konje, običavao se hvaliti: „Sjutra ću ih napajati na Savi!" A gdje je Sava od nas ?! Taj se čovjek u mladosti zla primio, pa ga se nije ostavio do starosti. Za „Granice" je izvukao kod „straže" silu batina, ali se on nakon batina samo stresao, i dalje pošao po svojem poslu.

Jednoć su ga Novograci uhvatili u krađi, pa su ga isprebijali na mrtvo ime — čak su mu i potkove pribijali na noge. Od toga doba je „lazar".

Sad evo tjera kljuse od kuće do kuće i puni vreće žitom, grahom, krumpirom.

Njega pozna čitavi kraj kao opaka čovjeka, pa evo i taj nalazi milosrđa kod ljudi.

Takav nam je eto naš hrvatski seljak: iako je sam u nevolji, iako se sam boji glada, podijelit će i posljednju koricu krušca s drugim....

II.

Sjedim popodne na obali Drave. Ugodno je inače ovako prosjedjeti na „strmcu" gledajući dravske valove, zirkajući na blizu madžarsku ravnicu i razmišljajući svašta i ništa. Dolce far niente! Ipak, ipak ljetos nije ni ovdje ugodno.

Pripeklica da ti izgori mozak. Od silne vrućine frču se kukuruzi. Pare podrhtavaju zrakom ko čitave struje plamenova. Čini ti se kao da poigrava i ovo more od kukuruza i naš konak i stara kruška tepka i madžarska obala i oni mnogi jablanovi prijeko. I onaj madžarski zvonik prijeko kao da poigrava i kao da su se stvorile od njega škare dugačke, dugačke, pa režu, režu, Bogo mili, grimiz nebeski.

Blizu mene ispiru zlatari dravsko zlato i pjevaju svoje plahe, jadovne pjesme. S konaka dopire kreštanje kreka. Čuje se kako perad udara krilima o vodu. Dravski mlinovi prave silan šum i klopot.

Svaki čas sune u vis po koja ribica. Čaplja odmjereno, oprezno, koraca po otoku. S mlinske navodnice baca se u vodu nešto mršave, izgorjele djece.

Kukuruz u blizini švasti tiho, otajno. Kojiputa kao da šapće: Tiho je ljeto, dobar je Bog! Sad se nujno objesio kao žalosno čeljade, pa šapuće: Izgorjesmo, propadosmo, ne bude li kiše!

Tamo dalje na „strmcu" skupilo se nešto svijeta. Čekaju, dok se vrati čamac, da ih preveze prijeko.

Neki sjeli, pa šute, gledajući kotrljanje valova. Drugi stoje, smiju se, mašu rukama. Sjena, što se odbija od njihovih ruku, svaki čas odskoči u vodu kao krupna, pohlepna zmija.

— Bome, ljudi, zlo je! Gotova propast za nas sirotinju, javi se stari Krčmarić.

Što ostavi suša, otet će Drava.

Eno, s madžarske je strane obala zagrađena, a kod nas Drava dere, otima, harači. Kud je niže, njoj je bliže. Gdje je nekoć bila Drava, a evo kuda teče danas?!

Zašto me nije Talijan smirio 1848? Kad bi me još danas metnuli u grob, da ne gledam našu tugu i žalost! Bolje umrijeti, nego umirati!

— E, stari, a Vaša unučad? Tko da njih hrani?

Iz rpe se začu po koji uzdah.

— Bome čeka nas propast, da šta drugo? — istisne teško, jadovno Ivo Žganić, mlad, suh čovjek, duboko utisnutih, turobnih očiju.

Mojih zlatnih 5 rali progutala je ta brza, lakoma aždaja. A koliko je drugih palo na prosjački štap!? Eno nam sada na drugoj strani naplava bez ikake koristi. Jedino što čovjek proda šiblje „Majdacima" za košare. I to ti je onda bogata i plodna Podravina!

Kod tih riječi pograbi jednu kamenicu i baci je ljutito u Dravu.

— Ne vrijede vam vaše riječi, braćo moja, oglasi se iz rpe sitan, malešan čovječac, mlinar Rok Belobrk.

Ja nemam grunta ni dva funta, pa se ipak nadam prehraniti sedam Božjih stvorova.

— Pa kako to, Roče? — upitah ga. Prije ste dosta dobro živjeli! Šta je s Vašim mlinom?

— Duga Vam je to pripovijest, mladi gospodine. Ipak ću Vam je ukratko ispričati.

Poznato Vam je, da sam si napravio kućicu na „Pijescima". Kućica malo vrijedi, ali je moja, a svatko je na svojem jak, pa i puž u svojoj kućici. Nego sam imao rđava susjeda. Činio mi je štetu, gdje je samo mogao. Nijesam već bio siguran na svojem, pa sam stao misliti, kako da se maknem odanle.

Jedne večeri vraćam se iz mlina kući.

Moj susjed se naslonio na plot, pa puši.

— Dobar večer, susjede!

— Bože daj! — promrmlja nekako lijeno, mrtvosrdice.

— Blago Tebi, baš počivaš — ja ću.

— Hm! Blago meni, novci Tebi. Nemam ni 3 novčića za duhan, onda blago meni!

— Ali Ti, Ti živiš! Ponesla godina bolje ili gore, Tvoj je mlin pun žita. Drugi mlinari zube trijebe, njihov mlin drijema. Ti poskakuješ od veselja, a Tvoj mlin hoće da se raspukne od obijesti. Ujma koliko hoćeš!

— Pa šta onda? — upitah ga čudeći se, kako se on to danas sa mnom upustio u razgovor.

— Šta onda? Pa, bolje Ti je, nego meni. Nego znaš što? Stari Šetušić treba na svom konaku konačara, koji bi mu bio i težak i konačar. Stan i jelo imat ću tamo, pa šta će mi ovo rešetište? — pokaže na svoju kućicu. Vi znate, da je na „Pijescima" sama sirotinja, i da ima kuća, koje su više krletke, nego kuće.

Za čas se pogodismo.

Ponudih 25 forinti. Dobro! Novac sam mu sjutradan isplatio. Hvala Bogu! Jedan križ manje, uzdahnuh.

Pomislite: sad sam imao dvije kuće! Ovu, što sam kupio, nakanio sam srušiti, a građu upotrebiti za što drugo.

Ali vam jednoga dana dođe do mene neka žena s velikim naveskom na leđima vodeći dvoje djece za ruku. Sirotinja pusta! Što je ruha, na njoj je, što je kruha, u njoj je.

Imala imućna muža. On je ostavi, ali ipak uze sa sobom djecu, koju je silno volio. Imali su dva lijepa dječaka. Ona je otišla služiti u Bosanski Brod, samo da bude bliže svojoj djeci i da je barem nekada vidi.

Kad je saznala, da djeca idu gdjekada na šetnju prema bosanskoj strani, dade fotografu svoj posljednji novac, da joj naslika djecu, pa da ima barem njihovu sliku kod sebe.

Muž joj doskora propade i umre. Tako je došla do svoje djece.

Ovdje je živjela od nadnice. Eno je i sada kod mene, gdje logom leži. Valjda će sirota umrijeti. A kud ću s njezinom djecom? Ne mogu nikako dopustiti da propadnu. Dok je mene, bit će i za njih kruha, a kad malo poodrastu, dat ću ih u zanat.

Mlin, u kojem sam ja radio, izgorio je iste noći, kad i kuća, što sam je kupio. Sumnjali smo svi — znate već na koga — ali nije bilo dokaza.

U ovoj rđavoj godini moram da se promećem i nadnicom. Kod kuće moji mališi i mališi one sirote poput malih lastavica otvoraju usta čekajući hranu. Eto, to vam je moja tužna majstorija! Ipak se nadam, da me Nebeski Otac ne će zaboraviti . . .

* * *

Gubilo se danje svjetlo. Sitni valići dravski poskakivali lagašno poput nestašne djece preko posljednjih sunčanih zraka.

Voda kao da je stala polaganije teći. Mlinsko kolo postajalo sve tiše i tiše. Kukuruzi su šaptali nešto tiho, tajneno. U blizini se javljao ribić tužno, otegnuto. Akordi dana postajali su sve tiši, dok nijesu polagacko i zamrli. Od madžarsk strane dolijetala Crna Noć . . .

Vraćao sam se na konak razmišljajući o dobrom našem hrvatskom srcu.

III.

Kao dvije jedre mirisne dojke nižu se dva brijega jedan do drugoga. Po njima se prosulo selo Trstenica. U Banovini (Gornjoj Krajini) ima dosta bijede. Take ipak nema nigdje kao u selu Trstenici.

Dvije već godine prlji nemila suša poput ražarene Nabukodonosorove peći.

Suša! Kratka riječ, užasna riječ!

Tko živ i zdrav pregodišti, spominjat će je sa strahom i užasom.

Sunce kao da želi spržiti čitav taj zaraćeni svijet.

Tiho umiru od žege milijuni jadnih, sićušnih bića.

Svuda pustoš: na livadama, oranicama i baščama.

Gruda zemlje je tvrda poput cvrtine, što je pobacuju garave kovačke ruke. Siromašna stoka, gladna, mršava, navlači žilavi rosulj, što strši po livadama poput ježevih bodljika.

Pred tobom se eno razvila cesta poput dugačkog, mrtvačkog pokrovca.

Pusta je!

Ovda onda progmižu njome bosi jadnici, što hite pred gladom nekuda na rad ili u Slavoniju, gdje ima dosta hrane.

Bude i stranoga svijeta, što ide po savjet k lukavoj vračari Rudanki u bližnje selo.

A kiše nema i nema!

Kako bi je i bilo kraj ovoga silnika, suhoga vjetra?!

Za svakim listićem kao da čuči malešni pritajeni susičavac, pa kašlje, štrcka, pljucka suho, teško, jadovno.

Iz svih kutova ceri se glad.

Glad!

Još strašniji gost od suše!

I lani je bila oskudna godina, ali ipak, ipak . . .

Ljetos gledaš svuda oko sebe žuta ispijena lica.

U crkvi se svaki čas nekome smućuje. Od glada je to!

Nešto je već čeljadi i umrlo u župi od glada. Mrtvar je naveo drugu bolest. Stid ga je siromaha priznati, da je u župi glad.

Ljudi odlaze pred kotar i čekaju par dana gladni, žedni, da dobiju nekoliko kila žižljivog kukuruza.

Djece je posve malo u školi. Nemaju hrane ni kod kuće, a što će ponijeti u školu?

Kad župnik traži rabotare za svoju livadu, dođe ih desetak, više. Dolaze jadnici, da se najedu!

A što će svijet u zimi, u proljeće? Ta ni njihov župnik nema ništa!

U krčmi se pije više nego obično. Pije tuga i očaj.

— Kad se napijem, zaboravljam na glad!

Po cesti, po pašnjacima čuje se češće i pjesma. Pjevaju je gladni pastiri i pastirice.

Ne pristaje pjesma u ovo doba! Rat i glad!

Ipak ne znaš, bi li se ljutio, ili bi se ponosio, što hrvatsko srce ne može klonuti ni u najvećoj bijedi.

ČLANCI

Dr. Frano Bulić, Split.
ravnatelj arheologijskog muzeja.

Dioklecijanova palača.

Na istočnoj obali jadranskoga mora, te znamenite žile kucavice evropskoga kopna, što je od vajkada spajala naše zemlje sa kolijevkom naobrazbe, Istokom: sa Egiptom, hraniteljem naroda; sa Grčkom, tom majkom umjetnosti, i baš po sredini te obale, na zaljevu nedaleko od Salone, podiže okolo 300 god. po Kr. mogući rimski car Dioklecijan veličanstvenu palaču, koja je njega, iza kako se odrekao krune, primila u svoje krilo, da tu u zabiti sprovede posljednje dane svoga života.

Nijedan od njegovih predšasnika na prijestolju rimskih careva: ni August, ni Trajan, ni Hadrijan, nije pokazao silnije djelatnosti u građenju. Svjedoči nam to Aleksandrija i Antiohija, Nikomedija i Palmira, Milan i Kartaga, a u samomu Rimu njegove kupelji, raskošnije od onih cara Karakale. Golema njegova graditeljska djelatnost bila je svagdje na službi države, samo što je njegova palača u Splitu imala da služi njemu osobno, te je stoga ona individualno djelo svoga gospodara.

Sin kršne Dalmacije, rodom Solinjanin, htio je on udariti svojoj palači i svim u njoj zgradama pečat one energije, koja je njega, velikog vojskovođu i odvažnog državnika, podigla od prosta vojnika do prijestolja najmogućnijega carstva na svijetu.

Dne 1. svibnja 305. doživjela je Nikomedija (danas Ismid), prijestolnica Dioklecijanova (45 km prema Carigradu na azijskoj obali) neobično slavlje. Iza 20 godina radišna i umna vladanja, puna briga i rada, malih utjeha a velikih razočaranja, car Dioklecijan, po utanačenom ugovoru sa svojim kolegom u carstvu Maksimijanom, odreče se prijestolja. Nedaleko od grada, na podnožju jednog brežuljka, na kojemu

bijaše jednom zaodjenuo carskim grimiznim plaštem okrutna Galerija, muža kćeri mu plemenite Valerije, a gdje u spomen ovcga čina stajaše kip oca mu Jupitra, stupi Dioklecijan pred mnogobrojnu vojsku, s kojom bijaše više od jedne bitke izvojštio, te sa suzama na očima, reče, kako njemu već staru, bolesnu treba mira i pokoja; kako treba mlađima povjeriti brigu države. Proti svačijem očekivanju izvuče on iz sjajne carske svite generala i vojničkih dostojanstvenika, mjesto zaslužnega mladega Konstantina, nekoga nepoznatega mladića, imenom *Daju*, koji je malo prije dao promijeniti svoje opskurno ime u ono *Galerija Valerija Maksimina*. Na leđa ovoga barbara, baci Dioklecijan grimizni plašt, koji bijaše istoga časa skinuo sa svojih leđa uz riječi: „Primi na se, Jupitre, ono, što si mi uzajmio", te postade opet *Diokles*. Žurno sađe sa brežuljka, uvali se u kola, projuri kroz Nikomediju, on car veteranac, te preko Trakije, Makedonije, Epira i južne Dalmacije, cestom Via Egnata, dojuri u svoju palaču, okolo prvoga juna, u mjesto zvano Aspalathos 5 km na jugu od glavnega tada u cvatu grada Salone, od god. 614. u ruševinama, koje se eto od više decenija otkopavaju.

Mračnu ropsku sobicu, u kojoj oko godine 245. bijaše ugledao sunce Diokles 3 km prema istoku Salone na brežuljku *Lubovac*, po još živoj priči u narodu, zamijeni nakon 60 godina starac Diokles sjajnom palačom u Aspalathosu. Ali sjećajući se, da se on sin prostoga pisara, dovinuo samo svojim osobnim vojničkim vrlinama prijestolja najmogućnijega carstva na svijetu, dade on palači, u kojoj je imao zaklopiti umorne oči, oblik rimskega vojničkega tabora — *castrum* — u kojemu se devet dobrih godina odmarao i onda umro. Iza njegove smrti šetalo se ovuda više rimskih careva i carica, radilo na hiljade žena vojnička odijela, dok ne propade dobrim dijelom u VII. v. taki sjaj, da IX. v. dade utočište Solinjanima, pribjeglim iz njihova porušenoga grada i njihovim potomcima *Romanima*, koji su od X. vijeka dalje pustili mjesta Hrvatima iz okolice Jedni i drugi eto ga preobraziše u šareni moderni grad.

* * *

Dioklecijanova palača, sagrađena među god. 295—305. po Kr., od nepoznatih arhitekata, ali sigurno Grka, koji su gradili valjda i terme Dioklecijanove u Rimu, ležala je tik na moru, od kojega je sada udaljena, tekom vjekova nasutom obalom od malo metara. Ima četverokutan oblik, kao rimski vojnički *castrum* gotovo pravokutan, od 191 m na strani

istočnoj i zapadnoj, 151 m na strani sjevernoj, a 157 m na strani podnevnoj. Po tomu zaprema površinu od 29.409 m² ne uračunavši površinu kula.

Teren, na komu je sazidana palača, primjetljivo se diže od mora prama unutrašnjosti, pa kako su perimetralni zidovi dopirali svuda do jednake apsolutne visine, to su u južnom dijelu bili viši — do 24 m — nego li u sjevernom, gdje su visoki samo 17 m. Radi toga mogao je valjda u južnomu dijelu zgrade biti jedan sprat više nego li u sjevernom.

Palača je bila razdijeljena u dva dijela od dviju ulica (*cardo* i *decumanus*), koje su se križale u njezinoj sredini, te odgovara sasvijem obliku rimskoga logora. U sjevernom dijelu palače bile su dvije grupe zgrada za osobnu stražu carevu, za služinčad, za staje itd., a u južnomu odaje za samoga cara. Sve ove zgrade bile su opkoljene debelim perimetralnim zidovima, a na četiri ugla su bile četiri četverokutne kule, od kojih su tri sačuvane, dočim je četvrta bila porušena u XVI. v.

Posred svake strane perimetralnih zidova bila su velika vrata, koja su početkom XVI. v. dobila ova imena: *zlatna vrata* (porta aurea), glavna i prema sjeveru, prema Solinu; *srebrena* (porta argentea) na istoku; *željezna* vrata (porta ferrea) na zapadu, i *mjedena* (porta aënea) na podnevu. Posljednja vrata, bez ikakve arhitektonske dekoracije, bila su više prosti izlaz na more. Svaka od ovih vrata, izim onih na jugu, prema moru, imala su prama unutrašnjosti četverokutni *vestibul*, hodnikom naokolo za stražu palače. Dvoja su vrata još sačuvana: na sjeveru i na zapadu. Do vrata sa svake strane bila je po jedna osmokutna kula. Sve su ove kule bile porušene među god. 1629—1632. od tadašnjega mletačkoga generalnog providura Dalmacije Alvise Zorzi, a bile su upotrebljene za gradnju crkve „Gospe od Zdravlja" u Mlecima, koja se baš tada gradila. Glavno pročelje palače bilo je prema moru, dočim glavna vrata prema Solinu. Južno pročelje, koje je gledalo neposredno na more, nije bilo sasvijem prosto. Na visini od 6.50 m danas, a u staro doba od 9 m, po prilici, bio je dugi *trijem* na arkade, urešen sa 52 stupa, u sredini kojega i na krajevima bile su tri *loggie*. Dvije su skrajne djelomice sačuvane. Trijem je bio terasiran, a ispod njegova svoda bila je velika galerija — *cryptoportik* — za šetalište carevo.

Ulazeći kroz glavna vrata, *zlatna vrata*, dolazilo se u sredinu palače, u *peristil*, dug 31 metar, a širok 13 m sa 16 stupova, sasvim dobro sačuvan (danas placa ispred stolne

crkve), koji je bio bez krova. On je sačinjavao, tako reći, predvorje carskoga mauzoleja na lijevoj i hrama palače na desnoj strani. Prolazeći kroz lijepi *protyron* prema moru ulazilo se u *vestibul*, sačuvan prilično, ali bez kube, a koja je bila jednom urešena mozaikom (koji spominje kao porušen već naš Marko Marulić). Iza vestibula dolazilo se u *tablinum*, ili carsku dvoranu veliku koliko i peristil, urešenu nekoć velikim dragocjenim stupovima, od kojih sada ništa ne opstoji. Na desnu i lijevu stranu bile su odaje za goste, te dalje na desnu velika dvorana za biblioteku, pa spavaće odaje careve, kupelji i tako dalje. Na lijevo pako bila je kuhinja i nuzgredne prostorije, zatim odaje za ženske (*gynaeceum*), za carevu suprugu, dobru Prisku i plemenitu kćerku Valeriju, koje nikad nijesu stupile u palaču, usprkos opetovanim molbama Dioklesa. One tajne kršćanke, bile su od nasljednika Dioklecijanova, neharnika Maksimina, jer nije htjela Valerija biti mu ženom, protjerane u progonstvo. Lutale su više godina ove dvije sirote po Siriji i Maloj Aziji, u plebejskom odijelu, da ne budu prepoznate, te koncem god. 314. malo mjeseci iza Dioklecijanove smrti, bile su ulovljene u Solunu. Tu im je odrubljena glava i trupla bačena u more. „Tako njima" — napisa savremenik Laktancije — „ženska čestitost i carski rod, mjesto da ih od smrti zaštite, bijahu još njezinim uzrokom".

Iz tablina ili carske velike dvorane bio je glavni izlaz na *koridor*, dug 157 m u cijeloj dužini palače, a širok 8 m s izgledom na more. Bijaše ovo šetalište staroga Dioklesa: velike arkade, 52 na broju, štitile su od žege sunčane i od vjeorova. Cijela ova gornja rasporedba palače dala se ovako tpredijeliti po iskopinama posljednjih godina učinjenim od vrijednih arhitekata.

Lijevo po sredini *peristila* bila je carska grobnica — *mauzolej* — od VIII. vijeka stolna crkva grada Splita. Osmokutna je ovo zgrada, na osmokutnoj krepidemi ili bazi, visokoj $3^1/_2$ m, opkoljenoj od osmokutnog trijema — *peripteron* — pokrivena uresnim kamenim balvanima, a podržanim od 24 stupa od bijelog, ružičastog i crvenog granita i sienskog vapnenca. Pred glavnim, bogato urešenim portalom ulaza u mauzolej bio je trijem — *prostasis*, — nošen od četiri stupa i timpanom, u kojemu je valjda bio basrelief. Ova *prostasis*, ako nije već prije bila srušena, pala je žrtvom, kada je u XIII. vijeku bio ovdje sagrađen u lijepom romanskom slogu zvonik, koji je bio god. 1880—1908. u istom stilu sav renoviran (visok je 62 m). Iznutra je mauzolej okruglog oblika,

sa dva reda stupovlja od granita i porfida, a među ovim je urešeni *friz* u komu je po svoj prilici bio i portret Dioklecijana i žene mu Priske. U mauzoleju su četiri izdubine polukružne i četiri pravokutne. (Kuba je bila oblijepljena mozaikom, kao što i ona u vestibulu). U polukružnim, od kojih dvije još sačuvane u prvobitnom stanju, bila su valjda dva sarkofaga, za ženu Dioklecijanovu Prisku i kćer Valeriju. U sredini pak mauzoleja ležao je carev sarkofag, sva je prilika od skupocjenog porfida, koji je bio zatrt grimiznim zastorom *(velamen purpureum)*. Okolo god. 400, po Ammijanu Marcelinu, ovaj zastor bio je ukraden od nekoga *Danus-a*, koji je zbog ovoga zločinstva, povrijeđenog carskog veličanstva, bio osuđen na smrt. I još nešto kasnije okolo god. 480., Sidonij Apolinar govori o carevu grobu. Iza ovih vijesti nema u povijesti nikakova spomena o grobnici carevoj. Kada je mauzolej bio VIII—IX. vijeka pretvoren u stolnu crkvu, sva je prilika da je tada bio iznesen i sarkofag carev, o komu dalje u povijesti ni ciglog spomena. Pred mauzolejem stajale su dvije ili još vjerovatnije četiri sfinge, donesene iz Egipta kao čuvarice careva posljednjeg počivališta. Ona u peristilu je po svoj prilici kralja Totmesa III., oko god. 1400. pr. Krsta ; ali je kasnije dao u nju Ramses II., iz XIII v. urezati u hieroglifima svoje ime i imena gradova od njega osvojenih. Druga sfinga sada čuva se u splitskom muzeju, ta je starija i od kralja je Amenofisa ili Memnona III. oko god. 1400 pr. Kr. početkom XVIII. dinastije.

Materijal stupovlja mramornog iz Egipta je, dočim vas ostali kameni materijal — vapnenac — dolazi iz velikih, još sada vidljivih, kamenika na otoku Braču. Ne može se još ništa reći sigurna, da li je što materijala za ovu palaču došlo iz velikih carskih kamenika u Fruškoj Gori, gdje je više put car Dioklecijan i prije i iza odreke god. 308., boravio i gdje se za njega nazočna, odigralo mučeništvo četiriju svetih ovjenčanih (Sancti Quattuor Coronati), jedna od najstarijih i najljepših starokršćanskih legenda. Iskopine, koje se imaju ovdje poduzeti, rasvijetlit će i ovo pitanje.

Sam mauzolej pako bijaše sa tri strane opkoljen u maloj dalečini od par metara debelim, visokim zidom. Nije smjelo profano oko u nj zaviriti.

Prema mauzoleju jest *hram* palače, mali grčki tempal hexastilos prostilos, t. j. sa šest stupova sprijeda, koji su podržavali timpanon. U unutrašnjosti hrama bio je kip ili Eskulapa, koga je Dioklecijan zbog slaba u starijim godinama zdravlja osobito poštivao, ili Jupitra, čijim se sinom on pro-

glasio („*Jovius*”), netom je stupio na prijestolje. Veoma je lijep i dobro sačuvan kasetirani nutrnji strop.

Cijela palača pako bijaše opkoljena baščama, vrtovima, perivojima. U njima je Diokles nalazio zabave i utjehe u svojim starim danima. On je svojom rukom sadio povrće. Nije bo bez temelja onaj njegov odgovor, što nam ga dva rimska pisca sačuvaše, a što bi ga on bio dao u Carnuntum (Deutsch-Altenburg pokraj Beča) carevima i carevićima svojim nasljednicima, ondje sakupljenima. I ako boležljiv, požuri se on god. 308, na sveopći poziv, do Carnuntuma, da utiša kavge među nasljednicima. I na njihove molbe da bi ostavio svoje svojevoljno zatočište Aspalathos i preuzeo opet u svoje snažne ruke kormilo carstva: „Oh! Da biste vi vidjeli — reče im — povrće u okolici palače, koje ja svojim rukama sadim, ne biste me ovakim ponudama napastovali”.

Vode za povrće bilo je tada izobilja u palači i u njenoj okolici. Dao car Dioklecijan dovesti pitku, veoma slatku vodu. — Kako pisa X. v. car Konstantin Porfirogeneta — iz izvora solinske rijeke Jader, kroz većinom podzemni kanal 9 km dug u palaču. Vodovod od VII. v. u ruševinama bio je tek god. 1878. popravljen na utjehu Splićana, koji su vijekove i vijekove pili svakojaku vodu iz svakojakih čatrnja. A i brdašce *Marjan* bilo tada zašumljeno. Na njegovu rtu bio mali hram božice lova *Diane*. Šume i divljači u njemu dosta. A po predaji u XIII. v. sjekle se u ovoj šumi debele grede za zvonik stolne crkve. Opustošen za mletačko doba eno ga od g. 1882. opet u lijepomu zelenilu.

* *

Dioklecijanova palača i u historiji umjetnosti zaprema važno mjesto. Dioklecijan stoji na raskršću dviju perijoda kao vladar; a tako je i njegova palača na granici dviju umjetničkih perijoda. Dioklecijan prekida s fikcijom republikanskih ustanova, postavlja carstvo na nove administrativne baze, koje će produžiti život prostranom rimskomu carstvu još za par vjekova, ne bez natruhe orijentalnog despotizma. Isto tako i njegova palača u Splitu završava klasičnu perijodu rimskog graditeljstva, pokazuje prve korake k novoj umjetnosti Bizanta i srednjeg vijeka uz očito jačanje upliva istočnih dijelova rimske države.

Kako je njegova osoba, jer se našla u vrtlogu borbe starih i novih ideja, interesantna i čestoput ilustrovana od

historika, te je on prema različitom shvaćanju, sada uznešen kao organizator i obnovitelj države prema sigurnijoj budućnosti, a sada prikazan i napadnut kao tvrdokorni branitelj već preživjelog poganstva, tako i njegova palača, jer je nastala na raskršću dviju umjetničkih perijoda, stoji odavna u središtu interesa, raspravljanja i konjektura u razvitku umjetnosti pri koncu starog vijeka. Po ovomu jedni — osobito stariji klasični arheolozi — vide u njoj samo dekadencu stare klasične arhitekture, jer joj fali pomna, brižljiva izradba dekoracije iz klasične dobe; drugim je opeta vrlo interesantan primjerak rimskog graditeljstva u posljednjem stadiju, koji napuštanje stare klasične elegancije u detalju i harmonije u strukturi bogato nadomješta jednostavnošću linija, mirnom masivnošću arhitekture te uopće novim elementima, koji će ostati trajna tečevina Bizanta i srednjeg vijeka. Za treće je napokon arheologe samo djelo dalekog Orienta, koje su u Evropu i Zapad presadili majstori, što ih je Dioklecijan uzeo sobom sa svog dugog boravljenja u azijskom Istoku.

Danas ispravnije vidimo u palači kompleksni rezultat njenog doba, kada stari svijet izumire, a već se javljaju konture nove dobe. Nije čudo dakle, da pokraj motiva, koji vežu našu palaču sa sličnim zgradama rasijanim po prostranom rimskom carstvu, imamo i takovih, koji se ovdje po prvi put javljaju u umjetnosti; pokraj još živih tradicija rimskih nalazimo u njoj još mnogo toga što nas podsjeća na Istok.

Tako nas na primjer opća rasporedba palače u obliku kulama utvrđenog četverokuta, u južnom dijelu kojega se kupi glavni dio zgrada, jako podsjeća na utvrđeni rimski tabor „*castrum romanum*”, kao onaj u Lambaesis-u u sjevernoj Africi, ili na kaštio „*castellum*” kao onaj u Mogorjelu u Hercegovini. I Dioklecijanova utvrđena palača u Antiohiji — poznata nam samo po opisima savremenog pisca Libanija — otvarala se velikom galerijom naokolo prema vodama rijeke Orontesa, kao što se slična fasada splitske palače ogleda u naš Jadran. A motiv dviju glavnih ulica, što se flankirane otvorenim trijemovima, sijeku u formi križa, susretamo već u helenističkim gradovima Istoka, na primjer u Palmiri i drugdje u Siriji, otkle ih je Dioklecijanov arhitekat po svoj prilici i preuzeo.

Ali kraj toga imamo i novih motiva, koji znače novi stadij u razvitku umjetnosti. Dotadašnja klasična arhitektura znala je samo za vodoravni arhitrav nad stupom, dočim u peristilu u Splitu a valjda i u Dioklecijanovim termama u Rimu vidimo prvi put, gdje se obli luk smjelo diže nepo-

sredno nad kapitelom stupova i time unosi u graditeljstvo motiv, koji je tako omilio starokršćanskoj bazilici i romanskom graditeljstvu. Niz lukova nad stupovljem opetuje se i u sjevernim vratima palače ali su oni ovdje samo dekorativno i izvanjski pridodani zidu, kao što će biti kasnije u ravenskim i romanskim crkvama. Jaku simpatiju za uporabu luka, mjesto vodoravnog arhitrava, opažamo i u čestoj uporabi arhitrava, koji se u sredini između stupovlja timpanona svija u luk. Taj neklasični motiv, inače već nešto prije poznat, mora da je osobito omilio Dioklecijanovu arhitektu, jer ga vidimo triput opetovana u *loggiama* kriptoportika, na protironu peristila i u pročelju prostaze pred mauzolejem.

A još nešto se javlja, valjda prvi put, u splitskoj palači, a to je mozaična dekoracija, koja je dotad upotrebljena samo za ures poda, a sada se diže u visinu i krasi kupole vestibula i mauzoleja. Tako su splitske kupole svojom dekoracijom u neku ruku preteče kupola mozaikom oblijepljenih u Bizantu, Raveni, Rimu i sv. Marku u Veneciji. Pa uprav s ovih razloga, što palača sjedi na raskršću dviju arhitektonskih perioda, ona je od vajkada, ali osobito od posljednjih decenija, predmetom proučavanja putopisaca, učenjaka i arhitekata raznih naroda. Uz silu većih, manjih brošira i članaka, imamo iz god. 1764. veliko djelo in folio Engleza Adama i Franceza Clerisseau-a, iz god. 1804. također veliko djelo Lavallée i Las Cassas-a. Godine pako 1910. izašlo je stručno djelo arhitekta Niemanna, a dvije godine kasnije veoma važno djelo in folio Franceza Hébrarda i Zeillera. I bivša država a i sadašnja, naša, priklanja ovoj palači veliku pažnju. Ona se uzdržava i popravlja po strogo znanstvenim načelima restauriranja spomenika u kulturnim državama Evrope.

*

Iza smrti careve, nekako od juna do oktobra g. 313., cijela palača postade vlasnost državna. U sjevernom dijelu bi smještena tkalačka tvornica, u kojoj su tkale žene sukno za vojnička odijela (G y n a e c e u m J o v i e n s e). Nadglednik ove suknare ubrajaše se među glavnije činovnike istočnoga rimskoga carstva (p r o c u r a t o r g y n a e c e i J o v i e n s i s). Carske odaje ostadoše namijenjene istoj svrsi kao i prije. U V. vijeku stanovalo je u njoj privremeno više osoba carske krvi: Galla Placidija, kći cara Teodozija, a sestra Honorijeva bi god. 424. amo sa sinom Valentinijanom prognana. Patricij Marcellinus, odmetnuvši se od bizantinskoga cara Leona, proglasi se god. 461. kraljem Dalmacije u ovoj palači. Car Glicerij, zbačen s prijestolja od Julija Neposa, pribježe u ovu palaču i god. 474. postade biskupom solinskim. U ovoj palači bijaše se proglasio Julij Nepos kraljem Dalmacije i bi god. 480. umoren od dvaju dvorjanika Viatora i Ovide. Dakle sijelo dvorskih intriga postade ova palača i utočište detroniziranih careva, kao što obližnji otok Čiovo (Buas) postade mjesto relegacije za heretike. Koji je ovo udes ove jednom mirne, tihe carske residencije ! Ne znamo, je li mnogo stradala palača za provale Avara i drugih divljih naroda. Rek bi, da je stradala dosta. Ali u X. v. Konstantin Porfirogeneta piše, da je ona usprkos porušenju bila još u takom sjaju, te se to jedva dade opisati.

*

I u gradovima, kao što u prirodi, smrt jednoga jest život drugoga. Solin ležao oko godine 615. pod gomilama svojih ruševina. Još se dim njegovih garišta ne bijaše isukao, kada Hrvati, ponukani od bizantinskog cara Heraklija, stresav teški jaram divljih Obara, pod kojim nekoliko vremena stenjali, protjeraše ove iz svih predjela rimske Dalmacije, te je sami zaposjednuše. Ono malo Rimljana — Romanoi — što je u zemlji ostalo, pribježe u nekoliko utvrđenih gradova pri moru. Solinjani, kojim su iza leđa ostali još Avari, a palača Dioklecijanova bila im samo sat hoda daleko od njihova porušena grada, pobjegoše najprije iz straha na bliže otoke Šolta, Brač, Vis, Korčulu ; a kada Avari ostaviše Dalmaciju, povratiše se na kopno, te se ugnijezdiše u jakim zidovima palače, još dobro sačuvanima, i saviše u njoj svoj grad. Ovaj od položaja, na komu je ležao, a koji se zvaše *Aspalathos*, od neke aromatične biljke (convolvulus scoparius, lignum Rhidianum), bi prozvan *Spalatum*, *Spalaton*, *Spalatron*, u srednjem vijeku *Spaleto*, odakle *Spljet* u kiježevnom obliku a u dijalektičnom *Split*.

Razorenju Solina moramo zahvaliti, što nam se Dioklecijanova palača sačuvala u glavnim potezima i djelomice u poglavitoj unutrašnjoj rasporedbi, jer se solinski bjegunci nastaniše u unutrnjem dijelu. Od tog doba rušenje i uzdržavanje ove palače ide usporedo, jer stanovnicima, koji se, kano roj pčela, u nju skloniše, trebaše, da je uzdrže donekle čitavu za svoju sigurnost, a opet je moradoše rušiti, da dobiju što više prostora za nove zgrade u njoj. Za turskih provala u XVII. v. bijahu perimetralni zidovi i topovima dobro utvrđeni. Samo su kod istočnih vrata Turci jednom provalili. Svatko je htio da bude pod obranom jakih perimetralnih zidova, jer to bijaše najsigurnije utočište u cijeloj okolici. Tako

se stadoše podizati u to doba i kasnije mnogobrojne kukavne kućarice, među kojima se ispreplela cijela mreža tijesnih i vijugastih uličica. Perimetralni zidovi Dioklecijanove palače postadoše na taj način zidovi novoga grada. Sada u palači, u kojoj je stanovao jedan kućevlasnik, dakako sa mnogobrojnom svitom, ima prema podacima iz g. 1917. do 265 kuća i kućarica, do 465 katastralnih čestica i koji stotinjak kućevlasnika. U ovim su kućama bile 3083 duše, a sada pri stanbenim neprilikama bit će ih gotovo do 4000.

Zbog toga mijenjanja tijekom više stotina godina, nije danas moguće slijediti u svim potankostima razorenje unutrašnjih dijelova palače i razvoj novoga grada Splita u njoj; nu sigurno je, da su mnogi dijelovi morali propasti ovim polaganim rušenjem, dočim su se drugi dijelovi sačuvali zato, što su sasvijem ili djelomice zatvoreni u kućama. Za rana, još prije mletačkoga zaposjednuća, kada u unutrašnjosti zidova ne bijaše više prostora, za nove zgrade, oćutila se potreba, da se gradi izvan zidova. Srećom, i više s razloga sigurnosti, ne bijahu potpuno, nego djelomice porušeni perimetralni zidovi, dapače naslonivši se na zid palače, tekom srednjega vijeka, na zapadnoj strani podiže se novi i veći dio grada Splita, *Burgus* današnji *Novi grad*.

Nadbiskupu splitskomu, koji je prenio iz Solina uz svoju vlast i čast i svoj naslov, — tako da se i sada splitski biskup zove u naslovu „nekoć solinski", bi doznačen stan na pročelju palače, na moru, a do njega prvom načelniku, imenom S e v e r u. Ostali razdijeliše zgrade u palači, kako su bolje mogli. Još ima i dandanas po koja kuća u palači iz IX. vijeka, trošnih zidova, oblučastih prozora, osobito u okolici Porta Aurea.

Za crkovne svrhe pobrine se odmah pučanstvo, te pretvori mauzolej carev u stolnu crkvu; a kasnije hram palače bi pretvoren u krstionicu grada, crkvu Sv. Ivana Krstitelja.

Nego mauzolej je bio kao crkva malen i za prvih vijekova, nekmoli za kasnije doba, jer ima samo toliko metara površine, da jedva može u njemu stati do 800 duša. Proširiva se tekom vijekova za potrebe bogosluzja, ali se tim nagrđiva njegova unutrašnjost. Već u IX. vijeku otvaraju se pokrajna malena južna vrata. U XIII. vijeku gradi se u crkvi lijepa romanska propovijedaonica, bez sumnje najljepša u dalmatinskim pomorskim gradovima. A iz iste su dobe i sjajna drvena sjedala, koja se nalaze u koru, što ga je glasoviti nadbiskup splitski Markantonio Dominis sagradio, kada je u XVII. vijeku probio istočni izdubak mauzoleja, da u nj smjesti glavni oltar za ciborij. Sjedala su u koru lijepo

djelo nepoznata majstora iz domaće naše škole, što se okupi u XIII. vijeku oko umjetnika našeg roda Radovana u Trogiru i Buvine u Splitu. Ta sjedala po svoj prilici izvorno su bila u samostanu benediktinskom Sv. Stjepana u Splitu, u kojemu je našao zaklonište kralj hrvatski Stjepan III. Od prilike istodobno sa propovijedaonicom i sjedalima gradi god. 1214. lijepa drvena krila glavnih vrata ulaza u crkvu domaći majstor Andrija Buvina, koji se uz rezbarstvo u drvu bavio i slikarstvom. U XV. vijeku u dva istočna izdupka bješe uvaljena dva oltara, interesantna djela kasne gotike iz XV. vijeka od majstora Benina iz Milana i Jurja Orsinia iz Zadra. A i drugdje po palači ostaviše kasnija pokoljenja srednjeg vijeka i novije dobe znakove svojeg znanja i umjeća kraj rimskih ostataka. U debljini zidina glavnih vrata na sjeveru ugnijezdila se oko polovine IX. vijeka, dakle u doba naših narodnih vladara, malena crkvica Sv. Martina podignuta od Dominika, tajnika kneza Trpimira. U krstionici, negdašnjem Jupitrovu hramu, pored sarkofaga nadbiskupa Lovra, prijatelja i nadahnitelja kralja Zvonimira, nalazimo kamenicu za krštenje, obloženu fragmentima uzetim s jednog starog oltara u stolnoj crkvi sa slikom, u kojoj su htjeli nekoč vidjeti kralja Tomislava, koji je prisustvovao crkvenom saboru držanom baš u stolnoj crkvi ili mauzoleju g. 925. (Taj prizor je ovjekovječio kist našeg slikara Medovića). Tako vidimo svagdje u palači, da se novo spaja sa starim, da se Antika spaja sa srednjim vijekom i novom dobom u jednu nadasve interesantnu a ipak skladnu cjelinu.

Jedinstveni utisak ovog harmoničnog stapanja, proizvoda raznih vijekova, ne će nikada zaboraviti onaj, koji je i samo jednom vidio splitski peristil, na koji, na rastanku od palače, još ćemo jednom baciti pogled, gdje nam sfinga Totmesa III. i skupocjeni granitni stupovi, doneseni iz dalekog Egipta, uveličavaju rimske arkade peristila, koje su s jedne strane nadvišene vitkim romanskim zvonikom, djelom domaćih arhitekta, a s druge strane su zazidane venecijanskim gotskim palačama, dočim je sve to harmonično zaobljeno renesansnom kapelicom Sv. Roka, podignutom novčanim doprinosom prvog pjesnika hrvatskog naroda jezika, Marka Marulića.

◎ ◎ ◎

Dr. Dragutin Kniewald, Zagreb.
profesor.

Starokršćansko graditeljstvo.

Uvod.

Prvi je kršćanski hram bila ona dvorana u Jeruzalemu, gdje je Isus sa svojim učenicima zadnji put blagovao vazmeno janje i gdje je prvi put prikazana novozavjetna žrtva Jaganjca Božjega.[1] Ovu žrtvu treba da apostoli prikazuju u ime Isusovo do konca svijeta, jer dobiše nalog: „to činite u moj spomen!"[2] Ali svećenik, žrtva, oltar, to su korelativni pojmovi. Svećenik treba dakle oltar, na kome će žrtvovati. Premda su apostoli i prvi kršćani u Jeruzalemu s početka polazili u židovski hram na molitvu,[3] to se ipak novozavjetna žrtva nije mogla prikazivati u starozavjetnom hramu. Kršćani imadu oltar, od kojega oni ne smiju blagovati, koji služe skiniji.[4] Zato se žrtva novoga zavjeta s početka svagdje prikazivala u privatnim, u tu svrhu više manje zgodnim odajama,[5] zvanim οἶκος, basilica privata, conventiculum, ὁ τῆς ἐκκλησίας οἶκος; Ecclesia, ἐκκλησία.

Što je više rastao broj vjernika i što se više razvijalo bogoslužje, to je bilo prirodnije, da se uz kršćanski oltar podignu i kršćanske crkve. No ovaj prirodni razvitak kršćanskoga graditeljstva zapriječiše progoni kršćanstva na istoku i zapadu. Zato je — osobito na zapadu — glavno sastajalište kršćana za prva 3 vijeka ostala privatna bazilika i katakombe. Ako i nije vjerojatno, da se je u katakombama držalo redovito općeno bogoslužje, to je ipak stalno, da su se kršćani tamo sastajali za vrijeme progona. Kršćanska je pače općina u samom Rimu pod imenom pogrebnoga društva uživala pravo da se slobodno sastaje i da gradi t. zv. *cellae coemeteriales*, gdje se također obdr-

1) Lk. 22.11. 2) Lk. 22.19. 3) Dj. Ap. 2.46., 3. 1. 4) Jevr. 13.10. 5) Ap. 2.46. 20. 7.8., I. Kor. 16. 9., Rim. 16.5.

žavalo bogoslužje. Osim toga vrlo je vjerojatno, da je i na zapadu već prije Konstantina bilo javnih, posebno sagrađenih kršćanskih crkvi, što su se podigle za mirnih epoha.[1]

Nije nevjerojatno, da je među onim bazilikama, što ih je Dioklecian dao u Rimu porušiti, bilo i takovih, koje su bile sagrađene izričito radi bogoslužja. Posve je prirodno, da su bile prilično jednostavne, jer je kršćanstvo i za mirnih vremena bilo „religio illicita", te su nakon časka mira opet slijedili progoni.

CELLA TRICHORA NAD ULAZOM U KALISTOVE KATAKOMBE.
(Po orig. fotografiji).

Tek kad je Konstantin g. 313. milanskim ediktom dao kršćanima potpunu slobodu vjeroispovijesti, moglo je i kršćansko bogoslužje nesmetano ući u javni život. Bo-

1) — „Qualem quantamque gloriam simul ac *libertatem* doctrina verae erga supremum Deum pietatis a Christo primum hominibus anuntiata, apud omnes Graecos pariter et barbaros ante persecutionem (Diocletianam) nostra memoria excitatam consecuta sit, nos certe pro merito explicare non possumus. Argumento esse possit imperatorum benignitas erga nostros, quibus regendas etiam provincias committebant, omni sacrificandi metu eos liberantes ob singularem qua in religionem nostram affecti erant benevolentiam. Quid opus est dicere de iis, qui in imperatorum palatiis versabantur, quid de imperatoribus ipsis? Qui domesticis suis eorumque uxoribus, liberis ac servis, ea quae religionis suae erant, *tam verbis quam factis libere exequendi coram semetipsis*, potestatem dederunt; ipsis ob hanc fidei suae libertatem gloriari ac se ostentare quodammodo permittentes, eosque prae ceteris ministris omnibus praecipuo quodam amore complectebantur.... *Similiter et singulis Ecclesiarum antistitibus summum honorem, cultum ac benevolentiam ab omnibus tam privatis quam provinciarum rectoribus deferri vidisses.*

gato razvijena liturgija i hierarhija zahtijevahu sada velike i javne bogoslužne zgrade, što se od sada zovu bazilike. Bazilikom — *οἶκος βασίλειος, βασιλικὴ στοά*, — zvala se ponajprije kraljevska palača ili svečana dvorana u kraljevskom dvoru, a zatim uopće svaka sjajna zgrada ili dvorana. Rimska se sudnica zvala basilica forensis, a basilica privata bila je svečana dvorana u rimskoj kući. Već gore vidjesmo, da su se pojedine privatne bazilike upotrebljavale u kršćanske bogoslužne svrhe. Nakon pobjede kršćanstva trebalo je graditi velike i javne hramove prema potrebama liturgije i hierarhije. To je cilj, što ga je imala pred očima arhitektura gradeći kršćanske crkve, pa se zato kršćanska bazilika nije u svojoj b i t i malo po malo razvijala, već je odmah u početku svoga života u b i t i svojoj stalno i jasno razvijena.

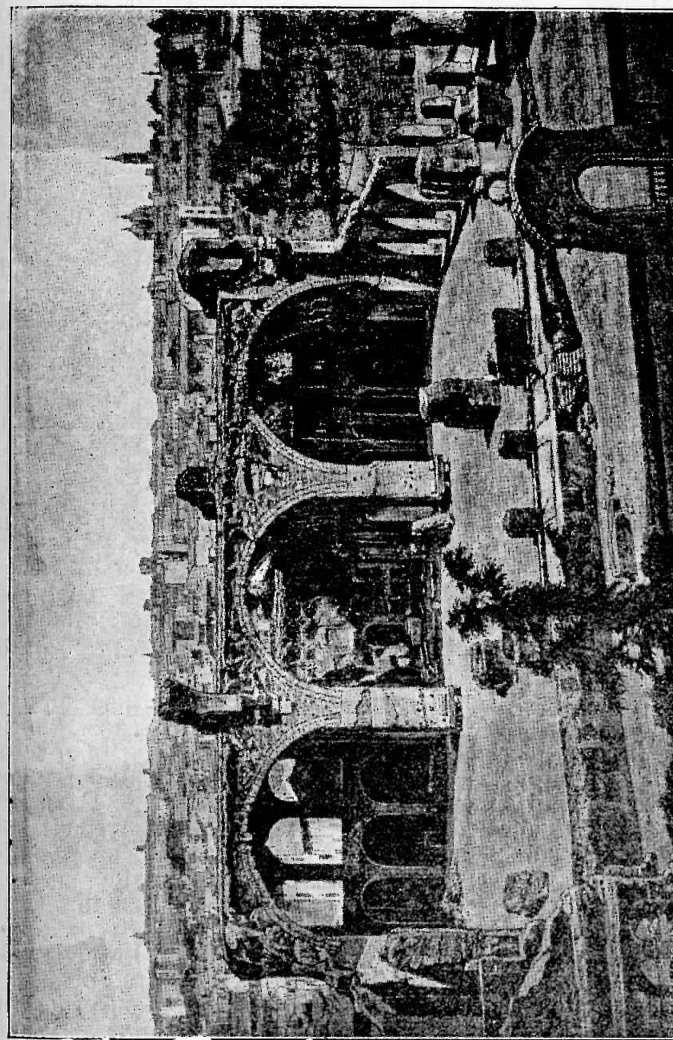
Ipak ne stoji, što veli Oton Iveković: „I danom, kad je glava kršćanske Crkve, nasljednik Kristov došao u posjed na Lateranu, kao priznati drž. faktor, — cijeli je svijet okrenuo leđa staroj kulturi — i posve iz temelja stao graditi sve, što danas ljudstvo ima — sve iz temelja. Ništa, ni sitnice nisu uzeli od staroga Rima..." [1])

Kršćanski graditelji IV. vijeka nijesu stvorili posve novu građevinu. Bazilika se oslanja na dosadanje kršćanske i antikne građevine, osobito nadgrobne „cellae coemeteriales", na basilica privata (možda donekle i forensis). Kršćanske se ideje, što osvojiše svijet, odjenuše haljinom antikne umjetnosti. „Novo se vino moralo spraviti u stare bačve, dok nije konačno rasprsnulo njihove trule

---

Iamvero quis innumerabilem hominum cotidie ad fidem Christi confugientium turbam, quis numerum Ecclesiarum in singulis urbibus, quis i l l u s t r e s p o p u l o r u m c o n c u r s u s i n a e d i b u s s a c r i s, cumulate possit describere ? Quo factum est ut, p r i s c i s a e d i f i c i i s i a m n o n c o n t e n t i, i n s i n g u l i s u r b i b u s s p a t i o s a s a b i p s i s f u n d a m e n t i s e x t r u e r e n t e c c l e s i a s.... ....Integro adhuc Ecclesiae statu et fidelium turbis l i b e r e c o n v e n i e n t i b u s.... nono decimo anno imperii Diocletiani...., proposita sunt ubique imperialia edicta, quibus e c c l e s i a e q u i d e m a d s o l u m u s q u e d i r u i; sacri vero codices flammis absumi iubebantur; utque honorati quidem infamia notarentur ; plebei vero libertate spoliarentur, si in Christianae fidei proposito permansissent.... Non multo post mandabatur ut omnes ubicumque Ecclesiarum antistites primum quidem coniicerentur in vincula : deinde vero diis sacrificare omnibus modis cogerentur". — Eusebius, H. E. 8. 1.-2. — Kirch, Ench. 403. 1404, 405, 406.

1) S puta po Italiji; Hrvatsko Kolo III. Izdala M. H. 1907. 135-136.

RUŠEVINE MAKSENCIJEVE BAZILIKE U RIMU (po Kuhnu).

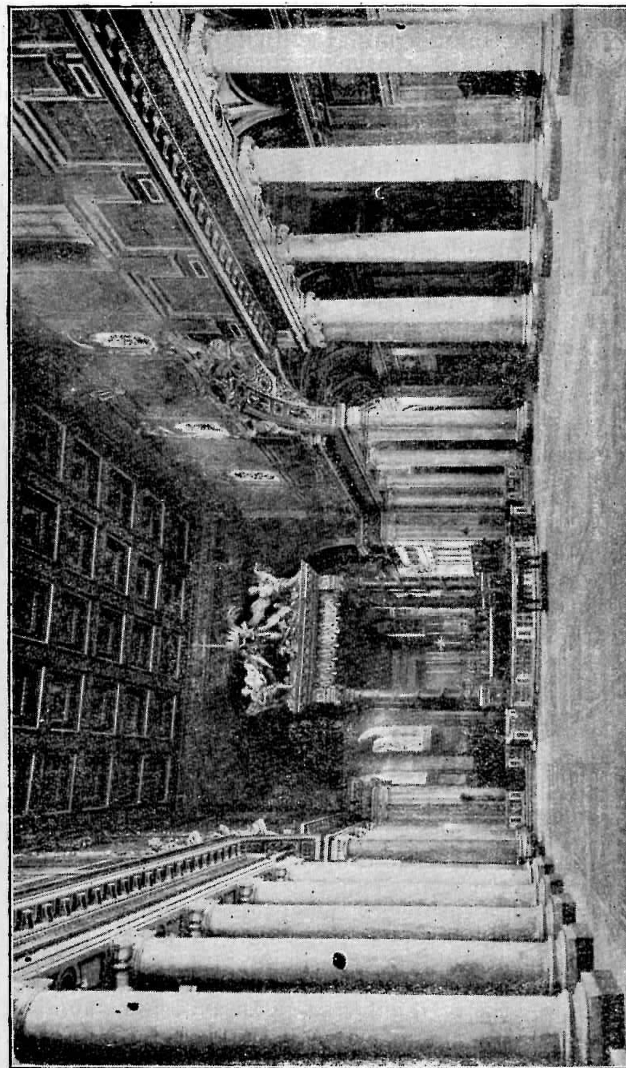
obruče i samo sebi stvorilo prikladan umjetnički oblik".[1]) Već se i sam naziv kršćanskoga hrama — bazilika — sigurno oslanja na naziv bogoslužnoga prostora za vrijeme progona — privatne bazilike; ali ipak je duh, iz kojega je proizašao staro-kršćanski arhitektonski stil i njegova tvorba — bazilika — bio posve liturgijski, te kršćani zvahu svoju crkvu *βασιλική, κυριακόν*, dominicum, jer se ondje „Kralju kraljeva, sviju ljudi i svega stvorenja prikazuje štovanje i žrtva."

Ali gdje je n a s t a l a kršćanska arhitektura, gdje bi podignuta prva kršćanska crkva: na istoku ili na zapadu? To je jedno od najvećih i najzanimivijih pitanja u čitavoj povijesti umjetnosti. Učenjaci nam do danas ne dadoše stalnoga odgovora. Do u novije doba istraživala se samo zapadna umjetnost, pa se mislilo, da je u staro-kršćansko doba postojala samo zapadna, rimska arhitektura. Ako se je ikada spomenuo istok, bilo je to samo zato, da se bizantska šablona suprostavi zapadnoj umjetnosti. Kasnije se učenjaci obratiše k istoku, pa htjedoše i postanak i razvoj kršćanske umjetnosti staviti na istok — učinivši zapad više manje ovisnim od istoka — i to u prva 4 ili 5 stoljeća od M. Azije i Egipta, a kasnije od Carigrada.

Tamo se i upravo onda, kada i gdje je bilo više kršćana, manje progona i više slobode, mogla i kršćanska arhitektura slobodnije i bujnije razvijati. Nesumnjivo je pak, da je na istoku bilo kud i kamo više kršćana nego li na zapadu. U II. v. čini se, da je već veliki dio Istoka bio pokršten. Vjerojatno je i to, da se na istoku kršćanstvo moglo slobodnije razvijati — dakle je vjerojatno, da je i početak kršćanske umjetnosti na istoku, t. j. u Maloj Aziji.

Ali to još ne znači, da je istočna umjetnost uplivala na zapadnu ili da ju je ća proizvela. Kako se kršćanska umjetnost na istoku razvila prema istočnim prilikama, tako se ona razvija svagdje, tako se ona razvila i u Rimu prema zapadnim prilikama. Odnošaj se dakle između zapadne i istočne umjetnosti ne može konstruisati a priori, već treba isporediti sve spomenike i na zapadu i na istoku. Istočna je umjetnost do danas slabo poznata, ali i ono malo građevina, što ih poznamo, dostaje — kako mi se čini — da priznamo, e zbilja postoji zapadna i istočna umjetnost. I ta je istočna umjetnost starija od Carigrada, a domaja su joj oni krajevi, u kojima je sv. Pavao propovijedao vjeru u Krista. Strašna je bujica islamskog prodiranja uništila divne kršćanske hramove u Siriji i Maloj Aziji. Danas poznamo tek ruševine

[1]) Lübke, Kunstgeschichte [5]. 225.

PONUTRICA BAZILIKE S. MARIA MAGGIORE U RIMU.

njihove. Ali što istraživanje dalje napreduje, to nam biva jasnije, kako je bilo bogato razvijeno crkveno graditeljstvo u zemljama, koje su se prve poklonile Kristu.

Središnji je problem graditeljstva, kako da se pokrije veliki ograđeni prostor jedne zgrade i kako da se krov organički sjedini sa zidovima, na kojima počiva. To se može postići ravnim krovom, koji je poduprt gredama, ili svodom, koji počiva na stupovima. Istočno crkveno graditeljstvo od Konstantina ovamo pokriva bazilike na oba načina, dok na zapadu opažamo samo ravan krov. Kasnije se z a p a d n o g r a d i t e l j s t v o odlikuje osobito time, što je gradilo savršene i čiste bazilike, a i s t o č n a je arhitektura od početka VI. v. dalje gradila pretežno centralne crkve.

Kršćanske bazilike.

Bitnost se bazilike — u koliko je ona arhitektonska umjetnina — zapravo sastoji u samostalnoj i dosljednoj upotrebi tečevina antiknoga graditeljstva za kršćansku crkvu. Hoćemo li dakle da sebi predočimo neke vrsti tip bazilike, treba da promotrimo sve one pojave, što su zajedničke svim bazilikama. Tako dobivamo najjednostavniji oblik bazilike, kako nam se sačuvao n. pr. u S. Sabina (IV. ili V. v.), i u S. Maria Maggiore (IV.v.) u Rimu i S. Apollinare Nuovo (VI. v.) u Raveni.

Iz predvorja dolazimo u crkvu, koja imade oblik pačetvorine, što je s 2 uzdužna zida razdijeljena u 3 dijela. Ovi su zidovi pomoću a r h i v o l t a[1]) ili a r h i t r a v â[2]) poduprti dugim redom stupova, pa tako dobivamo 3 lađe, od kojih je srednja 2 put tako visoka i široka kao pokrajne. Srednja se i glavna lađa završuje s velikim lukom — arcus triumphalis, — koji redovno počiva na 2 velika stupa i tvori prelaz iz lađe u apsidu. Neposredno se ispod ovoga luka diže nekoliko stuba, koje vode u apsidu, t. j. u polukružni ili višekutni završetak glavne lađe.

Sve nas upozoruje, da je apsida glavni dio crkve. Čim stupimo u baziliku, jedno je, što nam odmah pada u oči: uzvišeni žrtvenik zaokružen apsidom i nadvišen njenim ljušturastim svodom (concha), što je odjeven mozaikom. Dugi nas red stupovlja vodi do slavoluka, koji nam svojim visokim lukom pušta slobodan pogled u apsidu i na žrtvenik, ali njegovi nam mozaici i stepenice, što se pod njim dižu

---

[1]) S. Apollinare Raveni.
[2]) S. Maria Maggiore u Rimu.

do apside i ograda, kojom je apsida odijeljena od ostale crkve jasno kažu: Terribilis est locus iste! No tijekom je vremena postao ovaj vrhunaravni jezik smrtnicima nerazumljiv — i oni se drznuše prestupiti prag Svetišta — ili ga ća i poru-

PONUTRICA CRKVE S. APOLLINARE NUOVO U RAVENI.

šiti. Pođimo i mi tamo, ali ne oglušimo srce naše glasu ovih svetih zidina!

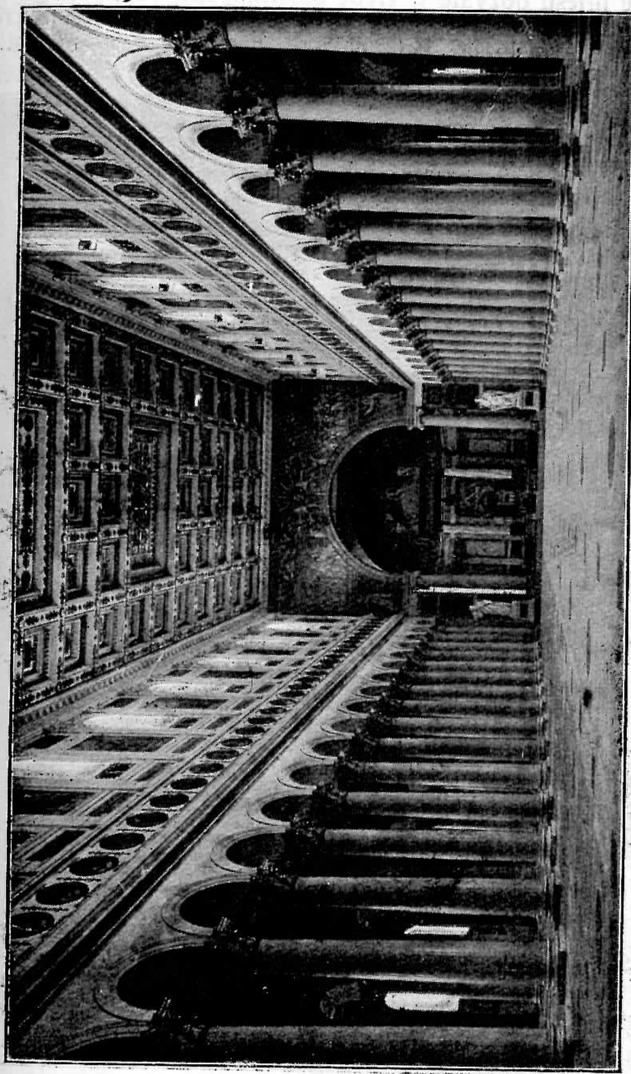
Žrtvenik, do kojega opet vodi nekoliko stuba, nadvišen je ciborijem, pod kojim je sahranjeno Svetotajstvo u zlatnoj posudi u obliku goluba. Zato se apsida zove *ἅγιον*, *ἁγίασμα*, *ἅγιον ἁγίων*, Sanctum, Sanctuarium. Oko žrtvenika, a u polukrugu uzvišene apside, namještena su sjedala; nasuprot oltaru, na krajnjoj točki apside, vode mramorne stepenice do bogatoga biskupskoga sjedala. Mi smo naime u koru, gdje biskup sa svećenicima prikazuje sv. žrtvu, pa se zato apsida i zove *χορός*, *ἱερατεῖον*, *πρεσβυτήριον*, *θυσιαστήριον*. Apsida je ograđena — *τὰ ἔνδον τῶν κυκλίδων*, locus inter cancellos — i uzvišena, pa je zato za svećenike *βῆμα*, a za sve druge *ἄδυτον*, *ἄβατον*. Tko je to shvatio, taj je shvatio bit bazilike — u koliko je ona kršćanski hram.

Novozavjetna je žrtva Jaganjca Božjega središte čitave liturgije, čitavoga kršćanskoga kulta, a prikazuje ju sam Veliki Svećenik Novoga Zavjeta — Bog i čovjek — po posvećenom svećeniku, Svome namjesniku, u zajednici sa svojim udovima.

No žrtva, svećenik i oltar su korelativni pojmovi: nema žrtve bez svećenika i oltara, a ovaj nije dostigao svoga cilja bez žrtvovanja. Bazilika je pak građena upravo u tu svrhu, da se u njoj prikazuje novozavjetna žrtva i z a t o je u bazilici tako jasno izraženo, da je žtrvenik idealno središte čitave zgrade; z a t o se u neposrednoj blizini nalazi mjesto za biskupa i svećenike, što aktivno žrtvuju; z a t o je svetište posve odijeljeno od ostaloga dijela crkve, koji je kud i kamo veći od Svetišta, jer imade da primi u svoje krilo množinu vjernika. Vjernici pak prisustvuju Žrtvi razdijeljeni prema časti i spolu — i zato je čitava crkva razdijeljena u lađe. U svakoj se crkvi prikazivala jedna zajednička misa, pa zato nema pokrajnih žrtvenika i kapelica, već se sve usredotočuje na glavnom žrtveniku — Confessio.

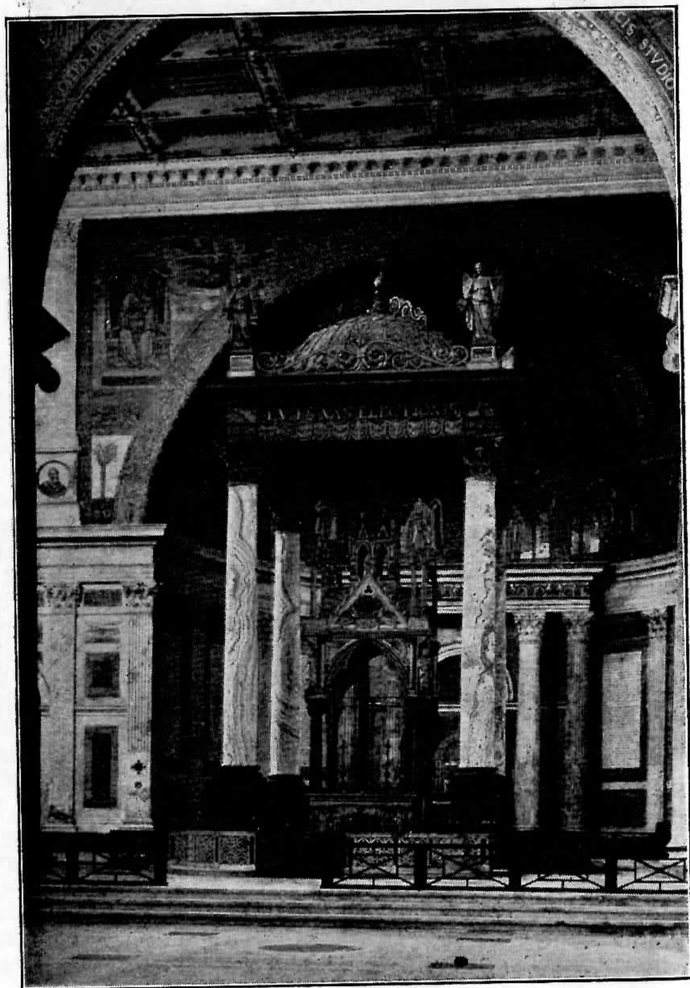
Ali osim vjernika treba da čuju riječ Božju i da budu barem u nekom doticaju s novozavjetnom žrtvom i oni, koji još nijesu ili koji više nijesu živa uda mističnoga tijela Isusova, a koji to ipak žele biti: katekumeni, (energumeni) i javni pokornici. Zato se na početku bazilike nalazi predvorje — *πρόναος*, *νάρθηξ*.

Kršćanska se dakle bazilika razvila iz liturgije uza sve oslanjanje na antikne forme. Bazilika je tvorba kršćanskoga bogoslužja, kome zahvaljuje svoj postanak i nutarnji razvitak. Ne mislim ovdje na puste praktičke liturgijske potrebe,

PONUTRICA BAZILIKE SV. PAVLA U RIMU.

jer one nijesu dozvale u život baziliku, niti su to mogle učiniti. Imadem na umu d u h l i t u r g i j e i idealno-konkretne zahtjeve bogoslužja. Budući pak da su druge bogoslužne

BAZILIKA SV. PAVLA U RIMU: GLAVNI OLTAR (CONFESSIO).

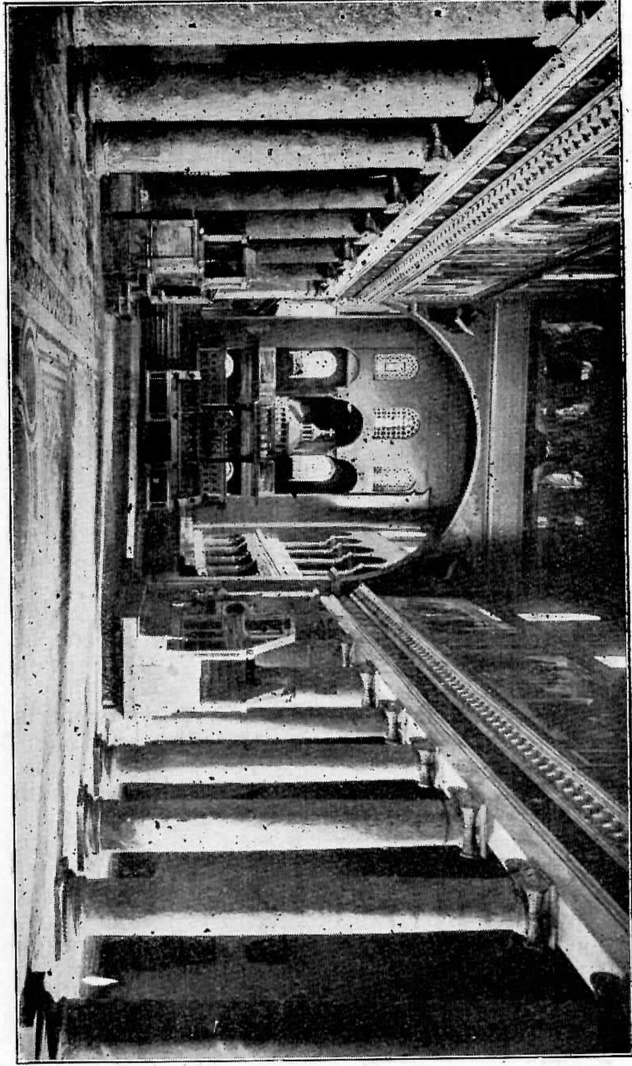
potrebe velike biskupske crkve, a druge opet obične općinske crkve, zato nije mala bazilika puka miniatura velike, već ili nema nekih dijelova, što su bogato razvijeni u velikim crkvama, ili, ako ih ima, tada su se oni čedno razvili.

Ne skalupimo dakle sebi a priori — a prema našim željama — neki shema bazilike, u koji ćemo onda — ide li, ne ide li — strpati sve bazilike, već promatrajmo i bit i unutarnji razvitak bazilike na temelju činjenica, t. j. na temelju starih pisaca i do danas sačuvanih bazilika. Taj nas put mora dovesti do rezultata, da je na postanak i n u t a r n j i razvitak bazilike u prvome redu utjecao d u h l i t u r g i j e, a tek tada vanjski uzroci.

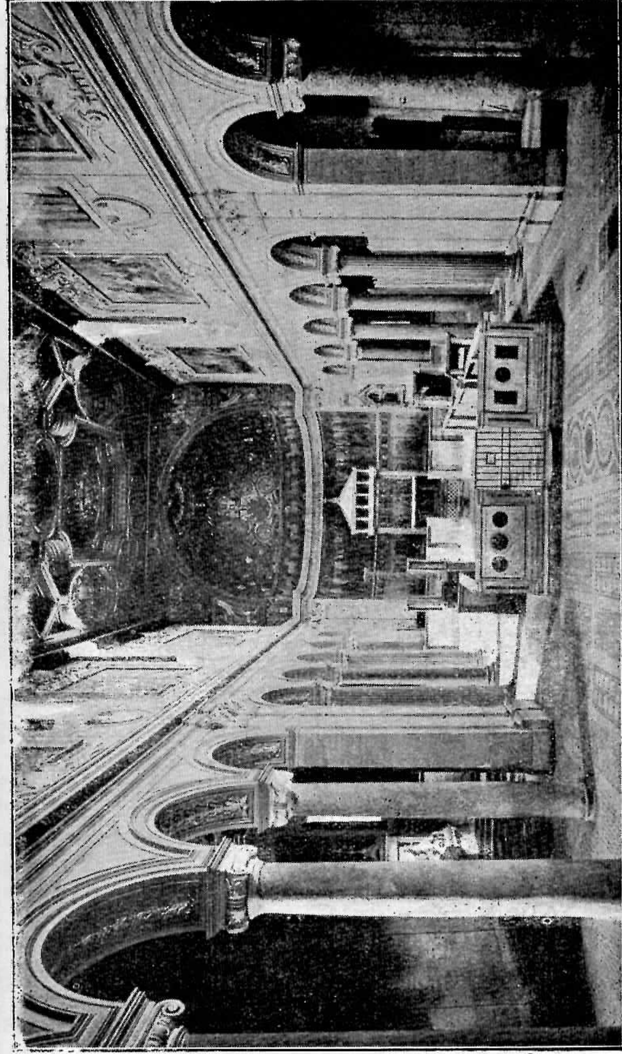
Žrtvenik se u bazilikama zove Confessio, *μαρτύριον*, jer je redovno sagrađen nad grobom kojeg mučenika ili ispovjednika. Taj se grob često nalazi u kripti, do koje se sprijeda ili straga silazi stepenicama u polukrugu. Biskup i kler okružuju žrtvenik u bogato mramorom i mozaicima urešenoj apsidi.

Kad se liturgija potpuno razvila, trebalo je ovaj svećenički prostor proširiti, te je tako nastala poprečna lađa. Istina je, da je onakova poprečna lađa, kao što se nalazi danas u S. Maria Maggiore, posve tuđa bazilici: ona prekida logički red stupovlja te usred arhitrava stavlja arhivoltu; ona je u istoj horizontalnoj ravnini s dužinskim lađama, te nije od glavne lađe odjeljena slavolukom. Ona se jednom riječi nije razvila iz nutarnje potrebe same bazilike, ona ne spada u organizam bazilike, već je čedo renesanse, što nam je toliko puta hotimice oštetila bazilike utisnuvši u njihov organizam nametnike. Promotrimo li n. pr. poprečnu lađu Sv. Pavla, uvjerit ćemo se, da joj je određenje — u koliko se razlikuje od dužinskih lađa — u glavnom isto kao i apsidi. Poprečna je lađa u bazilici posve odijeljena od dužinskih slavolukovim zidom i njegovim nastavkom; od srednje je lađe dijeli sam slavoluk, te nas već to upozoruje, da je svrha poprečne lađe slična određenju apside, a posve različna od dužinskih lađa. O tome se još više uvjeravamo razgledavši vertikalni prerez čitave crkve: poprečna je lađa u istoj ravnini s apsidom i oltarom, dok su sve ostale lađe za nekoliko stepenica niže. U poprečnoj je dakle lađi sudjelovao kod službe Božje kler i pjevači, a kasnije, kako se čini i „Virgines Deo dicatae", samostanci, i ostali uglednici (Matronaeum — Senatorium).

Baziliki je prema tome bitan oblik križa: glavna lađa s apsidom je dužinska os, a poprečna lađa je poprečna greda križa, na kojem je sada razapeto mistično tijelo Isusovo

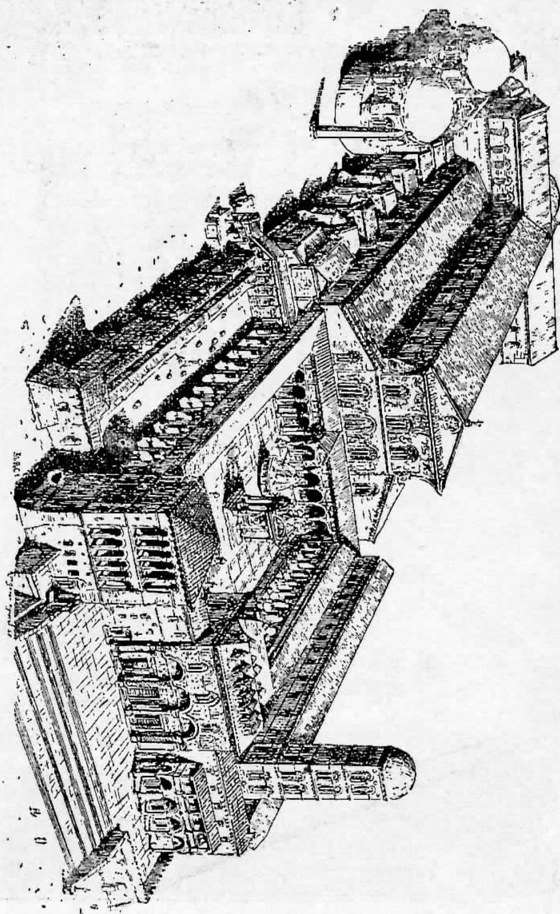

PONUTRICA BAZILIKE SV. LOVRE U RIMU.

PONUTRICA BAZILIKE SV. KLEMENTA U RIMU.

pribivajući i prikazujući Žrtvu N. Z. Taj oblik križa T nije bio kao takav namjeravan, te je proizašao ne toliko iz konstruktivne i estetske, već u prvom redu iz liturgijske potrebe. Onu finu idealno-liturgijsku diferencijaciju izrazuje oso-

STARA BAZILIKA SV. PETRA U RIMU.

bito slavoluk — arcus triumphalis — koji prema tomu, postoji li poprečna lađa ili ne, tvori poseban organički dio crkve ili je tek pročelje apside. Ograda — cancelli, često zvana i

p e r g u l a još povećaje taj utisak odijeljenja Svetišta od lađe. Grčka je to Crkva još uvijek zadržala u svome Ikonostasu. Ovdje se nalaze i dva ambona, gdje se vjernicima, katekumenima i pokornicima čitalo evanđelje i poslanica. Od ovih se ambona kasnije razvila propovjedaonica.

U mnogim se bazilikama nalazi i t. zv. manji kor — s c h o l a c a n t o r u m, gdje bijahu niži redovi i pjevači odijeljeni od puka u neposrednoj blizini oltara. Schola cantorum je nadomještala srednju lađu, ili ju je popunjavala, pa je zato i ona uvijek povišena i ograđena ; amboni se nalaze ili postrance ili sprijeda. Nema li bazilika poprečne lađe, tada katkada nema ni posebnoga maloga kora, jer su se tada svi liturgi skupili u apsidi oko oltara, koji se tada često nalazi — osobito ako nema biskupske katedre — u dnu apside. Postoji li poprečna lađa, biva oltar pomaknut iz apside u poprečnu lađu, ali idejno je uvijek spojen s apsidom.

U dužinskim su lađama pribivali vjernici službi Božjoj i to tako, da su muževi bili u desnoj a žene u lijevoj lađi. U pokrajnim se lađama češće — osobito na istoku — nalazi drugi kat — matronaeum, — što je bio određen za visoke ili časne osobe, osobito za djevice i gospođe.

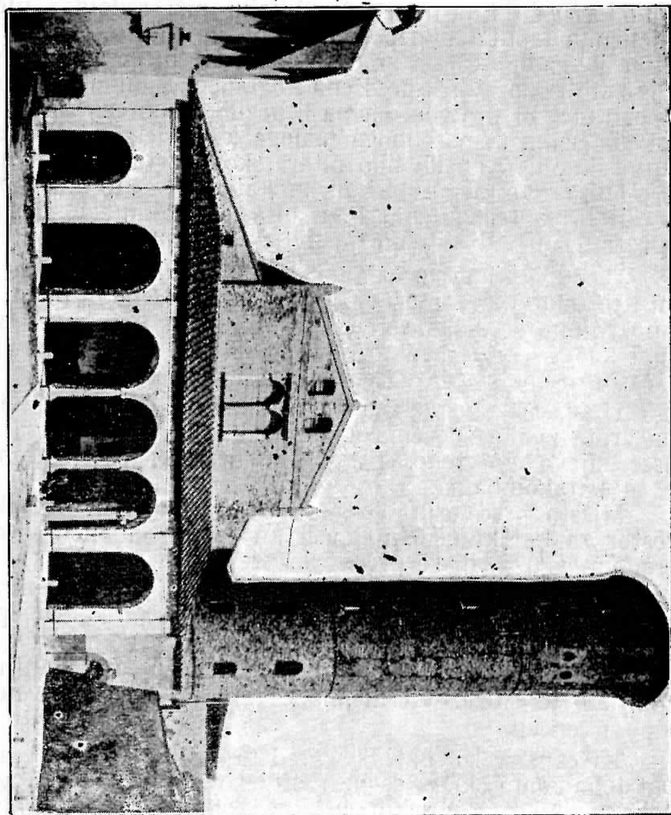
U svaku lađu vođahu po jedna vrata. Srednja se i glavna vrata zvahu svećenička, desna bijahu određena za muškarce, lijeva za žene. Takova je uredba postojala možda već u katakombama.

Mjesto predvorja bio je u nekim rimskim bazilikama prostor za katekumene na početku crkve odijeljen visokom ogradom, a u Siriji se predvorje pretvorilo u lože.

Kod velikih se crkva predvorje u smjeru pokrajnih lađa produžilo u peristil (arkade), što se na koncu spojiše ulazom — ***προπυλεῖον***. U sredini se ovog četverokutnog prostora — atrium, paradisus — nalazio zdenac — cantharus, ***φιάλη*** što je služio vjernicima za pranje ruku, prije nego li stupe u crkvu.

Kršćanske su bazilike građene tradicionalnom antiknom tehnikom. Zidovi se ne sastoje iz živca kamena, već iz opeke i žbuke, a nose ih antikne kolone pomoću arhitrava ili arhivolta. Ovaj je potonji konstruktivni oblik ne samo elegantniji od arhitrava, već je i tehnički savršeniji, a i više je u suglasju sa slavolukom i apsidom. Ali dok su same kolone ostale nosioci zidova, dakle i stropa, nije se mogao svuda dosljedno provesti svod, pa je zato bazilika bila pokrita drvenim gredama, što su bile otvorene ili pak prekrite lijepo izrađenom kasetiranom drvenom plohom.

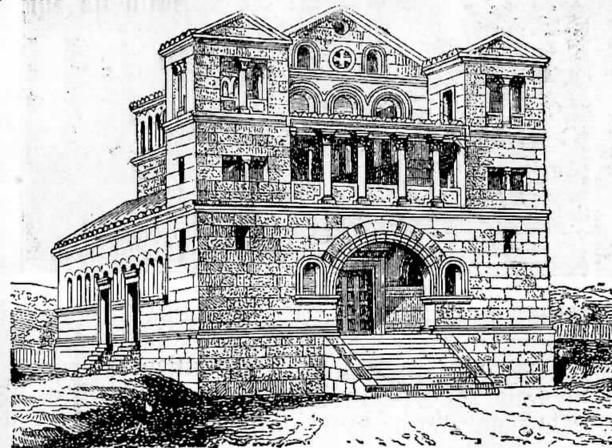
Bazilika je dakle spojila u sebi sve konstruktivno-tehničke tečevine svoga doba; njeni su graditelji pače pošli i korak dalje pa stvoriše klicu, iz koje će se kasnije razviti potpuna dosljednost u upotrebi luka i svoda i pilastra — spojena s lahkoćom i slikovitošću. Ako su još tada tehničke teškoće bile prevelike, a da se konstrukcija provede posve

CRKVA SV. APOLINARA U RAVENI.

dosljedno, to je ipak čitava konstrukcija i kompozicija dosljedno izražena. Nutarnja se različnost apside, poprečne, glavne i pokrajnih lađa jasno vidi na vanjštini, premda su prelazi previše oštri i neposredni — upravo radi tehničkih poteškoća.

Vanjština je zapadne bazilike posve jednostavna i u tehničkom i uresnom pogledu. Ipak se već u V. v. nastoji oko jedinstvenije tehnike i njenoga izražaja, kako nam svjedoči S. Apol. in Classe. U Siriji je tehnika i njen izražaj više grčki nego rimski, jednostavan, ali savršen i veličanstven. Uopće je vanjština sviju bazilika dostojna, ali stroga, bez svakog iole suvišnog uresa, a nutrinja sva blješti mramorom, mozaicima i pozlatom, te se o bazilici može kazati: Omnis gloria eius ab intus.

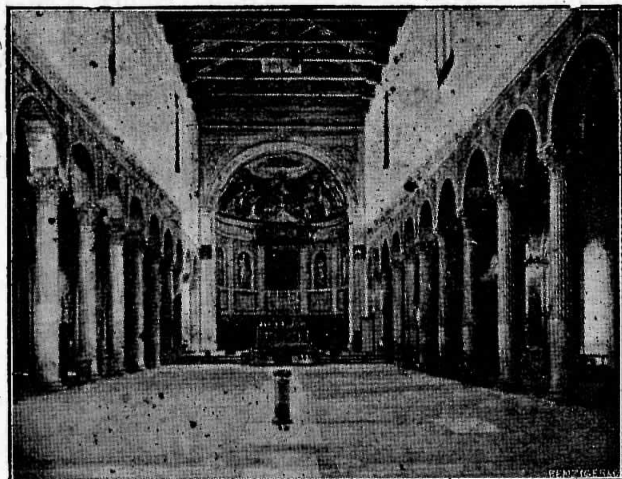

ZAPADNA STRANA CRKVE U TURMANINU
(po Holtzingeru i Kuhnu).

Mramor, kojim su pokriti zidovi i pod, uzeli su graditelji često — kao i stupove — iz antiknih palača i hramova. Stupovi su zato u prvo doba savršeno klasički. Kasnije se više nije pazilo, da li su svi stupovi istoga reda, pa u bazilikama nalazimo nejednakih i raznovrsnih stupova i kapitela.

Prekrasne su kanelirane kolone u S. Sabina uzete iz Dijanina hrama. Ali ovi su klasički korintski kapiteli određeni za arhitrav; za nosioce lukova oni su prenježni. Posljedica je toga, da su rimske bazilike vrlo slikovite, jer su bogato raščlanjene.[1]) Malo je po malo nestajalo antiknih stu-

1) „Slikovitost se arhitekture ne sastoji u tom, da se nutarnja konstrukcija vanjskim formama izrazi, već u više vanjskome momentu grupiranja i raščlanjenja i takovih promjena oblika, što proizvađaju bogate i raznolike kontraste između svjetla i sjene". Lübke, G. Architektur, 6, 336.

PONUTRICA BAZILIKE SV. SABINE U RIMU (po Kuhnu).

pova, pa su kršćanski umjetnici bili prisiljeni da ih sami izgrade. Od tada sve više nestaje savršenih klasičnih oblika, premda često nalazimo ne samo novih, već doista vrlo lijepih kapitela.

Zar da žalimo, što se nisu iznova klesali antikni stupovi? Mislim, da bi to bilo previše jednostrano. Hoćemo li naime na svaki način graditi s antiknim kolonama, tada treba da dosljedno zabacimo arhivoltu i s njom čitav kasniji razvitak bazilike.

Ali jer je još uvijek prenagao prelaz od luka na kolonu, dodadoše istočni umjetnici stupu t. zv. petu (Kämpfer).

Kroz prozore, što bijahu na gornjem dijelu glavne i poprečne lađe kao i na pročelju i u pokrajnim lađama, prodiralo je u baziliku obilno svijetlo. Prozori su dolje pravokutni a gore obli, veliki i obično pokriti tankom mramornom pločom, što je bila pravilno prošupljena. Veliki oltar, ograde, amboni, biskupska katedra i zdenac su gotovo jedine skulpture u prvim kršćanskim crkvama. Čitav ures bazilike ima slikarski karakter.

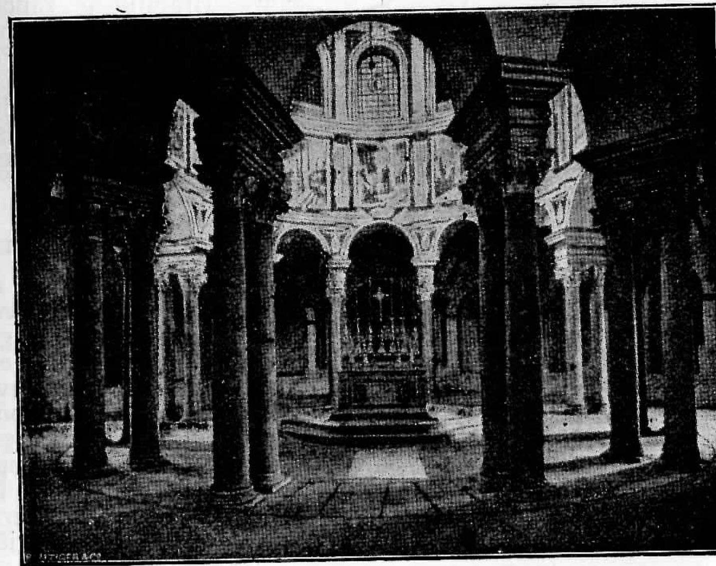
Veliki ravni zidovi imadu na sebi nešto monotonoga i očituju tehničke nedostatke u bazilici. Katkada raščlanjuju empore i ove zidove, te su ovakove bazilike osobito slikovite i lijepe. U Rimu imademo 2 lijepa primjera: S. Agnese fuori le mura i starija crkva S. Lorenzo f. l. m. (danas iza gl. oltara). Redovno su ipak zidovi bili razdijeljeni samo prozorima, te je njihova duga i široka ploha bila osobito pogodna za slikarstvo.

Vrata su bazilike bila redovno od skupocjenoga drva (S. Sabina), češće presvučena srebrom i zlatom, a katkada mjedena ili srebrena. Na njima su bili prikazani prizori iz života Isusova.

Centralne građevine.

Imanentna je i idejna svrha bazilike služba Božja, pa se zato u prvih 5 v. jedino ova arhitektonska forma i na istoku i na zapadu upotrebljavala za redovitu službu Božju. Zapad je neprestano zadržao baziliku i usavršivao je, a Isto. je kasnije volio centralne građevine.

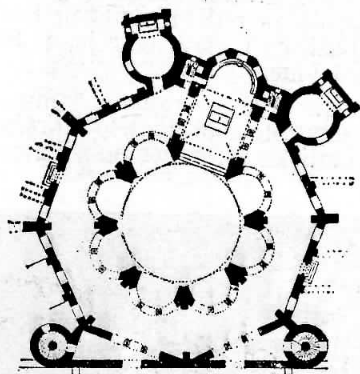
Već su stari Rimljani imali kružne hramove i mauzoleje. Poganski običaj kružnih mauzoleja prihvatiše i kršćani, ali ga ne uporaviše samo na zemaljsku smrt, već puni Pavlova

PONUTRICA CRKVE SV. KONSTANCIJE U RIMU (po Kuhnu).

duha gradiše centralne krstionice (baptisterium) hoteći time naznačiti, da je ovdje u krstu umro stari čovjek. Sam Konstantin je dao u Rimu sagraditi 2 vrlo lijepe centralne građevine: Mauzolej Konstancijin s kružnim tlocrtom i krstionicu u Lateranu s osmerokutnim tlocrtom.

Centralne su građevine lijepe, veličanstvene i slikovite, ali njihova nutarnja kompozicija ne odgovara idejnoj svrsi kršćanskoga hrama. Zato je Rim pojedine antikne centralne građevine pretvorio doduše u kršć. crkve, ali centralne se kršć. crkve na zapadu nijesu gradile. Istok međutim voli kompliciranu bujnost i slikovitu veličanstvenost, pa već koncem V. ili početkom VI. v. nalazimo centralne crkve.

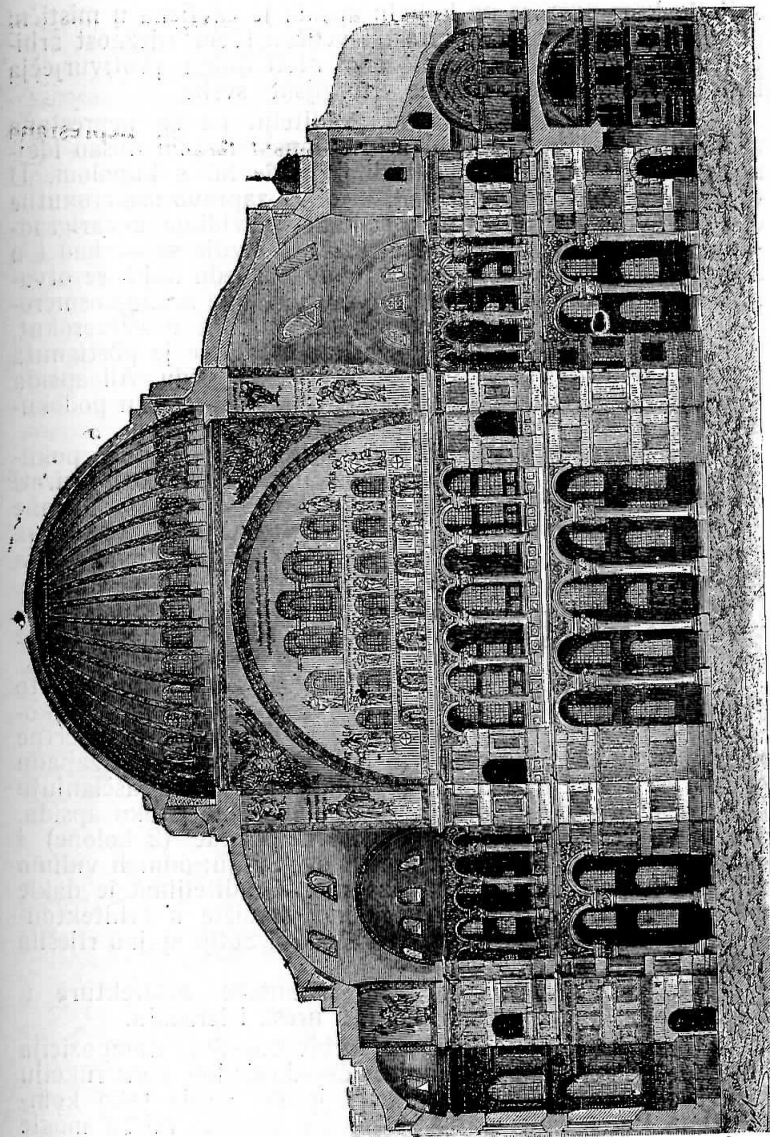

TLOCRT S. VITALE U RAVENI (po Essenweinu i Kuhnu).

Jedna je od najljepših centralnih crkvi — i po svoj prilici prva S. Vitale u Raveni, započeta 526 i posvećena 547. Čitava kompozicija i način gradnje kao i vanjske prilike jasno kažu, da je to djelo Istoka, Bizanta. Gradnju je započeo biskup Eklesije „postquam reversus est (Ecclesius Pontifex) cum Iohanne Papa Romam de Constantinopoli"[1]), a već 535. vlada Ravenom carigradski eksarha.

Već na prvi pogled vidimo da ovdje vlada drugi vrhovni princip nego u rimskim bazilikama. Tamo vidimo odmah, da je apsida idejno središte čitavoga hrama, a ovdje se isprva ne možemo ni snaći. Idejno središte centralne građevine jest geometrijsko središte tlocrta, pravilni osmerokutnik sa 7 postranih izbočina i apsidom, koja je građevno posve podređena. Nad osmerokutnikom se diže velika kupola, a izbočine nam otvaraju pogled u osmerokutni pokrajni prostor. U gornjem se okrugu dižu empore počivajući poput izbočina na kolonama; kupolu nosi 8 velikih pilastra. Pokrajni prostori i empore dobivaju svjetlo kroz prozore na vanjskome zidu, a u središte prodire jako i koncentrično

[1]) Lib. Pontif. Rav. ed. Barchini II. 38. sq. — Kraus, I. 358.

PROSJEK AJE SOFIJE PO DULJINI (po Kuhnu).

svijetlo kroz prozore na kupoli; apsida je zavijena u mistični polumrak. Uza svu slikovitost i veličanstvenu nježnost arhitektonske misli mi se ne možemo oteti dojmu protivurječja između arhitekture i idejne liturgijske svrhe.

To su osjećali i istočni graditelji, pa su neprestano nastojali oko toga, kako bi arhitektonski izrazili misao idejnoga središta apside u centralnoj građevini s kupolom. U tu svrhu ne dostaje samo vanjski oblik zapravo osmerokutne crkve promjeniti u četverokut, kako to vidimo u carigradskoj crkvi Sv. Sergija i Bakha (527). I ovdje se — kao i u S. Vitale — diže kupola na 8 stupova između kojih se otvaraju arkade i empore. Ipak ne tvore više ove arkade osmerokut, već zapravo neki prelaz iz osmerokuta u četverokut, nad kojim se na 8 stupova diže kupola. Time je postignuta neka vrsta dužinske lađe, što nas vodi u apsidu. Ali apsida je još uvijek previše podređena centralnom prostoru pod kupolom.

Ne hoteći se graditelji podnipošto odreći kupole, pokušaše — da se tako izrazim — apsidu i kupolu koordinirati uzevši za temeljni nacrt četvorinu, koja se na sve strane lukovima proširuje, ali tako, da je konačno čitava crkva u tlocrtu slična bazilici. Vrhunac svega toga nastojanja tvori sv. Sofija u Carigradu. Ta je crkva — sada mošeja, što pomalo ide u susret svojoj propasti — vrhunac čitavoga istočnoga graditeljstva, te je sve kasnije gradnje nasljeduju.

Nad temeljnom je četvorinom sagrađena kupola, što počiva na 4 velika stupa, međusobno spojena velikim lukovima, ispod kojih se s lijeva i desna otvaraju pravocrtne arkade (4 kolone) i empore (6 kolona.) Na istoku i zapadu oslanja se velika kupola na 2 polukupole, što se raščlanjuju u 3 dijela: srednji je dio na zapadu ulaz, na istoku apsida, a s lijeva i desna su opet polukružne arkade (2 kolone) i empore (6 kolona). Čim stupimo u sv. Sofiju, odmah vidimo vrhunce kupole, ali i apsidu iza nje. Graditeljima je dakle na oko uspjelo koordinirati idejno središte s arhitektonskim i time je istočna arhitektura u Sv. Sofiji sjajno riješila zadaću, što ju je sebi stavila.

Sv. Sofija je remek-djelo, bizantske arhitekture u svakom pogledu, u konstrukciji, u uresu i izražaju.

Ona prisiljeno-jedinstvena arhitektonska kompozicija bila je moguća samo uz umjetničko-dosljednu konstrukciju i savjesnu tehniku. Konstrukcija je sv. Sofije tako komplicirana i promišljena, da je kasnije gradnje nijesu mogle nasljedovati nego samo u pojedinostima. Velika kupola

počiva neposredno na 4 velika luka što spajaju 4 temeljna stupa. Ovi stupovi nose vertikalni pritisak, a postrani nose 2 polukupole s istoka i zapada i 2 potporna zida s juga i sjevera. Svaki dio imade svoju arhitektonsku i kompozicijsku zadaću. Kasniji graditelji nijesu više bili dorasli ovoj koordinaciji konstrukcije i kompozicije, i idejne liturgijske svrhe, pa podrediše konstrukciju svoda i kupole tlocrtu bazilike, koja sve češće prima oblik grčkoga križa. Dok je konstrukcija i tehnika zapadne bazilike relativno nesavršena, stvorila je bizantska arhitektura jedinstvenu konstrukciju čitavoga hrama. Ta nam konstrukcija radi svoje promišljene dosljednosti imponuje, ali ona nije l i j e p a, jer postupa više mehanički nego organički. U nutrinji još vidimo neku jedinstvenost, ali vanjština nam se čini kao neki konglomerat kolosalnih, no surovih forma. Radi kolosalnosti nam i vanjština sv. Sofije imponuje, no te su kolosalne forme prenagle, bez prelaza, te nam ne daju ni slutiti nutarnji sjaj i idejnu svrhu pojedinih dijelova. Vanjski arhitektonski izražaj nije ni u bazilici osobito savršen, ali je bolji od bizantske crkve.

Nutarnji sjaj i slikovitost biz. crkva nadilazi ures bazilika; jer je već sama arhitektura kao takova mnogo više raščlanjena od zapadne. Vertikalnom razdijeljenju u arkade i empore odgovaraju horizontalni arhitektonsko-ornamentalni uresi. Čitav je prvi i drugi kat urešen raznobojnim mramorom, a svod je presvučen mozaicima. Kroz velike prozore prodire u nutarnjost obilno raznoliko svjetlo; prozori su zastrti tankim probušenim mramornim pločama, a često veliki i kolonama razdijeljeni.

Zaključak.

U zapadnoj su bazilici tehničke i konstruktivne pojedinosti slabe, ali cjelina je harmonijska i veličanstvena, jer u njoj prevladava idejna liturgijska svrha. Arhitektonska su sredstva, kojima se ta svrha postizava, vrlo jednostavna i zato je čitava kompozicija jasna i pregledna. Stupovlje nas vodi do idejnoga središta bazilike, slavoluk nas pripravlja na nj, a apsida nam ga očituje. Vanjština je čedna, konstruktivno nesavršena, ali jasno izražava nutarnji organizam. Apsida je doduše izvana posve podređena, ali to ostaje i u romanskom i gotskom stilu, koji su svu svoju izražajnu i uresnu snagu upotrebili na vanjsko pročelje i na nutarnjost apside. Pročelje naznačuje prolazniku kuću Božju i vrata nebeska, a nutrinja ga vodi do Svetišta.

Nutrinja je bazilike veličanstvena i slikovita u arhitektonskom i uresnom pogledu, jer je jedna harmonijska cjelina s idejnim središtem u Svetištu. Omnis gloria eius ab intus. Vanjskoj jednostavnosti odgovara bogato, ali organički i harmonijski urešena nutrinja. Ta se harmonija očituje u podređenju uresa pod idejnu svrhu arhitekture, koja je već u sebi jedinstveno-organička i jasna.

Dok su bazilike u svome veličanstvenome miru i svojoj harmonijskoj jasnoći još uvijek izražaj antikne ljepote, bizantske su crkve izljev grčko-istočnjačkoga duha. U njima prevladava čarobna mašta i sjajna slikovitost, kojoj služe sve umne sile. Bizantsko je graditeljstvo plod umnoga, da tako kažem znanstvenoga nastojanja oko sjedinjenja liturgijske svrhe s komplicirano-jedinstvenom kompozicijom, koja kao da je sama sebi svrhom. Ali uza svu bujnost i promišljenost kompozicije nije bizantskim graditeljima nikada pošlo za rukom da arhitektonski izraze idejnu svrhu liturgije ; ako se naime s vremenom grčko bogoslužje i drukčije razvilo od rimskoga, ipak je bit njegova ostala ista u istočnoj i zapadnoj Crkvi. Uza sve to nije bizantsko graditeljstvo od Konstantina do Justinijana sterilno, već je puno sile i života, jer ono ne nastoji oko puke vanjske forme , nego traži arhitektonski izražaj svojoj misli i mašti. Bizantsko to graditeljstvo i postizava, te mi osjećamo čarobni sjaj kuće Božje, nježno raznobojno i raznoliko svjetlo, njen mnogostruki život u smjelim i brojnim i slikovitim krivuljama lukova i svodova ; mi se divimo umjetnoj kompoziciji i izvrsnoj konstrukciji, ali mi osjećamo i disonancu između liturgijske i arhitektonske ideje, mi smo u nutrinji začarani slikovitošću i sjajem, ali vanjština je uza svu veličajnost arhitektonske ideje u sebi opora, neorganičko-mehanična.

U bazilici je arhitektonska ideja u sebi jednostavna i jasna, a izražava se više u nutrinji nego na vanjštini, koja nam izrazuje tek glavne crte nutranje kompozicije. Bizantska arhitektura izražava arhitektonsku ideju međusobnog odnošaja sile i tereta i na vanjštini, ali previše oporo i mehanički, premda joj je u nutrinji pošlo za rukom smjelu i savršenu konstrukciju — osobito kupole — spojiti s lijepim razmjerima i prelazima iz jednog konstruktivnog člana u drugi. No time je bizantska arhitektura postigla svoj vrhunac, te se kasnije graditelji zadovoljuju s pojednostavnjenjem ove komplicirane arhitektonike nastojeći osobito oko ublaženja i ljepote vanjske forme. (Hagia Theotokos — Carigrad.) Bizantske se crkve od sada ne razvijaju arhitektonski, već se poput čitavoga javnoga i vjerskoga života

grčke crkve jednom za uvijek kristalizuju. Istina je, da je bizantska kultura silno utjecala na razvitak slovenskih plemena, te grčko-istočnjaci još i danas stoje pod tim uplivom. Ali političko i vjersko kulturno središte Evrope nije bilo jugoistočni Carigrad ni slavenski sjeveroistok, već zapadno rimsko-njemačko carstvo.

Sredovječna je kršć. arhitektura od Bizanta po svoj prilici poprimila izvrsnu tehniku i pojedine konstruktivne i ornamentalne forme, ali ishodište je njeno čedna i jasna bazilika. Bazilika tvori dakle prelaz iz poganske antike u kršćanski srednji vijek, ona je konac antiknoga graditeljstva i početak kršćanskoga, sredovječnoga. U poganskim hramovima vlada vanjski blist i raskoš — hladnoća, a u kršćanskima uza sav sjaj, čednost i pobožnost. Ali kao što kršćanstvo nije u jedan tren osvojilo svijet, već je i nakon konačne pobjede prirodnim razvojem osvajalo srca i pokoravalo narode, tako i kršćanska umjetnost ne tvori u povijesti umjetnosti odmah novu epohu, nego se početak kršćanske umjetnosti sastoji u tom, da se dosadanje umjetničke tečevine sve više primjenjuju na kršćanske predmete dok nijesu ovi sami sebi stvorili prikladnu umjetničku formu, što ju je srednjem vijeku nadahnula kršćanska vjerska svijest.

O Dantovoj 600. godišnjici.

Dr. Fra Stanko Petrov, Sinj.
profesor na gimnaziji.

Dantov vijek, život i djela.[1]

1. Talijanska književnost bila je još u povojima. Tek je jedan vijek bio protekao, otkad se rodila, a jedan vijek u životu naroda samo je kratko razdoblje. Već su se bili čuli mnogi ugodni zvukovi, kao na pr. pjesma „brata Sunca" ili zanosni stihovi fra Jacopona da Todi, već su mnogi i raznovrsni elementi strujili kroz mladu književnost, ali još nije bilo jednog velikog genija, koji će sve te zvukove i sve te elemente sliti u velik i divan sklad, u jednu umjetničku cjelinu prvoga reda. I ljudi nijesu dugo čekali. God. 1265. (18. V.—17. VI.) rodi se u Firenci građaninu Alighieru i njegovoj ženi Belli sin, kojega Bog obdari divskim sposobnostima, dijete, koje će u svojoj zreloj dobi biti usavršiteljem, pravim ocem talijanske knjige, njezinim najvećim pjesnikom i njezinim središtem. Do danas nitko nije nadmašio Danta, a možda ga ni ne će nadmašiti. U njemu je s jednim mahom talijanska književnost od nejake biljke postala velikim i divnim stablom, od sitnih početaka savršenom i velikom.

1) Nedavno je u francuskoj smotri Études (5 Juillet 1921 = p. 5—24; 20 Juillet = p. 166—185) Ferdinand Cavallera napisao lijepu radnju: Dante et son oeuvre. — Lijep je i odlomak o Dantu u VI. svesku Baumgartnerove: Geschichte der Weltliteratur, S. 80—107. — I „Slovenec" od 14. septembra 1921. donio je nekoliko urednih članaka o našemu pjesniku. Sve je to korisno štivo, koje je — uz hrvatska izdanja presv. Uccellinija (Divna Gluma) i prof. Kršnjavoga — i mojemu predavanju dobro došlo. Ali nikakov komentar, nikakova rasprava ne može se mjeriti s izvornikom „B. Komedije". Zato tko umije talijanski, neka uzme izvornik u ruke! Tu će naći više ljepote i više pravoga duševnog užitka nego u ikakovu djelu bilo koje moderne književnosti. Uzmi, čitaj!

No nije samo talijanska knjiga dobila u Dantu svog Homera, nego se i kršćanska poezija popela s njime do nebotičnih vrhunaca, koji nimalo nijesu manji od onih visina, na kojima stanuje Homerova muza, da — oni su veći! Kršćanstvo, koje je na ruševinama rimskog carstva moralo da pripitomi divlje horde germanskih naroda i drugih barbara, koje je stvorilo novu civilizaciju, novu znanost, eto je u Dantu dalo dokaz, da i pjesnička umjetnost ima u Kristovoj nauci neisporedivu promicateljicu i majku. Umjetnost će roditi Giotta, Raffaela i Michelangela kao što će dati Danta, a svim tim velikanima kršćanstvo će biti onom velikom školom, koja će ih učiniti prvacima u kolu velikih umjetnika. Stoga dok mi slavimo Danta, slavimo u prvom redu onu veliku i moguću nauku, koju je donio na svijet Isus Krist, slavimo onu Crkvu, koja je plodna majka velikih ljudi. U tom duhu neka je ova naša današnja proslava, u tom duhu slave velikog Danta ove godine svi katolici svijeta odazivljući se glasu svog sv. Oca Benedikta XV., koji u Dantu s pravom vidi diku sviju katolika.

2. O životu Dantovu vrlo je lako govoriti. Zato je lako, jer su nam njegovi savremenici ostavili o njemu samo malo vijesti. Znamo, da se je rodio 1265., u mjesecu svibnju ili lipnju. Njegov pradjed Cacciaguida bio je u drugoj krstaškoj vojni (1147—1149) i od Konrada III. promaknut za viteza. Ipak njegova kuća nije bila među prvima u Firenci, pa prema tome bit će da nije bila ni preveć bogata. O mladosti pjesnikovoj ne znamo gotovo ništa pod izvjesno. U 15. pjevanju „Pakla" spominje on Brunetta Latinija kao svoga učitelja, ali nije mu bio učiteljem u pravom značenju te riječi. Sigurno je ipak, da se je morao rano upoznati s ondašnjom talijanskom, provansalskom i francuskom knjigom, kao što je svim žarom proučavao i klasičnu latinsku knjigu, napose Vergilija, koji je i njemu i svemu ondašnjemu svijetu najveći latinski pjesnik, „pjesnik" naprosto. 1289. vidimo ga u bitki kod Campaldina i kod podsjedanja Caprone. Nekoliko godina kasnije oženi se s gospođicom Gemmom Donati, kćerkom jedne od najprvih obitelji u gradu.

1293. ili nešto kasnije član je vijeća „Stotine", bira i on gradske priore, ubroji se u ceh liječnika i ljekarnika, poslanik je u San Gemignano (1299.), a 1300. bude izabran jednim od 6 glavnih priora u Firenci i tako se pope do najviše časti u gradu. Domala počinje se nesreća pjesnikova. Ali prije nego o njoj progovorim, moram reći riječ, dvije, o vremenu, kad je Dante živio, i o političkim i stranačkim trzavicama, kojima je i veliki pjesnik postao žrtvom.

3. Dante je dijete 13. vijeka. Za onoga, koji poznaje povijest, rekao sam sve, kad sam rekao 13. vijek. Čudno je to doba. U tome vijeku kipjela su kao u kakovu kotlu najraznoličnija počela, koja su imala ili učiniti, da se ljudsko društvo i kršćanska civilizacija rasprsne u gomilu ruševina ili da iz toga vrenja i ključanja iskrsne ko feniks novo doba, novi svijet. Eno vidimo s jedne strane najživlje vjeru, primjere izvanredne svetosti i savršenstva, živote ljudi, kojima se i danas divi i divit će se ljudstvo, dok bude svijeta, a s druge najokorjelije bezvjerstvo, najčudnije herezije i najstrašniju pokvarenost; uz siromaštvo, da te groza hvata, eno bajoslovnog bogatstva i raskošja, ljudi bacaju novac i zlato na pregršti, oblače se u odijela, koja vrijede čitava imanja. Velikaši i mogućnici puni su ponosa i slavohleplja, nikakav ih zakon ne može da odvrati od nečuvenih nasilja, od tlačenja siromaha i malenih. Sve što stoji na putu pohlepi, raskošju, slavohleplju, sve valja da pada, pa ne znam kako bilo sveto i uzvišeno. I mane i kriјeposti, sve je to golemo i veliko u to čudno doba. Velika vjera i veliko bezvjerje. Velika ljubav i mržnja.

Strašna mržnja! Nesamo među pojedincima, nego i među obiteljima, među gradovima, među zemljama: Evropa je kao jedno veliko bojno polje, a osobito Italija je pozorištem najkrvavijih domaćih borba i prepiraka. A to su borbe na život i smrt. Ne štedi se ni imanje, ni čast, ni život protivnikov. Krvava i smrtna osveta progoni i potomke potomaka. Tome dodajte razne heretičke struje, koje su se i nasiljem služile, dodajte raskol, koji je obuhvatio gotovo cijeli Istok, dodajte strašnu najezdu muhamedovsku, koja kao gorska bujica sve dalje ruši, obara i ništi: sve to uzmite zajedno i još mnogo drugih najraznoličnijih kontrasta, i vi ćete imati malu sliku onog i velikog i groznog vremena, na koji ciljaju i one tri glasovite tercine na početku 11. pjevanja „Raja":

O smrtnika brigo nesmotrena, itd.
(F. T.: Divna Gluma).

Tko će u to doba da vodi ono vruće i burno društvo? Crkva. Ona će izvesti sretno Evropu iz tog prelaznog doba u nova vremena i novu civilizaciju. Po svojim velikim papama, po svojim velikim Svecima i Obnoviteljima društva, po svojim mudrim zakonima i odredbama, po svome neumornom nastojanju oko mira i reda Crkva će vođena duhom Kristovim i ovoga puta biti spasiteljica prosvjete i Evrope. Dakako da će u ovo burno vrijeme i na Crkvu pasti mnogo prašine, i njezinih će se ljudi uhvatiti mnogo rđe i mnogo blata,

i u njoj će biti mnogo nereda, ali tko da se tome čudi, kad zna, da gdjegod ima ljudi, bit će i zla i nesavršenosti, a u Crkvi je ne samo božanski nego i ljudski elemenat. Ono što je bilo zlo, ide na račun ljudi, a upravo i po tome još više odskače moć Božja i božanski elemenat u Crkvi, kad uza sve ljudske mane ipak Crkva ne propada, nego sve više cvate i sve dalje djeluje na spas ljudi. Ovo sam imao spomenuti, da se ne biste čudili, kad vidite, kako se i crkveni ljudi upliću u stranačke trzavice i u građanske ratove. Takovo je bilo doba, i to je moralo biti. Često puta bez potrebe, priznajem, ali što su i pape morale da uđu u različite borbe, to je bila baš krvava potreba, pa ako je odatle nastala i mnoga nezgoda i mnogi nered, ipak je bilo puno više dobra, a konačni plod bio je: sloboda i nezavisnost Crkve i prostog puka od mogućih silnika. Naročito je jaka i duga bila u Srednjem vijeku borba papa i njemačkih kraljeva. Daleko bi nas odvelo, kad bih vam htio ma i kratkim potezima orisati tu dugu borbu, ali svakako moram istaknuti barem to, da je jedan od glavnih boraca u velikom dvoboju bio i sveti Grgur VII. Samo njegovo ime dokazom je svete svrhe, koja je vodila Crkvu u tim borbama. Mnogi dakako, nijesu uvijek pravo shvaćali crkvenih vođa u tim pitanjima, pa ni veliki Dante, ali mi danas možemo da mirnije sudimo — i taj sud nije na sramotu Crkvi.

4. U doba, o kojemu govorimo, glavne su dvije stranke u Italiji bile Gvelfi i Gibelini. Što zapravo znače ta imena, ne znamo, ali pouzdano znamo, da ni Gvelfi nisu uvijek bili pristaše papini, niti Gibelini uvijek carevi. Nesamo to, nego su često i mjesne ili obiteljske stranke uzele ta imena bez obzira na cara ili na papu, ili su se političke i socijalne stranke plemstva i puka tako nazivale u svojim borbama, s kojima ni papa ni car nijesu imali posla. Zato nalazimo po svoj Italiji grupa, koje se zovu Gvelfima ili Gibelinima, a inače među njima ne može biti nikakove sveze.

Kad se je Dante rodio — ili malko kasnije — u Firenci su vladali Gvelfi. Ali ni sami Gvelfi nijesu zadugo bili u skladu među sobom. Borilo se plemstvo i puk. 1282. vlast dobiju pučani, kojima su na čelu stajali predstavnici dvanaest viših cehova. Nego i pučani se posiliše. 1293. proglase nov ustav, po kojemu samo članovi cehova mogu biti priori, a plemići su izbačeni iz javnoga života. Proti tome ustade velikaš Corso Donati i uspije toliko, da je ustav („Ordinamenti della Giustizia") bio revidiran. Sad su i plemići mogli postignuti vlast, ako su ušli u koji ceh. Jedni plemići priljube se novom ustavu, među njima i Dante, a drugi su mrmljali. Pa i sami se pučani pokavgaše. Bogataši s jedne, a siromasi s druge kolju se kao

prije plemići i pučani. Među novim bogatašima ističu se Cerchi. Oni su u zavadi s Donatima, starim plemićima. I eto ti dvije stranke među Gvelfima u Firenci.

Kroz to nastadoše i u Pistoji dvije stranke, potekle od dvaju ogranaka jedne iste obitelji. Zvahu se: Bijeli i Crni. U njihove borbe bude upletena i Firenca. Cerchi pristanu uz bijele, Donati uz Crne, pa se tako i Firenca raščenu u Bijele i Crne. Ovo se, kako vidite, nimalo ne tiče ni pape ni cara, ali domalo pozovu Crni Bonifacija VIII. u pomoć, jer su se Bijeli zaprijetili, da će se združiti s Gibelinima. Konac svega bio je, da su pomoću Karla Valoisa (1301.) došli do vlasti Crni, koji svoje protivnike Bijele stanu proganjati. I sam Dante bude osuđen 27. I. 1302. na prognanstvo, a 10. III. zaprijete prognanicima lomačom, ako bi stupili na firentinsko tlo.

6. Eto time se svršuje Dantova sreća, a počinje se dugi i teški život prognanika. Bilo mu je 37 godina. On nije više vidio ni svoje mile Firence ni svoje žene, koja je radi djece ostala u gradu. Pjesnik se skita od nemila do nedraga, naročito po gornjoj Italiji. Sa svojim drugovima koji ga povukoše sa sobom u nesreću, brzo se rastade i sada je sam za se stranka (Raj 17). 1303. bio je u Veroni, 1302. i 1306. u Bologni, Padovi (1306.), bio je u Parizu. 1315. opet ga Firenca udari izgonom, a s njime i njegove sinove Pietra i Jacopa. Neko vrijeme živi kod svog dobročinitelja Cangrande della Scala u Veroni i napokon se smiri kod Guida Novella de Polenta u Ravenni, gdje u noći od 13. na 14. rujna 1321. skloni svoju umornu glavu na vječni počinak. Pred smrt je odredio, da ga obuku u franjevačku haljinu, i misleći na velikog Franju, kojega je toliko ljubio i tako divnim stihovima proslavio, zaspa u Gospodu, a tijelo mu bude ukopano u franjevačkoj crkvi u Ravenni, gdje i danas počivaju pjesnikove kosti. Poslije će Firenca više puta nastojati, da joj se te kosti vrate, da barem na taj način okaje ono zlo, što ga je nanijela pjesniku, dok je živio, ali Ravenna nikad nije dopustila, da joj se otme to blago, koje je i jedna od njezinih najljepših dika. I na čast starome gradu!

7. — Tko je bio glavnim uzrokom Dantove nesreće i njegove slave? Njegov genij. Ni papa ni Gvelfi nego onaj prevrtljivi puk, demos, pogodio je Danta, a on nije bio čovjek silnik, koji bi umio da se nametne toj aždaji pa da je goni. Ali to je i slava Dantova, da je on preživio onu sitničavu politiku firentinskih trgovaca i ostao velikanom kroz vjekove, dok je nad mnogim veličinama njegova vremena zaborav bacila neprozirnu koprenu, dok bude ljudi...

Dante je genij. Nije valjda bilo grane ljudskoga znanja u njegovo doba, u kojoj on nije bio vješt, nesamo vješt, nego i — stručnjak! Ali prije svega bijaše on pjesnički genij. Bog ga je bio obdario takovim pjesničkim darom, da će mu se diviti svi pjesnici i svi oni, koji, makar i ne bili pjesnici, imaju osjećaja za ljepotu, za uzvišenost, za ideale. Dante je idealist prvoga reda. Svojom gigantskom maštom, snagom svoje vatrene duše, neodoljivom silom svoga velikog uma Dante je umio i najotpornije elemente sliti u divan sklad i zapanjenomu čovječanstvu pružiti djelo, oko kojega su radili „nebo i zemlja". To je djelo njegova „*Divina Commedia*", najsavršenije pjesničko djelo talijanske vile, ne, najsavršenije pjesničko djelo Evrope!

Pred slavom „Comedije" iščezavaju druga Dantova djela, kao što ginu jutarnje zvijezde pred sunčanim licem bijeloga dana. A ipak je većina tih djela takova, da bi svako od njih ovjekovječilo ime svoga autora. Prva je Dantova pjesma jedan sonet iz god. 1283. Za njom su slijedili mnogi drugi soneti, kancone, balade i sestine, sve materijal za kakav „Canzoniere" ili „Pjesmaricu", što su ih običavali da izdaju ondašnji i raniji, pa i kasniji, trubaduri. Dante nije sam skupio svih tih pjesama u pjesmaricu, nego samo 31 ljubavnu pjesmu, koje je skladno povezao lijepom talijanskom prozom i sastavio knjižicu „*Vita Nuova*", mali roman o sebi. Pjesme su spjevane u „slatkome novom stilu" (dolce stil nuovo), što ga započela dva Guida, Guido Giunizelli i Dantov dobri prijatelj Guido Cavalcanti. Njih je Dante nadmašio, i ove pjesme odaju prvoga lirskog pjesnika trinaestog vijeka. A uz pjesmu nižu se crta za crtom pjesnikove misli, tumačenja, razlaganja u prozi. A kako je divna ta proza! U njoj vidimo prvoga velikog prozaika talijanskog, klasika lijepoga „si". Ali što nas više zanima i od divnog pjesničkog oblika ovih pjesama i od krasnog jezika ove proze, jest sadržaj prve Dantove knjige. U „Novom Životu" Dante je opisao povijest svoje mladosti. „Vita Nuova" znači upravo „Mladenački Život". Jezgra te povijesti jest njegova ljubav prema Beatriči. Koliko je u toj ljubavi historijske istine, koliko duhovite alegorije, to ne umije nitko reći, ali izvjesno je to, da ona anđeoska prikaza, što lebdi pred zanesenim okom mladoga pjesnika i kojoj su namijenjene ove ljubavne pjesme, a kojoj će on „blaženo" lice potpuno jasno vidjeti i narisati tek u svome „Raju", nije ona Beatriče Portinari, za koju Dante veli da ju je vidio u svojoj devetoj godini, nego je to personifikacija svega lijepa, uzvišena, idealna, za čim je plemenita Alighierijeva duša čeznula od svojih najranijih ljeta.

To je Dantova „ljubav", toj „*Beatriči*" pjeva on u „Novom Životu" obećavajući nam na koncu, da više ne će o njoj govoriti, dok joj ne uzmogne ispjevati pjesmu, kakova još nije ispjevana nijednoj ženi.

Dok Dante ispuni to obećanje proći će još puno godina, puno borbe i rada, ali vizija nebeske Beatriče, tog „simbola božanstva", kako bi rekao I. Gruden (v. Slovenec od 14. rujna 1921., str. 3.), ne će ga ostaviti više. Kroz to vrijeme pjesnik se je osobitim žarom dao na nauk. Plod ovoga nauka jesu njegovi spisi: Il Convivio, De vulgari eloquentia i De Monarchia. „Il Convivio" (Gozba) je imao biti napisan u istome obliku kao i „Novi Život": 14 filozofsko-alegorijskih kanzona, spojenih prozom, imalo je pružiti kao nekakovu Summu ili enciklopediju ondašnjega znanja. Svoje namisli nije Dante izvršio. Spjevao je i protumačio samo tri kanzone.

Nepotpuno mu je i djelo „De vulgari eloquentia" (O literaturi u pučkom jeziku). Što je Dante ovo djelo pisao latinskim jezikom, bilo je sasvim prirodno. U njegovo doba učena su se djela pisala na latinskom jeziku, i naučenjaci su, pa i mnogi pjesnici, samo taj jezik držali dostojnim djela svoga uma. Naš pjesnik nije mislio tako. On je osjećao svu snagu i ljepotu svoga narodnog jezika, bio je uvjeren, da je i taj jezik dorastao i za visoku poeziju, a da nije samo jezik malih pjesnika i pučke pjesme ; on je bio uvjeren, da se i znanstvena pitanja mogu raspravljati i na talijanskome kao i na latinskome. To svoje uvjerenje provodio je u praksi pišući talijanski i učinivši svoj jezik upravo on prvi dostojnim drugom Vergilijeva i Ciceronova jezika. Ali i u teoriji htio je Dante da se njegovu uvjerenju dade ono priznanje, koje ga je išlo ; on je želio, da i ljudi nauke pristanu uza nj. I upravo stoga piše on o tome latinski, to jest jezikom tih ljudi. Osobito je znamenito u ovoj knjizi ono isticanje potrebe jedinstvenoga književnog jezika za sve Talijane.

I „De Monarchia" znanstveno je djelo, namijenjeno učenoj ruci, pa je zato i njega Dante napisao latinski. Tu on hoće da dokaže, kako je potrebno, da vrhovnu vlast nad svijetom ima samo j e d a n vladar, monarh; kako je Bog Rimu i baštiniku njegovu, caru, dao tu vlast ; kako u vremenim stvarima monarh nije podložan nikome na ovome svijetu, nego je zavisan samo o Bogu, od kojega upravce prima svoju vlast. U duhovnim stvarima vlada svijetom papa, i samo u tome car mu je dužan da bude pokoran. Kako vidimo, „O samovladi" političko je djelo. Njegova ideja sveopće države, sretne i zadovoljne, mirne i uredne, lijepa je utopija, ali utopija, za kojom je pjesnička Dantova duša iskreno čeznula, uza sve, što je historija išla drugim putem.

8. Osim dosad nabrojenih djela došlo je do nas pod Dantovim imenom i drugih sastavaka, ali kritici još do danas nije uspjelo da razluči sve nepravo od pravoga. Pa da joj je i uspjelo, malo bi nas zanimalo, kad je bez ikakove sumnje Dantovo ono uzvišeno djelo, o kojemu ću sada da govorim. „Commedia", kojoj — kako vele — Boccacio prvi dade pridjevak „divina", božanstvena, zaista je božanstveno djelo. Ona je povijest Božjih čudovišta u čovjeku i u svemiru. U njoj je Dante stvorio pravu knjigu čovječanstva i knjigu Božje svemoći i Njegove ljubavi. „Beatriče", ta „Milost Božja", dobila je u njoj pjesmu, kakovih je čovjek malo čuo i kakovih će malo čuti, dok ga bude na zemlji. Veličanstveno, uzvišeno djelo ! Dostojno, da ga čitaju ljudi sviju jezika i sviju naroda ; ta u njemu i jest povijest svačijega srca i duše . . .

„Divina Commedia" napisana je u obliku pjesničke vizije. Taj se je oblik onda osobito milio ljudima iz puka, za koje je Dante u prvome redu napisao svoje djelo. U cijeloj sredovječnoj literaturi nalazimo bezbroj vizija, a putovanje na onaj svijet bilo je predmetom mnogih književnih djela od Homera, Vergilija pa do Danta. Takove vizije i prikazivanja stvari s onu stranu groba morale su djelovati na pučku maštu, a valja priznati, da ni učeni ljudi ne mogu odoljeti čari, što je ima na pr. šesto pjevanje Vergilijeve Enejide. Dantu nije to bio prvi put, što je upotrebio pjesničku viziju u svojim književnim sastavcima: već njegov prvi sonet priča o jednoj viziji, a „Novi Život" svršuje s vizijom. Sada je u „Komediji" svio on čitav niz vizija u veličanstvenu cjelinu. Kroz sto pjevanja vodi nas on po otajstvenim carstvima pakla, čistilišta i raja. Priča nam, što je vidio i čuo, a priča tako živo, te nam se čini, da i mi s njime gledamo i čujemo sva ona lica, sva ona mjesta, sve one riječi, a iz sviju govori nam naše srce i naša duša, koju je Bog stvorio za se i zove je k sebi. Protagonist ovoga „božanstvenoga" putovanja sam je Dante. U polovici „ljudskog vijeka", u 35. svojoj godini, baš u noći Velikog petka (24.—25.III.) godine 1300., kadno je Bonifacije VIII. bio proglasio jubilej, s obilnim duhovnim blagodatima za žive i za mrtve, zaluta pjesnik u strašnoj šumi. Lutao je njome cijelu noć, pun užasa i strave, dok napokon ne ugleda pred sobom brijeg, obasjan sunčanim zrakama, i hoće da se na nj popne. Jedva je učinio nekoliko koraka, kad li se stvori pred njim šarena pantera, pa onda strašan lav, i napokon vučica, od koje se toliko prepade, da je udario natrag. Sad ugleda lik sličan čovjeku.

Bio je to Vergilije. On mu se nudi za vodiča na brijeg, „koji je početak i uzrok svake radosti" (v. 78.), ali drugim putem. Na tom putu vidjet će mjesto vječnih muka, pa mjesto čistilišnog ognja, a tada će ga dočekati druga duša, da ga povede u vječno carstvo blaženih. Dante mu se rado povjeri, i oni krenu na tajanstveno putovanje. To je sadržaj prvoga pjevanja.

Drugo pjevanje razlaže, što je Vergilija sklonilo, da izbavi Danta iz one šume. Blažena Djevica, majka milosrđa, poslala je sv. Luciju, Dantovu osobitu odvjetnicu, k Beatriči, a Beatriče onda sađe k Vergiliju i zamoli ga, da izbavi zalutalog pjesnika. Kad Dante sve to čuje, pođe odlučno za Vergilijem i u trideset i dva pjevanja opisuje nam njihov put kroz „Pakao", koji se spušta sve dublje i dublje, upravo do središta zemlje. Tu je Lucifer, „car žalosnoga carstva", gorostasna grdoba sa tri lica, koja kida trima ustima tri najgora zločinca: Judu, Bruta i Kasija. S ovim su „vidjeli sve" i sada se niz Luciferova rebra spuste kroz središte zemlje i uđu u drugu polutku baš na Uskrs ujutro, a sutradan bili su na drugoj strani.

„Čistilište" ima trideset i tri pjevanja. Ona ugodno i blago pričaju o pjesnikovu penjanju na brijeg „čistilišta", kojemu je na vrhu „zemaljski raj". U dvadeset drugom pjevanju pridruži im se rimski pjesnik Stacije. U tridesetome silazi u „zemaljski raj" Beatriče, koja poslije nekoliko potresnih prizora, što ih opisuju posljednja pjevanja, daje, da se Dante napije iz rijeke Eunoe. Taj ga napitak preporodi, i on je cio „čist i spreman popet se na zvijezde" (Čist. 30, 145). Za ovim drugim dijelom dolazi „Raj" sa 33 pjevanja. Danta vodi Beatriče. Ona će ga u trideset prvome pjevanju predati sv. Bernardu, da mu taj uzvišeni mistik bude posljednjim vođem na velikom putovanju. Bernardo ga potiče, da upre oči u vis raja, koji se poput svijetle ruže diže sve više i više, dok ne ugleda „Kraljicu, kojoj je ovo kraljevstvo podložno i odano" (Raj 31, 117). Sad mu Svetac opisuje rajsku ružu, a onda u posljednjem pjevanju moli za nj „Djevicu Majku", da mu isprosi milost, te on uzmogne vidjeti još i — Boga. Ganuta tom uzvišenom molitvom, kakove ljudski jezik teško da ikad više ispjeva, Marija isprosi sretnome putniku veliku milost. Dantu je bilo dopušteno pogledati u Višnje Svijetlo; on je vidio izvor svega blaženstva Boga Trojedinoga; vidio je utjelovljenog Sina Božjega... Pred ovim viđenjem zamire riječ na pjesnikovim ustima, i njegova vizija svršava ostavivši nas pune svetoga zanosa i pune zanosne čežnje...

Ovo je nacrt i okosnica „Božanstvene Komedije". Već nacrt dostojan najvećeg pjesničkog genija, što ga dade Evropa! Zaista poput kakove veličanstvene gotske katedrale diže se simetričan i tajanstven Dantov spjev sve više i više, dok se ne popne do vrška svega, što jest. Pjesma je spjevana u tercinama od 3 jedanaesterca, koji se tako slažu, da je srednji stih jedne u sroku s prvim i trećim versom naredne kitice. Mistični broj 3 povraća se u svima mogućim varijacijama: kitice od 3 stiha, 3 dijela sa 33 pjevanja svaki, 3 Dantova vodiča, 3 nebeske gospođe, koje nastoje oko njegova spasa, kruna svega Presveto Trojstvo. Prvo pjevanje kao uvod sačinjava s ostalima okrugli broj 100, simbol savršenosti. I zaista savršena je umjetnina Dantova pjesma, kojoj je on dao ime „Komedija", jer su se tako u njegovo doba nazivale pjesme s veselim svršetkom. Sve pjeva u njoj kao u divnoj gotskoj katedrali, sve je ovjenčano neodoljivom poezijom visine i ideala, što se penju k nebu, a opet sve izračunano, sve izmjereno, sve vagnuto: svaki kamenčić odaje ti i velika umjetnika i trijezna majstora. Ono 14.233 stihova izmjenjuju se jedan za drugim vješto i sigurno, s najvećom raznolikošću — neodoljivom čari, sad mileni kao žubor potočića, sad jaki i snažni kao kapi olovne kiše, uvijek u skladu sa sadržajem, uvijek primjereni misli, uvijek divna oblika i savršena jezika.

A katedrali, hramu Božjemu, sliči ova nedokučiva umjetnina i po religioznome duhu, koji vije u njoj. Božanstvena pjesan Alighierijeva skroz je i skroz religiozno djelo, niklo u doba, koje je dalo jednoga Franju Asiskoga ili jednoga Dominika, djelo izraslo iz duše potpuno prožete svetim istinama katoličke vjere. Dante je iskren i zanosan katolik. Svoje vjersko uvjerenje on nesamo ne taji, nego cijela njegova pjesma, od prvoga pa do posljednjega versa, puna je vjere. Htjeti razumjeti Danta, a zaboraviti ovu činjenicu uzaludno je nastojanje; njega tumačiti, a ne poznavati katoličke nauke, uzaludan je posao.

Nego ova umjetnina prvoga reda, ovo djelo, puno znanosti i svakovrsne mudrosti i znanja, ovaj politički Credo firentinskog prognanika i ova po izbor religiozna knjiga, ima za nas još jednu osobitu važnost: pjesnik je nju sazidao kamenjem izrezanim iz života ljudskog srca i duše, svoga srca, i — našega srca. Ona šuma, u kojoj je zalutao Dante šuma je grijeha: zvijeri su naše strasti. Vergilije je ljudski razum. Razum naš, potaknut i praćen i pomagan milošću s neba, a to znače Marija, Lucija i Beatrice, razmišlja o velikoj i strašnoj istini vječnog ognja, gdje će biti plač i škripa-

nje zuba, i to razmišljanje potresa griješnikom. On se obraća i skrušenom ispovijeđu, koja je tako divnom alegorijom opisana u 9. pjevanju „Čistilišta", čisti se od grijeha. Ali to je istom početak. Duša valja da se dugim i ustrajnim radom, molitvom, mrtvenjem, pokorom sve više čisti, jer zle navike i zla prignuća i poslije obraćenja mame slaba čovjeka na zlo.

Međutim pomoću milosti Božje, te rajske Beatriče, i po zagovoru Marijinu, samo ako je spremna slobodna čovječja volja, duša se može popeti do izvanredne čistoće, do raja na zemlji, a Gospod je može na krilima mistike (Bernardo je njezin simbol!) dignuti i do naročitoga ujedinjenja sa sobom. Na tom stepenu svršuje tajanstveni put čovjeka vjernika od grijeha k Bogu. Taj je put prošao Dante, grešnik, obraćenik, teolog, mistik. On priča svoju povijest. Zato i jest sve onako toplo, sve onako živo u njegovu pričanju. Ali on hoće da i nas povede tim putem, da i nas dovede Bogu. On piše i našu povijest. Pa zato i jest njegova pjesma — naša pjesma. Čitajući one divne stihove naša duša osjeća, kako joj je blizu taj raskajani putnik, taj iskreni tražilac Boga, u njemu ona vidi svoju sliku, ona dršće s njime, s njime plače i veseli se, s njime se tješi i raduje. Njegove težnje i naše su težnje, težnje za visinom, za vedrinom, za idealima, let k vršku gotske katedrale. Njegova čežnja, i naša je čežnja, čežnja za Onim, za koga je stvoreno naše srce i ne će imati mira, dok ne otpočine u Njemu...

Eto to je Dante, to je njegova božanstvena pjesma. Pjesma našega srca i naše duše. Uvijek nova i uvijek mlada. Pjesma, koja će umrijeti, kad umre posljednji čovjek — —

Nedjeljko Subotić. Vrućica.

Dante u franjevačkom pejzažu.

Čitajući Dantov „Raj" udišem miomiris franjevačkih „Fioretta", fra Jacoponovih „Lauda", toskanskih pastira, dah gajdi i frula, što dopiru sa Rafaelskih brežuljaka i tratina Umbrije i Jakinske Marke. Nalazim se u pejzažu, gdje su procvale slatke legende o prvoj zori Male Braće. Dante Alighieri je moj „Duca e Maestro" u tom serafinskom pejzažu, kao njemu Virgilije kroz plačne hodnike i staze Pakla

i Čistilišta. Iz Asisia, kolijevke Frana Bernardona, usta franjevački pokret. To gibanje franjevačkog duha je imalo da svlada prirodu i kroz njezine Elizijske poljane dovede čovjeka na izvor čistog evanđelja. Imalo je da ubije u čovjeku strah i brigu zemaljsku, vraćajući mu slobodu Prvog Čovjeka i lagane ptice, što ima sve i — nema ništa: „nihil habentes et — omnia possidentes".

U tom gibanju franjevačkog mentaliteta — tvrdi H. Stewart Chamberlain — kriju se prve klice naše demokracije i kulture 19. cvijeka. Kao sveti Pavao, Franjo je ispod Križa naučio da postane malahan, uzimajući za se i svoju braću časnu titulu „fratre minore", manji nego zadnji pučanin, oblačeći tuniku, kukuljicu i pasac kao umbrijski težaci. Ostavlja učeni latinski jezik zatvorenim, taštim akademijama i visokim, gospodskim dvorima, progovara taj „pjevač i luđak Hristov" puku pučkim jezikom. Ovdje:

„Intra Tupino e l' acqua che discende
Del colle eletto dal beato Uboldo —"

čula se prvi puta na „pulpitu" i na trgu, u klijeti i palači „vulgarna" talijanska besjeda iz usta svetoga Franje i njegove braće, bistra i jedra kao vrelo, što izvire iz utrobe Apenina. Dantova „božanska komedija" jeste najuzvišeniji umjetnički plod franjevačkog pokreta, dok je njegov „Raj" zaista najgizdaviji cvijet franjevačkog kraja. Sveti Bonaventura, prijatelj Tome Akvinca, služi Dantu kao Cicerone u franjevačkoj mistici napisavši onu knjigu punu nebeskog pomazanja: „Itinerarium mentis ad Deum". Čitajući pod franjevačkim krovom u Raveni stranice tog rajskog putopisa, Baedekera za pobožne duše, Dante omađijan svijetlim vizijama gleda kroz suzu od najljepših boja, kako mu se rasstvaraju vrata rajska, Virgilije poganin vraća se, a dolazi Beatrice Portinari, ali ne više onakova, kao dolje na zemlji u zelenom plaštu, nego preobučena u nebesku Beatricu, kao teologija, službenica Gospodova.

*

Nijedan svetac, mudrac i državnik nije se onako sljubio i stopio s dušom gorštaka, seljaka i radnika sa sudbinom ostavljenih i poniženih kao sveti Franjo. On je svladavši grubu prirodu pošao stopama Hrista i gledao prirodu bezazlenim i radosnim pogledom našeg prvog Oca, vječno nasmijan, da svuda u vaseleni nalazi, drugi patrijarka Jakov, ljestve što dopiru do Svevišnjega. Zato se osjećao kao u

moru zatravljene, svečane radosti, kličući kroz gajeve sunčane Umbrije: „In foco l'Amor mi mise". On, sin debelog trgovca Petra Bernardona i Pike Provensalke, mogao je sa svojim ontološkim, širokim pogledom na svu prirodu i svojim duboko začetim osjećajima, što se kao lava izlijevaju u pučinu, u gomilu, da postane vođa jedne eminentno nacionalne i katoličke umjetnosti, najsvjetlije kulture na Zapadu, u znaku Danta i Giotta. Daleko od svake izvještačenosti i školske šablone bratimi se i mirboži s vukom, koga obraća u janje, sa sokolom, što ga u praskozorje — kucajući kljunom po prozoru — budi na molitvu, sa srnom i plašljivim zecom, pjevajući kao u Orientu psalam veličajni bratu Suncu, što ga Gospod „užiže za nas preko dana", kličući sestricama zvijezdama, što ih On „pribio na nebo, da tako lijepo i umilno sjaju". Pa zatim, jer ne može da odoli Ljubavi, taj „trovatore di Christo" šalje u narod, u svijet svoju dragu djecu sa naredbom: „Hajte i pjevajte svuda kamo dođete".

Pred tim kao hrid jakim likom, pred tim Bardom vazda mlade Umbrije blijedi originalnost Walt Whitmana, koji 1855. pisaše svoje „Leaves of Grass", Verhaerena, koji u „Molitvi suverenih stihova" kaže: „... i vrebati sat, kad zlatne večeri tihano bude usnulo lijepo krilo dubokih molitava, da dadu znaka Novoj Vjeri...", dok Turner, što prvi među slikarima slika industrijske vidike, srće u nevid, u maglu jutarnju mletačkih pejzaža, da ne govorim o družbi oko hrvatskog „Plamena", Krleži, Krklecu i njihovim repovima, što govore o suncu i od njega kao Ikar, nemilo izgaraju. Sada ne će biti tajna, zašto je Marinetti, glava bučnih futurista bez budućnosti, u svojoj „Bitci kod Tripolisa" iskopao grob zdravoj misli i čistoj poeziji kod njih, kod nas i svuda.

*

Nakon čitanja „Paradisa" nijesam mogao njegova autora nigdje naći nego ovdje u serafinskoj provinciji. Ovo je njegova pozadina. Zamislite ga negdje u Siciliji, rimskoj Kampanji, Mletačkoj, Lombardiji, u Parizu, gdje uči teologiju i sluša Sugera, gubi svoju značajnu fizionomiju. Svuda onamo mogli ste naći njegovo tijelo, ali njegovu dušu, misao „Raja" nalazite samo ovdje u pejzažu svetoga Franje. Zato Dante onako bogatim koloritom, slika ove krajeve, gdje su nasmijani satiri i Lukanovi pastiri obukli kostret, vrećetinu Asiškog Siromaha.

U Toskani, Marki i Umbriji Alighieri je — doma, drugdje je kao egzotična biljka. Ali ni za kraj svoje neharne Fjorence nije taj fratar pod pazuhom Virgilija našao adekvatne i snažne, ekspresivne tercine kao za Marku i Umbriju. Pravo lice Dantove duše nije ni u Paklu ni u Čistilištu nego u Raju. Strahote pakla jesu za božanskoga pjesnika lutanje mučno, kroz labirint grijeha: njegova duša krvari od grijeha, što ga more i muče kao olovni plaštevi licemjera i teške vreće od zlata. U Čistilištu plače svoje grijehe i spominje drugu svoje mladosti, Donatu Forese, njihov zajednički pustopašni život. U tim tamnim svjetovima ne može da se snađe, čezne da se nakon palingenezije pokajničke duše nađe u — raju, gdje je njegovo pravo mjesto. Zato ljubi samo Fjorencu iz vremena svoga pradjeda Cacciaguide, koji mu u raju priča o svijetlim krepostima stare, gosparske, čistokrvne Fjorence, koju je oskvrnula plebejska krv seljačkih dopuza:

> Sempre la confusion delle persone
> Principio fu del mal della cittade
> Come del corpo il cibo che s' appone...

što se slaže sa duhovitom, aristokratskom izrekom Izaije Proroka: „Pomnožao si narod, ali nijesi pomnožao veselje!" Ta bijesna, od plebejske gomile iznakažena, strančarskim bojevima izmorena Fjorenca, gdje su na koncu pobijedili na štetu umjerenih elemenata vođe aristokratske stranke Donata „Crnih", goni iz svoga slatkoga krila Danta, koji bježi da uteče smrti. Ta nepravda rađa u njegovoj duši grozne misli Pakla i Čistilišta. Njegova mašta, probuđena u vrijeme lutanja od različitih pjevanja o paklu i raju, što su ih napisali u pučkom načinu neki franjevački misionari, traži najpotresnije stihove, kojima će osuditi na unutarnje muke — sebe i svoje okrutne dušmane. U svetoj Umbriji Dante nalazi svoj Raj, mjesto vedre radosti, u koju slavom ovjenčana ulazi njegova duša, pokajana i smirena. Valjada na topragu Blažene Djevice od Anđela, u čijoj sjeni brat Franjo sastavljaše braći svoj testamentum, što ga franjevci i kod nas čitaju svaki petak u kapitulu, Dante piše u „Paradisu" svoju zadnju oporučnu Molitvu:

> „Vergine madre, figlia del tuo Figlio,
> Umile e alta più che creatura
> Termine fisso d' eterno consiglio!..."

da može doprijeti do sfere svetoga Trojstva. Eto zlatne nebeske jabuke, zadnje mete zalutale i opet nađene i ozdravljene duše! Šekspirov Hamlet blijedi pred ovom trilogijom

grijeha, pokajanja i blaženstva, koju svaka plemenita duša „anima naturaliter christiana" prolazi ili je prošla u različitim fazama svoga života. Uistinu najrealističnija i najidealnija dramatska slika čovječanstva! Čisto umjetnička psihološka sinteza čovjeka, koji nakon isplakanog zločinstva gazi Letu, griješnu rijeku zaborava, da se nađe na obali sreće. Samo u „Raju" mogu da zaokružim u pravim razmjerima širinu i dubinu Dantove katoličke misli. U sjeni svetoga Franje, u idiličnoj Umbriji Dante kuša blaženstvo Hristova trubadura koji jednog dana za molitve pada u ekstazu nedohitnog veselja, slušajući samo za čas titranje žice na guslama, taknute prstom jednog nebeskog serafa. Obilje rajskih radosti prelazi granice ljudskih osjetila, nema riječi da se izrazi ono Neizrazivo, Trascendentalno i Dante iznemogao kao slavan trkač na zadnjoj meti jedva progovara:

„Oh, quanto è corto il dire; é come fioco
Al mio concetto!..."

To je ushićenje franjevačkih svetaca po svetim gajevima ovog franjevačkog pejzaža.

*

Zahvalna bi stvar bila za naše profesore dantologe, da nam bace malo više svjetlosti na literarno bratimstvo Danta i nekih franjevačkih pisaca. Diram usput ovo pitanje, kao putnik koji se žuri. Zatočeni Dante boravi prvom prigodom u Veroni od početka godine 1303. do ožujka 1304. Kao član trećeg reda sv. Franje — ko bi o tome posumnjao? — svraća se u samostan Male Braće istoga grada, gdje se sastaje sa fra Giacominom od Verone. Ovaj franjevac je napisao jedno pjevanje o paklu, drugo o raju. Slavni Ozanam ugrabio je zaboravi ovaj pjesnički dipti-hon. Thode u svojoj krasnoj biografiji sv. Franje (Berlin 1904.) napominje, da u to vrijeme, prije Komedije kolaše u narodu više sličnih poema. Složiše ih putnička Mala Braća, da u lijepoj formi lakše ganu i osvoje srce vjernika. Mattheus Parisius i ostali savremeni kroniste dobraviše nam zbirku tih franjevačkih pjesničkih vizija. One su dokaz za jakost i živahnost pučke mašte, probuđene potresnim propovijedima putujućih Malobraćana. Thode nastavlja: „Dante je pišući svoju Komediju dao samo pečat neumrlosti tim proizvodima jake pučke fantazije. Pjevanja, kao ona od fra Giacomina di Verona jesu glasnici Dantova nadčovječnog djela". Nadalje neki fra Bonvesin della Riva, koji je prema najnovijim podacima živio g. 1288. i 1291., opisao je raj i pakao i poslužio fra Giacomina obi-

ljem dramatskih prizora. Valjada je Dante poznavao i Petra de Barsegapé, koji je u vulgarnom jeziku pjesnički obradio neke epizode iz biblije, a čini se, da je i on bio fratar.

Tako je gibanje franjevačke misli ko blaga i topla sunčana zraka prodirala kroz prozore ponosnih katedrala u sve tamne kutove ondašnega društva. Činilo se, da će sila viteštva i feudalnog bogatstva ugušiti katolički život društva i Crkve. Monaški život stojaše u dekadenci. Trebalo je popraviti Crkvu, to je nalog, što je Franjo dobio od samog Hrista u porušenoj crkvici Sv. Damijana.

Trebalo je Franji da orijaškim mahom obori sve otraške poganstva, vjeru i kumire, demone, što su tadanjem društvu branili pogled u krasote prirode. Znamo, da je stari svijet prije Hrista sve moći, blagodati, fenomene Prirode označio božanstvima. Kad se je taj svijet poklonio Istini, dogodio se preokretaj: one bogove poganske pretvorio je u — demone, koji svuda u zamamnim ljepotama love ljude u propast. Razoriše se kameniti hramovi kumira, ali neki kutići duše ostadoše poganski. Najsnažniji duhovi teško i rijetko se otimahu ovom naziranju prirode. Sv. Franjo, obnavljajući kult evanđelja, naučio je svladati zlo u prirode i vratiti se Isusu, prijatelju malenih, carinika, Magdalene, Vidoku iz Galileje, koji hvali i uznosi lijere na livadi. Tako je malo po malo jenjao židovski mentalitet o „jakom, zelotskom Bogu". Tada smo vidjeli Franju, kako stvara divan akord uma i srca, žrtve dobrote, duše i materije, bogatstva i siromaštva, dajući dah života i jezik svakomu stvorenju. Franjo se je ćutio tada na krilima Božje moći i sile, koja ga vodi kao Viteza u Njegovo Carstvo. Gdje je Franjo mogao naći ljepši „plein-air" od Umbrije, Toskane i Jakinske Marke? Tamo je našao sve, da nađe uvjet za svoj unutarnji raj, gdje je Dante mogao naći okrepe i ljestve do svog „Paradisa", do izmirenja svoga bića".

*

Sinteza Dantova „Raja" krasna je apoteoza franjevačke misli. Tri svečane franjevačke odlike caruju poput serafa sa ognjenim ćordama u perivoju Dantova „Raja": sloboda, ljubav i prezir prolaznosti. Da, sloboda duha! Kao da Alighieri kruži i diže se u visine istom smionošću kao prvi gotski hramovi! Renesansa, koja se povija u pokretu sv. Franje, a zrcali se iz prvih poteza gotice, ima svoje filozofsko znamenovanje u „Paradisu". Sloboda katoličke duše,

koja strmi iz svagdašnje ukočenosti nagona, vječna čežnja duše, da zagrli sunce, koje sve više odmiče do — raja! Dante je dao toj slobodi sve moći svoga bića. U znaku te slobode zvao je u Italiju njemačke careve, da pokore Fjorencu i ujedine Italiju, pretvorivši se od Gvelfa u Gibelina, zaboravivši ujedno, da su Gvelfi, da je Papa jedini mogao spasiti i ujediniti talijanske krajeve. Dante je božici slobode darovao krasne tercine. Nadahnula ih je slatka nada u slobodu, u raj njegove drage kolijevke, Fjorence.

„Se mai continga che il poema sacro
— — — — — — — — — —
Vinca la crudeltà, che fuori mi serra
Del bello ovile, ov'io dormii agnello
Nimico ai lupi, che gli danno guerra;
Con altra voce omai, con altro vello
Ritornerò poeta, ed in sul fonte
Del mio battesmo prenderò il capello."

Ne s duplijerom u ruci, ne sa pokorničkim odijelom kao pokajani zločinac, što je od njega na koncu kao uvjet tražio, umoljen Podesta, nego kao slobodan pjesnik nada se Dante opet vidjeti svojim očima očinski Grad, da tu na vrelu krštenja bude ovjenčan lovor-vijencem kako je i zaslužio. Glavno je da ne bude uvrijeđeno načelo slobode i časti. Ima li slađeg preludija od ovoga, kada Nada, slobodna od robijaških lanaca, ulazi ponosno u našu dušu, smirenu i očišćenu od grijeha? Sloboda duha je apsolutna, jer nema tirana, koji može slomiti našu volju bez naše volje. Dante je bio zatočen, ali slobodan. Eno Franje Asiškoga u ovom kraju, gdje traži potpunu slobodu duha, te svlači samo svoje odijelo, da ga daruje, vrati svome rođenome ocu, koji mu priječi Božju stazu. Dante ovdje na vrelu franjevačke mistike pije nektar i rekao bih, da bi dragovoljno dao one teške vreće zlata, što ih u paklu prsima valjaju lakomci, za nekoliko časova naslade, kojom je obradovan Franjo nakon svoga vjenčanja sa gospođom Siromaštinom. Franjo svladavši demona u sebi vine se do sretne slobode Edenskog čovjeka, pa je samo tako mogao da sklapa ligu prijateljstva sa žiteljima vrleti, špilje, duplja, vode i zelene grančice. Samo onima, koji ne prodiru u ovu tajnu katoličkog mističnog života, može da ovaj Otac Siromaha natakne na svoje katoličko lice — najkatoličkije nakon Isusa, reče Sabatier — obrazinu panteiste, Spinoze prije Spinoze.

Čitajte „Cvjetiće" kako Franjo sav rumen od zanosa uznosi svoju ljubljenu zaručnicu:

„Ona je tako dragocjeno i božansko blago, da ga mi nijesmo dostojni nositi u prostoj vazi. Ona je nebeska krepost, koja sve zemaljske i prolazne stvari nogama gazi, a dušu izbavlja od bilo koje spone, da se s l o b o d n o druži s Bogom. Ona je krepost, što dopušta duši, da se već na zemlji igra s anđelima nebeskim". Eno odjeka ovih radosnih glasova u jedanaestom pjevanju Raja:

„Ai frati suo sì come a giusto erede
Raccomandò la sua Donna più cara
E commandò che l' amassero a fede".

Sad nam je jasno, zašto je Dante bez svoga ognjišta osuđen na svaku neimaštinu, podnosio veselo to boemsko „ništa", ljubeći ideal svetoga Patrijarke. I nikada ga nije ostavila nada, da će ostati bez korice kruha, bez zalogaja. Dante, nevoljni boem, slijedeći slobodni lijet krilatih pjevačica u vazduhu, pokuca na vrata tolikih franjevačkih manastira. — Braća mu širom otvarahu vrata i grljahu ga kao duhovnog brata. U tom zatišju svetom Dante je svojim očima vidio blagodati siromaštva. Tako je Dante malo po malo postao i ljubomoran na tu kićenu Djevicu svetoga Franje, Madonna Povertà. Ponukan tom ljubavlju svoje duše, a ne čisto iz političkih razloga, Dante je izašao u arenu onako goropadno sa divno spletenim bičem svojih tercina, da šiba grabež, raskoš, lakomost i grdobu simonije, ne praštajući ni samom Papi, Ocu kršćanstva. Ta pročitajte u „Raju" jupiterske ukore iz usta svetoga Petra Damjana protiv visokih, ugojenih prelata. Pa ipak Crkva nije bacila na indeks ovu nečuvenu knjigu, šta više učeni crkovnjaci tumače vjernicima Komediju po crkvama kao ulomak svetoga Pisma. Jer Dante nije izašao iz Crkve, da je blatom ruši, nego je ostao u Njoj, da vrši uzvišenu, franjevačku misiju. Jer Dantova vjera u božanstvo Crkve nije ni za tren kolebala, šibajući one, koje je toliko poštovao. Sjajan izgled najvećeg katoličkog pjesnika, koji luči načelo od ličnosti! Divna li vremena, kad su vjernici sa strahom pazili ne samo na svetost nego i na ortodoksiju najvećih poglavara Crkve!...

*

Slijedim svoga „Duku" po jakinskoj Marki. O toj provinciji piše fra Hugolin de Monte Giorgio: „Priliči nebu, na kojemu su zapaljene zvijezde, gdje su sveta Braća poput nebeskih luči prosjala i uresila red svetoga Franje". Evo u tom kraju Dante daje oduška svojoj duši, koja u franjevačkoj askezi p r e z i r e ljudsku prolaznost. Šesnaesto pjevanje „Raja". Poređujem opis sa prirodom. Dante iz

prirode modeluje majstorski te visine, pejzaži se uspinju ili bolje kao reliefi ističu sa svojim brežuljcima i dolinama; potocima uz ravnice, kućama, ljudima, pa običajima, strastima i domaćim svecima. Valja da se zaustavimo pred nekim slikovitim, ali nostalgijskim etapama na putu u Asisi. To su relikvije ljudske historije, što zvone kao elegija svetoga Franje i Dantea. Eno Urbizalje! Varoš, koja se, kaže interpretator Komedije Benvenuto da Imola, u slavi i moći natjecala sa Rimom, kao drugi Grad, Urbs-alia, ili urbs Salvia u Plinija. Sada od tog grada nema ništa doli sure ruševine tvrdih bedema. Dante mi pokazuje Luni, znamenito, sada propalo sijelo biskupa, Kjuzi, prvo etrursko gnijezdo vojničke i kulturne moći, Sinigalju, u Dantovo vrijeme na umoru, gdje se poput grobnih utvara veru od malarije pohabana ljudska tjelesa. Zatim se ređaju uspomene slavnih i moćnih porodica. Tu su Ugi, Katelini, Filipi, Greci, Alberici, Ormani i toliki drugi. U starini blistahu u aureoli mogućtva, danas tonu ili potonuše, kao sunce u more. Dante se čudi visini, s koje ih tisnula u ponor oholost njihova. A jer, kaže moj Duka, stradaju orijaški gradovi nije teško razumjeti nesreću u životu velikih porodica! Stvari umiru kao i mi. Pa duhovito dodaje: „Plima i osjeka" (il volger del ciel della luna) „neprestano pokrivaju i otkrivaju morske žale..."

Naprijed! Dante me vodi preko Apeninskih kosa. Ostavljamo Marku i ulazimo u zemlju per eminentiam franjevačku. Dante postaje življi, slikovitiji. Na podnožju smo hladnog Apenina. Pejzaž se ruši u sjeverni kraj. Manje sanjarskih cipresa, sivkastih maslina, žarkih ugođaja, a onamo uokolo slikovito se pružaju skupine starih dubova kao goleme kite tamnozelenog lišća, što junački razbijaju monotoniju planinskih ljubičastih strmina. Desno tri vrha: Gora Tenetra, Akuto i Katria probadaju bistru nebesku modrinu. Pa redom brbljavi potoci, sjene, zdravlje mir. Miris hladnih voda, što pjevaju puste gorske kancone pobjeglih fauna, satira i nimfa. Dalje sve gušće šume i dubrave.

Stani!

Ovuda negdje, pripovijeda mi Dante, — Knez ovoga kraja ugledao je u munjevnom svijetlu Prolaznost, plimu i osjeku čovječanstva. Sangvinični, provansalskom pjesmom zadojeni Mladić, oporavlja se teško iza teške bolesti. Nevoljno se vuče oko Novih Vrata rodnoga Grada. Dršće, spotiče se od slabosti na svakom koraku. Ognjica mu ispija nemirnu krv. Pa dolazi amo, teško i lijeno u visine. To uspinjanje bješe za bolesna uda „via crucis". Napokon sjedne i počine. Pred očima rastvara mu se širom pejzaž mekan, nježan, blistav, kao svila tkana rukom serafina. Dolje je Folinjo grad, pod njegovim nogama širi se uzduž i poprijeko ravnica, protkana rumenilom večeri, još dalje masline podstavljene modričastim sjenama, pa fine, melankolične crte čempresa i duhova. Posvuda svečano veselje radosne Umbrije! Ta slika nosi mladog Trovatora u nebeske daljine. Ali brzo i nametljivo odskače kontrast između čovjeka i prirode! Sporadično kao oboreni Titani prostrle se krnjaste kule, kašteli, razvaljene varoši, survani mostovi, provaljeni akvedukti i povaljeni „lapides" na rimskim cestama, znakovi rimske daljine, koja ide u netrag i u — ništa!... Vječna mladost i vazda zeleno pramaljeće Zemlje i nemoć, smrt brata Čovjeka. U dušu posmatrača ovog pejzaža ulaze triumfalno prve zrake Milosti! To je mladi, prpošni Franjo, koji se u taj čas privolio Carstvu nebeskome...

Vidite li zamjernu harmoniju među Franjom pjesnikom-svecem i Dantom pjesnikom-mudracem?

*

Svečano, ekstatično iznenađenje iz daljine! Preko sunčanih, vedrih, bogatih ravnica i prisoja. — Dante sada kao da je zanijemio — preko ubavih sela i malih gradova stremi u pozadini u nebesko plavetilo drevni i sveti manastir sv. Franje, „il sacro Convento", sur i taman od vrućih stoljetnih zračnih cjelova.

Drága se odmah spušta; struji i putuje rijeka Kjašio. Hajdemo uz njezinu obalu. Još malo: „Ecco Assisi! — evo Asisa, grada svetoga Franje!"

„Sacro Convento" je golema franjevačka naseobina, podignuta na ravnici od genijalnog graditelja. Do njega je trojaka crkva. Ova kamenita skupina pričinja se kao utvrđena, babilonska građevina. Značajni taj prizor osvaja svakog hodočasnika, koji hrli do ove franjevačke Čabe, — zvao se on fra Egidije, Ljudevit Sveti, Goethe, Taine, Thode, Bassermann, ili prije nas Dante, Dante vođen od magijske zvijezde nebeske Beatrice, svete teologije. „Sacro Convento ed Assisi!" Koliko draga i svijetla imena! Mi smo na franjevačkom, svečanom Istoku, a moj mi Duka veli:

„Però chi d' esso loco fa parole
Non dica Ascesi (Assisi), chè direbbe corto,
Ma Oriente se proprio dir vuole".

Fortifikatorne arkade, što drže tu mikensku zgradu, trijemovi, mrke stijene, velika okna, odakle puca suvereni vidik na kotlinu i njezin planinski okvir, harmonija cjeline i dijelova, kiklopska jakost radnje, princip jedinstva i lapidarnosti — to je sve jedna kamenita drama, jedno poglavlje „Raja". A tu do samostana, u onoj trojakoj crkvi sv. Franje, koliko rajskih uspomena! U tamnu Svečevu kriptu u podzemnoj crkvi silazimo sa upaljenim duplijerom niz izlizane stepenice. Prati nas zakukuljeni fratar. Naslanjam se kadikad na mokre stijene, pipam tumarajući rukom i ogledajući se za Dantom, da uhvatim rešetke slavne rake. Tu se gasi Dan, rođak hladnoj bezbojnoj Svjetlosti u Limbu moga Duke. U dugoj i dubokoj jami donje crkve ispod okruglih lukova svinutih u polusjeni pred svetim moćima „instinktivno sagibljem koljena" da se poslužim usklikom protestanta Bassermanna. Penjemo se u gornju crkvu. Više zraka i svjetlosti! Podzemna, srednja i gornja crkva — kao triptihon Dantove Komedije. Gornja crkva! Nakon noći u podzemnoj, sutona u srednjoj — evo podne u gornjoj crkvi. Moj Duka mi šapće, kako je u ovoj svetoj areni bio potaknut da piše „Raj", ogrijavši pero u — žarki oganj i gledajući kako se ovaj serafinski hram diže u nebotične sfere kao kamenita ptičurina, blistava, triumfalna kao crkva — nebeski Jeruzolim.

Po stijenama pečati Preporođene Umjetnosti u povoju; Cimabue i Giotto sa svojim nasljednicima slikaju Božju Komediju Svetoga Patrijarke: Franjo u tmini svijeta prije obraćenja — „Inferno"; Franjo se posvećuje nakon onog razgovora s križem u Svetom Damijanu — „Purgatorio"; Franjo čudotvoran u svjetlosti i slavi — „Paradiso". I ja, kao mnogi pobožni hadžije, dospijevam eto, da u svojoj duši pomoću šara i legendi crkvenih prozora izgradim svoju unutarnju katedralu.

A moj Duka šuti u svome „Raju" o toj skali vizionarskih boja između zidina svetog manastira i trojake crkve, ovdje u srcu franjevačkog perivoja. Bio je valjda zabušen, kako će da harmonično veže dvije očite oprječne crte: duboku poniznost svetog Patrijarke, sa gorostasnom palačom njegove duhovne djece. Kako da onda proslavi ljuveni pir Franje i donne Siromaštine? Što bi mome Duki rekao brat Franjo? Tajna...

*

Da mimoiđe ovaj kamen poetične smutnje, Dante se utiče neopisivim elanom „ekspresiji mjesta" — sintezi, gdje se gube kao u magli i prizmi svi detalji, da ujedno ne pomrsi ljepotu okvira. Pjesnik genijalno zaokružuje crte, što sastavljaju kolijevku sv. Franje: sprijeda dvije rijeke, što natapaju plodno polje; na jugu Tupino, koji se napojen u Apeninu kod Poggia Ercolana slijeva u Tiber, pošto je oplakao bedeme gradova Nočere, Folinja i Kalocarane u tijeku od 45 kilometara; na sjeveru Kjašio, komu smo slijedili zavojice a utječe u Tupino blizu Rošiana. Između obe vode plodna ravan, obronak Subazija, kao kljun, na čemu se ljeska grad svetoga Franje. U sažetom stihu spominje Dante Perudu, staru suparnicu Asiđa, sa refleksima snijega od Subazija zimi, pa sa toplinom subazijskih suncem zapaljenih kosa ljeti. — Iza Subazija vidi se Nočera i Gvaldo, što cvokoću od studeni u hladu ledenih visina. Duka mi sve vješto tumači: brežuljak, planinu, uvalu, dalj, ravan, sunce, klimatske promjene. I tek kad je opjevao zemlju, pozorište, prelazi na to da ovjenča slavom kneza, ovog sretnog pejzaža, svetoga Franju — — — —

„...la cui mirabil vita
Meglio in gloria del ciel si canterebbe..." — —

A naokolo u tom raju, najsvetijem kraju, talijanskom kraju, drhću i mirišu i dišu lovori, limuni, naranče, bagreni, breze — drage sestrice brata Franje, i ruže, ruže krvave od Njegove krvi.

Moj Duka se međuto opasao i vodi me do jedne seoske crkvice na raskršću. Tu blizu je sv. Franjo prije smrti blagoslovio svoj očinski Grad, drago svoje gnijezdo. Moj Duka stao da moli, stišao se i zanio kao svetac. Gledam mu obraze: cakle se i sjaju u žućkasto-vatrenim bojama, baš onako kao u slici „Posljedni Sud" od Orcagne. Lastavica, poznata prijateljica Stražara ovog Edena i neobuzdano ćeretalo, gleda nas sa visoke grane, a moj Meštar prerušio se u fratra, brata Danta i — nestade.

Pred ovim jedinstvenim i jedinim u svojoj vrsti pejzažem u krasnom okviru, kako ga je naslikao moj nestali Vođa, crtač, pjesnik i bivši prior komuni Fjorence, stojim začaran, pobožan, kao onaj Hrvat, o kome kaže Dante, da je došao u Rim, da u Veliki Petak vidi pravu Hristovu sliku na ubrusu svete Veronike:

„Quale e colui, che forse di Croazia
Viene a veder la Veronica nostra
Che per antica fama non si sazia?...

*

U ovaj Umbrijski „Paradiso" eto dolaze k meni sjene Majstora, duhovna djeca franjevačke misli. Oni su se već davno sprijateljili, kao i Otac Franjo, sa krasotama prirode, pa izlaze sa paomom Viktorije iz mračnih kutova ukočenog bizantinizma. Oni otvaraju eru preporođene Umjetnosti. Oni su prije i poslije Dantea u ovom franjevačkom pejzažu svojim umjetničkim radom proslavili život i Misao Kneza ove serafinske pokrajine, protkane, veli W. Pater, žicama od zlata. Tu je Giotto, Perugino, fra Angelico, braća Arcagna, Filippo Lippi, Melozzo, Signorelli, Francia, Sandro Botticelli. Za njima se kreću graditelji i kipari Alberti, Brunelleschi, braća Sangallo, Ghiberti, Donatello, Luca della Robbia. Evo čistokrvnih Gonfaloniera franjevačke umjetnosti, katoličke religiozne umjetnosti prije Rafaela! Ova družba najnježnije slika ono što je i najtegotnije: katoličku transcendentalnu dušu, franjevačku misao — sveto Trojstvo, anđele, Milosrđe, Veličanstvo, proljeće, bostan, bostan zemaljski, bostan nebeski: raj! U njihovu radu još nema poganske natruhe, naturalizam je daleko, jer sve što gledaju, gledaju kroz prizmu katoličke, franjevačke duše. Sve njihove umjetničke odlike mogao bi izreći jednom čisto umbrijskom riječi: m o r b i d e z z a. Značenje i sadržaj ovog glasa ne možeš razumjeti, nego proćutiti u ovom Umbrijskom raju. Kao u ovom serafskom pejzažu, tako i u slikama ovih Prerafaelita vlada duh, elegancija, sreća, smiješak, ekstaza, začuđenost, boja neba. Njihove su figure bez kosti. Što ćete da vam reknem o „Proljeću" Sandra Botticella, koga bih najviše zvao: „pittore morbido"? Ruže, ruže, ruže!... Njihovi radovi u drvu i kamenu stvaraju žig dogme o najposljednjoj, nestrpljivo žuđenoj stvari, to jest o izmirenju. Drago mi je spomenuti ova svijetla imena, jer mnoge, ako ne sve slike tih Prerafaelita čine mi se parafrazama nekih mjesta iz Dantova Raja, franjevačkih „Cvjetića" i pejzaža Toskane, Umbrije i Marke.

U ovaj kraj hrle i naši ljudi, žedni ljepote, znanja, svetosti i blaženstva. Dolazi naš Frankopan, Klović i Ranjina, a poznije Pucić i Strossmayer, koji se ovdje zaljubio u Trecento i Quattrocento talijanske umjetnosti, prepire se sa C. Medovićem, zanešenjakom Rafaelovih i Mihelanđelovih klasičnih

forma, a uvađa u svoju katedralu Saitza samo zato, što radi u duhu Prerafaelita.

Dante je tip, čisti tip katoličke umjetnosti, nacionalne knjige, jer je laž da postoji internacionalna svjetska literatura. Dante stoji u tom franjevačkom pejzažu kao zaštitni Duh i Naučitelj, čija Komedija govori kao oraculum Pitije, kao dokaz, da je misao katolička vazda staro i vazda mlado sjemenište najljepših spomenika lijepih umjetnosti. Dante je — načelo!

Dr. fra Julijan Jelenić, Zagreb.
sveučilišni profesor

Najstarije župske škole u franjevačkoj bosanskoj redodržavi.

(Iz rukopisa „Najstarije školstvo Bosne Srebrene".)

Pod imenom župnih škola dolaze škole, što su se dizale u središtima kršćanskih župa: uz župne crkve i župničke stanove, a kadikada i u istim crkvama. U njima su barem većim dijelom i podučavali župnici, a rjeđe župnički plaćenici — osobito orguljaši i zvonari. Predmeti ovih škola bile su istine kršćanske vjere te pisanje i čitanje, a kadikada i računstvo.

Obično se početak ovih škola pripisuje caru Karlu Velikome (800.—814.), a ja bih ih rađe pripisao prirodnome razvoju katoličke Crkve. U katoličkoj su Crkvi još prvih stoljeća bili katehumenati, u kojima su se sada kroz dulje, a sada kroz kraće vrijeme obraćenici pripravljali za krštenje: upućivali se u istine katoličke Crkve i priučavali crkvenoj stezi. U ovim su školama poučavali biskupi, đakoni i ostali klerici, a kadikada i lajci. Pohađali su ih i muški i ženske i maleni i odrasli. A čim je više zemaljski okrug primao kršćanski značaj, tim su se više i kršćanski katehumenati pretvarali u škole za pouku i odgoj kršćanske djece. U IV. su stoljeću gradovi rimskoga carstva već bili kršćanski: pristaše se rimskih i grčkih bogova ograničiše na sela — pagus, odatle pagani, pogani.[1] Za njima su se povlačili i katehumenati. Opći crkveni sabor u Carigradu 680. odredi, da svaki svećenik, gdje vrši duhovnu službu, osnuje i školu, te tu podučaje djecu u kršćanskome nauku.[2] Na zapadu je odluku VI. crkvenoga općega sabora ostvario car Karlo Veliki. A kako se je Karlu Velikome i Hrvatska pokoravala, to je sasvim vjerojatno, da su se početkom IX. stoljeća župne škole

[1] Dr. Zeibert - dr. Samsour, Compendium historiae eccl., ed. III. (Brunae, 1903.), str. 116.
[2] Basariček, Pedagogija, IV. (Zagreb, 1881), str. 87.

i po Hrvatskoj podigle. Niti je djelo Karla Velikoga iza njegove smrti zamrlo. Još 1380. u Parizu se održa konferencija učiteljstva mjesnih župnih škola, kojoj učestvova 41 učitelj i 22 učiteljice. God. 1400. pariška je biskupija brojila 640 župnih škola, od kojih je samome gradu Parizu pripadalo ih 18. A da za Francuskom nijesu zaostale i druge pokrajine, vidi se već i odatle, što se je u isto vrijeme i Vratislava u broju župnih škola izjednačila Parizu.[1]

A kako je stalo s Bosnom — maticom redodržave Bosne Srebrene; kako s pokrajinama, kojim se je redodržava Bosna Srebrena proširila; kako prije, a kako poslije dolaska Franjevaca u Bosnu? To su pitanja, što ih tek treba osvijetliti.

Bosna se je dvaput pokršćavala: prviput prije dolaska Hrvata i Srba, a drugiput za Hrvata i Srba. Kako je načelo katoličke Crkve, da se svaki prije nego li se pripusti na kršćenje, pouči u vjerskim istinama, to je neosporiva istina, da su primitivni katehumenati i u Bosni bili i to u dva navrata: za pokršćavanja ilirskoga i latinskoga življa te za pokršćavanja Hrvata i Srba. Je li odluka VI. općega crkvenoga sabora kao i pothvat cara Karla Velikoga: da se uz sve župne crkve podignu i pučke škole, naišao i u Bosni na svoje ljubitelje, u pomanjkanju izvora, teško je išta sigurna ustvrditi. To je samo bjelodano, da je prije dolaska Franjevaca i Dominikovaca u Bosnu kod katolika bilo jedino domaće svjetovno svećenstvo. Ovo se je u bogoslužju služilo slavenskim jezikom. Papski poslanik Ivan de Casemaris 1203. papi Inocenciju III. piše, kako je u državi bana Kulina — u Bosni — samo jedna biskupija; kako je biskup skoro umro; kako bi dobro bilo, da se na njegovo mjesto postavi kakov Latinac i da se iz njegove biskupije još tri ili četiri stvore, jerbo je Kulinova država dosti prostrana, iznosi preko 10 dana hoda.[2] Naobrazba je ovoga svećenstva uopće bila vrlo niska — često nikakova. God. 1232. papski poslanik Jakov Prenestinski zateče u Bosni i istoga katoličkoga biskupa kao čovjeka, koji ne samo da nije imao književne naobrazbe, nego nije znao ni krstiti. On se je na nedostojan način na biskupsku stolicu uspeo — pomoću nekoga javnoga krivovjernika; stanovao je, kako se je govorilo, u nekome zaseoku

[1] Ondje, str. 96.
[2] „Noveritis praeterea, quod in Regno Bani Culini de Bosna non est nisi unus episcopatus, et episcopus modo mortuus est. Si posset fieri, quod aliquis Latinus poneretur, et aliqui etiam ibi tres vel quatuor crearentur novi quia Regnum est ipsius adminus dietarum decem et plus." Theiner, Vetera monumenta Slavorum Meridionalium (Romae, 1863.), I., str. 19.

skupa s krivovjernicima i t. d. [1]) A da nije bilo puno bolje ni u susjednim krajevima, vidi se i iz pisma pape Bonifacija IX., u kome bosanskome biskupu Ivanu dopušta, da đakovačku župu može povjeriti mužu. koji samo znade „bene legere, bene scribere, bene construere et bene cantare ac congrue loqui latinis verbis". [2]) A neuk kler obično je i pokvaren kler: on svoje stado ne napasa nego samo striže. Odatle je sasvim razumljivo, što Eugenije IV. vikaru bosanskih Franjevaca 1446. jadikuje, kako je bolnim srcem saznao, da su u opsegu njegove vikarije neki klerici — da, isti crkveni dostojanstvenici i župnici u svojoj opakosti dotle dotjerali, da javno drže priležnice, ove časte i uče, kako je tjelesno općenje i među neoženjenim dozvoljeno. [3])

A biće da na ništa većemu stepenu prosvjete nije stajalo ni pravoslavno svećenstvo, te da su i kod pravoslavnih k sv. ređenju većim dijelom pristupali crkveni zvonari i vratari. To je barem neosporivo, da pravoslavno svećenstvo dugo ni iza dolaska Franjevaca u Bosnu nije poznavalo bitnih točaka, što su razdvajale istočnu od zapadne Crkve. Još više svijetla na značaj i prosvjetni nivo sredovječnoga pravoslavnoga svećenstva baca činjenica, da je za pare i same Franjevce zastupalo pri krštavanju obraćenika. [4])

A kako je stalo s patarenima? Mora se priznati, da povijest patarena još nije osvijetljena i da smo ih dosada

---

1) „Idem enim .... litteralis expers scientiae, ac haereticorum publicus defensator, per quemdam manifestum haereticum simoniae vitio mediante se in episcopum procuravit assumi .... ac ecclesiasticis officiis alienus ... baptismi formae penitus ... ignarus ... sicut asseritur cum haereticis in quadam villa moretur." Dr. Hodinka, Tanulmányok a Bosnyak — Djakovári püspökség történeteböl (Budapest, 1898.), str. 98.

2) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 57.

3) „Cum autem, sicut ad audientiam nostram plurimorum fide dignorum relatione pervenit, in aliquibus ex regnis, seu partibus antedictis (Hungaria, Bosna, Moldavia, Valachia, Bulgaria, Russia, nec non Sclavonia), nonnuli Presbyteri, aut etiam parochialium ecclesiarum rectores, vel alia beneficia ecclesiastica, etiam dignitates, personatus, administrationes, seu officia obtinentes, aliaeque personae ecclesiasticae pudicitiae laxatis habenis, ac vitam ducentes plurimum dissolutam, concubinas publice tenent, illasque plurimum honorare, (quod deterius fore dignoscitur) ad allegandam eorum in peccato hujusmodi excusationem, actum carnalem etiam inter non legitime conjugatos peccatum non esse publice asserere et praedicare non verentur." — Farlati, Illyrici sacri tom. IV., str. 70.

4) Theiner, Vetera monumenta Slavorum Meridionalium, II. (Zagrabiae, 1875.), str. 327.

bili vikli u svemu na crne naočale promatrati. Ali to nije opravdano: patareni nijesu imali visokih škola, nu u pučkoj su prosvjeti stajali možda na većemu nivou nego li i katolici i pravoslavni. Stariji su povjesničari patarenima pripisivali i neke sačuvane apokrife. Ta se nauka više ne može održatii A biće, da se i tu pregoni, kada se gotovo svaki sredovječni nadgrobni stećak pripisuje patarenima. Ali patareni su voljeli knjigu. „Poredeći — veli dr. Broz — talijanski pataren rimsku crkvu sa svojom, dokazuje, da je njegova bolja, pa to potvrđuje, između ostaloga i ovim: U rimskoj se crkvi malo kad namjeri učitelj, koji umije u srcu tri glave iz Novoga zavjeta, dok nasuprot u nas ima malo ljudi i žena, koja ne bi znale naizust Sveto pismo na narodnome jeziku." [1]) Jesu li se u tome bosanski patareni odvajali od talijanskih? Neka govore činjenice. Poznato je, da je katolička Crkva u srednjem vijeku ništila i svaku uspomenu na krivovjerje. Pa ipak do danas su se sačuvala tri patarenska više manje potpuna prepisa Sv. Pisma: Stanka Kromirijanina, Hvala krstjanina i Radosava krstjanina. [2]) Osim toga je neosporivo, da su i bosanski patareni pri bogoslužju čitali Sv. Pismo i da su svojim obraćenicima, kada bi ih u svo u šljedbu primali, stavljali na glavu Sv. Pismo, čim su ih po svoj prilici hotjeli da podsjete, kako ga moraju i poznavati i vjerovati. Usto su patareni prepisivali liturgije, [3]) pismeno račune vodili o svojim obraćenicima, [4]) pisali oporuke [5]) razna diplomatička pisma i t. d.

Naglasim li još i tu činjenicu, da su se niži duhovni vođe — gost i starac — nazivali strojnicima i da su ovo ime pozajmili od svoje učiteljske službe, to sam, mislim, postavio dovoljne konture, kao naše prosvjete uopće tako školstva napose, kada su u Bosnu počeli dolaziti prvi sinovi sv. Franje Asiškoga i tu svoju misiju razvijati. Jesu li prvi Franjevci u ove konture ulili posebne boje?

Nema sumnje, da su prvi Franjevci odmah iza svoga dolaska posebnu brigu posvetili i rasadištima prosvjete —

---

1) Dr. Broz, Crtice iz hrvatske književnosti, (Zagreb, 1888.), str. 153.—154.

2) Ondje, str. 154.—155.; Dr. Prohaska, Das kroatisch-serbische Schriftum in Bosnien und der Herzegovina (Zagreb, 1911.), str. 37.—45.

3) Starine Jugoslav. Akademije, XIV., str. 21.—29.

4) Starine Jugosl. Akademije, XVIII., str. 230.—232.

5) Dr. Truhelka, Das Testament des Gost Radin (Wien, 1916. Separat-Abdruck aus Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina, XIII. Band, 1916.).

školstvu. Još 1347. bosanski se ban Stjepan Kotromanić obraća na papu Klementa VI., te ga među inim i za tu milost moli, da vikaru bosanskih Franjevaca fra Peregrinu Saksoncu dopusti, kako bi, kada to bude nužno, pojedine novoobraćenike na temelju apostolskoga auktoriteta mogao stavljati u prostranije samostane susjednih pokrajina. Svrha, radi koje bi se u spomenute samostane stavljali, bila bi ta, da tu nauče latinsku slovnicu i katolički nauk. [1]) Nije teško pogoditi, pod kojim je uplivom ban Stjepan ovu milost od pape zamolio. Već tamo od dolaska fra Gerarda Odonisa u Bosnu Franjevci se nalaze u uskoj vezi s vladarskim bosanskim dvorom, a vikar im bijaše „doista bosanski Ksimenes", [2]) „državni kancelar u današnjem smislu". [3]) „Fra Peregrin sa svojom braćom — veli Batinić — kao da je okruživao i nadahnjivao svoga bana osnovami najčišćeg domoljublja". [4]) U krugu je dakle Franjevaca nikla i ta ideja, da se pojedini neofiti šalju u susjedne veće samostane, da tamo izuče koliko latinsku slovnicu toliko opet nauk rimokatoličke Crkve. A kako „diaci" bosanskoga bana nijesu znali latinski, biće, da su Franjevci gornju molbu banu i sastavili.

Ali prvi su Franjevci morali i u okviru svoje vikarije otvarati škole. Poznato je, da su propovijedi prvih Franjevaca bile obdarivane brojnim obraćenicima raznoga spola i razne dobi. Prema načelu katoličke Crkve obraćenike treba ili prije ili poslije krštenja pobliže uputiti u otajstva vjere, a to ne može biti bez škola. Osim toga prvi su Franjevci u Bosnu dolazili iz raznih zapadnih i sjevernih krajeva, gdje su već opstojale brojne župne škole, pa nije moguće, da ovim blagoslovom nijesu pokušali i Bosnu usrećiti.

Tim ne velimo, da su prve franjevačke škole i na svojoj visini bile te da su odgovarale duhu našega naroda. U Bosni je vazda žetva bila velika a poslenika malo. Još 1347. bosanski ban Stjepan Kotromanić Sv. Stolicu moli, kako bi vikaru bosanskih Franjevaca dopustila, da može na te-

1) „...Item: quod in singulis conventibus magnis provinciarum vicinarum praedictorum o rdinum singulos neophitos in hujusmodi conventibus in latina gram m atica et in doctrina sancte romane ecclesie certo tempore instruendos, quando fuerit necesse, idem vicarius (frater Peregrinus de Saxonia) valeat auctoritate apostolica collocare". Fermendžin, Acta Bosnae, str. 28.

2) Glasnik bosanskih i hercegovačkih Franjevaca, g. 1887., str. 26.

3) Philadelphus Phila lethes (Glavaš fra Radoslav), Politika bos. i herceg. Franjevaca (Mosta r, 1904.), str. 16.

4) Glasnik bosanskih i hercegovačkih Franjevaca, g. 1887., str. 24.

melju apostolske vlasti otklen mu se god svidi u Bosnu poezivati ne samo Franjevce, nego i druge redovnike — da, istsvjetovne svećenike. [1]) Godine 1372. bosanski se oci obraćaju u Avinjon na papu Grgura XI. s molbom, da im razjasni, da li im je slobodno u pomanjkanju svećenstva pri krštavanju u pomoć pozvati i pravoslavno svećenstvo, koje se je za to pripravnim pokazalo. [2]) Iste godine papa Gregorije XI., dok s jedne strane franjevačkim redodržavnicima pod prijetnjom izopćenja zabranjuje svojim članovima prijećiti polazak u Bosnu u misije, s druge opet strane vikaru bosanskih Franjevaca zabranjuje, da u svoju vikariju prima preko 60 Franjevaca bili ovi svećenici ili lajci. A šta je moglo učiniti 60 franjevačkih što svećenika što lajika u vikariji, koja se je već prostirala od Besarabije i Karpata pa do Jadranskoga Mora ?

Kašnje se je broj Franjevaca pomnožao, ali su nastale i nove dužnosti. Osmanlije, koji su već 1389. skršili na Kosovu srpsku slobodu, počeli su izdana udan uznemirivati i Bosnu te joj prijetiti istom sudbinom, koja je Srbiju bila već zadesila. Napokon se 1415. Osmanlije u Bosnu i usele te tu osnuju „bosansko krajišće". A kada 1453. pade i Carigrad, u Bosni se je znalo, da je propast bosanskoga kraljevstva samo pitanje vremena. Trebalo je dakle u ova odlučna vremena poraditi oko toga, kako bi se opstanak bosanske države barem produljio, kada se ne može spasiti: trebalo je propovijedati križarske vojne i oblijetati pragove evropskih vladara te moljakati za što skoriju i što izdašniju pomoć.

Još je neprikladnije za razvoj župnih škola bilo prvo stoljeće osmanlijske uprave u Bosni. Kobne godine 1463. kada bosansko kraljevstvo pade, a bosanski kralj tragičnom smrću svrši, franjevački samostani i crkve budu porušene, a narod raspršen. Ratovi zaredaše između krsta i polumjeseca, dok se 1526. ne obori i samo ugarsko kraljevstvo. U te dane bosanskih Franjevaca bijaše glavna zadaća boriti se za opstanak i svoj i preostaloga svoga naroda.

Međutim prve franjevačke škole biće, da nijesu odgovarale ni narodnom duhu. U njima se je moguće isključivo njegovao kršćanski nauk, a rijetko se je obaziralo i na to, da narod nauči i čitati te pisati. A i kada je čitanje i pisanje i bilo predmetom naglašenih škola, jedva da se je njegovalo

1) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 28.

2) Theiner, Vetera monumenta Slavorum Meridionalium, II., str. 327.

čitanje i pisanje u domaćemu ćirilskome pismu. Za vlade domaćih sinova u Bosni su vazda u većini bili strani Franjevci. Ovi su se istina nastojali ponaroditi: nastojali su se prilagoditi običajima i duhu domaćega života, ali jedva da su se mogli emancipovati od zapadne prosvjete: od latinskoga jezika i latinske slovnice; jedva da su uočili, da ćirilica za katoličku obuku i katoličku vjeru ne sadrži nikakve pogibelji. Inače ne znam, zašto se bosanski ban Stjepan Kotromanić još 1347. trudi, kako bi Franjevci svoje obraćenike, kada to bude nužda, slali u samostane susjednih pokrajina, da tu uče latinsku slovnicu [1]) i zašto bi se bosanski kralj Stjepan Tomašević papi Piju II. hvalio, kako je on „učio latinsku knjigu i čvrsto prihvatio kršćansku vjeru". [2])

Iza propasti bosanskoga kraljevstva na poprište franjevačke bosanske vikarije izbijaju domaći sinovi. Ali još svejednako manjkaju podatci, koji bi nam bili u stanju osvijetliti, pod kolikim utjecajem su humanizma stajali: da li su se počeli priljubljivati uz narodno pismo ili su možda ostali vjerni predajama pređa i uplivu zapadnih škola. Tek pod konac XVI. stoljeća javlja se u tome pogledu snažan preokret, što su ga izazvala dva među sobom sasvim oprečna čimbenika: protestantizam i Tridentski Sabor.

Tri su oca protestantizma: Martin Luther, Ulrich Zvingli i Ivan Kalvin. Ima nekoliko točaka, koje su razdvajale ova tri muža, ali puno više takovih, koje su ih spajale. Svi tri su živjeli u isto doba, svi tri su se strastveno obarali na savremenu pokvarenost katoličke Crkve, svi tri su išli za obnovom primitivne Hristove Crkve, u sve trojice su pri obnovi glavnu ulogu igrale škole i knjige — osobito pučke knjige. Na najsnažniju reakciju s katoličke strane protestantizam naiđe u Tridentskome Saboru, koji je prema savremenim željama preporodio katoličku Crkvu „in capite et membris". Na Tridentskome Saboru (1545.—1563.) protestantske bludnje budu zabačene i osuđene, a u borbi protiv protestantske poplave poprimljena mnoga sredstva, kojima su se i sami protestanti širili i jačali. Jedno od tih sredstava bijahu i župne škole.

Na 24. sjednici Tridentskoga Sabora u odsjeku za reformu bude odlučeno, da se biskupi pobrinu, kako bi oni, na koje to bude spadalo, u svim župama barem svake ne-

---

1) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 28.
2) Dr. Rački, Rad Jugoslavenske Akademije, VIII., str. 169.

djelje i svetkovine sabirali djecu i ovu podučavali u počelima katoličke vjere i poslušnosti prema Bogu i roditeljima. [1])

Međutim se protestantizam bijaše poput kakve bujice razlio po svoj gotovo Evropi, pa i našim južnoslavenskim krajevima: po Kranjskoj, Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. [2]) A kako se je redodržava Bosna Srebrena još i tih godina sterala između Drave, Dunava i Jadranskoga Mora, to je sasvim pojmljivo, da su se i bosanski Franjevci požurili, da ostvare što više lijepih odluka Tridentskoga Sabora. Tome sveopćemu pokretu protiv protestantizma ima se zahvaliti, da je i u bosanskoj franjevačkoj redodržavi naš hrvatski jezik i naše domaće ćirilsko pismo dobilo svoje dolično mjesto. Već koncem XVI. stoljeća bosanski oci, pomirivši se donekle s novim položajem, obraćaju se na Ajas-pašu-zade Mustafu-pašu (1593.—1594.), te ga mole, da im dozvoli po samostanima i selima poučavati katoličku mladež. A kada im Ajas-paša-zade zamoljenu milost dozvoli, [3]) počeše i bosanski Franjevci oko sebe ne samo po svim samostanima nego i po svim župama sabirati katoličku mladež te je podučavati. Mršave ali sasvim pouzdane vijesti o ovim školama dobivamo iz izvještaja, što ga je biskup fra Franjo Baličević 1600. podastro Sv. Stolici. Prema ovome izvještaju bosanski su Franjevci brojili 13 samostana. U svim samostanima držale su se škole, u kojima se je mladež poučavala u čitanju, pisanju te kršćanskome nauku. Kako je jedan dio od ove mladeži bio određen za red, to se je predavanje u samostanskim školama držalo i u latinskome i u slavenskome jeziku — in „latino, et in lingua slaua". Po ostalim župnim školama biće, da se je podučavalo samo hrvatskim jezikom. Ali značajno je, da su naše župne škole davale nešto više nego li je to

---

1) „Iidem (episcopi) etiam saltem Dominicis et aliis festivis diebus pueros in singulis Parochiis fidei rudimenta, et obedientiam erga Deum et parentes diligenter ab iis, ad quos spectabit, doceri curabunt, et si opus sit, etiam per censuras Ecclesiasticas compellent, non obstantibus privilegiis, et consuetudinibus." Concil. Trid., sess. XXIV., de refor. cap. IV.

2) Dr. Bučar, Povijest hrvatske protestantske književnosti (Zagreb, 1910.), str. 9.—24.

3) Batinić, Djelovanje Franjevaca (Zagreb, 1883.), str. 66.

4) „In questi 13 monasterij, si tiene dall' istessi frati la schola, et s' insegna leggere et scriuere, et un poco di grammatica, et la dottrina christiana in latino, et in lingua slaua, et li parochiani la insegnono in tutte le parochie, la matina do poi la messa tutte le fest'e, et l' altri giorni quando possono." Glasnik Zemaljskoga Muzeja u Bosni i Hercegovini, god. 1909., str. 73.

Tridentski Sabor tražio: u njima se je podučavalo poslije mise i to ne samo u Bogu posvećene dane, nego i u druge, kada je to bilo moguće. To samo može, da služi na diku našim pređim.

Danas je teško i pojmiti s kolikim su se sve poteškoćama stari Franjevci morali boriti uzdržavajući gori orisane župne škole. Udžbenika ispočetka nije bilo nikakvih — tek kašnje su naše škole obogaćene nekim priručnicima, među kojima je prvo mjesto zauzimao *Nauk karstjanski s mnoziemi stvari duhovniemi, i velebogoljubniemi*, što ga je Bogu odani fra Matija Divković za naš katolički puk iz Ledsmova i Belarminova katehizma priredio i 1611. prviput u Mlecima objelodanio. Crkve su i župnički stanovi u čitavoj redodržavi bili rijetke ptice. Iza karlovačkoga mira 1699. Slavonija se je i Dalmacija osmanlijske vlasti oslobodila, te su se u tim pokrajinama brzo zabijelile nove crkve, novi samostani i župnički stanovi, a uz ove i škole. Ali u Bosni i Hercegovini duhovni su pastiri i dalje stanovali po seoskim kućama i mise govorili po grobljima i pod drvećem. Ista su im mjesta i za škole služila. Nu suprot svih tih poteškoća ove su škole urađale plodovima, koji nas i danas puno zadivljuju. Još 6. veljače 1685. redodržavnik Bosne Srebrene piše Sv. zboru za raširenje vjere, kako se u njegovoj redodržavi nalazi više žena i pastira, koji znaju čitati. [1]) A poslaniku je franjevačkoga generala fra Ivanu Krstitelju de Vietri 1708. za oko zapelo, kako su učenici bosanskih Franjevaca bili dobro prožeti kao kršćanskim krepostima uopće tako strahom Božjim napose. [2]) A sve to opet vojuje za to, da su stari Franjevci uz požrtvovnu volju imali i shodne načine i u predavanju i u odgajanju svojih učenika.

Još bi bilo poželjno znati, kada i kako su ove škole zamrle, ali o tome nema nikakvih povjesnih podataka. Biće, da je s iščezavanjem pogibelji sa strane protestantizma jenjavao i onaj stari žar kao za domaćim ćirilskim pismom tako i za uzdržavanjem župnih škola. Zanimiva je u tome pogledu jedna uputa, što ju je biskup Miletić 1815. stavio u svoj „Početak Slovstva". Dobri Miletić traži, da svi župnici, misnici i tredovnici te svi pravovjerni kršćani i kršćanke, a „navlastito one, koje slova poznaju", da svi ti „stave svu pomognu za uvixbat Diczu Muscku i Xensku u poznanstvu, i u sastavgliagnu Slova: a kad Dicza nauçe, neka i oni drughim neumjetnim pokazuju". [3]) Ovaj je Miletićev glas, koji je najviše odziva našao u fra Iliji Starčeviću, s jedne strane zadnji podsjećaj na nekadanje župne škole, a s druge preteča nove dobi i novoga školskoga pokreta, u kome se najviše istače Ivan Franjo Jukić.

---

[1]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, II., str. 185.

[2]) „Nota che i Religiosi in questi Conventi non solo attendono a predicare e convertire i Scismatici ed heretici, alla via di Dio, ma inoltre tengono le scuole di grammatica in o g n i P a r o c h i a e Convento che i giovani si ritrovano bene averzati nelle virtu e timor di Dio." B a, ṉnić, Njekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj poviesti (Preštampano tz XVII. kmjige Starina Jugosl. Akademije), str. 21.—22.

[3]) Milletich Poçetak Slovstva, (I. izd., Spljet, 1815.), str. 5.—7.

Karlo Pavić, Sibinj.
župnik.

Presbyter illyricus.

Iz povijesti sibinjske župe.

Svima nam je poznato, kako je Slavonija stradala u ratovima sa Turcima. Bila je poharana i opustošena. I kad je od Turaka bila oslobođena još mnoge godine viđale se tužne posljedice ratova i turske uprave. Osobito u vjerskom i prosvjetnom pogledu bile su prilike u Slavoniji tužne i pretužne.

Biskupije sve osim bosansko-djakovačke propale, crkve porušene, svećenici i redovnici porastjerivani, škola po gradovima malo, a po selima nimalo, nikakvih.

Kad mi danas o tom tužnom stanju Slavonije u 18. stoljeću razmišljamo, gotovo da se rasplačemo. Zemlja pusta, narod bez crkvi i škola, bez svećenika i učitelja.

Ali i tude ispunila se ona: Gdje je nužda najveća, tu je pomoć Božja najbliža. Bog je pomogao tako, da je ono nekoliko redovnika, koji su turske zulume preživjeli, krijepio svojim milostima, te su se oni svom svojom plemenitom dušom zauzeli, da narod kršćanski, iscrpljeni i osiromašeni narod, utješe i pridignu.

I pridigli su ga! To je neprolazna zasluga redovnika u Slavoniji, navlastito za naše krajeve, onih iz Bosne ponosne, ili kako su se oni sami nazivali, iz Bosne srebrne.

Ti pioniri kršćanske prosvjete u Slavoniji 18. stoljeća, u glavnijim mjestima podigli su ili obnovili svoje samostane i iz njih zalazili u sela i zaselke, kupili oko sebe staro i mlado, tješili i krijepili, učili i prosvjetljivali, popravljali i gradili crkve i kapele, osnivali škole i u njih primali darovitije mladiće pripravljajući ih za svoje pomoćnike i poslenike u vinogradu gospodnjem.

Dakako, da se u tim redovničkim školama nije tada mnogo učilo. Tadanje prilike nijesu dopuštale, da se učenici

po deset i više godina pripravljaju za redovnike i učitelje. Potrebe puka velike, a škola malo. Išlo se za tim, da se u kraćem roku dobije što više kako tako spremnih, ali požrtvovnih dušobrižnika.

Može se reći, da su redovnički samostani bili rasadišta, sjemeništa kulturnih radnika i prosvjetljitelja za cijelu Bosnu i Slavoniju, što ovim sa priznanjem i najvećom zahvalnošću bilježimo u župsku spomenicu mlađemu i kasnijem naraštaju na znanje i uvaženje.

Što se napose tiče ovoga kraja, to jest župe sibinjske, kotara brodskoga i županije požeške, valja spomenuti, da su ovdje najviše djelovali u vjerskom i prosvjetnom pogledu franjevci iz samostana Sutjeske u Bosni. Kroz više stoljeća oni su jedini duhovni pastiri, oci i učitelji siromašnoga i bijednoga naroda u ovome kraju.

Godine 1756. srpnja 13. prestaje ovdje rad bosanskih franjevaca. Te je naime godine po odredbi carice i kraljice Marije Terezije uprava župe sibinjske predana svjetovnim svećenicima biskupije zagrebačke, koji su njome upravljali do godine 1781. Toga vremena posvećena je i župska crkva po zagrebačkom biskupu Galjufu. Godine 1781. pripojena je biskupiji bosansko-djakovačkoj.

Dok su bosanski franjevci imali na brigi župu sibinjsku, bilo je kako tako. Oni su se brinuli za redovnički podmladak, u svojim samostanima odgajali darovitiju djecu, poučavali je u latinskom jeziku, liturgici, a ponešto u moralu i dogmatiki. Ali kad su svjetovni svećenici preuzeli župe u Slavoniji, promijeniše se i dušobrižničke prilike. Svećenika malo, a podmlatka nimalo. U cijeloj Slavonije nije tada bilo nijednog sjemeništa. Da župe ne ostanu bez ikakvog dušobrižnika, a župnici bez pomoćnika, pomagali si župnici Slavonije tako, da su kojeg sposobnijeg mladića uzeli k sebi u kuću, naučili ga čitati i pisati, tumačili mu glavnije obrede i članke vjere, a to sve u materinskom jeziku hrvatskom. U velikoj potrebi svećenstva nije bilo vremena, da se takvi mladići godinama poučavaju u latinskom jeziku. Išlo se za tim, da se u kraćem vremenu odgoji i spremi što više dušobrižnika.

Našao se toga vremena i školovani svećenik, čini mi se, da se je zvao Emerik Pavić, koji je za takve kandidate svećenstva napisao i izdao knjigu pod naslovom „J e z g r a k r š ć a n s k o g n a u k a." To je bio mali katekizam, koji su kandidati morali da nauče. Kad su ga izučili, onda su bili ređeni za svećenike, te su po toj maloj knjižici dobili

i ime s v e ć e n i c i — j e z g r a š i ili po pučkom govoru popovi — j e z g r a š i, a od starije svoje braće, koja su učila latinskim jezikom i svršila sve teološke discipline, bili su nazivani „presbyteri illyrici."

Kada ja o tim prilikama, o toj teološkoj spremi svećenika u 18. stoljeću razmišljam, onda uzdahnem i kažem: blažena vremena, beata simplicitas! Ali zato ipak ni najmanje ne omalovažujem jezgraše, ni njihov rad, dapače mi se mile i ja ih ispričavam, jer drugačije nije tad ni moglo da bude. Svako vrijeme ima svoje ljude. A njima kao pravo narodnim svećenicima svaka čast!

Takvog jezgraša imala je i župa sibinjska. Zvao se je T o m o D u b r a v a c. U Sibinju nije on bio župnikom ni kapelanom, nego je od vremena do vremena dolazio u župu i pomagac. Tako godine 1768. 1770. 1772. i 1774.

Silno me je iznenadilo, kad sam listajući stare župske matice naišao god. 1768. na hrvatsko pismo. Onoga vremena sve se pisalo latinskim jezikom, dapače i svjetovnjaci služili se u zvaničnim spisima latinskim jezikom. Kako to, da je Tomo Dubravac bilježio krštenja i pokope hrvatskim jezikom? Tako, jer latinski nije znao. O tom nema sumnje. Ja ovdje navađam iz matice dva njegova krštenja, da se vidi, kako je on hrvatski pisao.

1) 1768 *februar*

Thoma dubravac februara Na 1
godina G 1768 ucsrkvi S. Ivana
usibiganu karsti Nikollu sina
Andrie Andricija yz suo dolla y gnego
ve Zarucsnicze Annicze
Bi kum Ivan Stivich iz sibignya

Pravilno bi se moralo ovako pisati:

Tomo Dubravac februara 1. godine 1768. u crkvi sv. Ivana u Sibinju okrstio Nikolu, sina Andrije Andrića iz Suhog Dola i njegove zaručnice Anice. Kum je bio Ivan Štivić iz Sibinja.

2) 1772.

januara 27 karsti Emerika y Klaru y
Luciu Sina y dvi kcheri Andrie dami

cja yz slobodnice y Klare od Zebeticja
bi kum Emeriku Tadia Klaric
A Klari bi kuma bara Tomasovicja
islobodnicze A Lucii bi kuma franja
Mamutovicja isibana y bise karsteni po
Thomi dubravczu usibnju

To bi razumljivije i bolje ovako pisali:

1772.

Siječnja 27. okrstio sam Emerika, Klaru i Luciju, sina i dvije kćeri Andrije Damića iz Slobodnice i Klare Zebetić. Emeriku je bio kum Tadija Klarić, Klari Bara Tomasović, a Luciji Franjka Mamutović iz Sibinja. Bijahu kršteni po Tomi Dubravcu u Sibinju.

Iz gornjih dvaju primjera vidi se, da jezgraš Tomo Dubravac nije bio ni hrvatskom pisanju potpuno vješt, i da mu je pravopis posve loš. Rukopis u matici jest također loš i nečitljiv, kao kakvog đaka iz pučke škole. To je sve dokaz, da jezgraši nijesu bili ljudi od pera i knjige, nego od pluga i motike, a velika nužda i ondašnje prilike privele ih i posvetile oltaru.

Jer je T. Dubravac loše i nepravilno pisao, zato nalazim u matici krštenih, da je nekoja njegova krštenja u maticu upisao župnik sib. latinskim jezikom, a na kraju je ubilježio: „baptis. per R. D. Thomam Dubravacz P r e s b y t e r u m I l l y r i c u m."

Da se vidi po kakvom se formularu tada pisalo u maticu umrlih navađam ovdje slijedeći slučaj ubilježen rukom T. Dubravca

1768.

dan 31 Januara Pogye s ovoga svita Anicza
dosegovicija primivsi S sakramente
Stara godinna 38 ibi ukopanna
u S motiju

Kojim je jezikom čitao i pjevao sv. misu T. Dubravac? Odgovora na to pitanje nema u župskim knjigama. Da je misio o tom nema sumnje, kad ga knjige nazivaju presbyterom, a kad kažu knjige, da je bio presbiter ilirski, držim, da

je misio starim slavenskim jezikom, jer ilirskih ili hrvatskih misala nije tad ni bilo.

I tako sudeći po svemu Tomo Dubravac, presbyter illyricus, jest lice zanimivo, po svojoj službi časno, po odgoji posve pravo i narodno. Njegova pojava svjedoči, da pokret našeg vremena za narodnu crkvu, narodni jezik u crkvi nije nov, kad je već eto pred dva stoljeća bilo biskupa, koji su redili misnike i nevješte latinskom jeziku i dopuštali im, da službu Božju obavljaju narodnim jezikom. Slava Tomi Dubravcu!

† *Stjepan Valdec*, Varaždin.
čazmanski kanonik.

Starinski kolatori.

Za koju godinu ne će znati naši najmlađi, šta je to kolator, pa ću ja evo iznijeti nekoliko sličica iz redova naših hrvatskih plemića.

I.

Škrti kolator u Lovrečini.

Župnik Menjak u Lovrečini imao trošan, ruševan stan. Često je on zalazio u stari tvrđavni plemićki grad sa četiri kule i molio kolatora Imbru pl. Farkaša, neka bi mu stan ili popravio ili iznova sagradio.

Obećanja su padala poput kiše, ali do djela nije došlo. Menjak se okani vlastelina, pa se obrati u toj stvari na Namjesničko Vijeće u Zagrebu. Tu je imao velikog i moćnog prijatelja, člana kod ove vrhovne oblasti, Presvijetloga g. Nikolu Melinčevića.

Ova vlast naloži pl. Farkašu, da ima u najkraće vrijeme sagraditi prijeko potrebiti župnički stan. Ne učini li tu svoju dužnost, gradit će župniku stan ova visoka oblast po svom nacrtu, ali na kolatorov trošak. Tu je rješidbu primio i župnik.

A bila je u Lovrečini stara drvena školska zgrada — bez školnika i bez obuke.

Menjak primivši u ruke rješidbu dade sav veseo tu drvenjaru nešto očistiti i preseli se u nju. Bila je to velika stupom iznutra poduprta soba.

A da župnik olakša kolatoru posao i da ga pospješi, dade stari „farof" srušiti. Mislio je, da će kolatoru ugoditi.

Videći to kolator odgađao je s gradnjom od dana do dana.

Menjak se pritužuje Namjesničkom Vijeću. Odavle se šalju kolatoru prijetnje, a kolator ima stotinu izgovora, zašto nije već počeo. Sad se građevno drvo siječe, sad se cigla udara, sad se vozi ostali potrebiti materijal.... I zbilja

bi se u 14 dana privezla po jedna kola pijeska ili što drugo, da se župniku i Namjesničkom Vijeću zamažu oči.

Župnik se ljutio, a kolator se smijao.

Kad je napokon uvidio kolator, da tu nema šale, primio se posla i župnik se mogao useliti u novu kuću, u nove sobe, daskom popođene.

Post tot et tanta discrimina rerum!

II.

„Gdje Mašica, tu kašica".

Župa Raven (kod Križevaca) imala je tri kolatora: Markovića, Pastorija i Zdenčaja. Ja sam poznavao svu trojicu. Nekoć su imali u župskoj crkvi svoje klupe i dolazili po nedjeljama i blagdanima k Svetoj Misi. Kod toga su se držali onog starog svog običaja: gdje Mašica, tu i kašica, pak poslije Svete Mise (kajkavski: Maše) ajde svi k župniku na objed.

Župniku, čini mi se, Kraljiću dodijao jedanput ovaj teretni običaj, pa je odlučio gospodu kolatore odbiti od svoje kuće. Ali kako će?

Na 24. kolovoza bilo je u crkvi malo proštenje. (U crkvi je jedan pokrajni oltar sv. Bartola Apostola).

U crkvi se nađoše i gospoda kolatori.

Župnik je propovijedao o sv. Bartolu, o njegovu svetom životu i o strašnoj muci. Slika na oltaru pokazuje, kako pogani nožem paraju i deru kožu sa živoga sv. Bartola.

Prema svršetku propovijedi reći će govornik:

— Znam, dragi moji farniki, da bi Vi radi znali, gde je on nečemurni nož, s kojim su pogani svetoga Bartola trančerali i gulili. On vam je nož vezda vu rukah vaše zemeljske gospode, i oni ž njim vas režeju i kožu vam guliju....

Dakako nijedan od te gospode nije se pokazao na objedu, nego se još oni dogovore i predadu tužbu proti župniku radi onakih riječi u propovijedi.

Varmeđinski sudbeni stol osudi župnika, da ima prve nedjelje u propovijedi svoj čin požaliti, a one uvredljive riječi opozvati. Župnik se pokori.

Prve nedjelje iza proglašene osude eto ti u crkvi sve trojice kolatora, a s njima dođoše i njihovi kasneri, špani i dr. Vesele se svi, kako će pop opozivati svoje riječi.

Župnik je pod Misom propovijedao, a na koncu će reći:

— Još vam moram obznaniti jednu neugodnu stvar.

Ja sam vam na dan sv. Bartola Apostola o onom nožu rekel, da je vezda ve rukah vaše zemeljske gospode.

Meni je žal, da sem to rekel, ja to opozivam, kajti neje istina, da je on nož v rukah vaše zemeljske gospode, s kojim vas guliju. Ne, drugdi, drugdi je on nečemurni nož. On vam je v ruki peklenskoga šatana, koj bu ž njim vašu zemeljsku gospodu rezal, drapal, mrcvaril na vse veke vekov. Amen.

III.

Muzikalni ljudi.

Imala se popuniti ludbreška župa. Kolator grof Baćani, ljubitelj glazbe, izjavio je, da će od kompetenata imati prednost tko je muzikalan. Za to je saznao kapelan Mijo Juren, Varaždinac. (On je za mlada bio vojnik, konjanik).

Šaljivdžija Juren pošalje grofu svoju molbenicu, u kojoj nabraja, u što sve svira: u žveglu, brundu, verglec, okarinu, a zna nešto puhati u trubentu i rog.

Uvrijeđeni grof prijavio je biskupu lakrdijaša, koji se znao dobro izgovoriti.

IV.

Seljak - plemić — kolator.

Imbro pl. Tremski bio je kolator u župi Sv. Petar Orehovec.

Bio je to vrlo bistar seljak - plemić. Poslije apsolutizma išao je na županijske skupštine.

Tako je bistar bio i Luka pl. Nemčić, otac sadašnjega župnika u Jaski.

God. 1.861. umro je u Sv. Petru Orehovcu župnik Čačković.

Ručak („karmine") je dao općinski bilježnik Herak.

Tu je bilo mnogo gospode: svećenika, vlastelina, činovnika. Među njima je bio i moj kapelan Pavao Jalžić, a bio je i kolator mjesne župe Imbro pl. Tremski.

Kad je Jalžić dignuo s tanjura ubrus, našao je na tanjuru komadić papira, na kojem je bilo napisano: Živio Pavao Jalžić, moj novi plebanuš!

To je napisao prije ručka kolator Tremski, koji je na ovakav način iznenadio mladoga kapelana.

Imbro pl. Tremski, seljak - plemić je vrlo fino i originalno javio kapelanu, da ga postavlja župnikom u Sv. Petru Orehovcu.

Iz „Doživljaja † Pavla Brantnera, župnika u Kapeli".

Zabilježio jedan njegov kapelan.

Iz bivše Krajine.

I.

Prvi dan moga kapelanovanja.

Zimi godine 1.865. na Tomaševo putovao sam na svoju prvu „štaciju" Topolovac, u bivšoj bjelovarskoj Krajini. Putovao sam, naravski, kolima.

Zaustavili smo se u Božjakovini, gdje smo hranili i napajali konje. A ja sam osjećao potrebu, da se zgrijem, jer su mi od velike zime bila ukočena sva uda.

Tu sam se namjerio na društvo, u kojem su bili narodni zastupnici: Šašić, Jandro Kolarić iz Trojstva i nekaki major Došen.

U razgovoru dobaciše mi ta graničarska gospoda: „Ako Vi mislite kao oni u Zagrebu, bolje da ne idete u Topolovac".

To je bio prvi pozdrav iz graničarskih ustiju. Kako je došlo do toga ?

Ante Starčević je nazvao oficire zastupn'ke „gaunerima". Oni su pazili na mig Zastavnikovićev, i kad je on skočio na noge lagane i zveknuo ostrugama, digoše se svi za njim.

Oko 11 sati navečer stigosmo u Topolovac. Kuća na kat, dvorište prostrano.

Župnik Ignjat Katkić lijepo me dočekao, kao otac me izljubio i onako kasno otišao u podrum po vino.

Na stolu sam vidio „Domobran" što ga je uređivao Deželić. Videći te novine budem neveseo i neveseo odem spavati.

Imao sam dvije lijepe prostrane sobe. Bože pomozi!

* * *

Ujutro za kavom dođe neki čovjek u kratkom kaputu, u opancima, sa širokim šeširom, a imao je preko sebe

bajunet. Čudna li svata! Bio je to patrolac, koji je nosio poštu iz kumpanije (Kapele).

Došavši pred župnika salutira pod onim šeširom, preda poštu, pa će sad čekati.

Kad sam spazio „Pozor" odmah sam se razveselio. Mlad čovjek, političar — šta ćete ! ?

Kad je župnik poštu pregledao, patrolac je opet dostojanstveno salutirao i otišao.

Poslije stao dolaziti svijet po poslu do gospodina „plebanuša", a neki su došli da vide i pozdrave „mladog gospodina". Pitom je to i prijazan svijet bio. Molim vas: godine 1.865. !

Lica im se sjaju od zadovoljstva, a mile, iskrene oči im se krijese, iz njih se toči sama ljubav .... te samo što te ne pojedu od miline.

Župnik mi je kod stola krasno nazdravio želeći mi ugodan boravak ondje:

— Vi ste u ovoj kući gospodar kao i ja. Radit ćemo zajedno, uživati zajedno. Slobodni ste posve od moje strane — ta obojica ćemo odgovarati Bogu i svojoj savjesti.

Puno sam lijepa i dobra čuo već prvi dan od svoga župnika.

Radovao sam se njemu, radovao sam se bezazlenom narodu.

Veselo sam otišao navečer u svoje sobe.

— Kao ptica veselo ću služiti i pjevati ovdje. Bože pomozi!

Tako je i bilo! Tamo sam proživio divno 5 godina.

II.

Prvi izbori u bjelovarskoj Krajini (g. 1871.).

Kraljevim reskriptom od 8. lipnja 1871. ukinuta je bjelovarska krajina, pa je trebalo što prije obaviti izbore.

Lijepo su se držali naši Graničari, kad su bili prviput pozvani k izbornoj žari.

Izborni je census iznosio 50 forinti čistoga poreza. Za onda je to bila velika svota, ali je ipak bilo dosta izbornika, jer su zadruge bile na rpi.

U hercegovačkom kotaru, gdje sam ja onda župnikovao, bila su dva kandidata: Josip pl. Špun-Štrižić, advokat u Bjelovaru, i neki Herak, krojač i seljak u Bršljanici.

Špun je bio pristaša Mažuranićeve stranke, a Herak je bio vladinovac.

Slučajno je prije izbora bila „korona" u Hercegovcu, pa je ovamo bio pozvan Špun.

Svećenstvo je zaključilo glasovati za Špuna.

Vran, podjašpripšt i župnik u Tomašici, moraše ići pred nadbiskupa Mihalovića na odgovornost radi toga, što su se svećenici na koroni bavili politikom.

Vlada je svim silama radila za Heraka. Za nj je radio veliki župan bjelovarski, Ivan vitez Trnski.

Pravoslavni u Vukovijama, Grubišnom Polju, Garešnici i Bereku bili su listom za Heraka, koji je također bio pravoslavac.

Trnski je zbog kortešacije došao kapetanu Luki Marjanoviću, ali je bio slabe sreće. Kapetan se pozvao na reskript po kojem se oficiri nemaju pačati u izbore.

Od njega ode Trnski k Verwaltungsoficiru, koji reče „Kako moj šef, tako ću i ja"!

Ovi oficiri još nijesu bili predali uprave u civilne ruke. Kapetan Dotlić u Grubišnom Polju platio je unaprijed dudaša, neka svira nama na sramotu.

Tako su bili sigurni! Gajdaš je došao, a kad smo mi nadjačali, svirao je njima na sramotu.

Izbori su se vodili dvaput za redom. Vladina stranka je svakiput grdno nastradala. Nakon toga bude pozvan Mažuranić za bana.

Poslije odlaska Trnskijeva nastavio je rad u istom duhu, njegov nasljednik grof Oršić, koji je bio nekoć, ako se ne varam, kapetan u Virju.

U Garešnici je zvao grof Oršić preda se izbornike, ali mu oni poručiše, da su oni nedavno obavili uskrsnu ispovijed, pa da ne idu sada na ispovijed.

Gulaš je bio svuda priređen, ali od našeg naroda nije nitko ni pristupio, pa je gulaš ostao nepotrošen.

Kad sam se ja vozio sa Špunom u kočiji iz Hercegovca u Garešnicu srete nas neki seljak iz Kaniške Ive, koji je vozio dužicu. Pristupi k našim kolima, stisne Špunu ruku i reče:

— Gospodine, živjeli! Svi ćemo za Vama, samo neka je vjera!

U grubišnopoljskom župničkom dvoru kod priprava za druge izbore pozdravi Špuna kćerka predstojnikova. Bilo je krasno gledati to djevojče u bjelini, kako drži u ruci trobojnicu i govori Trnskijevu pjesmu o trim bojama.

Radi toga bude predstojnik pozvan na odgovornost. On se nije plašio ničesa. Prije je bio kapetanom. Ne znam za ime toga poštenjačine.

Kad ga je neki madžaronski agenat nagovarao, neka stupi u njihovu stranku, dobio je ovaj odgovor:

— Volio bih vidjeti mrtvu na stolu svoju ženu i svoju djecu, nego se iznevjeriti svome narodu!

Narod je stajao kao zid uz svoje svećenstvo.

Ja sam imao veliku moć i ugled u hercegovačkoj kumpaniji (bio sam župnikom u Hercegovcu). Sastanem jedno jutro Bedakovića lugara. Zapitam ga:

— Kako stojimo?

— Kud Vi, tud čitava kumpanija!

Tako je stajao u Grubišnom Polju narod uz župnika Marušića i tako redom.

Unteroficiri radili su za vladu. Feljbaba Crkvenac obukao se u seljačko odijelo i govorio proti advokatima, a navraćao za „domaćega sina" Heraka. Na jednom sastanku mu je protuslovio dišnički unijatski svećenik Jukić, a Crkvenac se na nj obori (misleći, da je to nekaki majstor):

— Šta, zar ćemo majstore slušati?

To je uvrijedilo nazočne prave majstore, u ime kojih se digao Ante Bosanac, lončar.

— Nego koga ćemo slušati? Zar toga, koji je bljuvao za Rozencvajgovim stolom?

(Rozencvajg je bio general, pa kad je 8. lipnja 1.871. izišao kraljev reskript, kojim se ukida bjelovarska Krajina, putovao je kao komesar čitavom bjelovarskom Krajinom.)

U županiji bjelovarskoj prodrlo je, ako se ne varam osam zastupnika narodne stranke.

U Hercegovcu je prošao Špun, a proti glasovitom Madžaronu Miškatoviću prodro je u Podravimi župnik Lehpamer.

Špun je ravnao izborima u čitavoj bjelovarskoj županiji. Neprestance je putovao. Od silnog putovanja, bdijenja, pića, kave siromah je poludio.

* * *

Dr. Svetozar Rittig, Zagreb.
župnik kod Sv. Marka.

Don Frane Bulić.

(O sedamdesetpetoj njegovoj godišnjici).

Svijetlo ime! — Vedra pojava u našem narodnom i kulturnom, u našem crkvenom životu! — Znan u velikom naučnom svijetu kao nijedan od Jugoslavena. A i u vlastitoj otadžbini priznat i uvažen. Najveći svećenik, što danas među nama živi. Ime slavom ravno imenu Račkoga. Jednako častan u svijetu i u crkvi, kod lajika i kod klera; jednako poštovan u Srba i Slovenaca, jednako u Hrvata.

A ovoj spoljašnjoj slavi potpuno odgovara unutrašnja vrijednost njegove vanredne ličnosti, njegova neumornoga života. Glas njegova imena nije plod koje književne mode ili koje kulturne konjunkture, nego je jeka njegova rada od pet decenija. I, za to, Don Frana Bulića jednom će nestati — ali njegova imena, njegova djela nestati ne će!

Glavna njegova domena je znanost. To je njegov poziv, njegov život. Nauka starina, istraživanje prošlosti. U mračne vijekove bacati svijetlo. I nitko od njega ne pozna bolje povijest Solina i Spljeta u prvom mileniju, i više ću da kažem, povijest rimsku i kršćansku na tlu današnje Jugoslavije. O Mommsenu gevorili ljudi, da poznaje rimsku povijest bolje nego jedan Rimljanin, a mi možemo reći o Buliću, da pozna povijest rimskoga i kršćanskoga Ilirika bolje nego i jedan Ilir i jedan kršćanin. Svoju muku i trud, svoja istraživanja pohranio je gotovo u trideset i pet svezaka svoga Bullettina. Neizmjerno naučno blago. Bez njega ne bi H é b r a r d o v o djelo o Dioklecijanovoj palači izašlo savršeno, a Z e i l l e r nam u svojim knjigama o Dalmaciji i Iliriku i ne daje nego s u s t a v n i r e s u m é Bulićevih studija i istraživanja. Tako su njegova djela temelj, na kojem već danas znanost dalje gradi.

Don Frane Bulić neobičan je tip učenjaka. Nije u sebe zatvoren, ni u svoj muzej ili svoju knjižnicu. Upravo savršeni je causeur, koji svojim espritom opčarava, i kada začne tu-

mačiti rezultate svojih istraživanja, ono mu iz riječi prosijeva unutrašnji žar njegove privrženosti, ljubavi, oduševljenja k nauci. I nije samo na riječi takav. Da uzmogne utvrditi jedan rezultat o izvoru kolumna i kapitela u palači Dioklecijanovoj, poduzimlje teške putove u fruškogorske surduke. Ima čarobnu snagu, da i druge oduševi za rad, da ih povuče na duboki studij. Živo se sjećamo, kako je baš njegovim nastojanjem oštra se zarodila raspra između blagopokojnoga biskupa Palunka i kanonika dra. Vimera, da li Malta ili Mljet? — koja je na obim stranama iznijela novih vidika. Pa je tragično, da si ovaj veliki učitelj ne uzmože naći i uzgojiti đaka, kojemu bi predao u naslijeđe svoju muku i svoj trud, svoje iskustvo i svoju ljubav do nauke. Dekadansa naše mlade generacije.

Don Frane Bulić okrunio je svoj naučni rad organizacijom gotovo svih hrvatskih, srpskih i slovenskih historika u jedan komitej pod imenom „Illyricum Sacrum". On mu je ne samo inicijatorom, nego i predsjednikom. Društvo imade dužnost obraditi povijest kršćanstva na današnjem teritoriju Jugoslavije. Njegov rad bit će Farlatijevom srodan jedino po sujetu, ali kako je nauka za ovo 150 godina daleko pokročila, kako je danas i druga metoda znanstvenoga posla, Bulićev „Illyricum Sacrum" bit će posve novo i samostalno djelo. I jedino Bulićevom ugledu, njegovoj inicijativi i neumornosti, moglo je uspjeti, da se naši ljudi slože u jedno kolo rada. Do vedrih sfera nauke ne smije prodrijeti ni partizanstvo, ni plemenska zagriženost, ni vjerska nesnošljivost. A ovo djelo bit će sjajan dokumenat za jednu i drugu crkvu, koje su u najteže doba našemu narodu zamjenjivale državnu organizaciju, a do pred nekoliko decenija značile mu i svu njegovu knjigu i kulturu. Svijetao primjer i našim političarima i državnicima, kako se može jedino riješiti problem narodnoga i državnoga jedinstva.

Ali jedno je, što Bulića odlikuje nad ine učenjake. Nad njegovim naučnim hramom krili se nebo vedroga kršćanskoga idealizma. Don Frane Bulić je k r š ć a n s k i naučenjak. On istražuje povijest, ali ne povijest čovjeka, što je pusta igračka u rukama slijepoga udesa, nego povijest B o ž i j e g a čovjeka. Povijest koja nije ništa drugo, nego jedan dijelak onoga poretka, što ga Velika Providnost u vasmiru i svijetu provodi. On traži istinu i promatra je, kako je reflex metafizičke istine, dovađa je s njome u nutarnji odnos, u jednu organsku vezu — — i to je, što u Buliću lajici nazivlju vizijonarstvom, a mi kršćanskim idealizmom. Historia perennis Magni Augustini.

Don Frane Bulić je nacijonalista. Povjesničari i ne mogu, a da ne budu nacijonaliste.

Uvukoše ga i u praktičnu politiku, ali za nju nije imao ni volje ni smisla. Vidoviti ljudi gledaju na stvari iz distancije i prosuđuju probleme ne po časovitim događajima dana, nego po unutrašnjim i dubokim uzrocima i razlozima, što su na dnu stvarima.

Bio je buknuo svjetski rat. Don Frane Bulić još u jesen 1914. godine u proročkom duhu razabira, da je čas likvidacije habzburške monarhije na domaku. Polazi u Zagreb, vijeća s prijateljima, šalje s biskupom Mahnićem i drugima promemoriju u Rim. Preko zime izrađuje brošuru, u kojoj Evropi dokazuje, da smo sposobni živjeti samostalnim državnim životom. Mi smo spis manisali, da ne bi Don Frane svoje misli platio glavom i tamnicom. U proljeće 1915. dolazi u Ljubljanu i Zagreb i tumači narodnim prvacima od ljevice, pa do skrajne desnice, kako je potrebno, da narod preko svoje inteligencije uzme svoju sudbinu u ruke i iznese svoje pitanje i svoju volju za život pred forum Evrope. U Zagrebu je pošao do samoga Tomašića, u Ljubljani do Šušteršića. Nikada neću zaboraviti 23. travnja 1915., kada je svoje nazore o skorom rasulu monarkije slobodno razvijao u samoj palači zemaljskoga kapetana u Ljubljani.

Krek i Šušteršić bili se već politički razišli. Dr. Šušteršić se sablažnjivao nad „revolucijonarnim” riječima Don Frane, i od čuda se kamenio nad njegovim „himeričnim” proročanstvima. — Kasnije u ljeto 1915. čulo se u otadžbini, da sudbina naša počiva u sigurnim rukama jugoslavenskoga odbora, i Don Frane Bulić napušta daljnju akciju.

Hrvatski jugoslavenski kler s ponosom ubraja Don Franu Bulića u svoje redove. Nije izumrijela generacija Slomšeka i Strossmayerya, Kreka i Pavlinovića. Samo jednu svećeničku crtu ovdje da spomenem: Bulićevu privrženost sv. crkvenoj stvari. On je vazda u savršeni sklad umio dovesti svoj crkveni i narodni osjećaj. Od sedamdesetih godina, od mladosti svoje, na čelu je našega pokreta za staroslavensko bogoslužje. Spiritus agens. Pisac promemorija. Ali nikada nije napustio legalne baze. Kao historik znade, da historija čeka. Quod non accidit in tempore, accidit in puncto. Njegov rad za glagolicu je zaključna perijoda cjelokupne borbe za slovensko bogoslužje i kada budu svi dokumenti posljednjih decenija objelodanjeni, razumjet će svijet, koli ogroman udio imađaše Don Bulić u ovom narodnom i crkvenom radu.

Bulić je Levaković XX. stoljeća.

Naša nauka i naša crkva slave danas jubilej Don Frane Bulića. Filozofski fakultet Strossmayerova sveučilišta podijelio mu počasni doktorat, a svi biskupi hrvatske crkvene pokrajine imenovaše ga počasnim prisjednikom svojih konzistorija. Priznanja i slave bit će sa svih strana. Ali najveće mu je priznanje živa svijest u duši njegovoj: da nije živio prazan život, nego da ga je sproveo u dužnosti i službi Boga i naroda svoga.

A nama, njegovim učenicima i prijateljima, na današnji njegov sedamdeset i peti rođeni dan živ se otimlje vapaj Velikoj Providnosti, neka nam vođa i očinski prijatelj u naponu tjelesne snage i duševne bistrine — numquam senescens, semper juvenescens — živi dane starovjekih patrijara.

Blaško Rajić,
župnik.

Subotica.

Jedna oaza naše narodne prosvjete.

I.

Sio ja za astal, odmoto korekturu, i počo da pabirčim.

U taj mah pokuca netko na vratima. Ja se ozovnem, vrata se otvore i uđe — Augusta-Justika-Skenderović-Léšina, „prva divojka" u Subotici.

Visoka, vitka, ko jela; koraca, ko granatir a oči joj golubinje smijuckaju se ispod tankih, ko pisanih obrva.

Iza pozdrava side i uze da ovako besedi:

— Gospodine oče duhovni, vi znate, da se mi, subotičke cure potucamo od nemila do nedraga; ševrljamo od mijane do mijane. Birtaši prave kolo i bal, a mi, šta ćemo, padamo tamo sve ko na solilo. Vi vidite, da iz „Ungarije" nediljom i svecom kutlja čitav karvanj divojaka i momaka. Al to još nama ni pô muke. Već nama je dodijalo, što u to naše kolo dolaze svakojaki, još i oni ispod postelje, što nisu nigdi pristali, pa ma kaka šuša ganca po nama i oće da nas gamuždâ. Mi to ne možemo dalje da trpimo! Revenali smo se, nas čopor divojaka, da se složimo u jedno društvo; pa kad to društvo zgodimo, onda ćemo mi praviti kolo i bal. Ne ćemo čekati iz tuđeg sela zaprške.

— E, Justika, kažem ja, to se društvo ne može samo onako vrućom iglom zbubati, to mora imati dobru i potku i osnovu.

— Ja se uzdam, da će imati, gospodine. Kad mi napravimo kolo, pa se tamo stane razmećati kaki bangalola, mi ćemo mu kazati „u bebu," da on tu nema kašike. Pa ako se ni onda ne mane ćoravoga posla, on će znati, gdi su vrata.

— Lipo, Justika! A oće li cure poći u to vaše društvo?

— Čekaju ga, gospodine, ko ozeba' sunce.

— E dobro Justika: ti sad idi, pa vabi cure za članove, za potku; a ja ću da se staram za osnovu.

— S Bogom ostajte!

— S Bogom pošla!

II.

Nasukalo se do 80 poizbor divojaka za članove. Justika bi, da je društvo „spavajućeg malog Isusa." Vidila je gdigod tu sliku, pa je se vrlo dojmila. Ja kažem: manite se spavanja! Sad se triba svima razdrimati, pa se zasukati i potpregnuti i tako se latiti posla.

Ona veli: spavajući Isus je slika našega divojaštva. Sada smo na mekanom, u krilu naših roditelja. Kada se udamo, čeka nas križ i trnova kruna. — Ja se čudim, u sebi, ali joj odvraćam: jest, rekoh, kod kuće! Ali na sokaku i svagdi osim kuće, vas vreba sto zlotvora i duševnih i telesnih. Zato: ne spavati, već moliti i raditi!

Pišem vladi. Tamo je već stigo glas, da ja oću „panslavensko" društvo. Ištem divojačku kongregaciju. Isporučili me, dođoh ko brez pivaca. Molim pristajanje, da se možemo priviti riječkom divojačkom društvu „Kćeri Marijinih." Ni da čuju! Zamolih građansku vlast, da mogu na socijalnom temelju osnovati društvo. Ne dadu mi ni zuba obiliti.

Na Boga, doznam, da se u Budimpešti osnovao „Zemaljski Savez Katoličkih Divojaka". Ponudimo im se za člana. Prime nas! Licem na Začeće Marijino 1911. godine dođe iz Pešte poglavarstvo Z. S. K. D.: franjevac o. Bučkaj i tri četiri gospoje, i prime nas svečano za člana Saveza. Arcibiskup dr. Černoh, u potaji, usmeno odobri. O. Bučkaj, učeni franjevac, kad će da od nas pođu, kaže meni:

— Dali smo vam uslove za egzistenciju. Vi sada radite za prosvjećenje svoga naroda, kako najbolje znate.

Na ručku kod mene među gostima bila je i nadstojnica Justika. Tako se ta cura vladala, ona, salašarkinja, sa 4 osnovna razreda, s takom elegancijom nastupala, razgovarala, sva se stvorila ko rođena magnatkinja, da su se peštanski gosti u čudo mećali.

III.

„Katoličko Divojačko Društvo" latilo se posla. Članovi su bili iz najboljih subotičkih porodica. Sve do jedne Bunjevke. Nekoje, što sprva nisu došle, iskale su se posli.

DJEVOJKE IZ „KATOL. DIVOJAČKOG DRUŠTVA"
U SUBOTICI.

Primili smo ih — potraguše. Zabave, koje je društvo priredilo, neiskazano uspile. Mir, pristojno vladanje, razgaljeno veselje. Prijašnje bukare i vucibatine, što su po bircovima sirćetili cure, počeli i sad da nasrću, da prave galame. Ali Justika njima : Na polju šire ! I od to doba : nijedan, ni uvom maknuti ! Justika tu, Justika svagdi : reda biti mora !

Još 1911. godine, u osnutku, priredilo je D. D. prvu „Dužijancu." Tako ovde zovu d o - ž e o n i c u, svečanost, koju po salaši drži narod, Bunjevci, kada se d ò - ž e l o.

Vinac od žitnog vlaća donela je „bandašica" sa „bandašom" na koli iz polja. Kola je pratila svita od 80 konjanika, samih mladića. Jek svečanosti je bio u crkvi : zahvalnost, a nastavila se sa pučkim veseljem. Ovo je bio prvi znak života K. D. D. u Subotici.

Na poklade 1912. godine priredili smo prvo koncertno veče : čitanje, deklamaciju i pozorišnu predstavu. — Preradovićevo „Rodu o jeziku," onda „Pokondirena tikva," pa „Majka u našim narodnim pismama," to je sve bilo saslušano ko u crkvi. Tri velike sale „Katoličkog Doma" dupkom pune ; sve zinulo, ko da će očima progutati one govornike. Kako ne bi ! Bunjevački deklamovati, pozorišni komad odigrati... bunjevački ! S a d a p r v i p u t ! Dotle nam nikada nisu dopustili.

Kogod će pitati : a kako su sada dopustili ? — E, kako ! Članovi K. D. D. bile su kćeri najviđenijih Bunjevaca. Društvo priređuje, društvo traži dozvolu, pa gradonačelnik ne smi da pokvari „svojim" ljudma.

„Azafije" [1]) se uzvrtili ko šarov po peći. Propade Madžarska ! Uskasali se, trčali i Šavlu i Pavlu : nedajmo ! Zalud! Voda je šiknula. Niko ovo vrilo više nikad ne zabuši ! — Jedan „gospodin" poriklom Bunjevac, poturica, nađe se s malom Tonkom Pešutovom — ona je deklamovala „Rodu o jeziku" — pa će joj : Je l' Tonka, od kakog si ti to jezika govorila : od volovskog, el od kravijeg ? A Tonka njemu ni pet ni šest, već :

— To je bilo, gospodine o Vašem materinskom jeziku !
„Gospodin" skupi skute, pa otperjaši.

Mene su „neodgovorni elementi" za vrime rata radi ovog čisto bunjevačkog prosvjetnog društva dvi pune godine mordavili. A i „braća" su zinula na me, ko na bilu vranu Utorožili bi me, da ne bi božje pomoći.

1) madž. hazafi = rodoljub.

IV.

Divojačko je društvo prominilo mišljenje cile Subotice. Bilo je prija: Bunjevcima nije slobodno ništa prirediti na svome jeziku. Sad evo: priredili su! Dolaze mi jatomice momci i divojke: gospodine, da se opet sigramo! I ja ću! I ja ću!

Sprva roditeljima nije bilo po noti, da im se dica sigraju. Osobito divojke. Rekoše: Škodiće njim divojačkom glasu! — A kad su vidili, da te divojke, koje su se sigrale, razgrabiše momci ko rane trišnje, da se te prve udaju, onda su i stari popustili. Tako najsposobnije divojke i momci dođoše za „komedijaše."

Divojke su bile ponosne, što su članovi Društva, i još su bolje pazile na dobar glas. Pokatkad nam se ušuljala po koja „šarenperka," ali te smo brzo izburdali.

Prilikom posvećenja društvenog barjaka — skupocino dilo! — priredilo je Društvo naročitu svečanost. Jedan mladi Bunjevac inteligenat — ostavio je kosti u Rusiji — kojega je već ponela bujica madžarska, napiše djelce, u kojem razgovaraju 3 tipa naroda jugoslavenskoga. Deklamovali su „Dva brata," a Justika predaje početak Biničkove „Senjkinje," gdi no junak Ivo pokaziva Nevenki sve r a s k o m a d a n e jugoslavenske zemlje:

„Eno Istra, naša suza bistra;" pa je uči, da tu stanuju južni Slaveni:

„Kršni ljudi, golubinje ćudi,
Kojim vječni Promisao sudi,
Da mu budu vjesnici ljubavi..."

To je sve bilo u Subotici, gdi dotada nitko javno bunjevački ni pisnuti nesmide. Od tada je svake godine — do rata — bilo više predavanja, pozorišnih igri, pastirska igra „Betlehem," sve, sve pod okriljem K. D. D.

Za vrime rata, kada ne biše nikome ni do kola, ni do veselja, D. D. je dalo mnoge hiljade u novcu i silesiju životnih namirnica u špitalje, na bojišta i za ubožnike.

Iza ujedinjenja radi društvo nesmetano na polju prosvjete. Na poziv vlasti predalo je svoja pravila u ministarstvo na odobrenje — još 1919. — pa od to doba ih ne do-

„PEPELJUGA", PRIKAZANA PO UMJETNICIMA KATOLIČKOG DIVOJAČKOG DRUŠTVA U SUBOTICI.

biva natrag. Sada stoji ko na vodi. Sva ostala društva (i madžarska pa i čivutska) dobila su natrag odobrena pravila: samo bunjevačka društva nisu ih dobila. Nijedno bunjevačko društvo!

Čekamo sređene prilike, da Društvo nastavi svoj rad u slobodi za kršćansku prosvitu.

Ivanko Vlašićak,
župnik.

Čaglić (kod Lipika).

Među Bunjevcima.

Subotico! Živa željo moja! Deset godinica sanjam Tebe u snu i na javi. A sad sam evo bio u Tebi, dragušico naša!

Opojen sam Tvojim miloduhom, očaran sam ljepotom dobrotom Tvoje bunjevačke dice.

Subotico! Lipa li su Tvoja bunjevačka dica!

Svijet kao gore, lijepa lica, prijazne oči, divan govor, mekan poput guguta golubova, a u svakom kutu samo milje i obilje — to je blijeda slika mile naše Bunjevštine. Lijepo tijelo, ljepša duša — eto ti Bunjevca!

Ako se Dubrovnik ponosi imenom „skladan", Tebi, Subotico, zacijelo pripada ime „milokrvna"....

*

Za najveće srpanjske pripeklice otisnuh se put ravne Bačke. Odavna se spremam onamo radi leksikografije. Sad sam pošao, da se najprije upoznam i da nađem po kojega saradnika za „Svećenički Almanak". Za leksikografiju brinut ćemo se, dadne li Bog, u zimi. Bit će onda više vremena.

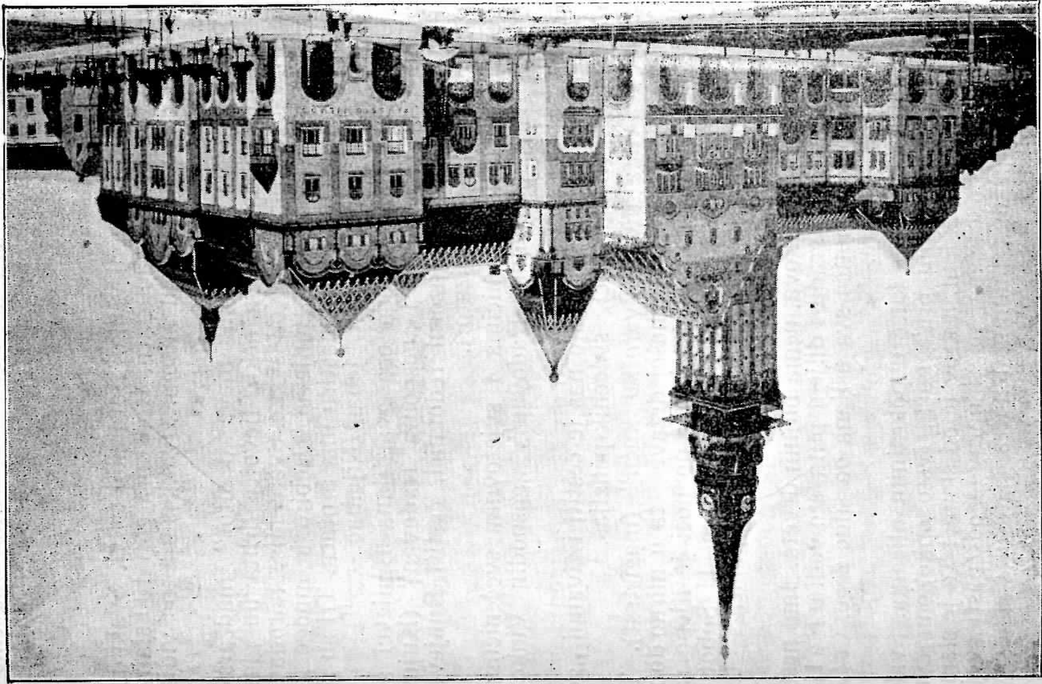
Na putu sam bio srećniji od mladoga Tobije. U Virovitici mi se pridružiše dva Rafaela: mnogopoštovani virovitički gvardijan, otac Justin, i đurđevački kateheta g. Benković.

Lagacko se spuštao suton, kad je crna neman stala sjeći bačku ravnicu. Pred nama puklo more kukuruza. Salaši izviruju poput plahih galebova. Divno, crno tlo, uzorno obrađeno.

Sve su željezničke stanice dobile naša hrvatska imena (od prve bačke stanice Bogojeva — nekoć Gomboša — do

TRG SV. TROJSTVA U SUBOTICI.

GRADSKA VIJEĆNICA („VAROŠKA KUĆA") U SUBOTICI.

Subotice.) U 10 i pol sati noću (22½ moderno) stigosmo u Suboticu. Svratismo se kod čestitih sinova sv. Franja.

*

Misio sam u lijepoj velikoj fratarskoj crkvi. Svaki dan je ovdje 5—6 pjevanih zadušnica. Kod odra gori 100 sjajnih žarulja pod čitavom Svetom Misom. Ovaka sjaja ne vidjeh nigdje.

Pod „madžarskom misom" pjeva „kantor" madžarski, a pod „bunjevačkom" pjeva neko djevojče drhtavim glasićem bunjevačke „pisme". Kod svake Svete Mise naroda je u crkvi tušta — kako vele Bunjevci. Osobito je mnogo gospođa i gospođica. Ovdje u manastiru ima 5 otaca. Tri su rođena Bunjevca, jedan Madžar, jedan Nijemac.

Osim mnogopoštovanoga oca gvardijana Bunjevci su: „gospodin Ivo" (Kopilović) i „gospodin Radovan" (Kujundžić). To su mladi ljudi, uzorni redovnici, čestiti Bunjevci-Hrvati, neumorni organizatori.

Ovdje kažu i redovnicima i svjetovnim svećenicima: „gospodin Ivo", „gospodin Radovan", „gospodin Vinko", „gospodin Lajčo".

Po gradu i po okolici vodio nas je čestiti i živahni „gospodin Vinko" (Budanović), svećenik-penzijaš.

Subotica ima divnu „varošku kuću" (magistrat). To je zacijelo najljepša zgrada u našoj državi — ta u mirno doba stajala je osam milijuna. Visok zvonik po noći je lijepo rasvijetljen i pokazuje sate udaljenim salašarima. U Subotici ima dosta lijepih širokih ulica, ima dosta lijepih palača — tek Zagreb je Zagreb.

Subotica nema parkova, nema bujnih drveta. Ima nešt, mršavih bagremova po gradu i diljem puta, što vodi u P a l i ć (kupalište). Zato je Subotica sva usijana od silne žege. Crkve su velike, lijepe, bogate.

Originalne su mnoge kuće u pokrajnim ulicama. Svaki čas vidiš lijepu, elegantnu prizemnicu, često opkoljenu čvrstim, visokim i čistim zidom, a krov je od slame! Ta je slama uređena, čista, lijepo ošišana, pa ti upravo godi pasti svoje oči po ovakim kućama, punima iznutra čistoće, elegancije, obilja i zadovoljstva.

Po ulicama vidiš dosta svijeta s krunicom u ruci. Dućani i druge radnje imadu natpis ćirilicom i latinicom.

* * *

Prve korake upravismo k m o z g u B u n j e v š t i n e.

Mozak čitave Bunjevštine je gospodin L a j č o B u d a n o v i ć, župnik kod „velike plebanije", kod sv. Terezije. Čovjek je to jak, visok, crnomanjast. Ima mu 48 godina.

On je doista mozak Bunjevštine. U javnosti se ne ističe. On lijepo, tiho u otražju kombinira, predlaže, a drugi to izvršuju kao zapovijed. Kao stvoren za vođu!

Na nj napadaju neki bjesomučno u svojim kupusarama. Slute, da je on pravi vođa sviju Bunjevaca, pa zato udri po pastiru! Možda će se razbjeći plahe ovce! Međutijem lavić je Juda! Naš „gospodin Lajčo" je čovjek čvrste petlje.

Groze mu se čak, da će ga baciti preko granice.

Gospodin Lajčo je sastavio jednu bunjevačku molitvenicu. Uzoran je svećenik, pa ga braća svećenici smatraju episcopabilis-om.

B l a š k o R a j i ć! S r c e B u n j e v š t i n e!

Župnik kod sv. Roka. Čovjek od 43 godine. Rođen je u Subotici g. 1.878., a zaređen u svećenike g. 1.902. Visok je, jak, crnomanjast. Ljubazan, nasmijan. Idealan, plemenit Bunjevac. Najbolji poznavalac bunjevačkoga plemena.

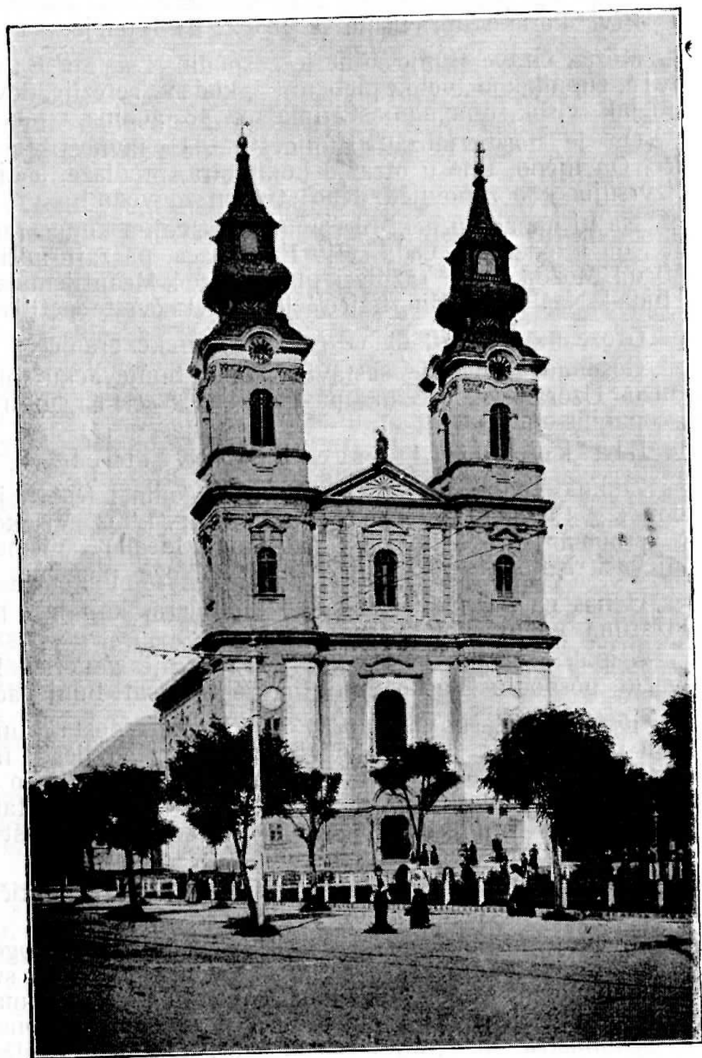
U nas ga poznadu samo kao političara, koji je i pod Madžarima vodio svoje krasno pleme.

A ipak gospodin Blaško umije najjasnije govoriti bunjevački, gospodin Blaško umije najljepše pisati bunjevački.

Gospodin Blaško je sabrao (i štampao) dosta bunjevačkih pjesama, on je napisao više crtica, pripovijesti, feljtona. Sabrao je i dosta neobičnih bunjevačkih riči (kako mi sam reče). Kad govori ili piše, svaka mu je u devet umotana. Pred 10 godina brinuo se mnogo oko omladinskoga društva, koje je par puta s uspjehom glumilo.

Gospodin Blaško je dobar Bunjevac, stari političar. Odlikovan je čašću narodnog poslanika.

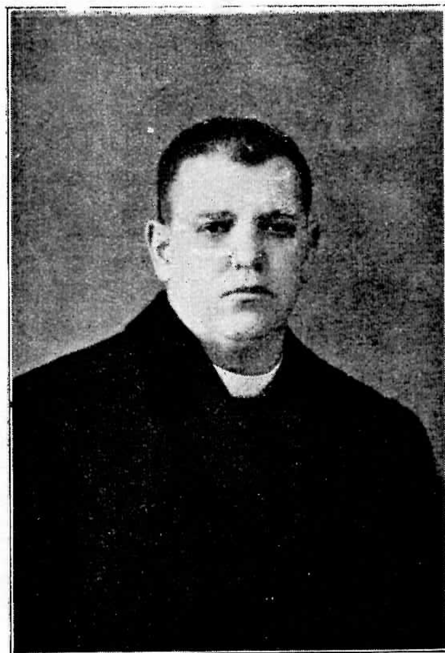
Mi ovdje ne možemo ni pomisliti, koliko trpe progonstva naša braća bunjevački svećenici! Od njih traže, da svakog službenog (državnog) blagdana govore u crkvi, da imaju prozore rasvijetljene, da služe zadušnice za ovoga ili onoga pok. eksministra. Na Kraljev rođeni dan polupali su pendžere g. Blašku, makar su bili rasvijetljeni. Međutijem ova dva odlična svećenika nijesu trstike što ih uzljulja svako povjetarce, oni nijesu topolovo lišće.

ŽUPSKA CRKVA SV. TEREZIJE U SUBOTICI.

ŽUPSKA CRKVA SV. ROKA U SUBOTICI.

BLAŠKO RAJIĆ.

Gospodin Blaško piše evo i u našem „Svećeničkom Almanahu". Uvjeren sam, da će se on još više razmahati svojim laganim percem. „Treba me samo malo komnuti!" reče s blagim smiješkom g. Blaško. On ima župu od 20.000 duša i ipak nađe vremena za pisanje.

Ovo su dakle glavne bunjevačke vođe. Stradali su za Madžara, a i sada im ne cvatu ruže. Šta to znači ?

Od 9 župnika, što spadaju pod hatar grada Subotice, samo su trojica srcem i dušom Bunjevci i Hrvati: g. Lajčo, g. Blaško i dragi moj prijatelj Ante Probojčević, župnik u Ludošu.

Po drugim mjestima ima prilično bunjevačkih svećenika, dobrih narodnjaka, uzornih službenika Boga Velikoga.

*

Subotički svećenici hvale svoj dobri puk. Rado ide u crkve, rado se ispovijeda, daruje crkve, poštuje svoje svećenike. Kud ćeš bolji puk ? Čovjek u Subotici gotovo ne vjeruje, da je nad našim glavama prohujio strašan 4 i pol godišnji rat.

U Subotici ima Bunjevaca oko 73.000 (118.000 ima svih stanovnika). Među njima ima ih mnogo sa 200, 300, 400 i 500 lanaca zemlje. Svih Bunjevaca (s Bajom) ima oko 130.000.

Domaće bunjevačke inteligencije ima prilično (advokata, liječnika i dr.) Svi se osjećaju Hrvatima — osobito sada, kad se na njih sprema pritisak.

Moramo da se u čudu pitamo: kako to da se taj narod očuvao tako čist i djevičanski, s tako malo izdajica (renegata) ?

Eno: Međumurje se veže tik tikce uz Hrvatsku, pred nekoliko decenija je spadalo politički pod Hrvatsku, a još i dan-danas dolaze onamo svećenici iz Zagreba.

Kod Bunjevaca je sve tumbe, pa ipak se bunjevačka gospoda nijesu pomadžarila (osim baruna Vojnića), a iz Međumurja je izašla sva sila izdajica (renegata).

Ima u Subotici dosta inteligencije, koja poštuje svoju pradjedovsku vjeru. Gradski načelnik prednjači svima svojim primjerom.

Taki je bio stari naš Varaždin pred 30 godina. Kod svake svibanjske pobožnosti vidio si u Kapucinskoj crkvi načelnika Beloševića, kako se visok, sijed naslonio na stup pod korom. Do njega si vidio dra. Križana, profesora matematike (umro ovih dana) i dr. Bio je to lijep primjer nama đacima !

Vrlo je nezgodno, što tako dugo traje nesređenost u crkvenoj upravi. Nemaju svoje bunjevačke biskupije, pa moraju matice pisati madžarskim jezikom.

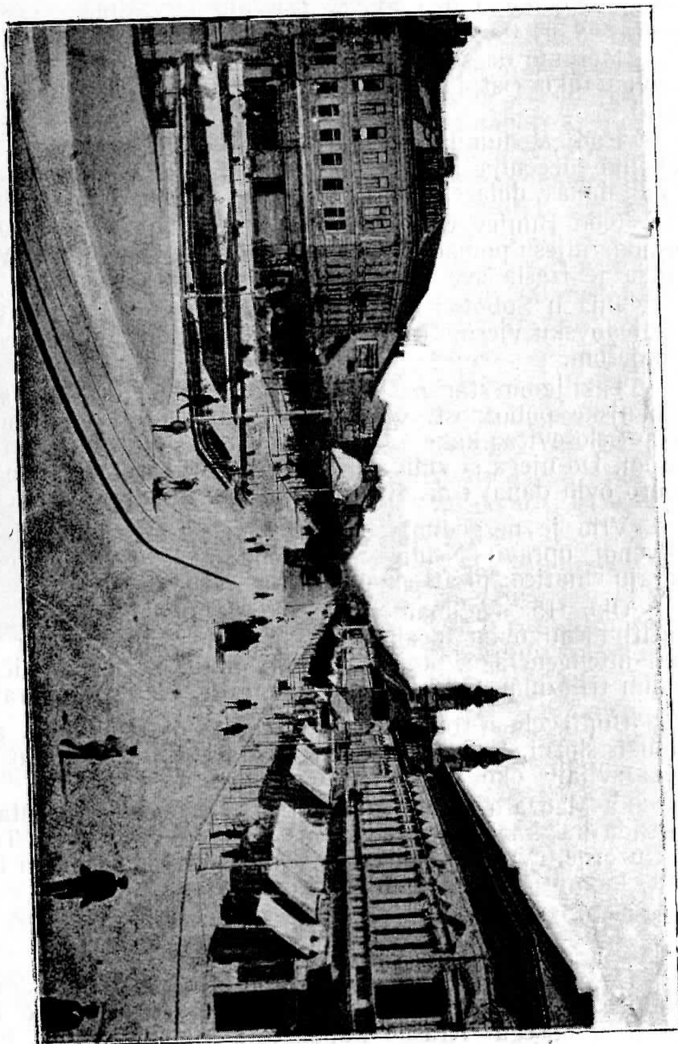
Oko 15 svrzimantija (ponajviše dalmatinskih) kuša mutiti među ovim idealnim pukom, ali uzalud. Među mladom inteligencijom, što je došla iz naših krajeva, ističu se svojim trijeznim, promišljenim radom dr. Katanec i Kratina.

Bunjevcima treba sloge ! I onako ih ima malo, a ne budu li složni, kuda će ? Osim toga treba da se poput bršljana svijaju oko h r v a t s k o g a hrasta.

Za Madžara su bili u statistici „Egyebek"-i („i ostali"), a i sada im kao B u n j e v c i m a ne će cvasti ruže. Treba tu i uzorne, čvrste organizacije. Onda ne će na jednom biralištu kapnuti — 9 bunjevačkih glasova ! . . . .

*

Da upoznamo okolicu, odosmo u P a l i ć, ponos grada Subotice. To je veliko, lijepo jezero ; ne znam koliko kilometara u opsegu. Krasno kupalište s lijepim vilama, hotelima i restauracijama. Ima 8 kilometara od Subotice. Ovamo ide tramvaj. U njem čuješ najviše madžarski. Bunjevci valjda idu manje u Palić.

SOMBORSKI PUT U SUBOTICI.

Voda je tu divna, čista. Čovjek se prviput iznenadi, kad vidi pred sobom onoliku vodurinu kao da je more! Palić je doista lijep, čist i elegantan.

Otale smo pohodili 6 kilometara udaljeno selo Ludoš, gdje su ponajviše sami salaši.

Tu živi čestiti i milokrvni župnik, g. Ante Probojčević. I on je Bunjevac iz Sombora. Narodni čovjek i poštenjak od glave do pete.

Sa svojom sekom on se natječe u gostoljubivosti. Tu u prašnom bačkom selu uz 36° Cels. vrućine, zapjevao je kod večere domaćin prvi, a mi prihvatismo:

„Nek se slože grla bratska —
Živjela Hrvatska!"

*

Dadne li Bog, vratit ću se doskora u Suboticu. Treba da se brinem za svoj Rječnik, a u Subotici se govori tako mekano, tako lipo! Doći ću još ove zime. „Kad bude svinjokolj" rekao mi sa smiješkom simpatični gospodin Blaško.

Kaki su domaćini naši obični Bunjevci vidi se iz ovoga poziva: „Dođite mi, gospodine, na čast — imat ću 12 zasmijača, što će goste zasmijavati!"

Zbogom! Do viđenja, dragi gospodine Blaško!
Do viđenja, i Vi ostala braćo Bunjevci!

* * *

Ivanko Vlašićak,
župnik.

Čaglić (kod Lipika).

O govoru u Slavoniji

do turskih ratova i do velikih seoba u 16. i 17. stoljeću.

Do sada su i naši filolozi i naši istorici tvrdili, da je u Slavoniji prije turske najezde bio raširen samo kajkavski govor. Razlikovali su se jedni od drugih jedino tijem, što je svaki po svom tumačio, kako je u toj lijepoj pokrajini nastao štokavski govor.

Filolozi su mislili, da od starinaca nije ostalo u Slavoniji ni traga, jer su ih tobože Turci ili mačem istrijebili, ili odagnali u ropstvo, ili ih potisnuli u sjevernije i zapadnije strane, a na pustoseline su onda naselili bosansko ikavsko stanovništvo kršćanskoga i muslimanskoga zakona.

Istorici su opet naučavali, da su Turci tako brzo nahrupili u Slavoniju, te se narod nije mogao pravo ni razabrati ni razbjeći se, nego je ostao gotovo sav na svojoj starini, pa je malo pomalo primao štokavski govor od svojih gospodara i od kasnijih naseljenika iz Bosne.

Mi znamo, da je Turčin naseljavao u Slavoniju isprvice svoje pouzdane ljude iz Bosne i Srbije. Iza oslobođenja eto opet velikih seoba Srbijanaca, Bosanaca, Hrvaćana (iz Like i iz Banovine). Tako se našlo u Slavoniji jezično šarenilo, i sve je više uzmicala govorna starina slavonskog naselja.

Nekada su u Slavoniju prodirala sva tri hrvatska govora: od zapada kajkavski, od Jasenovca i vrbaske župe čakavski, a od srednje i istočne Bosne te Srbije štokavski.

Da doznamo, kako se govorilo u Slavoniji do Turaka, i kako je nastao današnji govor, valja nam se obazirati na ove tri stvari: 1. na današnji govor u Slavoniji, 2. na istorijske vijesti o naseljavanju i raseljavanju za Turaka i poslije njih, 3. na hrvatske riječi, što su se u čudnom, tuđinskom odijelu plaho šćućurile po starim latinskim listinama iz Slavonije.

Tijem je putom pošao prof. Stjepan Pavičić. On je pod gornjim naslovom napisao raspravu u 222. knjizi „Rada Južno-slovjenske Akademije" za g. 1.920. (izašla g. 1.921.) Kod toga je posla trebalo golema truda, gvozdene strpljivosti, neobične ljubavi. Valja priznati, da je Pavičić skinuo tajneni zastor, što je krio prošlost naše lijepe Slavonije, i stresao svu prašinu i paučinu, što je pala po mnogim našim starostavnim knjigama.

Za ovaj svoj rad zaslužio je prof. Pavičić veliko priznanje, veliku zahvalnost.

Pavičić je sjajno dokazao:

I. da je u Slavoniji ostalo za Turaka i iza Turaka dosta starinaca;

II. da se po Slavoniji govorilo štokavski i prije Turaka u mnogim krajevima.

Mnogo teže je bilo dokazati, u kojim se krajevima Slavonije govorilo kajkavski, pa nije ni čudo, ako se u tom opaža kod Pavičića neka nesigurnost, neko kolebanje. Ipak je Pavičić učinio do danas za slavonski govor više, nego svi naši filolozi i istorici prije njega.

I. Kako dakle dokazuje Pavičić, da je u Slavoniji ostalo iza Turaka mnogo starinaca? Evo kako!

Slavonski su ekavci na svom tlu starosjedioci. Inače bi ih Turci mogli naseliti jedino iz istočnih strana, kojima su vladali, a to bi onda bili Srbi pravoslavne vjere.

Ti ekavci nijesu došli ni iz hrvatskih kajkavsko-ekavskih krajeva.

Svakome je poznato, da Hrvati nijesu dolazili u rpama pod tursko gospodstvo. Ni poslije oslobođenja nijesu dolazili hrvatski kajkavci-ekavci u Slavoniju osim nekoliko izuzetaka (po mojem znanju nekoliko kuća u Međuriću i Brezinama i možda još gdjegdje).

Kad dakle ti slavonski ekavci nijesu po Turcima naseljavani, a nijesu ni iz Hrvatske došli, onda je više nego stalno, da su na svom tlu starinci. A to je priličan dio Slavonije: cijela slavonska Podravina i čak 11 sela oko Vinkovaca (Ivankovo, Vođinci, Novi i Stari Mikanovci, Retkovci, Prkovci, Šiškovci, Rokovci, Andrijaševci, Cerna i Gradište). I slavonski ikavci su starinci (osim kasnijih doseljenika). Oni su se raširili u glavnom po Posavlju, po Podunavlju, u okolici Požege, Đakova, Vinkovaca. Da potanje označimo: njihova je požeška kotlina, brodska i đakovačka okolica, te kotari: vinkovački, županjski, vukovarski i šidski.

Da je u tijem plodnim krajevima izginuo starinski svijet, ne bi Turci ovdje naseljavali nepouzdane katolike, nego svoje pouzdane ljude, pravoslavne.

Pa kako se taj narod održao?

U srednjoj su Slavoniji seljaci iz mržnje prema plemićima prelazili na tursku vjeru. Tako ih se oko Broda poturčilo 40.000. Toga je bilo i oko Soplja i drugdje. Tako su se održali na svojoj zemlji. Poslije su se opet pokrstili.

U ostalim krajevima nijesu prelazili na tursku vjeru, ali su rado dolazili pod tursko gospodstvo. I ti su krajevi ostali netaknuti.

Od srednje Slavonije stradali su krajevi između Vukovara, Vinkovaca, Osijeka, pa onda krajevi između Đakova, Našica, Požege i oko krajiške međe, nadalje oko gornjega toka Vuke i Lonđe, nad gorom Diljem. Tu su naseljeni pouzdani Srbi iz Bosne, a na boljoj zemlji bliže Požegi ratari muslimani.

Od srednje Slavonije održali su se starinci u cijeloj Posavini od Šamca do Stare Gradiške, onda u đakovačkoj okolici od Ivankova dalje do Požege, onda osobito u požeškom kraju, pa dalje na sjever u kraju oko Osijeka, Valpova, Orahovice, Soplja. Nije moguće, posve naravski, nabrojiti potanko sela, što su preostala od staroga naselja.

U cijeloj zapadnoj Slavoniji, osim nešto izuzetaka nestalo je starosjedilaca. Nešto je poubijano, nešto je odagnano u ropstvo, a nešto se raselilo. God. 1530. odvedeno je s dobara Petra Keglevića oko Bijele Stijene i Semče preko 10.000 duša u druge krajeve.

Po Pavičiću je u čitavoj zapadnoj Slavoniji bilo nekoć rašireno kajkavsko narječje. Jekavci u kotaru novskom, pakračkom, daruvarskom i slatinskom su doseljeni. Međutijem bilo je u ovim stranama i štokavaca. Kod Bijele Stijene ima sela, koja se već pred 400 godina spominju u štokavskom obliku. (Bjelanovac, Momčilovac, Senča vas). Takih primjera imade više.

Osim toga je ovdje ostalo nešto starinaca (u Skenderovcima, Badljevini i drugdje). A zašto ne bi oni mogli biti otprije jekavci?

Govoreći o slavonskim jekavcima učinio je prof. Pavičić po mom sudu par pogrješaka.

On spominje cjelovito hrvatsko naselje između Ilove, Lonje i Save, koje obuhvaća prema njegovu tumačenju ova mjesta: Jasenovac, Kraplje, Novsku, Lipovljane, Subocku, Kraljevu Veliku, Krivaj, Jamarice, Piljenice, Banovu Jarugu, Lonju, Poljanu, Gaj, Marino selo i Bujavicu. Za Novsku, Jasenovac, Gaj i Bujavicu veli, da su to gotovo potpuno jekavska mjesta.

Zašto nije prof. Pavičić spomenuo i druga mjesta oko Jasenovca (Košutaricu, Tanac, Višnice), pa oko Kraplja i oko Novske (Brestaču, Grabovac)? I ona spadaju u „cjelovito hrvatsko naselje" između Ilove, Lonje i Save.

Zašto su ispuštena hrvatska j e k a v s k a sela Janja Lipa i Brezine? Zašto je ubrojeno ovamo posve srpsko selo Bujavica?

Po mom čednom sudu nanio je prof. Pavičić nepravdu hrvatskim jekavcima tvrdeći u ovoj svojoj raspravi 1. da tako govore zbog blizine Srba i 2. da u Hrvatskoj nije bilo potkraj 17. stoljeća Hrvata jekavaca.

Na to odgovaram g. Pavičiću ovo:

U mojoj najbližoj blizini — od Banove Jaruge do Lipika, i od Lipika do Badljevine, Dežanovca i Daruvarskog Brestovca — ima dosta Hrvata jekavaca.

Taj zdravi, jedri narod sačuvao je do danas svoju staru lijepu nošnju. Sačuvao ju je i usred sredine svjetskog kupališta Lipika. Ko će meni dokazati, da je taj narod uzeo svoj jekavski govor od Srba, s kojima nije izmiješan?

U selima: Janjoj Lipi, Jamaricama, Marinu Selu, Brezinama, Poljani, Gaju, Lipiku, Prekopakri žive sami čisti katolici. Gdje su se oni sastajali s pravoslavnima?

Vidjeli bi se možda kojiput na vašaru, kod općine, a za to kratko vrijeme ne može narod promijeniti svoj govor. Nijesu susjedi s pravoslavnima ni u polju ni drugdje; ne polaze jedni k drugima, pa kako da jedni drugima nametnu svoj govor! ?

Pomislite zabitno selo Janju Lipu! Daleko je sirotica od druma, a kad bi tko iz sela htio da pođe pogledati kojega pravoslavnika, morao bi se dobrano naklipsati.

Vidimo, kako školovani kajkavci vole svoj mekani k a j kraj svih škola i kraj sve štokavske okoline. Poznate su nam tisuće naših svećenika, šumara, sudaca, inžinira, koji ne će nikako da se odreknu svoga k a j. A zar bi najveći konzervativac, narod, samo tako napustio svoj govor? Zar bi narod poprimio govor od onoga, koga je radi vjere smatrao nečim drugim a možda ga i mrzio? Pa i kako da uzme govor od onoga, s kojim se gotovo nikada ne sastaje?

Ima pojedinaca, koji ne će da govore, kako govori njihova okolina. U Virju svi govore: j a n e i d e m, a jedan moj rođak, dosta mlad čovjek, govorio je starinski: j a n e i d u. Par kuća govore tamo krumpiru: r e p a, makar im se sprda

čitavo selo. Čitavo selo govori: r a k i j a, a moja baka je govorila: ž g a n i c a.

Kad dakle pojedinac tako žilavo brani svoje, gdje bi onda čitav jedan kraj zabacio svoj govor i poprimio drugi! Ako je ovaj jekavski kraj sačuvao svoju starinsku nošnju, sačuvao je zacijelo i svoj stari govor, jer se nošnja lakše odbacuje.

Ako su se pak ovi ljudi od Banove Jaruge do Lipika, i od Lipika do Badljevine i Dežanovca, naselili ovamo, pita se: otkuda su došli ovamo? Svakako su došli ovamo kao jekavci.

Ni svoje prezime narod tako lako ne predrugojačuje. Eno u Međuriću među ekavcima Stipića. Ti su nekada bili ikavci, a sada, makar su ekavci, nijesu postali Stepićima.

Eno vam među tijem hrvatskim jekavcima Ljevakovića, Slijepčevića. Da su oni kada prije bili Levakovići, Slepčevići, to bi i ostali.

Ima u ovom kraju prezimena, za koja bi čovjek mislio, da su prava srpska, a ipak nitko od staraca ne pamti, da bi ikada čuo o svojoj pravoslavnoj starini.

Ta su prezimena: Slijepčević, Nenadović, Bogunović, Kljaić i druga.

Hoće li uvidjeti naši filolozi, d a j e u H r v a t s k o j b i l o k a t o l i k a j e k a v a c a i p r i j e d o l a s k a S r b a?

Ovamo spadaju po mom sudu katolici štokavci oko Bjelovara i uopće stari katolički Graničari — štokavci đurđevačke i križevačke Krajine — „Đuroki" i „Križoki".

Nijesu to nikada bili kajkavci, koji bi od Srba primili štokavsko-jekavski govor.

I danas, gdje žive po pojedinim selima izmiješani katolici s pravoslavnima, ima svaki svoje osebine u govoru, a glavna je razlika kod č i ć: dok ih pravoslavni oštro razlikuju u govoru, katolici upotrebljavaju za oba glasa nešto srednje, što nije ni č, ni ć.

Osim toga u jednom te istom štokavsko-jekavskom selu zovu pravoslavni stotinu stvari ovim imenom, a katolici drugim imenom.

Zar su onda katolici od pravoslavnih primili štokavsko-jekavski govor? A otkud onda tolike razlike? Međutijem: Srebrenovići, Hajdukovići, Đuriševići, Grkovići, Smiljanići, Mirosavljevići, Sulimanci, Vlahovići, koji žive u najbližoj blizini Bjelovara (oko Kapele), nijesu bili nikada kajkavci, i nijesu od Srba primili svoj štokavsko-jekavski govor. To isto vrijedi za veliku većinu štokavsko-jekavskih katolika „Đuroka" i „Križoka".

Prema tome bilo je Hrvata jekavaca u Hrvatskoj i prije dolaska Srba. A što nema tome hrvatskom jekavstvu traga u starijoj „horvatskoj" književnosti, tko će se čuditi?

Oko Gline, Topuskoga, Vrgin-Mosta ima također hrvatskih jekavaca. Ima ih čak u polukajkavskim selima.

Zađite u sela župe glinske, viduševačke, solinske, šišinačke, bučičke i topličke (u Topuskom), pa ćete čuti često k a j, ali i: l i j e p o, s n i j e g, m l i j e k o, d i j e t e.

Tko će mi dokazati, da su Hrvati oko Gline, Topuskoga i Vrgin-Mosta postali jekavci zbog Srba, s kojima se vrlo malo miješaju? Tko je donio i j e i j e na obalu rijeke Kupe (u selo Slatinu)? To je sve hrvatska starina!

A nema li jekavaca i u Zagorju među tvrdim kajkavcima („drijeve", „dijete", „mlijeke")? Zar su i onamo Srbi donijeli i j e i j e?

A ne čuje li se i u Zagrebu: Bijelega pijeska. . . a . . .a!?

Po svemu ovome dakle tvrdim, da slavonski jekavci nijesu naučili svoga govora od Srba, i d a j e u S l a v o n i j i k a o i u H r v a t s k o j m o r a l o b i t i š t o k a v a c a — j e k a v a c a i p r i j e s v r š e t k a 17. s t o l j e ć a (p r i j e v e l i k e s e o b e S r b a).

II. Pavičić je vrlo lijepo dokazao, da je c i j e l o p o d r u č j e d a n a š n j e g i k a v s k o g g o v o r a b i l o š t o k a v s k o v e ć u s r e d n j e m v i j e k u.

Glavna razlika između štokavskog i kajkavskog govora u hrvatskim riječima, što ih nalazimo po latinskim slavonskim listinama (spomenicima), nalazi se u refleksu poluglasa, jer se mnoga vlastita i topografska imena svršuju na 6c i c. Taj se kod štokavaca već u 14. stoljeću promijenio u ac, u kajkavskom na e c.

U starim latinskim listinama ima ikavski dio Slavonije sva obilježja štokavskog govora. Pavičić je sakupio odsvakale sijaset primjera.

Kajkavski se govorilo — prema tvrdnji Pavičićevoj — prije Turaka u velikom dijelu današnje Slavonije: u cijeloj slavonskoj Podravini, u velikom dijelu srednje Slavonije i u cijeloj zapadnoj Slavoniji.

Kajkavaca je bilo tamo ispod Vinkovaca (u onih 11 spomenutih sela), bilo ih je oko Osijeka, Đakova, Našica, Miholjca, Slatine, Daruvara i Pakraca.

Ovaj dio rasprave je Ahilova peta za prof. Pavičića. Teško je i preteško po vlastitim i topografskim imenima suditi, koje je mjesto bilo nekoć kajkavsko, gdje mi znamo, da su ta imena zapisivali često tuđinci, koji su pisali prema svome uhu, i kako im je kada došlo na pero. A i naši su ljudi

bili iz raznih krajeva, da i ne spominjem, kako jedan te isti čovjek jednu te istu riječ u više navrata piše svakiput drugojačije.

Gledamo li dakle na topografska imena, ne može prof. Pavičić dokazati, da su Našice bile u kajkavskom kraju, i da je današnja Orahovica bila kajkavska.

Već u 15. stoljeću spominju se oko Našica Korwska waz (Koruška vas) i Hrastinacz.

A što prof. Pavičić izvodi kajkavstvo Orahovice odatle, jer je netko nekoć zapisao Orehovicza, lako za to.

A zašto prof. Pavičiću ništa ne smeta, što se g. 1.391. spominje (str. 243.) u Srijemu pravoslavno mjesto Orehowch ?

On iz toga imena (i iz imena Stepanowch) izvodi, da je pravoslavno stanovništvo toga kraja bilo ekavsko. Dakle Orehowicza je riječ kajkavska, a Orehowch u Srijemu je riječ ekavsko-srpska. A zar su kajkavci današnji nosioci prezimena „Oreščanin", „Orešković" ?

Mjesto Crnac u slavonskoj Podravini se već 1.493. spominje u današnjem štokavskom obliku, a prema dokazivanju prof. Pavičića moralo je biti posve kajkavsko.

* * *

Na koncu spominjem ovo:

Stvar, o kojoj je tako lijepo i umno raspravljao prof. Stjepan Pavičić, bit će nam mnogo jasnija: 1. kad se iz raznih arhiva sakupe i prouče vrela, što govore o seobama u 16. i 17. stoljeću, 2. kad svaki naš kraj, zvao se on županija, pokrajina ili ma kako bilo, bude imao popis svih prezimena s oznakom, u kojim mjestima ima toga prezimena, i otkuda je po tradiciji to prezime došlo (ako nije domaće, starinsko). Takav je popis za Liku sastavio prof. Radoslav Gruić. (21. knjiga Akademijina „Zbornika za narodni život i običaje južnih Slovjena").

⊠ ⊠ ⊠

GALERIJA STARIH HRVATSKIH SVEĆENIKA

Ivanko Vlašićak, Čaglić (kod Lipika).
župnik.

Pavao Štos.

(1.806.—1.862.)

Čini nam se, da je to bilo davno, davno, dok je još on živio. U našoj javnosti nema već gotovo nikoga, koji bi ga poznavao. Pred 2—3 godine umro je (u 91. godini života) posljednji svećenik, koji je s njime drugovao. To je bio stari Mijo Očić, nekada župnik na Kravarskom.

U Pokupskom se još može naći po koje staro čeljade, koje se nemalo hvali i ponosi tijem, što ga je krstio ili vjenčao „pokojni Štos — Bog mu daj duši dobro".

Za svoga župnikovanja u Bučici čuo sam od staroga Očića i od umir. učitelja Arnolda par sitnica iz Štosova života, pa sam odlučio, da ih otmem zaboravi.

* * *

Pavao Štos se rodio 10. prosinca 1.806 u zagorskom seocetu Dubravici kod Rozge (u klanjačkom kotaru).

Roditelji su mu bili prilično imućni cesar-gradski slobodnjaci. Proti njihovoj volji otisnuo se mali Pavle u Zagreb na nauke.

Bistri i promećurni slobodnjačić sam si je svuda krčio putove, te je u Zagrebu kao od šale svršio sve škole. U bogosloviji pjevao je latinske i hrvatske pjesmice.

Njegova divna elegija „Kip domovine vu početku leta 1.831." pribavila mu je glas, koji će trajati, dok bude kucalo i posljednje hrvatsko srce.

Kad je Ljudevit Gaj čitao u Budimu tu pjesmu mladim Bugarima, plakali su poput plahe naljevice mrki sinci balkanskih planina.

1.833. zaređen je Štos za svećenika. Odmah su ga zadržali u Zagrebu i namjestili ga u biskupskoj pisarni. Tu

je bio jedan od najsposobnijih mlađih svećenika, a imao je divan rukopis.

Devet godina je sproveo Štos u Zagrebu vršeći razne svećeničke službe. Kraj velike opterećenosti ipak je dospio da nauči izvrsno (osim latinskoga) 3 strana jezika (njemački, madžarski i franceski).

1.835. pozdravio je među prvima sjaj Ilirske Danice.

Od prvoga časa zauzimao je odlično mjesto među Ilircima.

1.842. ode Štos na župu u Pokupsko. Tu je on mislio ostati par godina, a onda možda opet doći u Zagreb. Prije njega su gotovo svi pokupski župnici dolazili na Kaptol bilo kao kanonici bilo kao biskupi.

Božja je drugačije glasila. Štos je ostao u Pokupskom dvadeset godina. Tu ga je zatekla smrt baš kad je izašlo u novinama, da je imenovan zagrepskim kanonikom.

* * *

Sav svoj muževni vijek izvio je Pavao Štos u starom kajkavskom „provincijalu", daleko od grada, među prostranim i gustim šumama, koje ogledaju svoje zamišljeno lice u plavetnoj Kupi.

Ako je htio razblažiti svoje umorne oči, odšetao bi se do Kupe i tu se pred njim ispriječila ponosita Kobiljača sa svojim mrkim pećinama. Preko Kupe sterala se slavna I. banska regimenta. U ovu zabit pao je čovjek velike klasične naobrazbe, velikih sposobnosti. Ovdje je — po ljudsku sudeći — trunuo čovjek, koji bi zbog svoga savršeno uglađenog salonskog vladanja i usto čestita svećeničkog života bio dostojan da sjedne na biskupsku stolicu.

Dvadeset godina tavorio je u toj selendri veliki um. Dvadeset godina vozio se po onim blatnjacima, prelazio mnogoput u trošnu čamcu preko nabujale, bijesne Kupe lebdeći između života i smrti i potpuno razumijevajući riječi: Kupa šumi po pećinah.

Sam se tužio: „Otkada sam u nesretnom gnijezdu među otrovanom Kupom i Goricom zelenom Božje stado pasući, sveudilj jad jadujem, tugu tugujem i otuda ljeta i ljeta bolujem".

Ipak nije Štos klonuo duhom, nego je radio neprestance kao crv.

U pastvi je bio revan kao malo tko. Rado je u crkvi ispovijedao, rado je išao k bolesnicima, savjesno se pripravljao za propovijedi. Mora da je bio izvanredan propovjednik.

Njegov prvi kapelan Nikola Folnegović piše u „Kat. Listu", da mu je glas poput groma odjekivao u srcima vjernika. Starci kazuju, kako se svijet otimao, tko će biti bliže propovijedaonici, kad je Štos propovijedao. Često je čitava crkva plakala. A kako i ne bi, kad je i sam propovjednik mnogoput zaplakao.

Štos je izgarao kao svijeća za Božju slavu.

Sagradio je tri kapelice ponajviše o svom trošku, a četvrtu je prenio na drugo mjesto bez ičijega novčića. Ali to još nije bilo dosta Kad nije bilo kojiput dosta rabota, eto Štosa, gdje obavlja najteže poslove. Često je tako sjeo među rabotare i s njima trošio običnu seljačku hranu.

Štos je dosta oskudno živio, makar je bio „zemaljski gospodin" (dominus terrestris) i makar je imao razvikanu župu. Tamo su župniku glavni imutak, glavni dohodak — šume. Štos je bio čovjek vrlo savjestan, pa nije htio sjeći mladih šuma.

Sada su to divne, zrele šume. Ima ih oko 580 jutara. Hrastovina prve vrste!

Narodu je Štos učinio mnogo dobra. Sirotinju je pomagao svakom prilikom. Narod ga i danas, 60 godina poslije smrti, nježno spominje i poštuje kao sveca.

Kad bi starci govorili o njemu, zaiskrile bi im se oči, a za čas bi se zalile nekom vlagom, što je došlo od srca, otkuda li.

Štos je narod učio pjevanju crkvenih pjesama, što bi ih on sam spjevao i uglazbio. Narod je nedjeljom dolazio u crkvu processionaliter pjevajući Štosove pjesme.

Neke od tih pjesama sam i ja čuo. Podržavao ih je 44 godine starac učitelj Arnold.

Mnogo neprilika je imao Štos zbog svoje knjige „O poboljšanju ćudorednosti svećenika". Čovjek uzorna života zacijelo je imao s tom knjigom najbolju namjeru.

Liberalci bi htjeli dokazati da je Štos bio „liberalni" „narodni" svećenik, ali ih tuče čitav Štosov život.

Još više neprilika doživio je Štos od svojih župljana. Bilo je to godine 1.848. Taj idealni župnik morao se za neko vrijeme maknuti pred bijesom pobunjena naroda. (Slično se dogodilo nekim svećenicima 70 godina poslije!)

U njegovoj župi bilo je nešto malo plemića — seljaka. Ovi su bili Madžaroni kao što su bili Madžaroni i svi seljaci „plemenite krvi" u Jamnici, Kupčini, Rečici i po čitavom Turopolju. Ti su ljudi bili nahuškani proti Ilircima, koji će tobože ukinuti sve pravice, što ih je obećao narodu ban Jelačić. Štos je u Zagrebu kumovao kod sastavljanja proglasa, koji je zavedene ljude umirio.

Kraj svojih silnih posala našao je Štos vremena i za pjesništvo. Osobito je bio vješt kao prigodničar. Kad bi k njemu došao iz Gline (udaljene 26—27 kilometara) „obrstar" barun Jelačić (poslije naš slavni ban), dao bi Pavle otisnuti u Zagrebu koju pjesmu u par stotina komada. Ti bi se razdijelili znancima i uzovnicima, što su tom prilikom bili pozvani na ručak. Pjesmu je za ručkom najprije pročitao Štos, a onda ju je čitavo društvo otpjevalo.

Štos je naime već prije tu pjesmu uglazbio i uz pratnju gitara naučio je domaću pokupsku gospodu (činovnike) i svećenike, kako će što ljepše pjevati kod stola. Ovako je eto Štos poštivao tadašnjega „obrstara" Jelačića!

Naš Pavle je rado biljario, a rado je i u lov išao. Biljar (nekoć Alagovićev) i sad se čuva u Pokupskom. Jelačić je dolazio u Pokupsko najprije radi samoga domaćina, a onda radi biljara i lova.

Pomislite, kakav je lovac bio Štos! ?

Taj lovac je bio u mantiji, bundi i cilindru! Bez mantije nije išao Štos nikamo, a visoki cilinder je nosio u čast odličnim gostima.

Svoje dekanske i župničke spise najvolio je rješavati u Zagrebu. Kad bi se tih gostiju više nakupilo, otišao bi u Zagreb, našao sobu kod „Janjeta", zavukao se u nju i pisao dok ne bi smirio čitavu rpu. Tako mi je barem tvrdio pokojni Očić.

Štos je živio u ljubavi sa svima.

Osobito je prijateljevao s jednim kapetanom, vlastelinom iz bližnjega mjesta Augustonovca. Taj je simpatizovao s Madžarima. Kad je Beč iza ugušene revolucije stisnuo Madžare, Štosov se prijatelj od tuge ubio.

Kad je Štos slutio skori dolazak smrti, složio je prekrasnu pjesmu „Na uspomenu mojim župljanima poslije smrti". U toj se pjesmi nježno oprašta od svojih župljana. Čovjeka posipaju suze, kad stane čitati one divne riječi, iz kojih probija očinska ljubav svećenika katoličke crkve.

Osim toga sastavio je Štos sam sebi nadgrobnu pjesmu pa kad je naučio školsku djecu pjevanju te pjesme, zaklopio je svoje trudne oči i svoju dušu predao Gospodu. Bilo je to 30. ožujka 1.862. Djeca su mu doista tu pjesmu otpjevala nad grobom.

Samrtnu svijeću je utisnuo Štosu u ruke njegov susjed, Mijo Očić, župnik u Kravarskom. Među onima što su se okupili oko Pavlova posljednjega borilišta, bio je, sav slomljen od tuge, Pavlov „mladi gospodin", Janko Puškarić.

Šest godina proživio je Janko Puškarić uz Pavla Štosa a makar je bio od njega dobom stariji 5 godina, ljubio ga je i poštivao kao svoga oca.

Evo kako je ta čestita, naivna duša ispunila rubrike zapisujući smrt svoga principala u „Knjigu mrtvih":

Numerus currens
24

Nomen, cognomen, conditio.

Reverendissimus Dominus Paulus Štoos, Vicearchidiaconus et Parochus Pokupskensis.

Parentum vel Coniugis Nomen, Cognomen, Conditio.

Illius coniuga Mater Ecclesia Parochialis S. Ladislai nunc vidua interimaliter.

Sepulturae locus et dies.

In coemeterio parochiali ante crucificum die 2.da Aprilis sepultus. Plenus et praeclarus meritis.

Sepelientis Nomen, Cognomen et Officium.

Pontificans: Josephus Vidmar, parochus Šišljavićensis. Assistentes: Josephus Akšamović, et Franciscus Budicki; prior parochus Dubrancensis, posterior parochus Kupčinensis.

Portantes defunctum ad coemeterium: sex parochi districtuales, ad cuius funus non tantum omnes districtuales sacerdotes, sed ex aliis districtibus ex summo erga defunctum amore nec non parochiani Pokupskenses utriusque sexus ex singulo pago in maxima copia cum summo luctu et moestitia cordis comparuerunt dolentes et deplorantes mortem sui amantissimi Pastoris.

Requiescat in pace!

Eto tako je plemenito, a naivno zapisao smrt Pavla Štosa njegov kapelan Janko Puškarić, koga je Šenoa ovjekovječio u „Mladom gospodinu".

* * *

Narod je i 50 godina iza smrti toliko poštivao uspomenu Pavla Štosa, te je opć. zastupstvo u Pokupskom predložilo, neka bi se selo „Cerje" prozvalo „Štosovim Cerjem". Viša je vlast predlog odbila.

I sadašnji župnik Janko Rogoz poštuje izvanrednim načinom svoga slavnoga prethodnika.

Ako Vas kada nanese put u Pokupsko, dočekat će Vas svesrdice vazda nasmijani „gospodin", koji će Vas odvesti u Pavlov „čardak", i u svoju „palaču", što je sastavljena posve u narodnom slogu.

Zidovi su te „palače" ispunjeni divnim kajkavskim stihovima Pavlovim, te Vi čitajući te stihove i pijuckajući domaćinovu žarku kapljicu mislite da je pjesnik tu negdje u blizini i da će za čas njegova elegantna fina osoba sjesti k Vama za stol . . .

⌘ ⌘ ⌘

Ivanko Vlašićak, Čaglić (kod Lipika)
župnik.

„Mladi gospodin" Janko Puškarić.

(1.801.—1.874.)

I smijali smo se i plakali smo čitajući Šenoina „Mladoga gospodina". Zacijelo nijesmo onda ni slutili, da je taj dobar čovuljak doista živio i poput lopte letio širom kajkavske Hrvatske kao i svaki, koji je nutu Eppi movibilis.

A ipak je Šenoin Janko Lugarić živio.

Služio je vjerno kao kapelan u zagrepskoj arcibiskupiji 45 godina, te je kao kapelanski Nestor doživio 73. godinu.

Zvao se Janko Puškarić. Ja sam 1.917. bio natuknuo u „Katoličkom Listu", kako se spremam, da ocrtam našega Janka, kakav je doista bio i da skinem s njega idealizovano Šenoino ruho.

Čini mi se, da je potkraj te godine (ili 1.918.) netko u „Savremeniku" pisao o Janku Puškariću (možda Vlad. Dukat), ali je to bilo dosta blijedo, površno.

Zašto uopće mi donosimo u „Galeriji starih hrvatskih svećenika" Jankovu sliku ?

Ta on se nije odlikovao perom, nije bio slavni politički borac, nije bio lumen ekonomski !

Donosimo njegovu sliku zato, je je bio izvanredno tipičan hrvatski seoski svećenik. On se prilagodio narodnoj duši kao malo koji svećenik. On je gotovo iščezavao kao svećenik i inteligenat te se smatrao sitnim dijelkom hrvatskog naroda noseći njegove vrline, ali i neke mane.

On, po naravi bistar, gotovo se pretopio u seljaka, gotovo se poseljačio.

On je znao s narodom živjeti, ljudovati, s njime isto osjećati, a to je ars artium.

Bio je u odličnom značenju riječi „narodni svećenik". Zagrepska je arcibiskupija imala sedamdesetih godina prošloga stoljeća dosta originalnih, a zaslužnih svećenika.

Eno po Kaptolu se šetali ugledni pisci: Ignjat Kristijanović, žilavi branitelj kajkavskog govora, posljednji kajkavski pisac, i Franjo Milašinović, latinski pjesnik. Bilo je tu i drugih tipova.

A izvan Zagreba bila je sva sila ilirskih i predilirskih svećenika uglednih, zaslužnih, originalnih. Bilo ih je svake struke počevši od Benka pl. Kešera, župnika u Zagorju (na Vinagori), koji je živio na jednoj periferiji arcibiskupije, do baje Valetića, župnika u Slavoniji (u Vetovu), koji je živio na drugoj periferiji arcibiskupije — ostavivši u sredini (u Križevcima) Franju Sajverta.

Zašto je Šenoa s tolikom ljubavlju izabrao i opisao baš našega Janka?

Jer je Janko bio neobičan tijelom, neobičan srcem (bezazlen kao janje) i jer je Šenoa s njime duže vremena drugovao, pa ga je izvrsno mogao upoznati.

* * *

Po suhoparnim službenim podacima bit ćemo brzo gotovi s Jankom Puškarićem.

Rodio se 16. studenoga 1.801. u Kraju, a u svećenike je zaređen 1.829. Kapelanovao je isprvice u Zagorju, a onda u raznim župama Pokuplja i Turopolja. God. 1.848. bio je u Jamnici; odavle je otišao u Dubranec, gdje je bio od 1.849. —1.855. Godine 1.856. došao je u Pokupsko k Pavlu Štosu. S ovim slavnim svećenikom bio je zajedno 6 godina — do Štosove smrti (1.862.), a onda je ostao još neko vrijeme u Pokupskom kod Štosova nasljednika, Stjepana Pavića.

Kasnije je živio u Velikoj Gorici kao supsidiar. Tu je i umro dne 3. veljače 1.874. I s tijem smo gotovi po službenim podacima.

A sad ćemo odložiti suhoparne brojke, pa ćemo pustiti, da ih zamijeni moja prikupljena građa, koju su mi s ljubavlju namaknuli naši odlični 80 godišnji starci: preč. g. Peterca, umir. župnik veliko-gorički, i preč. g. Janko Batušić, umir. župnik glinski. Oni su kapelanovali u blizini Velike Gorice, pa su sa starcem Puškarićem lijepo živjeli. Njima je bilo tada oko 30 godina, a Puškariću 70 i više.

Nešto sam našao u lijepoj „Povjesti turopoljskih župa' od Janka Barlé-a.

* * *

Ako pitaš ljude, koji su Janka Puškarića poznavali, kakov je to bio starac, reći će ukratko:

Bio je to malen čovječac bez zubi, crven u licu. Već mu se bio sastao nos s bradom.

Slavni Šenoa ga opisuje ovako:

Malešan je; dvije trećine tijelo, jedna trećina noge, nu — gotov jazavac. Na širokim, ponešto zavinutim plećima stoji mu obla, debela glava. Velike ušnice poodmakle su od lubanje. Kosa mu je kratka, opora, sijeda. Čelo široko, nisko, puno bora. Pod čelom mu strše guste, oštre obrve, a pod obrvama žmirucaju do dva siva, drobna oka. Crvenkasti nos izvinuo se tik ispod čela, raskrilio se u šir, pa se zavija silno pri kraju. Donja mu je usnica debela, gornja se ni ne vidi; dolje ima tri, gore nijednog zuba. Obrijanim, kutastim licem povlači se sto i sto crta, osobito kad zašmrcne ili kad donjom usnicom zažvakne. Na čovjeku stoji smeđ kaput, skutovi mu padaju do peta, a rukavi sižu preko kratkih, pri kraju debelih prstiju. Preko sivih hlača obuo čizme. Sare su mu svijetle, kratke, ali noge duge, široke kao medvjeđe šape. Na glavi stoji čovuljku crn, nizak, strahovito širok šešir; sprijeda su mu krila zavinuta, straga uzvinuta. Na zadnjem dugmetu kaputa visi o vrpci duhan-kesa, u jednoj mu ruci drenovača u drugoj na dugu višnjevu kamišu prosta ilova lula".

Šenoa se upoznao s Puškarićem na zarukama svoje žene u Velikoj Gorici. Ona je često zalazila u župničku kuću. Zaruke su trajale godinu i po. Kad god je Šenoa došao k svojoj zaručnici, svakiput je pohodio starca Janka.

Za sada su nam nepoznati mlađi dani Puškarićevi kao i sama njegova loza, od koje potječe. Što sam o tom čuo ne slaže se među se.

Jedni tvrde, da mu je otac bio krapinski notariuš (bilježnik). Drugi hoće da znadu ovo, treći ono.

Možda ću s vremenom saznati više toga.

Mi možemo rad Janka Puškarića pobliže pratiti od g. 1.839., kad je prviput došao u Dubrance. U toj je župi vrlo rado boravio, pa je zato parput u njoj službovao. Inače je — čudnovato! — ponajviše službovao u župama, gdje imade seljaka — plemića.

Kao kapelan u Dubrancima bio je Janko veoma marljiv poučavajući mladež u kršćanskom nauku. Još danas se čuvaju njegove bilješke, koje pokazuju, kako je koje dijete napredovalo. „Bonus", „valde bonus!" Jedan je dječak bio označen kao „professor". Bit će, da je taj djecu kod kuće ispitivao i poučavao. Kod nekih je zabilježio „šib.", „sk.", a to znači: treba ga šibati, treba ga „skupsti" za kosu.

Njega je još zatekao na životu g. Peterca, kad je postao župnikom u Dubrancima. Za njegovu je kuću Puškarić davno napisao, da je „valde religiosa", a g. Peterca je g. 1.917. s veseljem priznao, da je takova i danas.

Iz te se kuće udala jedna djevojčica pred 12 godina u veliko-goričku župu. Nije išla u školu, a čita bolje nego ikoja u selu. Ona čini mnogo oko raširivanja bratovština u veliko-goričkoj župi. G. Peterca tvrdi, da je to sjeme, što ga je davno, davno posijao Janko Puškarić, pa evo gle, i danas plod donosi.

U „protokolu" mladeži, koja dolazi na kršćanski nauk, veli se za jednog dječaka:

„J. I. ima se oštro ispitati na kršćanskom examenu, ar je rekel: kad oni (plebanuš i kapelan) zabranjuju deci na koruš, bumo sipali kuruz po korušu".

U „Popisu duša" (Status animarum) Janko je gotovo svakome župljaninu nešto pribilježio. Evo nekoliko takih fotografija!

„T. B. 70 Bogov i 70 Angelov etc. kune. Mora se dobro ispitati."

„T. T. veliki blaznik, Boga i blagoslov kune i redovnika, kad k njemu dojde. Leta 1.850. dana 26. novembra od Katarininog sejma dva dana z lopovi je pijančuval i popoldan ob treti vuri podstopil se je zvoneti v turnu. Zato bil je zvezan čez celu noć vu farofu i plati birsaga."

„M. K., sudec i krčmar, kakti oskrunitelj velikeh svetkov i strašni opšanitelj redovnikov. Ima se kak najbolje na examenu spitavati, ar veli, da lepše zna moliti, neg duhovniki."

„Jana . . . — zatem je zločestoga jezika. Doma nemir čini i čez redovnike mrsko govori. Zna se s krvjom kokošjum namazati i tužiti z lažjum, da ju je g. kapelan do krvi stukel."

„J. V. kakti šintar bez vsakoga poštenja farovske cucke z baltum tuče."

„J. S. je pokrivač tatov i ostaleh zločesteh ljudi."

„Pavel, Bara, Mato, Jela ogrutno mater svoju Baru psuju, preklinjaju i z vudarci groziju se, da nju hočeju zaklati i vmoriti etc. Kuneju njenoga Boga. Zato takvi nezahvalni sini i snehe oštro imaju se ispitati čez četvrtu zapoved Božju".

Koliko se naivnosti, ali i svećeničke savjesnosti krije u tijem bilješkama! Zar je čudo, što se u turopoljskim stranama i danas iza 60 godina opažaju plodovi Puškarićeva svećeničkog rada? Tako to tvrdi starina Peterca, a mi to rado vjerujemo.

Kod mladeži je zacijelo imao Puškarić izvanredan uspjeh, a kod odraslih?

Pomislite, kad je došao pred toga dobroćudna čovjeka, a ipak revna svećenika, onaj „veliki blaznik, koji se je podstupil popoldne ob treti vuri v turnu zvoneti", ili kad je došao seoski sudec i krčmar „opšanitelj redovnikov", pa onda onaj „šintar, koji bez vsakoga poštenja farovske cucke z baltum tuče", pa onda oni nezahvalni sinovi i snehe, što rđavo postupaju s materom Barom!

Taj sitni čovuljak im je pučkim načinom tako rastumačio Božje zapovijedi, te su od straha, stida i zabune jedva znali naći vrata. Iza toga su ga ipak već izdaleka s poštovanjem pozdravljali.

Vrlo lijep i ugodan život sprovodio je naš Janko u Pokupskom kod Pavla Štosa, kojemu je bio uz bok šest godina.

I tu su se našla dva savjesna svećenika, koji su neumorno radili u Gospodnjem vinogradu.

Jedva da su se ikada igdje u nas našla zajedno dva svećenika, među kojima je bilo toliko razlike kao što se to desilo u Pokupskom.

Štos i Puškarić!

Jedan: pjesnik, veliki um, čovjek finih salonskih kretnja, a drugi: čovjek neugledan, priprost, gotovo seljak!

Pa ipak su se krasno slagali, ipak su krasno zajednički radili u crkvi i izvan crkve.

Priprosti galilejski ribari, pelivan (jongleur) Blažene Gospe, koji je pred Prečistom Djevicom razvijao svoje plesačko umjeće, i mnogi drugi stekoše bez golema znanja veliku milost kod Boga. Treba Mu samo služiti svesrdice kako je služio i naš Janko.

Puškarić nije bio nikada pijanac, ali mu je bila velika slast gucnuti malo rakije.

Ljudi, kad je za njih bila služena Sv. Misa, običavali su donijeti „stekelce" rakije svome „mladom gosponu".

Kad je Štos dobio iznenada goste, eto Janka prvoga, da ga o tom obavijesti.

„He, he, he — denes bumo dobre volje!" počeo je Jankić i onda je kazao Štosu, tko je došao.

Janko je išao gotovo svaki dan u Pokupskom na „crnu kavu". Tu je saznao važnija „pripećenja" po svijetu i važnije novosti po župi.

Bio je veliki ljubitelj mačaka. Poslije svakoga obroka, zamotao je za svoje mačke nešto hrane u artiju govoreći: „Dobra hrana za kapelana"!

Janko je išao rado pješice svakamo, pa i na proštenja. Šta je to njemu bilo otići u Bučicu, Šišince, na Kravarsko!

Kako se silno znojio, uzimao bi sa sobom uvijek po dvije košulje. Kad mu se smočila košulja, što ju je imao na sebi, otišao bi u šikarje i tamo se presvukao. Mokru košulju nosio je na leđima njegov zvonar (ili tko ga je već pratio), da se tako suši.

Na proštenju poslije Svete Mise često bi se pomiješao među svoje župljane. Gdje na ledini bi razapeo kišobran i jeo sa svojim ljudima. Na „farof" bi otišao poslije.

Časni starac Očić nije mi mogao dovoljno opisati Jankovu žalost zbog smrti plemenitog mu principala, Pavla Štosa. Često bi išao na njegov grob i suznih očiju se vraćao odanle.

Sa Štosovim nasljednikom nije htio ostati dugo. Srce mu je pucalo od tuge, kad je taj nemilice bacao u vatru spise njegova ljubimca Štosa. Toga mu nije mogao nikako oprostiti, i zato je gledao, da se makne iz Pokupskoga, gdje je proživio toliko ugodnih časova uz draga čovjeka. Iza toga ga vidimo opet prviput u Dragancima, dok se nije preselio u Veliku Goricu, gdje ga je i smrt zatekla.

* * *

Kad su ga mlađi drugovi pitali, zašto ne traži župu, odgovorio bi im:

„A kaj će mi fara? Ovak, amice, nemam brige. Sednem (k) gotovom stolu, tam me čeka pun tanjer. Ne moram se navlačiti z družinom i s težaki, a navek ostanem „mladi gospon".

Ipak mu je jednoč došla griješna želja za župom.

Poslije smrti župnika Galovića do dolaska župnika Matačića upravljao je on župom u Dubrancima. U svojoj dobroti je bio obećao narodu, da će se zadovoljiti s jednim vaganom od kuće, ako postane župnikom. Propis je bio dva vagana od kuće.

Do župe ipak nije došao, jer se poslije predomislio.

Nasljednik je poslije imao mnogo neprilika radi lukna. Došao je doduše do svoga prava, ali summum ius — summa saepe iniuria.

Kad je Puškarić upravljao župom u Dubrancima, počelo se prviput novačenje u Turopolju. Da jednoga plemića (seljaka) izbavi od vojništva, napisao je u „Obiteljskoj izvjesnici": „Ako ovoga uzmete za soldata, ne će Turopoljci imati nikoga, koji bi im korpe pleo!"

U Velikoj Gorici je živio starac Janko kod župnika Kolarića kao supsidiar, ali je doista bio u penziji. Sile su ga sve više ostavljale, a osobito su se noge bunile. Nije ni čudo — koliko je Janko propješačio u svom životu.

Tu je on igrao na lutriju. Dobitak je dao siromasima.

Posljednjih godina je osobito zavolio svakojake karikature. Želja je bila djetinjasta, ali su mu svi ugađali.

Gospođe i gospoda iz Velike Gorice i iz čitavog Turopolja nanesoše mu svu silu kojekakih karikatura — bila ih je puna soba.

I sam „komeš" turopoljski sjetio se kadšto starčeve dušovolje.

Iz toga se vidi, kako je i inteligencija poštivala dobroćudna čovuljka. G. Janko Batušić i danas čuva jedan Puškarićev štap, kojemu se na vrhu ceri glava poljskog Jevrejina.

To sam eto do danas saznao o tom neobičnom čovjeku, neobičnih navika i neobično dobra srca, koji je čitav svoj dugi vijek proživio kao „Mladi gospodin".

* * *

† *Stjepan Valdec,* Varaždin.
čazmanski kanonik.

Moji zapamćaji o Franji Sajvertu,

hrvatskom (kajkavsko-štokavskom) i latinskom pjesniku.

(1.807.—1.879.)

1. veljače 1.853. došao sam u Križevce za kapelana.

Na Đurđev-dan iste godine bio sam na proštenju (na „susjedstvu") u župi Đurđicu.

U Đurđicu sam prviput vidio i upoznao svećenika Franju Sajverta, supsidijara kod domaćeg župnika Mennera. Sjećam se, kako je za objedom Sajvert svaki čas potegnuo „šnofanca" i odmah za tim ponudio Čvrstečkom župniku Kovačiću. Ovaj je sa dva prsta zahvatio burmuta i začas ga pustio pod stol uz riječi: Niks fir uns!

Sajvert je to mirno gledao dva tri put, a onda će glasno Kovačiću: „Oho, dragi brate, ne bu nikaj tak! Ov črni prašek, s kojim si pošteni ljudi nos praše, košta penez, pak ne spada pod stol". Društvo je udarilo u smijeh i povlađivalo Sajvertu.

Tu sam se dakle upoznao sa Sajvertom, s kojim sam se od onda često sastajao. Domala me je zavolio, pa mi je pripovijedao svoj prvašnji život.

On je bio prije župnikom u Cigleni (kod Bjelovara) ali je župu ostavio godine 1.849., jer za našeg rata s Madžarima nije kroz osam mjeseci primio niti novčića plaće, a nije dobio niti potpore od duhovnoga stola, makar se parput pritužio biskupu Hauliku. Kod sebe je imao Sajvert majku s neudatom sestrom, svaka sa starijom sestrom i njihova sina. Dakle njih šestero za jelo, a ni otkuda dohotka.

Zanimljivo je bilo slušati Sajverta, kad bi potanko opisivao svoje živovanje i gladovanje god. 1.848. i 1.849.

Ciglenski je župnik imao malu ogradu, jednu oranicu i dva mala vinograda. Župljani su morali to obrađivati.

„Leta 1.848. — poče Sajvert svoju Jeremijadu — obdelali su župnikov gruntić, ali kad su prema jeseni istoga

leta odišli zdravi i jaki v rat, oni, koji su doma ostali, bili su gluhi na moje pozive i nesu šteli dojti na rabotu. Tak mi je onda malo kaj priraslo — moreju si misliti. Čez zimu smo nekak preživeli. Dojde im protuletje, otprlo se delo na polju, gospodari sebi oreju, sejeju, a meni nitko nikaj. Ja opet po zvonaru poručaj sad vu ovo, sad vu ono selo, zapovedaj, grozi se, ne hasni — nema nikoga".

— Kaj su ponoreli ti ljudi, ka li im je? Kaj su pozabili, da je to njihova dužnost?

Zvonar se spričaval:

— Ja sem dal zapoved i rekel, ako ne posluhnu, tužba bu poslana na kumpaniju, a morti i na štop. Pak znaju, kaj su mi ljudi povedali?

— Dok Graničar svoju glavu nosi vu torbi za cara, tak dugo on neje ničiji kmet. Mi nesmo vu pavuriji.

Nikaj se neje posejalo, borme se ne bu imalo niti kaj žeti.

Dok je vu hambaru još bilo nekaj žitka od bira, moja je majka sako jutro imala v jednoj ruki košaru sa žitkom, a v drugoj šibnatu metlu, pak „ču, ču, ču, ču" zove kokoš i siplje žitek. Med tem toga to je prestalo, ar je nestalo kruha v hiži, a neje bilo penez, da se kupi.

V pivnici je bilo nekaj krumpira, zelja, repe, korenjića, mrkve, pak bi se sve skupa v loncu kuhalo. To bi se posolilo i slabo začinilo (jer jako ne bilo čim). Na stol se donesel lonec i velika zdela i po trikrat se vu nju nasipalo.

Mi smo čkomeli kakti nemi, pa vudri samo po tom, dok je lonec zmagal.

Na vekše svetke zaklala se kokoš dok je još bila koja. Moji su mi većkrat prigovarali:

— Pa kakov si ti plebanuš, da nemaš pri hiži kruha niti v pivnici kaplice vina, a drugi popi imaju svega dosta.

Moreju misliti, kak su me bolele te reči!

Kad mi je bilo preveć trpeti, pišem ja biskupu Hauliku, da već osem meseci ne dobivam plaće, da sa svojim rodom gladujem, ar mi farniki ne daju propisano, pak molim pomoć makar uz povratak, dok dojdem do svoga. Odovud neje bilo niti odgovora. Za tri tjedna pišem ja drugoč: „Kajti na moju poniznu molbu nesem dobil niti pomoći, niti najmanje batrivosti, a budući staru svoju majku i sestre gladne poleg sebe gledeti ne morem, a od samog se zraka hraniti

i živeti ne more, to javljam ponizno, da od danes fara ostaje prazna, kad neće da hrani svoga mešnika, ni ne treba im."

Imel sem v Ciglene dvoje male gorice (dva mala vinograda). V proletje nesu bili obdelani, pa ipak je bilo v jesen grozdja. Zval sem decu v branje — bar ona rad idu. Ne ih bilo! Poručim farnikom — neje došla ni Božja duša. Proglasim, naj dojdu brat s polovice — nema nikoga. Vezda ja da puknem od srditosti.

Pitam vezda ja njih, amice, kaj bi oni napravili vu ti neprileki?

— Ako dopustiju, ja Im bum povedal.

— Nu hajda, da čujem — veli Sajvert.

— Ja bi bil ovak odredil: Majka nek doma čuva. Vi četiri zemite škafce, košaricu i jednu vekšu korpu pak škloce v ruke te hajda z menom v trsje. Mi drugi bumo brali, a sestrić kakti mladić, bu nosil grozdje doma. Tak bi trdim farnikom pokazali, da se nekaj more i bez njih!

— Oho, vikne Sajvert, vezda ja vidim, da oni ne znaju, kakov je najbliži rod popov.

Da sem ja svoje pozval na ovo najlekše delo, znaju, kaj bi mi odbrusili? Ej, dragi Francek, ti si brščas pozabil, da smo se mi sami bez tebe mučili, dok si se Ti školal. Z našom mukom i z velikim troškom postal si nekakov tužni gospon. Vezda je valjda vredno, da si mi počivamo, da prez brige živimo, a Tvoj je red, da se skrbiš, kak nas budeš hranil i zdržaval.

I tak smo se, vidiju, morali raziti. Moji vu svoj kutić v Križevce, a ja sem se zavstavil u Đurđicu pri svojem dobrom prijatelju Menneru.

U Đurđicu je Sajvert živio lijepo, mirno i zadovoljan šest godina.

Čudne prilike prisiliše ga, da se preselio u Križevce ka župniku Dragutinu Davidu.

O tom mi je pričao Sajvert ovako:

— Ja sam im, amice, veliki Pechvogel.

Mučili su me hemoroidi, a vračil sem se z Mollovimi praški.

Jednoga dana popoldan stojim ja vu svoji sobici kod obloka. Pred sobom sem imel dve kupice: vu svakoj malo vodice, a v jednoj i grudicu cukora. V jednu stresem s plavog, v drugu z belog papera Mollov prašek. Malo zmešam i z menše prelejem vu vekšu. Kad je počelo v kupici najlepše

kipeti i peniti se, dojde njih troje vnuter i nose dete na krštenje. Ja sem siromah malo gluh, pak nesem čul, jesu li kucali na vrata ili nesu. Je, kaj bi? Moral sem pred njimi popiti gotovo vračtvo. Oni su me samo sivo gledali.

Vezda naj čuju, kaj je bilo dalje!

Kak je Njim, amice, poznato, ja i denes lovim vsake fele kukce. V istom tjednu, kad sem pred onimi tremi popil svoje vračtvo, išel sem po obedu v polje lovit kukce. Dojdem i u šumicu, zagledam sim i tam i pod stare klade kaj najdem, denem vu flašicu i iščem dalje. Idem ja i po polju. Vrućina je velika, sveta ima prilično po delu.

Vu tom toga se digel veter, a kaj ćeju, ja malo gluh, možbit je i grmelo. Kad su mi počele padati po nosu debele kapi, pogledim na nebo, a to se kupe crni, temni, žuti i plavi oblaki. Sve se to meša i vrti i eto več zlo nad mojom glavom. Ja podbrusim pete i bež doma. Ljudi su me gledeli čitavo vreme, a videli su i moju flašicu.

Kad sem stigel doma pod krov, pucaju strele, spusti se tuča i potuče celu okolicu. Bila je subota. Zutra je nedelja. Ja bum imel poldanju Mašu ob jedanajst vur.

Prijatelj Mener ode v jutro služit ranu Mašu i vidi pred cirkvom, da se svet nekaj buni. Zapita šikotura: Kaj je to?

— Ej, veli tutor, kuha se veliko zlo! Ljudi viču, da je tuči kriv naš „mladi gospon." Jedni su ga videli kak je tuču pravil vu flaši, onda ju je pustil v zrak, za njom je gori gledel i onda je skokom doma pobegel.

Drugi vele, da su ga ove dane zatekli v njegovi hižici, kak je tuču priređival i kak je na obloku mešal. Već je počelo kipeti i v meglu se pretvarati, pa je baš štel oblok otpreti, da ju pusti v zrak, a mi smo na to iznenada stupili v hižu i on je ono onda brzo ispil. Da se neje brže odmolil, sigurno bi se bil raspuknul i već onda bi se celi v tuču pretvoril. Pak takvoga našega neprijatelja da puščamo živoga? Ne, nek pogine!

Tak je pripovedal šikutor.

Župnik je onda na koncu prodike preglasil, da denes ne bu poldanjice, kajti je „mladi gospon" po duhovnom poslu imal otiti v Križevce.

Od toga se časa, naravski, nesem smel pokazati nigde vani, pa sem čekal priliku, da se zmeknem odovud. Neki su mislili, da buju napravili Bogu aldov, a celome narodu one fare veliko dobro, ako vmoriju popa, koj je z vragom

vu pajdaštvu i koj nameće na prosjački štap siromašni graničarski narod, koji cara čuva i brani. Vezda vidiju, amice Stephane, da sem se moral vugnuti odonud, a to je bilo ovak: Za kratkc vreme zestalo se veliko društvo križevčanov pri poštenjaku Mennerı.

Kàd su se počeli rashajati, čujem ja, da buju išli pešice niz strmi đurđički breg.

— Hoc bene! — šapnem ja, i zavlečem se v jednu kočiju. Bile su tri jedna za drugom, a ja sem bil v srednji.

Vem nisem bil nigdar nikakov „zbegavice torbice" strašivec, a vezda moram počkomce kakti tat pobeći z ovoga mesta, gde sem starcu šest let pomagal v kancelariji, v cirkvi, povsud, koliko sem najviše mogel. Nigdar nikomu niti za prebiti fenig kvara niti krivece nesem hotomce včinil, a sad moram odovud bežati med ovom, doduše prijateljskom, patrolom.

Gospoda idući pokraj kočij nekoja se šalila, smijala, druga kočijaše opominjala: pomalom, polehko niz strmi dol! A ja premišljavam: Bože, čim sem zaslužil ovo progonstvo? Da je ikakov drugi prokšenec, bezverec na mojem mestu, dal bi si srcu oduška s kletvom, blaznil bi sve na nebu i na zemlji, a bi li si kaj s tem pomogel? Ne bi, još bi bil nesrećneši od mene. Ja sem stisnul dušu vu se i dva — tri krat zdehnul: Bože, budi volja Tvoja! Ja sem puno toga več pretrpel, pak bum i to. Vezda sem ovdi, kak vidiju, fala Bogu, miren i zadovoljen.

Samo se habam Đurđica i njegovih graničarskih mudrijašev, koji i denes misle, da sem ja kakti Grabancijaš dijak njih s tučom potukel! —

* * *

Sajvert je kapelanovao kod Ignjata Kristijanovića, župnika u Kapeli kod Bjelovara i kajkavskoga pisca u vrijeme, kad je ovaj uređivao i izdavao kalendar „Zagrebechku Daniczu." (Kapelanovao u Kapeli od 1.838. do 1.842. — Dodatak uredništva.) Župnik je povukao za sobom i svoga kapelana, koji je rado pristao uz svoga mudrog i radinog župnika i polako se vježbao u suuređivanju toga kalendara. U tom je mjestu sproveo Sajvert nekoliko godina te se tako izvježbao u pisanju, da je bio i kasnije u Križevcima sve do svoje smrti lagan i okretan na peru.

U Križevce je dopremio jedno kolno sjedalo („sic") kojim se služio kao kapelan i župnik vozeći se k bolesnicima

i na sprovode. To je bila ladica odozdola uža, odozgora šira, a imala je naslon od gatrica.

Jednom zgodom mi reče Sajvert:

— Vidiju, ov moj sic je bil dupkom pun mojih ceduljic i kompozicij, od kojih su mnoge bile štampane. Ja sem rad čuval i štampane i neštampane, kajti je bilo takveh, kojim sem se od srca nasmejal, kad sem je premetaval i pregledaval. Nu kak sem ono v Cigleni bil nemiren i nezadovoljen, ja sem na odlasku sve svoje kompozicije zmetal v peć i zežgal. Vezda mi je žal, ali se nemrem pomoći, kajti bi mi puno toga dobro došlo.

Dok je Sajvert u Cigleni župnikovao, nije ništa pisao, kako mi je sam priznao, ali od g. 1.849.—1.855. boraveći u Đurđicu, oglasio se kadikad u javnosti, a štošta je zabilježio u ondješnjoj knjizi „Liber memorabilium". Došavši 1.885. nije bio vezan službom, pa je često za javnost umočio pero, a napose kad je ono Mijo Krestić trgovac u Zagrebu pokrenuo svoj „Naše gore list". Sajvert se redovito javljao svojima u stihove složenim zagonetkama i drugim stvarima.

I u „Narodnim Novinama" bi osvanuo, kad bi trebalo u Križevcima što prorešetati. Kad bi se Sajvert udobrovoljen vratio kući sa šetnje ili sa zabavice u privatnoj kući, nije dolazio na večeru, već je uvijek rano lijegao u krevet i nad uzglavljem bubnjao dugo po noći. Znao sam, da je to priprema za pisanje, pa sam mu to ujutro spomenuo.

On će mi na to:

— Znaju, amice, kad ja imam malo v glavi i kad mi se fantazija vincem razigrala, onda sem ja najprikladneši da nekaj skomponujem, onda mi se ideje rojiju kakti čmele v košu. Verzuši mi ne daju nikakve muke, već se slažeju kakti cveteki jedan poleg drugoga vu lepi venec.

I tako su njegovi „verzuši" bili krivi, te ja mnogoput nijesam mogao spavati.

Ja sam naime imao sobu tik uz njega, pa kako je križevački župnički stan bio nekoč do g. 1.786. Pavlinski samostan, sobe su male ćelije pregrađene tankim zidom, pa mi je, naravski, kao mladu čovjeku, željnu sna, to pjesničko bubnjanje bilo često neprilično.

Sajvert je kod stola bio obično mučaljiv. Obično nije jeo ujutro ni u večer. Kod kuće je malo pio, a ipak mi je tumačio, da je „kruto hasnovito" za zdravlje svaki mjesec se jedanput napiti srednje mjere. Svome principu je bio vjeran.

Nije bio veliki jelac, ali je rezanaca mogao pojesti punu zdjelu.

Sam si je sobu meo, krevet slagao. U 9 sati bi nekada izišao iz svoje sobe i šetao malo pred kućom, ali to je bilo rijetko kada.

Svaki dan je popušio redovito jednu cigaru: polovicu dopodne, polovicu popodne. Bilo ljetno ili zimsko doba ispod kućnoga krova nije izlazio po mjesec dana. Kad mu ljeti dođe volja, da pođe na zrak, tu je bila upotrebljena poduža priprava.

Najprije bi se obrio, lijepo umio, počešljao sa kukmom nad čelom (a imao je jaku, čvrstu prosijedu kosu). Na vrat bi privezao crni rubac s „mašlekom", obukao bi tijesne hlače, navukao bi kordovanske čizme na škrip i obukao prsluk i kaput sive boje. Na glavu bi turio široki črni škriljak sa prignječenom tuljavom, džepni rubac plave boje morao je po pedalj dužine viriti iz stražnjega džepa. U ruku bi uzeo štap, tabakeru ostavio kod kuće.

Ovako priređen stupi iz sobe, zakašlje i zaključa vrata.

Ja sam se višeput oglasio iz svoje sobe:

— A, gospon Foter, Oni su se nekam na daleki put otpravili?

A on će:

— Idem se malo sprejti po čistom zraku, ako bu vreme dopušćalo.

Ode Sajvert koracajući polako dugim hodnikom i mrmljajući.

Došavši na pločnik pred crkvom i gradskom vijećnicom stane, pogleda na nebo i govori sam sebi:

— No oblačno baš neje, ali eno od Kalnika se tira, moglo bi se složiti i vudriti dežd, a onda Francek bež bez hambrele i morti moker kakti miš.

Prođe pločnikom dva, tri — put, stane, ogleda prema Kalniku i govori u pol glasa:

— Francek, povrni se vu svoju sobicu, vu svoj kutić! Ondi si siguren i suh. Em denes neje zadnji dan ovoga leta! I tako se Sajvert polako vratio, otkuda je došao.

Ovo mi je riječ po riječ ispripovijedio tadašnji gradski blagajnik Rogan, koji je često motrio Sajvertovo „šetanje" i slušao njegov razgovor kroz prozor svoje sobe.

Ipak se našao dan, kad bi se Sajvert raskuražio i odšetao u „gornji grad".

Tamo je poznavao sve vremešnije purgare i njihove bolje polovice. Veća strana ovih imala je uz svoj ostali posjed i vinograd, pa je bilo vina uvijek kod kuće.

Kod nas pri stolu bi Sajvert na jedan dio vina prilijao pet dijelova vode, ali u „gornjem gradu" bila je druga praksa. Nijesu badava Križevci grad „Križevačkih štatuta"!

Pred prijateljskom kućom zaustavio bi se Sajvert, pokucao bi na prozor, a kad bi se pojavila gospa purgarica, rekao bi joj:

Kaj imaju senicu v obloku? Klukala je po steklu kak da me poziva nutri!

Iznenađena domaćica dolazeći k prozoru začudi se i reče smijući se:

— A kaj su to Oni, gosponek plebanuš? Pak se naj potrudiju nutri vu hižicu!

— Taj sem vugodni poziv rado poslušal i zadovoljno sem koracal čez dvorišće vu hižu, pripovijedao mi je Sajvert.

Dobra domaćica lijepo mi ponudi:

— Naj si dostoju tu na stolček čičiti. Ne bumo se čisto na suhom spominali. Budu oni kupicu vinčeka pili. A morti bi oni šteli zagristi malo prhkih pogačic tak „cuma trunk"?

Ja se nesem držal kakti kakov gizdavec ili kakti vlaška mlada, pak mi je kraj dobrih ljudi jelo i pilo išlo v tek. Pri tom smo si pripovedali kojekaj z naših mladih let: kak smo se na naše školske vakacije v branju veselili; kak smo vu vekšem društvu išli v šumicu pod „Graberancem" k kapelici svetoga Vurija, kakti na prošćenje; kak smo se ondi najpredi Bogu pomolili i zezvali zagovor i pomoć svetoga Vurija, a onda smo se tak vugodno pri zviranjku zabavljali i popevali, dok je došlo vreme, da se vraćamo doma.

Ja ne bi rad bil nikom nepriličen, ali štentati ga vu njegovom poslu, pak mahom, kak stupim vu hižu zapitam:

Nu kaj dobroga delaju? Š čim si vreme kratiju?

Opazim li, da vredni posel obavljaju, ne ću da zbog mene mudiju, pa se brže odnesem, makar me zadržavaju. Ako pak vidim, da se šušlja po poslu bez vrednosti, onda sednem i ne dižem se tak fletno.

Nakon ovakih ekskurzija slijedilo je bubnjanje, moje nespavanje, ali su nicale pjesmice.

Sajvert se vrlo lijepo pazio i slagao sa župnicima: Davidom i Šijanskim. Interesantno je bilo gledati, kako gdjekada poslije ručka sjede za stolom Šijanski i Sajvert te jedan drugome „kažulira", laska i zdravice govori.

To se događalo onda, kad je Sajvert htio realizirati svoj princip (da je „kruto hasnovito v mesec dana se jedenput srednje napiti").

Kad je umro Šijanski, otišao je Sajvert u Krapinu k „Fratrima".

Odlazeći u Krapinu, nije se usudio ići po danu, već su se kola pred zoru provezla kroz „gornji grad" a on je otišao pješice kroz zavrtnice. Na kraju grada su ga pričekala kola.

Bojao se siromah, da ne bi djeca na njega prstom pokazivala.

Kad je bila u krapinskom samostanu vatra, izgorjele su Sajvertove stvari.

Poslije toga vratio se Sajvert natrag u Križevce i tu je umro u kući svoje sestre.

Sajvert je siromah u životu imao dosta neprilika, zato je bio pesimista.

Govorio je: „Kad bi ja bil klobučarom, svi bi se ljudi bez glave rodili!" To je bio tip, kakva nijesam vidio u svojem dugom životu.

Neka mu je trajna uspomena među svećenstvom i u hrvatskoj književnosti!

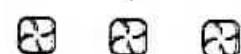
Dodatak Uredništva.

Franjo Sajvert se rodio 25. listopada 1.807. Zaređen je u svećenike 1.830. Umro je 14. rujna 1.879.

U oporuci je ostavio: dječačkom „sjemeništu" 100 for.; Društvu sv. Jeronima 100 for.; zakladi nemoćnih svećenika 50 for. i 50 for. za 100 Svetih Misa, da se na korist dječačkoga „sjemeništa" odsluže po onima, koji u to ime primaju besplatno Svete Mise.

Njegov književni rad bit će istražen, pa će o njem biti još govora.

Janko Barlé ima neke njegove hrvatske i latinske pjesme.

Dr. fra Julijan Jelenić, Zagreb.
sveučilišni profesor.

Nedić fra Martin.

(Iz djela u rukopisu „Bio-bibliografija bosanskih Franjevaca").

U svoje vrijeme stajaše i Nedić u redu prvaka starodrevne franjevačke bosanske redodržave. Do ovoga se uspe ne toliko svojim umom koliko domoljubljem te željeznom voljom i ustrajnim radom.

Za svoj se uzvišeni poziv savjesno pripravljaše još na naukama, što ih svrši dijelom u Bosni a dijelom u Mađarskoj. Savremeno trvenje između Hrvata i Mađara ne smete ga, da uz neoskvrnjeno domoljublje i mađarski nauči. Svaki pak atentat na narodno i domoljubno čuvstvo, koje doživi sa strane Mađara, s ponosom odbi. „Ja sam — otvoreno im dobacivaše — za ljubav vašu naučio jezik mađarski, vi sada za ljubav Ilira, učite se ilirski govoriti!" U istočne ga jezike uvede Mezzofantijev učenik fra Marijan Šunjić, kada ga ono pomagaše u duhovnoj pastvi u Orašju kod Travnika. A to mu bijaše od osobite koristi kao u Bosni, kada kod Osmanlija zastupaše red i narod, tako u Carigradu, kada se za Barišićeve afere zauzimaše za prava svoje suspendisane redodržave. Njegovu spremu u istočnim jezicima uvaži i Središnja bečka akademija, ubrojivši ga među svoje počasne članove, što mu ni učitelj Šunjić ne doživi, a Bosanci ga s česta turkesanja okrstiše „Turkušom". Pa i ako rado turkesaše stvarnim turkofilom nikada ne bijaše. Biće dakle sve radi čega ga Visoka Porta dvaput odlikova, što se nikada poput Jukića ne odade buntovnim i što svoj duševni rad ne stavljaše na veliko zvono nego pisaše ili anonimno ili pod raznim pseudonimima: „Vila Bosanska", „Žalovan", „Slavoljub Otačbinović" i t. d.

Nedić piše i u stihovima i u prozi — više i rađe u stihovima negoli u prozi. Nije bio pjesnik po pozivu nego po srcu i osjećaju, kakvih u vrijeme ilirskoga pokreta bijaše čitava plejada. Ispočetka piše Kujundžićevim pravopisom a kašnje

se odluči za Gajev. Miješa ikavštinu s ijekavštinom i pod stare dane isto onako kao što je to činio u mladosti i kao što to i danas rade težaci po Bos. Posavini. Stihove tvori po uzoru starih Dubrovčana. Pa i kako ne bi, kada se u Gundulića bijaše dotle zaljubio, da ga je gotovo napamet znao.

Još nije poznato, kada je počeo pjevati i svoje duševn radove predavati javnosti — on naprosto tvrdi, da je to bilo u vrijeme ilirskoga pokreta te svakako prije Jukića. „„„Kad je — veli — Gaj pokrenuo „Danicu Ilirsku" i Pavo Stoos zapjevao „u kolo mili...", tada sam se prvi iz Bosne javio, dopisujući se s Gajem i šaljući članke u „Novine Ilirske" i „Danicu Ilirsku". Ali zbog nepovoljnih okolnosti nisam imena pisao, već ga krio kao zmija noge. Poslije iza pokreta poče se Jukić dopisivati s Kukuljevićem o književnosti i svoje ime na javnost iznositi.'"" [1])

Nedić bijaše Ilir. Za ilirstvo osjeća tamo od rane mladosti pa sve do smrti. Slabo mari, što se ovo u Hrvatskoj i Slavoniji 1843. zabrani i što na njegovo mjesto iskrse jugoslavenstvo a još manje za separatistično srpstvo i hrvatstvo. On poznaje samo jedan narod tamo od Budima i pontskih valova pa sve do Jadranskoga Mora i od Vilaha pa do Šare planine. I na kasnome zapadu svoga žića češće braću po sv. redu počasti kupom lozovine, kada mu veselo zapjevaše: „Oj, Iliri još ste živi." Pa i sižej glavnoga dijela Nedićeve pjesme jest ilirstvo i ilirska domovina. A kako mu Bosna od svih ilirskih pokrajina bijaše najbližom, ali ujedno i najnesrećnijom najviše bugari nad njezinim teškim udesom. Značajan je u tome pogledu njegov „Razgovor koga vile ilirkinje imadoshe u pramalitje 1835." Na poziv Primorkinje vile sastane se uz ovu Budimkinja, Srijemkinja, Dubrovkinja, Dalmatinkinja i Hrvatkinja vila te povedu kolo. Domalo u kolo pozovu i pobratima Apolona, da im poveća veselje. A kada Apolon dođe, pogosti se i nategne žice, poče pjevati, ali pri pjevanju često i uzdisati. To je svima vilama bilo začudno te ga zamoliše, da im otkrije povod svoje tuge, a on im izjavi, da stoga uzdiše, što među ostalim vilama ne vidi i bosansku. Međutim je ova stajala na klisuri, promatrala veselje svojih posestrima i gorko cvilila, što je nemile okolnosti, u kojima bijaše sapeta, smetahu, da i sama stupi u kolo svojih posestrima.

---

1) Markušić-Škarica, Život i rad Ivana Frane Jukića, str. 21.

Srijemkinja je kuša utješiti te je upozoruje na bogatstva i krasote, kojim Bosna obiluje, ali badava — ona još žešće plače te potanje nabraja razne bijede, kojim je bila izložena. „Razgovor" Gaj otisnu na svoj trošak u Zagrebu, a što na djelu stoji, da je objelodanjeno kod Prettnera u Karlovcu, to je stavljeno — veli fra Bono Nedić — zato, da se izbjegnu sve neprilike, što su mogle nastati sa strane savremene cenzure.[1]) Nije teško pogoditi, kada ga je pjesnik spjevao. Na 30. strani „Razgovora" čita se: „Evo jurve ima tri stotine — Sedamdeset i dvi k' tomu godine, — Od kad slavnu Bosnu Turčin uze." „Razgovor " je dakle spjevan 1835., kada je pjesnik još stajao pod uplivom klasika, što ih je u školi proučavao. A to se znade i s druge strane. Fra Bono Nedić izdaje u Pečuju 1885. „Dva Zarobljenika" te ih posvećuje mnogo poštovanome ocu fra Martinu Nediću, „misniku i književniku jubilarnomu." Na koncu opet veli: „U Nedićah porodici bilo je do sad osam Franjevacah, i to sedam misnikah, dočim je jedan kao klerik umro. U ovo vrijeme u cieloj porodici najstariji član jest fra Martin, u sedamdesetpetoj godini, kojem nebeska providnost udieli milost, da je godine 1883. doživio slavje Zlatne Mise, a ove nastajuće godine 1885. postaje jubilarac — književnik, jer god. 1835. prvi put izleti na polje naše književnosti djelcem „Razgovor, koga su imale vile Ilirkinje." [2])

Malo mi je čudno izgledalo, kada je god. 1916. dr. Murko pokušao, da na temelju neke Martićeve izjave prikaže, kako je to sumnjivo, da je fra Martin spjevao „Razgovor" i da bi pravi autor ovoga mogao biti Šunjić fra Marijan. Tome se protivi sam fra Martin, kada „Razgovor" priređuje za novo izdanje te ga nešto preinačena stavlja u „Pjesmotvorne spise očekujući prijatne okolnosti za ugledati svitlost." Usto mu sinovac fra Bono Nedić opetovano tvrdi ne samo u „Dva Zarobljenika" nego i u „Životopisu redovnikah župe stare toliške", kako je „Razgovor" baš fra Martin spjevao. A u Tolisi sam naišao i na oveću pjesmu, kojom mu franjevačka bosanska omladina 19. listopada 1885. čestita pedesetogodišnjicu književnoga prvijenca — „Razgovora" : „„„Na spomen pedeset-godišnjice preporoda književnosti M. P. O. Martina Nedića, dne 19. listopada 1885. Prikazuje „Sbor redovničke mladeži bosanske u Pečuhu."'" Da naša omladina u ovoj čes-

---

1) Životopis redovnikah župe stare tol.ške po redu starosti. Rukopis u franjev. samostanu u Tolisi.

2) Fra Bono Nedić, Dva zarobljenika, str. 106.—107.

titci cilja na „Razgovor" vidi se i iz stihova: „Ah! sinova glas razabrah — Gdje turobnu majku zovu — I ma ljubav gdje ih sabra — Da započmu borbu novu, — Dobu važne književnosti !— Bez koje su bili dosti — Najprvi me ljubkog sina — Nujnu prenu sna od teška — Glas Nedića fra Martina — Borioca baš viteška, — Kadno spjeva: što je sila? — U govoru dviju vila." Biće dakle, da se Martićeva izjava bazuje na tomu, što je Šunjić uistinu napisao „Prigovor izmedju dviuh vilah Slavjanke i Njemkinje", koga neki pisci krivo navode pod naslovom: „Razgovor vile Njemkinje i Slavjanke." Isto je tako presmjelo osporavati vjerodostojnost Tordinčevu članku u „Viencu" od god. 1885., na kome je dr. Šurmin „Razgovor" pripisao fra Martinu. Poznato je naime, kako je Tordinac skupa živio u Đakovu i s fra Martinom i s klericima Bosne Srebrene. Prema tome nije mu bilo nužno imati pri ruci sami „Razgovor", da o njemu prigodom Nedićeva književnoga jubileja nešto vjerodostojna reče, kada je to mogao saznati i s druge sasvim pouzdane strane.

Biće, da je Nedićev „Razgovor" najbolje shvaćen u krugu Gajevih prijatelja. A to je sasvim shvatljivo, kada se znade, da je to bio prvi izrazitiji i zamašniji odjek iz Bosne na Gajev poziv za preporod Južnih Slavena. Svidi se i franjevačkoj bosanskoj omladini, radi čega ga Josić usvoji u svoju „Elegia in novo anno." Ali biće, da je bilo i prigovora. Inače se ne može shvatiti zašto ga Nedić u „Pjesmotvornim Spisima" preinačuje. Međutim kao da ga ni to ne zadovolji. Ilirski pokret koncem četvrtoga i početkom petoga decenija prošloga stoljeća bijaše se i u Bosni toliko udomio i razvio, da se je iz Zagreba općenito očikalo oslobođenje Bosne i ujedinjenje svih Južnih Slavena. To Nedića potače na pisanje drugoga „R a z g o v o r a v i l a h I l i r k i n j a h u p r a m a l i t j e g o d. 1841.", koji se nalazi još neobjelodanjen u „Pjesmotvornim Spisima" u Tolisi. Značajno je, da u ovome drugome „Razgovoru" prvu riječ više ne vodi Primorkinja nego Hrvatkinja vila, koja pjesnikovo očajanje razbija obećanjem, da će Bosni u pomoć pozvati svekolike Ilire, a i pjesnik se zariče, kako će jednom opjevati sve junake, koji se budu za svoj narod žrtvovali. Drugi se „Razgovor" odlikuje nad prvim i plastikom a utire se put i ujedinjenju. Odrodi se osuđuju, dok se prema onima, koji ilirski govore a povađaju se za stranom modom, preporučuje blagost i snošljivost.

Čini se, da Nedić ne uoči ni djelomično ostvarenje svojih narodnih i domovinskih idejala u ulazu austro - ugarske vojske u Bosnu i Hercegovinu. Istina i Nedić pozdravi 1852.

cara i kralja Franju Josipa I., kada ono ovaj pohodi Hrvatsku i Slavoniju, te 1853., kada srećno izbježe atentatu.[1]) Isto se tako jednom zanese i za carski Beč.[2]) Ali kao da sve to poteče iz zahvalnosti za onu potporu, što je Beč ulagaše pri podizanju crkava i škola u Bosni te pri odgoju bosanske redovničke omladine. Stoga on pripušća Martiću i svome Sinovcu, da veličaju ulazak Austro-Ugarske u Bosnu i Hercegovinu, a on se u „P o k r e t u g o d i n e 1848. i 1849." te u „R a t o v a n j u s l o v i n s k o g a n a r o d a p r o t i T u r c i m a 1875.—1877." zanosi za čisto narodne junake.

I „P o r a z b a š a, a z a v e d e n j e n i z a m a u B o s n i" Nedić promatra na svoj način. Svjestan nedjela, što ih poturice kroz stoljeća nad mukotrpnom rajom proizvađaše, veseli se zavedenju redovite turske vojske. Nu s druge strane žali skršene vrhove domaćega plemstva. Odatle je „Poraz Baša" isprepleteno kao sa simpatijama tako s apatijama, kroz koje probijaju velike ideje kršćanstva, domoljublja i međusobne spoznaje.

Posebnim opet sponama bijaše vezan s najvećim savremenim umovima Slavenskoga Juga — s biskupom Strossmayerom i biskupom Šunjićem. S biskupom Šunjićem radi na polju i knjige i duhovne pastve tamo od mladih dana. S njim se bori protiv biskupa Barišića za prava Bosne Srebrene, s njim se trudi i oko podignuća osnovnih škola u Bosni i procvata svoje redodržave a uz biskupa Strossmayera proživljuje vrlo ugodne dane. Odatle ne bijaše veće zgode, u kojoj se ovi velikani veseliše a da se i Nedić ne poveseli („Pjevanje presvietlom i prepoštovanom gospodinu Marianu Šunjiću . . . prigodom njegovog za biskupa posvetjenja", „Kitica od devet u raznih sgodah ubranih cvietova preuz. gosp. Josipu Jurju Strossmayeru" i t.d.), napose pak ocrta život, velike vrline i djela biskupa Šunjića („Život f. Marijana Šunjića"). Isto, tako jednom zgodom pozdravlja srpskoga kneza Aleksandra, srpsku visokorodnu gospodu Vučića i Petrovića i Iliju Garašanina, ilirskoga pjesnika Pavla Štoosa, otvorenje zagrebačkoga sveučilišta, generalnoga učilišta Bosne Srebrene u Đakovu, posvetu đakovačke katedralke i t. d. i t. d. Od tih raznih prigodnica tek je dio napose i u „Danici" objelodanjen, a drugi se još neobjelodanjen čuva u „P j e s m o t v o r n i m S p i s i m a", što se nalaze u franjevačkome samostanu u Tolisi.

---

1) Danica, god. 1853., br. 13.

2) Ondje, br. 24.

Čuvstvo prema narodu i domovini, kojim se odlikova kao Nedićevo srce tako pjesma, najviše oslona nađe u domaćoj povijesti. Nedić, kao što ne bijaše pjesnik, nije bio ni povjesničar — u povjesnim je raspravama kadikada naivan, smiješan i presmion. Ali i Nedić poput tolikih ilirskih preporoditelja voli svoju prošlost. Boraveći u franjevačkom samostanu u Kr. Sutjesci, često bi po čitave dane provađao u knjižnici i tu proučavao stare listine i ljetopise. Kako je znao turski rado je listao razne fermane, bujruntije i udžeta te ih proučavao i tumačio. Jedan dio ovih tumača našao sam u Tolisi a drugi u Kr. Sutjesci. S rođakom opet fra Krunom Nedićem († 1860.) sa svom pomnjom radi na grbovn'ku bosanskih i srpskih kraljeva, a za Kukuljevića „Arkiv", što ga je redovito primao i pratio, spremi „Starine Bosanske". Sabirući građu za „Život f. Marijana Šunjića" pribilježi nekoliko doživljaja, koji dolaze pod imenom Nedićevih „Z a p a m ć e n j a". Kada se ono iza ulaska Austro-Ugarske u Bosnu i Hercegovinu probudi novi smisao za prošlost ovih pokrajina, poče 1880. i Nedić u „Glasniku biskupije bosanske i srijemske" da objelodanjuje „Stanje redovničke države bosanske poslje pada kraljestva bosanskog u četiri vieka" i što se tek 1885. dotiska i što još 1884. nešto zaobljenije, naponase izađe („Stanje redodržave Bosne Srebrene poslije pada kraljestva bosanskog"). Amo mu donekle ide i „Schematismus," što ga je, ugledavši se u Kujundžića i Marijanovića za 1856. izdao.

God. 1860. neko „s bosanske granice" „Zagrebačkome Katoličkome Listu" javlja, kako je fra Martin Nedić „kao savršitelj dobio čast upravitelja školah kako mladeži duhovne, tako i svjetovne u samostanu sv. Ive Krstitelja u Sudiskoj, koju čast s velikom revnostju obnašao je kroz 10 gotovo godinah, a ove godine su ga starešine ote službe oprostile — možda na prošnju njegovu, i sadašnjemu završitelju č. o. Blažu Josiću, isluženom učitelju mudroslovlja i nadstojniku (gvardijanu) đakovačkom podielile. S prijašnjim vrlo su se žalostno mladež i učitelji razstali, što služi za svjedočanstvo, da im je bio na srdcu njihov upravitelj, i da su mu zahvalni . . .", te opet: „Neću dakle da Vam potanko opisujem, kako je upravljao mladež kroz toliko vremena s tolikom uztrpljivostju, da se je svaki diviti morao; koliko je njegovim nastojanjem u red franciškanski primito mladićah; koliko je školah kao državnik otvorio svojim trudom, a s podporom c. k. veličanstva, preuzvišenoga g. J. J. Strossmayera, i inih prijateljah i dobročiniocah naših; kako je njegovim naporom crkva sv. Ive podignuta iz temelja, i prvi zidani zvonik

u cieloj Bosni sviet ugledao, a u njemu 5 zvonovah pomalenih ali milozvučnih postavljeno . . ."[1]). I uistinu Nedić je uz pjesmu i povijest najvolio mladež i školu. „L j e t o p i s", što ga je kao školski nadzornik i ravnatelj vodio i što se još čuva u franjevačkome samostanu u Tolisi tek je neznatno ogledalo njegova truda oko osnutka, razvoja i procvata kao osnovnih tako opet humanijornih i bogoslovnih škola Bosne Srebrene. A one brojne čestitke, što mu ih je omladina sa zamjernom marljivošću izrađivala i slala i što se nalaze pohranjene u arhivu franjevačkoga samostana u Tolisi, najljepši su dokaz neprekidne ljubavi i odanosti naše redovničke omladine prema svome dobročinitelju, ravnatelju, učitelju i prijatelju. A kada je govor o arhitekturi, onda se ne smije smetnuti s uma, da je Nedić uz školu i crkvu sv. Ive, u Kr. Sutjesci sagradio i u Tolisi dvije škole (mušku i žensku) samostan te barem u glavnome i najveću od svih bosanskih i hercegovačkih crkva. Povijest kao toliške crkve tako samostana napisao je na temelju fra Martinova „Ljetopisa" sinovac mu fra Bono Nedić te kašnje prigodom obnove crkve fra Bono Brkić.

Kao redodržavnik Bosne Srebrene puno se staraše i za redovničku stegu. Iz toga nastojanja izađe njegova „R e g u l a e t t e s t a m e n t u m s e r a p h i c i p a t r i s s a n c t i F r a n c i s c i", koja uz pravila sv. Franje i njegovu oporuku sadržaje i kratku nauku o redovničkim pravilima te nauku o duhovnome razmatranju — nauku, koja je neophodno nužna, da je poznaju franjevački novaci prije negoli stupe na polaganje prostih zavjeta.

* * *

Fra Martin se rodio u Tolisi, na ušću rijeke Tolise u Savu (kod Brčkog) 1. travnja 1810. Otac mu se zvao Ilija a Mati Manda rođena Oršolić. Na krštenju bude prozvan Ivan. Kako je Nedića kuća bila blizu župničkoga stana, duhovni pomoćnik fra Bono Benić mlađi brzo upozna i zavoli maloga Ivana, te ga i u čitanju i pisanju pouči. A kada pođe u Kr. Sutjesku za samostanskoga vikara s dozvolom roditelja, povede sa sobom i Ivana. Prvi je fra Bono Nedić krivo zabilježio, da je fra Martin u red stupio 24. kolovoza 1825.[2])

1) „Zagrebački Katolički List", god. 1860., str. 399.
2) Životopis redovnikah župe stare toliške po redu starosti. Rukopis u franjev. samostanu u Tolisi.

Ali ovu pogrješku valja ispraviti, jer u zapisniku franjevačkih novaka, što se nalazi u Kr. Sutjesci, stoji, da je Nedić u red stupio u Kr. Sutjesci 19. kolovoza 1825. a svečano se zavjetovao 19. kolovoza 1826.[1]) Istom prigodom, kada je stupio u novicijat, zamijenio je kršteno ime Ivan s imenom fra Martin. Vlasi, što ih je ostrigao, kada je stupao u red, pošalje kući, a dobri mu ih roditelji, braća i sestre orose od veselja suzama i za milu spomen polože u kovčeg, u kome čuvahu i ostale svoje dragocjenosti. Godinu dana izakako položi svečane zavjete bude poslan u Ugarsku. Tu u Subotici, Solnoku, Jegru i Vacu svrši više nauke. U Tolisi sam našao i školsku svjedodžbu zadnjih dviju godina bogoslovije, prema kojoj je Nedić ove s odlikom svršio u Vacu god. 1833.—1835. Svete je redove primio 19., 20. i 21. kolovoza 1832. a redio ga je rožnavijski biskup dr. Ivan Krst. Scitovszky.[2]) Iste godine 12. rujna prikaza u Vacu prvu sv. misu, kojom mu prigodom dužnosti „misnoga oca" na se preuze neki bogati mjesni Židov. Nakon svršenih nauka dolazi 1836. u Orašje kod Travnika i tu kao duhovni pomoćnik kustoda Šunjića uči se od njega skupa s fra Anđelom Kraljevićem istočne jezike, koje kašnje i sam druge poučavaše. Međutim proputova 1838. Hercegovinu prateći u svojstvu tajnika redodržavnika fra Stijepu Marijanovića.

Proboravivši tri godine dana uz čuvenoga jezikoslovca Šunjića, god. 1839. dođe u Kr. Sutjesku, gdje je imenovan učiteljem mjesne samostanske latinske škole. Za afere, što se je vodila između apostolskoga vikarijata i Bosne Srebrene dvaput s odličnim ocima franjevačke bosanske redodržave putova u Carigrad, da tu poradi za prava svoje redodržave.

---

[1]) Liber seu protocollum ... habitu religioso donatorum u Kr. Sutjesci.

[2]) Svjedodžba o ređenju među inim ima i ove retke: „Joannis Bapt. Scitovszky, miseratione Divina episcopus Rosnaviensis ... Quod Dilectum in Christo Religiosum Fratrem Martinum Nedich, Ordinis Sancti Francisci Provinciae Bosnae Argentinae Professum Clericum, erga Dimissionem Patris Marci Ostoich, Ministri Provincialis, et in Bosna Othomanica Pro-Vicarii Apostolici, Fojnicae die 24. Maii 1832. signatam, diebus 19—20.—21a. Augusti Anni infrascripti, ad primam Tonsuram, et quatuor minores Ordines nec non Sub-Diaconatum, et Diaconatum, cum Dispensatione in tempore, et interstitiis, Ministerio, et impositione manuum Nostrarum promoverimus, serie praesentium attestamur ... Signatum Rosnaviae die vigesima secunda Augusti Anno Millesimo Octingentesimo trigesimo secundo ... " Arhiv franjev. samostana u Tolisi.

Uspjeh ovih putovanja bijaše oprječan. Prvi ga put htjedoše s druzima krišom poslati nekuda u zatočje, ali on pomoću srpskoga agenta i njegovih isprava drugom lađom i pod drugim imenima pobjegne preko Crnoga Mora najprije u Vlašku, iz Vlaške u Srbiju a ovdale u Bosnu. Drugi se put povrati iz Carigrada 1846. kao pobjednik noseći sobom preporuku velikoga vezira Rešid-paše. God. 1848. ostavi Kr. Sutjesku i ode za župnika na Ulice, gdje ga narod u toliko zavoli, da su ga se i pod stare dane ugodno sjećali, a kada je gradio sjeverni dio toliškoga samostana, gotovo mu svu drvenu građu besplatno na mjesto građe doveli.

Na kapitulu bude 1851. izabran za vijećnika Bosne Srebrene te kao takav pođe 1852. s isluženim redodržavnikom Šunjićem u Beč i tu ispred svoje redodržave zapodjene akciju kako bi se ukinula ona odluka, što ju je 1841. izdao Sv. zbor za raširenje vjere i prema kojoj se je franjevačkim bosanskim klericima branilo polaganje škola u austrijskoj monarhiji. Isto tako bude povedena akcija za podizanje novih crkava i osnovnih škola u Bosni. Uspjesi su obadvaju pothvata poznati: bosanski se klerici 1853. usredotoče u Đakovu, gdje se nastave uzdržavati zakladom cara Josipa II., a Bosnom brzim tempom počnu pomoću austro-ugarske monarhije iskrisivati nove katoličke crkve i osnovne škole. Procvat ovih Nedić napose promače kada 1854. postade redodržavnikom Bosne Srebrene i generalnim vikarom novoga biskupa i apostolskoga namjesnika fra Marijana Šunjića. Nalazeći se 1856. na općem kapitulu franjevačkoga reda u Rimu, bude mu ponuđeno vijećništvo cijeloga reda. Ali, kako su vijećnici morali stanovati u Rimu, a Nedić se nadaše svojoj domovini više koristiti boraveći u Bosni, zahvali se na ponudi, povrati se u Kr. Sutjesku, gdje ga čitava obitelj s pjesnikom Josićem s posebnim ovacijama dočeka. God. 1861. plačući oprosti se s omiljelom Kr. Sutjeskom i dođe u rodno mjesto Tolisu za župnika, gdje se posveti kao duhovnoj pastvi tako građi škola, samostana i crkve. God. 1873. ustupi župu i građu sinovcu fra Boni Nediću. Kada Bosna i Hercegovina postadoše pozorište sve većih nemira, skloni se u Đakovo i tu uz mecenu Strossmayera proživi blizu pet godina te se odatle povrati u Tolisu tek izakako je austro-ugarska zaposjela ove dvije pokrajine. U Tolisi proživi zadnje dane života i umr' u noći između 25. i 26. svibnja 1895.

Nedić bijaše u vrlo velikoj cijeni i kod naroda i kod vladara. Srpski ga knez Mihajlo Obrenović obdari zlatnim satom, koji se i danas čuva u franjev. samostanu u Tolisi. Sul-

tan Abdul-Azis odlikova ga 1864. „zlatnom međedijom" III. razreda, a 1876. redom „osmanije" na zlatnome lancu, koga mu u to burno vrijeme zaustaviše muslimani u Gradačcu, s kojima se je puno prigonio, dok je dobio ferman da sagradi u Tolisi crkvu. Sprovod mu je bio u Tolisi uprav ni čuven ni viđen: mrtvačka kola dobavljena iz Županje, a naroda prisustvova na tisuće i tisuće. Biskupa Strossmayera zastupa župnik Srkulj. Usto učestvova više svećenika, učitelji peteriju škola te do 500 školske djece. Nadgrobno je slovo održao drnd. o. fra Cvjetko Nedić.

KNJIŽEVNI RAD:

a) „Razgovor koga vile ylirkinje imadoshe u pramalitje godine 1835. U Karlovcu, tiskom Ivana Nep. Prettnera. I koga priuzvishenoj, prisvitloj, krasnoj i plemenitoj gospodi, i svemu ostalomu prislavnomu i priglasnomu narodu ilirskom svakojake plemenite kriposti, osobito kako svoje starinstvo ljubechemu, za vikoviçnju uspomenu krotkim i umiljatim särdcem vila bosanska prikaza." [1])

b) „Piesma Njihovu Veličanstvu Franji Josipu I. austrianskom caru i apostolskom kralju Ugarske, Česke, Lombardie, Mletačke, Dalmacie, Horvatske, Slavonie i t. d. prigodom prolazka kroz Horvatsku, Slavoniu, i Krainu prikazana od redovnikah s. Franje daržave Bosne Srebernite godine 1852. U Budimu, pismenih c.k. sveučilišta 1852." [2])

c) „Regula et testamentum seraphici patris sancti Francisci, in usum religiosorum, ordinis Minorum, observantis provinciae Bosnae Argentinae cura a. r. p. Martini Nedić ministri provincialis ejusdem provinciae reimpressa 1854. Zagrabiae. Typis Nationalis Typographiae dr. Ljud. Gaj. [3])

d) „Schematismus almae missionariae provinciae Bosnae Argentinae ordinis Fratrum Minorum s.p. Francisci. Regularis observantiae ad annum Christi MDCCCLVI. Budae typis caesareo-regiae universitatis Hungariae 1855." [4])

e) „Pjevanje presvietlom i prepoštovanom gospodinu Marianu Šunjiću reda s. o. Franje deržave Bosne Srebrene

[1]) 8.a, 31 strana.

[2]) 4.a, 7 strana. Na koncu: „Pievao: o. Martin Nedić, iste Daržave Viećnik."

[3]) 8.a, 28 strana.

[4]) 8 a, 79 + XIX strana.

Božjom i S. Stola apoštolskog milostju biskupu panadenskom i namjesniku apoštolskom u Bosni prigodom njegovog za biskupa posvetjenja po presvietlom i prepoštovanom gospodinu Josipu Jurju Strossmayeru bosanskom ili djakovačkom i sriemskom biskupu, kano i biskupiah biogradske i smederevaćke (sic!) u Serbii apoštolskom administratoru i t. d. u stolnoj cerkvi djakovačkoj dana 18. veljače 1855. obavljenog. Od spomenute redovničke deržave userdno prikazano. U Osieku, slovima Dragutina Divalda c. k. povl. tiskara." [1])

f) „Starine Bosanske." [2])

g) „Pokret godine 1848 i 1849. Narodna spevanja od Žalovana i njegova brata Bošnjaka. U Carigradu 1851." [3])

h) Kitica od devet u raznih sgodah ubranih cvietova, preuzvišenomu gospodinu Josipu Jurju Štrosmajeru bosansko-djakovačkom biskupu, na dan 8. rujna 1875. prikazana od o. Martina Nedića, vanjskoga namjestnika biskupa bosanskoga. Tiskom J. Franka u Osieku. 1875." [4])

i) „Ratovanje slovinskoga naroda proti Turcima godine 1875.—1877. Uz gusle skitio Žalovan. U Dubrovniku nakladom tiskare D. Pretnera 1881." [5])

j) „Pjesma prigodom posvećenja nove stolne crkve u Djakovu dne 1. listopada god. 1882. izpjevana po o. M. Nediću, Bošnjaninu. Djakovo. Biskupijska tiskara. 1882." [6])

k) „Život f. Marijana Šunjića, njegdašnjega biskupa Panade i namjestnika apostolskoga u Bosni. Spjevao u devet pjevanja o. Martin Nedić, Tolišanin. Nakladom piščevom. U Djakovu. Tisak Biskupijske tiskare. 1883." [7])

[1]) 4.a, osim naslova 5 strana. Na koncu: „Pod Bobovcem u samostanu Sutinskom pjevao o. Martin Nedić, deržavnik redovničke deržave Bosne Srebrene."

[2]) „Arkiv za povjestnicu jugoslavensku", IV. (Zagreb, tiskom Ljud. Gaja, 1857.).

[3]) 8.a, 126 strana.

[4]) 16.a, 20 stranica.

[5]) 8.a, 168 + 2 (sadržaja) strane.

[6]) 16.a, 7 strana.

[7]) 8.a, 110 strana. Posveta: „Presvietlomu i prečastnomu gospodinu: Marijanu Markoviću, reda s. o. Franje države Bosne Srebrene Božjom, i Sv. Stola apoštolskog milošću banjalučkom biskupu prikazuje pjesnik."

l) „Stanje redodržave Bosne Srebrene poslije pada kraljestva bosanskoga pak do okupacije u četiri vieka. Napisao fra Martin Nedić, Tolišanin, isluženi definitur i provincijal iste redodržave. Djakovo. Tisak Biskupijske tiskare. Naklada piščeva. 1884." [1]

m) „Poraz baša a zavedenje nizama u Bosni. U šest pjevanja složio o. Martin Nedić, Tolišanin. Ciena 50 nov. Tiskara Mihaela Taiža u Pečuhu, 1884." [2]

1) 8.a, 123 strane.
2) 8.a, 148 strana.

GALERIJA NOVIJIH HRVATSKIH SVEĆENIKA

Ivanko Vlašićak,
župnik.

Čaglić (kod Lipika).

Posljednji list s ilirskoga stabla.

(Suza na grobu Stjepana Valdeca, čazmanskog kanonika u Varaždinu).

(1.829.— 1.921.)

Mila, sijeda njegova glava našla je mekano uzglavlje u bujnoj zeleni varaždinskog groblja.

Neobični starac iz tihe Miličke ulice nastanio se uz Ilijaševića, Vežića, Padovca.

Izgubismo Nestora hrvatskog svećenstva, izgubismo Nestora pisaca, što se kupe oko Almanaha.

Krepki, bistri starac, sin varaždinskog pejsaža ostavio je laka srca mlednu našu zaugarenu mekotu.

Srušio se veliki svjetionik.

Trijezan, umjeren život, što se zavuko do 92. godine, ipak će nam još dugo svijetliti. A kud ode ono silno pamćenje? Niti je ishlapjelo, niti je vjetrom razneseno. Na dobru je mjestu!

Svrši se eto život plodan, dug. Tiho ode od nas posljednji od divne ilirske garde.

Najobičniji među našim starcima ode in umbram mortis.

Bijele ruke njegove odoše pred Gospoda pune mirisa...

* * *

Uči se u školama, da je Ilirstvo prestalo godine 1.843., jer je te godine bilo zabranjeno ilirsko ime. Ipak svi znamo, da je ilirski žar trajao do 1848. Tada je Ilirstvo predalo svoj barjak pomlađenom Hrvatstvu.

Valdec je još prije 46. godine bio ognjevit Ilirac. Stari Varaždin odisao je sav ilirskim duhom, pa nije čudo, što je i Valdec bio mlađani borac u poletnoj četi.

46. godine dolazi Valdec u Zagreb u „Crnu Školu". Tu se on napio bistre vode s ilirskog izvora i nije osjećao

žeđe do svoje smrti. U „Crnoj Školi" bio je mnogim našim zaslužnim ljudima prijateljem, soihljebnikom, dijeleći s njima ne samo sô i hljeb, nego i svaku domovinsku radost i žalost.

Buna 48. Valdec je kao klerik bio član varaždinske „narodne garde". On čuva topove, on straži na dravskom mostu. Gleda prijelaz hrabrih hrvatskih četa. Gleda, kako titraju na jesenskom suncu crvene kabanice mrkih kordunaša. Srce mu žestoko udara. Još malo, pa bi i on poletio za kumirom hrvatske mladeži, banom Jelačićem.

52. godine zagazi Valdec u bujicu života.

Te godine u zimi postade svećenikom, a 1. veljače 1.853. dođe u Križevce za kapelana.

Devet godina proboravio je ovdje.

U gluho, mrko doba apsolutizma Valdec je na svojem mjestu.

Neki se Ilirci povlače, začahuruju, a Valdec širi neustrašivo hrvatsku svijest, zauzima se za pjevačko društvo, pjeva prigodne pjesmice.

Nešto manje od 50 godina bio je Valdec župnikom. Najprije u Rakovcu, a onda u Vrbovcu.

Kao župnik radio je lijepo u crkvi i u školi. Za svoj rad u školi bio je javno pohvaljen.

Prednjačio je puku i svojim ekonomskim radom.

U politici je Valdec zauzimao vrlo ugledno mjesto. Bio je pristalica Štrosmajerove stranke. Kad su se iza apsolutizma opet otvorile stare županijske dvornice, išao je Valdec marljivo na sve skupštine. Uhvatio se tu u bratsko kolo s Berutom, Šavorom, Vernakom.

Čitav svoj muževni vijek izvio je Valdec u ljutoj političkoj borbi ne bojeći se ni mjesta, gdje jakrepe memla davi.

U Valdečevu župničku kuriju dolazili su rado starinski „plebanuši", potkalnički vlastelini, zagrepski političari, poletna mladež. Sastavite u jednu kuriju Đalskijeva „perpetuusa" Hercigonje i Matoševa Pinterovića, pa ćete dobiti sliku Valdečeve kurije.

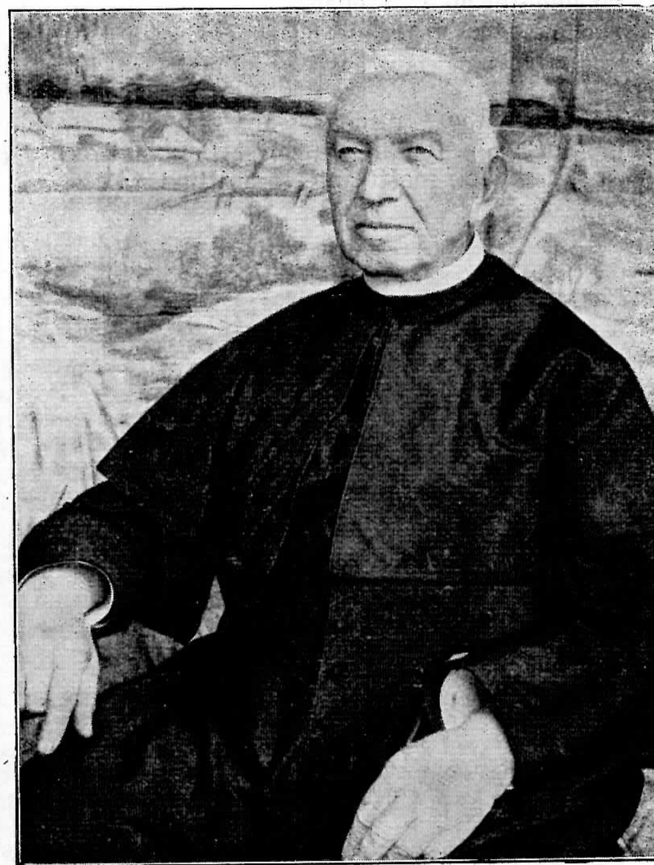
U novinama svoje stranke oglasio se kadšto Valdec kojim člankom ili dopisom.

Pred desetak godina ode Valdec u svoj rodni grad Varaždin za kanonika.

„Tarde venit" kao starac od 80 godina.

Tu se oko njega našli sami stariji svećenici: pater provincijal Horvat, Stepinac, Jalšovec, pater „Lojzek", Kovačić, Kučenjak, Gašparlin. Grad staraca!

U svojoj 88. godini dao se Valdec na zapisivanje svojih uspomena. Tijem je postidio mnoge naše junoše — sustalčine.

STJEPAN VALDEC (g. 1916.)

Na moju molbu opisao je mnoge stare svećenike — osobito svećenike iz križevačke okolice. Tako je opisao: Bahovca, Jurena, Šijanskoga, Davida, Menjaka, Belošića, Čačkovića, Jandu, Zebca, Hadrovića, Katanca, Kureša, Kri-

stijanovića Alojža, Mihalinčića i Franju Sajverta. Spomenuo je neke zgode iz života Savora, Berute, Havlička, Žužela, Vernaka. Naveo je nekoliko šaljivih stvari iz života starinskih kolatora.

Pođimo njegovim stopama.

Tko ima dara, neka ne baca pero u kut!

Rad hrvatskoga svećenstva ne može se nikako izvitoperiti.

Sjetimo se toga krasnoga starca kod Svete Žrtve!

Ime Stjepana Valdeca neka ostane među hrvatskim svećenstvom uvijek poštivano i svijetlo!

Vukmanić.

Nikola Belavić,
župnik.

„Pater Marko".

(1.833.—1.903.)

Hoc est enim philosophiae culmen,
simplicem esse cum prudentia.
Homilia s. Joannis Chrysostomi.

Pater Marko! Ta tko se ne sjeća te blage i bogoljubne duše, koja je cio svoj život živjela za Boga i jedino radi Boga? Bio je to čovjek čedan, ponizan k tomu vrlo naivan. Bio je blag sa svakim, al zato oštar sam sobom. Bio je čovjek koji nije poznavao himbe ni zlobe ljudske. U kratko da rečem: bio je uzoran svećenik, anima candida. — On je bio moj stric koji je kod mene u Stupniku boravio 1 ½ godine pa sam imao priliku upoznati tog rijetkog svećenika upravo u dušu. Da i mlađi naraštaj znade kako je u našoj nadbiskupiji bilo uvijek vjernih službenika Kristovih, želja mi je evo, da po svojim slabim silama opišem njegov život.

* * *

Pater Marko Belavić rodio se od seljačkih roditelja 6. IV. 1833. u maloj Švarči (župe Kamensko) kraj Karlovca. Pučku školu polazio je u Rakovcu, a gimnaziju u franjevačkom samostanu u Karlovcu, gdje je dobivao badava stan i hranu. — Bio je uvijek jedan od prvih đaka u svim razredima. — Zla je društva izbjegavao, nu zato ga je veselila molitva i studium. O praznicima najvolio je biti u kući svojih seljačkih roditelja, s kojima se rado na glas molio. I susjede je opominjao na molitvu i krijepostan život. Za mlada je Marko bio koji puta dosta živ i veseo. Evo što mi je pripovijedao njegov saučenik, preč. gosp. Franjo Dovgan, umirovljeni prepošt i župnik (rođen (14. II. 1830.) Živi i sada u Metliki. — Dođe, veli, jednoga dana samostanski sluga k nama u sobu i upita nas đake, hoće li nam biti dosta zdje-

la jela. Na to će mu Marko reći: „Donesi nam još više od zdjele" jer je bio obično uvijek pri dobru teku. — Drugom zgodom bili su gosti u karlovačkom samostanu, a naš je Marko, veli g. prepošt, poslije objeda oko stola skakao i pjevao od šale onu švaračku: O, o, o! Ja mu rekoh: „Marko ne skači i ne viči, jer bi mogao iznenada doći pater gvardijan, a onda zlo po tebe!" Na to će on: „A šta će meni gvardijan? Sad on najbolje jede i pije!" pa nastavi dalje svoj: O, o, o! U taj čas otvore se vrata i gvardijan stupi pred Marka i pljus njega po licu, da ga je prošla volja dalje pjevati i skakati. Svakako je i to za njega bila vrlo dobra škola. Inače je naš Marko dobro učio a napose je u matematici i fizici dobio uvijek eminens.

Godine 1853. bude primljen u sjemenište — gdje je svojim uzornim vladanjem, pobožnošću a napose velikim napretkom u naucima stekao veliku ljubav nesamo svojih poglavara već i svojih saučenika, među kojima su bili i pokojni nadbiskup Juraj Posilović, Stjepan Rihtarić, Josip Zorić, Stjepan Žugčić i drugi.

Godine 1859. na Veliku Gospu služio je svečanu Prvu Sv. Misu („primicije") na Kamenskom, kad je ondje glavno proštenje. — Iste godine poslan bi za kapelana u Bosiljevo k pokojnomu podarhiđakonu i župniku, Karlu Hercegu. Kako je Marko lijepo ondje radio u duhovnoj pastvi, to se je kroz decenije pripovijedalo u župi i okolici. Još i danas imade u župi Bosiljevu staraca, koji se sa velikim pietetom sjećaju našega pokoj. Marka. U Bosiljevu je Marko kapelanovao od g. 1859—1861. — Pokojni je Marko još kao klerik, a napose kao kapelan, imao vruću želju otići među Isusovce, nu uvijek je kolebao sve dok nijesu došli oni u Bosiljevo zbog misija. Tom zgodom se s njima posve ozbiljno o svom naumu porazgovorio, pa kad su se oni uvjerili, da Marko uistinu imade nesamo volju već i zvanje za Isusovca, dali su mu upute, na koji će način moći da stupi u njihov red. Nu jedva su se oci Isusovci maknuli iz Bosiljeva dobi Marko iz Zagreba od Duhovne oblasti dekret potpisan po pokojnomu Nadbiskupu Jurju Hauliku. U tom dekretu ga imenova profesorom iz matematike i fizike u nadbiskupskom liceju i ujedno mu pošalje 25 forinti u ime putnoga troška. Nu naš se Marko zahvali na toj časti, vrati novac natrag, i zamoli nadbiskupa Haulika za litterae dimissoriales jer da želi ići među Isusovce. Haulik je rado na to pristao rekavši: „Hvala dragom Bogu, da se ipak u mojoj dijecezi našao jedan svećenik, koji je dobio volju, da ide među Isusovce". Prema regulama toga reda morao je naš Marko otići u St. Andreas u Koruškoj najprije u novicijat jednu godinu, a poslije svršenog novicijata imao je študirati filozofiju i teologiju još 2 godine. —

Sad se sa Markom dogodilo nešto čudnovatoga! To je kod svog stola kazivao gostima blage uspomene pokojni Dr. Josip Stadler, nadbiskup sarajevski a meni opet kazivao isto pokojni profesor Dr Martin Štiglić. Odmah u početku Markova boravka u St. Andreu umre jedan Isusovac u Tirnavi u nekadašnjoj Madžarskoj. Drugi dan, iza toga kad su tirnavski oo. Isusovci bili kod večere, otvore se vrata od refektora i ukaže im se isti pokojnik veleći: „Hvala braćo, svi ste služili svete mise za mene, samo pater Marko nije!" nakloni im se i nestade ga ispred njihovih očiju. — Rektor Isusovački u Tirnavi nije znao koji je to pater Marko pa je smjesta pisao p. provincialu u Beč, razložio mu cijelu stvar i umolio ga, neka naloži nepoznatome o. Marku da odsluži sv. misu za pokojnika. U istinu čime je pater Marko dobio nalog od provincijala iz Beča i odslužio Sv. Misu, ukaza se opet pokojnik svojoj braći kod večere, pa će im reći ove riječi: „Hvala braćo! I pater Marko služio je za mene Sv. Misu!" i nestade ga u tili čas.

Ja sam jednom zgodom zapitao strica Marka za taj događaj, a on, kako je bio vrlo ponizan, samo mi je to kazao: „Jest, dragi sinovče, ja sam služio Sv. Misu za onoga pokojnika, koji se ukazao ocima Isusovcima u Tirnavi." —

Svršivši naš Marko filozofiju i teologiju u St. Andreu vidimo ga sa pokojnim Isusovcem Mesekom u Požegi, gdje obojica blagotvorno djeluju. Kako to da su baš u Požegu prispjeli to mi je do danas ostalo zagonetkom. —

G. 1882. otvorio je blage uspomene pokoj. nadbiskup Josip Štadler gimnaziju u Travniku i pozvao onamo Oce Isusovce. Kocka je pala i na patra Marka. On dobi nalog, da ide za profesora iz matematike i fizike u Travnik. Nažalost Marko je u toliko godina posvema zaboravio matematiku i fiziku, pa stoga u velikoj neprilici zamoli o. provincijala, neka mu dopusti predavati na gimnaziji koji klasični jezik latinski ili grčki ili pak zemljopis i povijest, jer da je matematiku i fiziku posvema zaboravio. Na njegovu veliku žalost dobi on alternativu: ili se pokoriti (predavati matematiku i fiziku) ili može iz reda istupiti. Marko je odabrao ovo posljednje. I tako je evo matematika i fizika bila uzrokom da je iz naše dijeceze istupio, a matematika i fizika bila je opet uzrokom da je u našu dijecezu natrag primljen, kako ćemo to odmah i vidjeti. —

Marko dakle zamoli sada Haulikova nasljednika, pokoj. kardinala Josipa Mihalovića, da ga primi u svoju nadbiskupiju. To je Mihalović drage volje i učinio. Najprije ga posla za kapelana u Selnicu, zatim za kapelana na Voću kraj Varaždina, a za kratko vrijeme postavi ga upraviteljem župe u Klenovniku. Ponudili su pokoj. Marku i župu Žumberak, nu on je Duh. Stolu onako jednostavno odgovorio: „Ja ću poći na župu Žumberak za administratora ako mi Preč. Duhovni Stol kupi „einrichtung!" (pokućstvo). I na spomenutim župama ostavio je p. Marko najljepšu uspomenu, jer tako dobra i jednostavna svećenika svatko mora da voli. —

Pokojni superior Felix Höpperger poznavajući dobro vrline našega Marka pozove ga g. 1883. za duhovnika u bolnicu milosrdnih sestara u Zagrebu. Marko je tu ponudu vrlo rado prihvatio. Kao spiritual kod Milosrdnih Sestara poklonio mi je (onda još kleriku) na 28. VII. 1883. vrlo lijep molitvenik pod naslovom: „Paradisus animae Christianae," koji još danas imadem. Na početku i kraju molitvenika dao je Marko uvezati nekoliko listića čistog papira, na kojem je ispisao razne vrlo lijepe molitve i pobožne uzdahe u hrvatskom, latinskom, talijanskom i njemačkom jeziku, pa je te molitve i uzdahe vrlo često i vrlo rado molio.

A sad ću da prikažem cijenjenom čitaocu originalnost i naivnost pokojnoga strica, patra Marka.

* * *

1. Godine 1891. umro je u Kuniću pokojni župnik Jankica Resar, rodom Samoborac, na glasu gitaraš i pjevač. U istu župu došao sam kao mladomisnik za kapelana, pa su tamošnji župljani željeli da im ja budem njihovim župnikom. Bio sam onda (g. 1891.) kapelanom u Lipniku, pa u koliko sam uistinu želio vratiti se među onaj još danas pošten i dobar narod, u toliko opet nijesam znao, tko bi me htio i mogao za tu župu preporučiti Duhovnoj oblasti. Međutim sjetih se moga strica Marka, komu sam pisao zamoliv ga, neka me već radi mojih starih roditelja, koje želim k sebi uzeti, preporuči što toplije Preč. Nadb. Duh. Stolu. Za 8 dana dobih pismo od patra Marka, u kojem mi javlja, neka dođem odmah u Zagreb, jer će me on što bolje bude znao i mogao preporučiti Prečasnoj gospodi na Kaptolu. Drugi dan eto ti mene u Zagrebu. Odoh ravno k patru Marku, koji me lijepo i veselo po običaju dočeka. Kod njega sam u bolnici večerao i prenoćio, a drugi dan odsluživ obojica Sv. Misu zaputismo se put Kaptola. Idući obojica Jelačićevim trgom mimo kuće Wasserthala susretne nas pokojni prebendar Canjuga, koji će upitati Marka: „A kamo, brate Marko?" A Marko će njemu onako prostodušno: „Znaš, amice, idem ti u nadbiskupsku kancelariju preporučiti svoga sinovca za župu Kunić. On se zove Mikula Belavić, a sada je kapelan u Lipniku." Na to će mu Canjuga reći: Znaš, Marko, to je sve lijepo i dobro, nu daj si prije tvoju reverendu očistiti. Zar ne vidiš da ti je puna perja?"

Odmah sam mislio to je malum omen. Marko je sada svoju reverendu malo očistio jer mu se silno žurilo sa mnom u nadbisk. kancelariju. — Došav dakle pred nadb. kancelariju Marko pokuca i širom otvori vrata, a ja naklon̂iv se Presvijetloj i Prečasnoj gospodi: pokoj. biskupu Gašpariću, kanoniku Švindermanu, Vučetiću, Pliveriću itd. i pozdravio ih sa „Hvaljen Isus" čekat ću sada kod vrata, da čujem tu toli željkovanu toplu Markovu preporuku. Nu Marko ni pet ni šest pokaza prečasnoj gospodi prstom na mene, pa će im samo reći: „Ovaj bi faru (župu) rado," a ja na to kao da me tko mrzlom vodom polio naklonim se svima i bjež na zrak. Brže bolje odoh vlakom u Karlovac i onda dalje na moju kapelaniju Lipnik. — To je bila „topla preporuka!"

2. Našla se jedna bezdušna osoba, koja je baš nepoštenim načinom isisavala Markovu dobrotu i njegovu prostodušnost. Evo šta je bilo!

Godine 1896. dođe k njemu jedna starija židovska djevojka, pa će mu izjaviti, da se želi pokrstiti i ujedno Marka zamoli, da joj posudi 100 forinti. Ona će mu to pošteno vratiti. Marko će joj na to reći: „Ja ću dati 100 forinti samo ako si poštena, i ako si divica," a kad je odgovorila, da jest jedno i drugo, Marko joj posudi 100 forinti. I sad ju je Marko poučavao u kršćanskom nauku mjesec dana. Kad se uvjerio da je dovoljno podučena, on je pokrsti jedne nedjelje u bolnici. Za 8 dana eto ti nje opet k Marku sa molbom, da joj još 100 forinti posudi, jer da je na krstu imala siromašne kumove i da si mora kupiti novo odijelo. Marko u svojoj naivnosti upita je i drugi puta, da li je poštena i da li je divica i odakle je rodom. Kad mu je „svojim poštenjem" zajamčila da je „divica" i da je rodom iz Kereszthura u Madžarskoj, nadalje da je ona od kuće bogata i da će mu posuđenih 200 forinti za kratko vrijeme povratiti, Marko pohiti k pokojnom Höppergeru i zamoli ga, da mu dade još 100 forinti na račun njegove plaće, jer da mora taj novac dati jednoj „poštenoj divici." —

Dobivši 100 for. dade ih pokrštenoj Židovki ali se odmah obratio općinskom poglavarstvu u Keresztliur s uljudnom molbom, neka mu se odgovori, da li se uistinu ona osoba tako zove, da li je imućna i kakav je bio njezin život. Za nekoliko dana dobije p. Marko od istog opć. poglavarstva vrlo nepovoljan odgovor. Ista osoba je vrlo raskalašena djevojka, koja u kući nema ništa, do li troje nezakonite djece, koje mora općina uzdržavati. Još ga općina upozoruje, neka joj ništa ne vjeruje a još manje novac posuđuje. Dobiv Marko taj nimalo utješljiv list upitao se na više mjesta za tu novokrštenu „divicu", nu njoj ni traga ni glasa. Za mjesec dana bio Marko pozvan u rodilište k jednoj teško bolesnoj osobi. Pa koga nađe u rodilištu? Onu istu poštenu „divicu," koju je prije 3 mjeseca krstio. Opaziv je Marko malo se uozbilji, pa će joj reći: „Ti nesrećo nijedna! Ti si mene dvaputa prevarila, pa sam ti svaki puta po 100 forinti posudio. Rekla si mi, da si divica, da si poštena, da si od kuće bogata, a gle, ti si me grdo prevarila! Sram te budi! Ti imaš kod kuće troje nezakonite djece, pa i sad si došla u rodilište roditi. Sram te budi, ti nevaljanka! Učinila si veliku grihotu. Sad se moraš za grije kajati, što prije ispovjediti i Bogu obećati da ćeš se za stalno popraviti inače ti Bog ne će tvoje grihe oprostiti!" Ta nevaljanka samo se slatko smijala patru Marku, a on se vrati kući kajući se, što se dao toli ljuto nasamariti od jednoga pokvarenoga čeljadeta. —

3. Naš Marko nije baš uvijek pazio na propise liječničke. Napose nije mogao shvaćati kako je liječnik mogao bolesnicima odrediti dietu, dok je on, Bogu hvala, imao uvijek zdrav želudac, a razumijeva se i dobar tek. To su bolesnici dobro znali, pa su Marka svaki dan molili, neka im kupi žemičaka, kifli, voća, kobasica, („virštla"), duhana itd. Tako je jednog zimskog dana, kada je bilo najviše bolesnika, dobio neobično mnogo naručaba. I sad će Marko onako veseo, kako je uvijek bio, poći u dućane, da kupi za svoje „muštefije" naručenu robu. — Nakupovao dakle toga vrlo mnogo i natrpa džepove od kaputa žemičkama i kiflima. U jedan pak džep od reverende metne jabuke, a u drugi natrpa duhana, nu kako će sad sa virštlima? Dosjeti se Marko odmah! Jednostavno skine s glave svoj masni halbcilinder, napuni ga kobasicama („virštlima"), metne ga na glavu i sad ga eto, gdje veselo stupa po pločniku od Jelačićevog trga Ilicom dalje. Nesreća htjede te ga pozdraviše gradski fakini baš pred kućom Botheovom, a Marko im ozdravi skinuv s glave svoj halbcilinder. U tili čas padnu sve kobasice („virštle") na pločnik, a fakini ih pograbiše i na očigled Marku sve do jedne pojedoše. I sad Marku drugo ne preostade već k Rabusu po druge, koje je dao sada u papir čvrsto zamotati. —

4. Jednom opet zgodom idući Marko Ilicom vidi jednoga čovjeka, kako u šajtrugi vozi neke stvari, i čuje ga, kako Boga kune. To ga je silno pri duši zapeklo, jer psovanja nije mogao trpjeti za živu glavu. Pograbi dakle Marko psovača jednom rukom za prsa, a drugom njegovu šajtrugu, pa će mu pred sakupljenom radoznalom svjetinom dati ovu lekciju:

„Ma, čovječe, zašto kuneš dragoga Boga, koji nas je stvorio na svoju sliku i priliku, koji nas hrani i odijeva? Pogledaj nebo i zemlju, pogledaj sva stvorenja na nebu i na zemlji, pa će ti reći, da je to sve dragi Bog stvorio. Sjeti sa da je radi nas grješnika i radi naših grijeha Isus Krist, Sin Božji na ovaj svijet došao, rodio se od Blažene Djevice Marije. On je za sve pa i za tebe, nesretniče, na križnom drvetu umro i svetu krv prolio samo da nas otkupi od griha i vječnoga prokletstva. Ti si svojom grdom psovkom pakao zaslužio, nu vidiš, dragi je Isus ostavio Sakramenat Pokore ili Svetu Ispovijed, na kojoj i najveći grijesnik može dobiti oproštenje počinjenih grijeha, vječne kazne a djelomice i vremenite. Moraš se dakle za tvoju grihotu jako pokajati i reći ovako: „O Bog moj i sve dobro moje ja u tebe vjerujem, u tebe se ufam i tebe ljubim i iz ove goruće ljubavi prema tebi kruto se kajem i žalujem za sve moje griehe znane i neznane, tuđe i vlastovite, a najviše me boli, jer sam tebe najveće i najmilije dobro ikada u mom životu a osobito danas teško i preteško uvrijedio. Obećajem ti, o Bože, tvrdo i stalno, da više nikada ne ću griješiti, već se hoću popraviti i sve griješne prilike bježati. Smiluj mi se dakle svemogući Isuse i budite mi na pomoći milostiva Marija i sv. Josipe. Amen." — Jesi li me dakle razumio i hoćeš li me poslušati, kako sam ti rekao?" „Hoću," reče na to skrušeni pokornik, i sad mu Marko poda šajtruge opomenuv ga još jednom, da ne smije više kleti. — Siromah otiđe dalje sa svojom šajtrugom zamišljen i ganut do suza, a naš Marko, zadovoljan što je i danas jednu grijesnu dušu k Bogu obratio, vrati se u bolnicu. —

5. Još ću navesti i ovo:

Bilo je to u Stupniku.

Mjeseca siječnja jedne pokladne nedjelje, kad sam se ja odvezao jednom susjednom župniku u pohode, dođu k patru Marku na zapis pokojni crkveni slikar, Rajmundo

Rojnik sa učiteljicom N. N. iz Brezovice — oboje obučeno u narodno seljačko odijelo. Dođoše sa svjedocima. Pokucavši na vrata Markove sobe pozdraviše ga sa „Hvaljen Isus". Marko im odvrati ljubazno: „Navijeke budi hvaljen."

— Nu šta ćete Vi mladenci?

— Ej velečasni gospodine Marko, znaju mi smo došli na zapis, reći će zaručnik unisono sa zaručnicom.

— Nu pa dobro, dobro, ali se pita, da li znate Boga moliti, Marko će. Zaručnik (Rojnik) će na to: Ej, gospon pater Marko, naj mi oprostiju ja ne znam više, nego samo, o t e c n a š moliti." Marko ne poznavajući ga reći će mu: Šta? Zar ti ne znaš više od očenaša moliti, a gle, kako si velik dečko narastao! A gdje ti je otac i mati? Zar te nijesu mogli više naučiti?

E, znaju pomrli su.

Nu pa ako su ti pomrli, zašto ne ideš u crkvu učiti se? Svake je nedjelje večernica i kršć. nauk.

Nu prosim ih, naj mi oprostiju: ja nemam cajta po nedeljah v cirkvu dojti.

Da, da vi nemate „cajta," vi Stupnjari u crkvu doći, a imate dosta vremena po nedeljama obilaziti krčme pa se tamo opiti, plesati do plafona, kleti, potući se i druge ludorije praviti a Bogu se moliti to ne ćete? Sram te budi. ti dečko!

A sad se pater Marko obrati prema djevojci (učiteljici) pa joj reče: — Nu znaš li ti djevojko bolje od dečka Boga moliti? — Sigurno znaš! A ona će odvratiti: — Naj mi oprostiju, g. pater Marko, znaju ja im bum po istini povedala. Ne znam baš ni ja Bog zna kaj od molitev. — Marko će na to i njoj reći: —

— Sram te budi, curo nevaljana! Hoćeš se eto udavati, a Boga ne znaš moliti! Nu ti ćeš biti lijepa mati! A prosim te lijepo, kako ćeš ti danas sutra djecu odgajati i učiti ih molitve i kršć. nauk, kad ti sama ništa ne znaš? Baš je lijepi par došao na zapis! Na to će ona tugaljivo:

— Ma, gospon pater Marko, lepe ih i ponizne prosim naj me samo s ovim dečkom zapišeju ja bum sve več molitve i nauk kršć. do druge nedjelje navčila, ar znaju, mene bi bilo sram doma dojti bez zapisa.

— Da, bilo bi Vas stid otići bez zapisa a nije Vas stid što ne znate propisanih molitvi. Nu znate: sad me slušajte — ja ću Vam sada tumačiti katekizam! Protumačiv im glavne istine vjere, što je trajalo jedan dobar sat, poče iznova mladence pitati, i kad su oni na sva pitanja krivo odgovarali a Marko ih za svaku malenkost korio, prasnuše na koncu „mladenci" sa svjedocima u grohotan smijeh pa su se na koncu obojica patru Marku odali.

Marku je bilo doduše malo neugodno nu brzo je to zaboravio, pa je još na koncu mladence smijući se otpratio prilično daleko.

6. I ovo se događalo za mog službovanja u Stupniku. Kod dijeljenja Sv. Sakramenata bio je Marko također vrlo originalan.

Kad god je doneseno dijete na Sv. Krst, najprije ga je upisao u Maticu krštenih. Rukopis je imao lijep. Iza toga otišao je u sakristiju, obukao stolu i roketu i sad će započeti vrlo zanimljiv examen. Zapitat će naime Marko kumu ovako:

— Kumo! Ima li ovo dijete kakv grijeh na duši?

Žena, jedno nepoućena, a drugo malo od straha, odgovorit će: „Nema grijeha." A na to će joj Marko tresući glavom reći ovo:

— Ima grijeh. To ti je istočni grijeh što su ga Adam i Eva učinili u raju zemaljskom. U tom istočnom grijehu svi smo se začeli i rodili osim Prečiste Djevice Marije, koja je ne samo začeta već i rođena bez istočnoga grijeha. Daklen svaki se čovjek rađa na ovaj svijet u istočnom grijehu, a taj grijeh oprašta nam se na Sv. Krstu.

Zatim upita Marko ponovno istu ženu, da li ovo dijete ima kakav grijeh na duši. Ako je odgovorila, da ima na duši istočni grijeh, onda Bože pomozi, nu ako je odgovorila, da nema, onda je Marko ponavljao isti nauk po 2 i 3 puta dok nije Stupnjarka dobro zapamtila, da dijete imade na duši istočni grijeh. — To se pročulo župom među ženama, pa je kasnije svaka žena znala na Markovo pitanje odgovoriti, da dijete, kojemu ona kumuje imade na duši istočni grijeh i onda je Marko bio zadovoljan. —

Sada je Marko nastavio krštenje. Prije nego li će reći djetetu: „Accipe salem sapientiae!" protumačio je kumi, što sol znamenuje. Sol znamenuje mudrost. Daklen vidiš, sol se meće djetetu na usta zato, da bude pametno i mudro, da uzmogne Isusa ljubiti, Majku Božju častiti, svece Božje poštivati i u njihovom ih krijeposnom življenju nasljedovati a opaki svijet izbjegavati i tako mudro i pametno do svoje smrti ostati i napokon u diku nebesku prispjeti.

Isto tako tumačio je redomice cio obred krštenja.

Doduše u rubrici kod krštenja stoji: sacerdos immittat modicum salis benedicti in os infantis, nu Marko je i mimo rubrike (da bude dijete što mudrije i pametnije) uzeo obilno soli među dva prsta i nasipao u usta djetetu i kažiprstom

desne ruke dobro miješajući po ustima. Gotovo svako dijete je naravski moralo povratiti ono malo materinoga mlijeka. A kad je došlo do „Effeta!", Marko je pljunuo u šaku, zagrabio puno prašine i mazao dijete po licu što je bolje mogao, te je svako dijete bilo musavo ko Cigančе. Kad je dijete polio vodom, onda će kumi reći:

Vidiš, sad ovo dijete nema više istočnoga grijeha na duši, i ako umre, doći će u diku nebesku.

Onda će uzeti bijeli rubac, pa će reći: Vidiš, bijeli rubac znamenuje nedužnost. Daklen i to dijete treba da cijeli svoj život bude nedužno i nevino u mislima, u govorima i u djelima. — Još je na koncu protumačio što znamenuje svijeća. Svijeća znamenuje Isusa Krista, koji je svim nama svijetlo pa kako je Isus svijetlio dobrim djelima, tako isto treba da i ovo dijete svijetli cijeli svoj život samo dobrim a ne zlim djelima. —

Jednom zgodom je pokojni moj susjed, glasoviti đački Mecena, Antun Pinterović, dekan i župnik u Brezovici, bio kod Markova krštenja, pa mu je prigovorio, što tako dugo kod krštenja naučava. Krštenje predugo traje, pa se dijete može lako nahladiti. Naš Marko poče Pinteroviću oštro dokazivati, da je takovo krštenje vrlo dobro i korisno, pa ga je Pinterović na koncu konca pustio na miru. —

* * *

Pater Marko molio je mnogo. Molitva mu je bila najveće veselje, pa odatle u njega mir, sreća, zadovoljstvo. To daje Bog onima koji su viri orationis et meditationis.

Kod Sv. Mise bio je Marko uvijek pobožan i sabran držeći se one: „sancta sunt sancte tractanda." — Njegova pobožnost čitala se u cijelom njegovom žiću i biću a napose u njegovim upravo nedužnim očima.

Napose je bila u njega vanredno živa vjera u realnu nazočnost Gospoda Isusa Krista u Presv. Oltarskom Sakramentu. Jedan vrlo pobožni zagrebački svećenik jednom je zgodom ustvrdio, da je malo svećenika na svijetu, koji bi imali toli živu vjeru u realnu nazočnost Isusovu u Presv. Olt. Sakramentu kao pater Marko. Što se tiče Markova teološkog znanja tu je opet ustvrdio jedan drugi zagrebački svećenik, da ljudi ni pojma nemaju kolikog je bogoslovnog znanja u patra Marka. —

U bilježnici „Liber intentionum," gdje se bilježe primljene i odslužene Mise, znao je Marko obično napisati kod svake i pojedine odslužene intencije 3 puta: legi, legi, legi, (odslužio sam) a kod nekih i 10 puta. Tako je bio ovo savjestan.

Osobito su mu bile mile molitve koje je svojom rukom napisao. Njih je redovito svaki dan molio. Molio ih je u 4 jezika: u hrvatskom, latinskom, njemačkom i talijanskom. Marko je bio mnogo traženi ispovjednik svećenika, klerika, inteligencije, a napose bijedne sirotinje. i to je općenito poznato. On je veći dio dana sjedio u ispovjedaonici i liječio rane duševne, pa stoga jedini Bog znade, koliko je tisuća duša u svom svećeničkom životu spasio, koliko ih je utješio a koliko opet posvetio. Pouzdanje u njega bijaše kod sviju vrlo veliko. Možemo o njemu s punim pravom reći: Virginitatem perpetuo coluit: modestiam, patientiam, humilitatem, abstinentiam caeterasque virtutes adamavit.

Da je pater Marko došao do toli savršena života, imade u prvom redu zahvaliti svojoj molitvi, onda meditaciji i napokon adoraciji. Brevijara nije u svom životu nikada propustio, pače znao je u neke dane brevir i ponoviti. Na molitvu je češće i druge opominjao. Osobito im je preporučao, neka se mole Majci Božjoj, sv. Josipu i sv. Mihalju arkanđelu. Kadgod je siromahu dao milostinju, svakiputa bi znao reći: „Moli se sv. Josipu da ti Bog dade sreću, zdravlje i diku nebesku'!" Isto tako je mnogo meditirao i to najradije u crkvi, a adorirao je često puta u danu. I po noći ga vidimo, gdje dugo kleči i moli se pred Presv. Oltarskim Sakramentom. Znao se u noći leći na pod crkve i tako po jedan sat i dulje adorirati. Ja sam to znao svakiputa, kadgod je došao iz župske crkve (u Stupniku) sa zaprašenom reverendom. — Poznato je mnogima da je kao duhovnik u Zagrebu običavao kroz dan obići sve gradske crkve i moliti se u svakoj barem pol sata.

A da se naš Marko često puta i bičovao, tomu sam ja svjedokom. —

U cijelom svom životu nije p. Marko mnogo mario za obzire ljudske, pače kako je bio silno naivan i prostodušan u nekim je slučajevima bio nalik sv. Filipu Neriju, toj u istinu miloj i blagoj duši Božjoj. Varali su ga i varali mnogi, a on je ipak dobra djela činio. Nekome „bosjaku" baci kroz prozor svoje čizme — bez molbe i bez pitanja. Jednome pogorelcu ispod Okića dade svoj gotovo novi ogrtač („Uberzieher"), a taj ga proda krčmaru za 10 forinti!

To sve nije patra Marka ništa smetalo — on je dalje išao svojom putanjom..

I u svojim propovijedima znao je biti Marko vrlo originalan. Tako je jedne nedjelje mjeseca travnja g. 1898. tumačio u župskoj crkvi u Stupniku razliku između Boga i ljudi. Rekao je dakle Stupnjarima ovako: „Naš car u

Beču je ništ, naš ban je niš koristi, a veliki župan je gnjida prema gospodinu Bogu. Bog je tako jak da lakše drži Klek u svojim rukama, nego li Vi Stupnjari svoj klobuk." —

Imadem u originalu jedno njegovo pismo od 10. I. 1896. što ga je pisao iz Zagreba momu pokojnomu ocu Nikoli. U njemu se zrcali blaga duša njegova, a glasi ovako:

Dragi brate Nikola!

Hvala ti na čestitki k novoj godini. Dao Bog, da bi se sve ono ispunilo, što ti meni želiš. Isto tako i ja tebi k novoj godini želim, što si sam od Boga želiš: sreću zdravlje, milost i ljubav Božju krepku, da mu sada pod tvoje stare dane možeš bolje služiti, pokoru činiti za sve pogrješke i falinge cijeloga svoga prošloga života i tako pravednosti božanskoj zadovoljštinu učiniti za svoje grijehe barem donekle. U tu svrhu je dobro i spasonosno uvijek, kadgod čovjeku na pamet dođe koji grijeh iz prijašnjega života, odmah pokajanje vrhu njega u sebi probuditi, to jest onako po prilici u sebi reći, kako to u katekizmu stoji: Za ove i sve ostale grijehe cijeloga života svojega kajem se od svega srca, što sam njima uvrijedio Boga, najveće i najmilije dobro. Mrzim na sve svoje grijehe, i tvrdo odlučujem s milošću Božjom, da ću se poboljšati i da ne ću više griješiti. — Zatim je korisno one kratke molitvice moliti, na koje su od Sv. Oca Pape oproštenja podijeljena. Tako koji moli u čast Majci Božjoj (Njezinom Presvetom Srcu) ovu molitvicu: Slatko Srce Marijino budi mi spas, dobije svaki puta oprost od 300 dana i time si vremenite kaštige umanjuje ovdje i na drugom svijetu u čistilištu. Ja sam ti izvadio ove dvije ceduljice iz „Glasnika Presv. Srca Isusova" hrvatskoga i njemačkoga i ovdje ti stavio, da možeš sad hrvatski sad njemački ovršiti one molitvice s kojima su oprosti od 300 dana skopčani. S onom molitvicom svetomu Josipu je oprost samo od 100 dana skopčan i to samo jedamput na dan. S onima pako molitvama Presv. Srcu Isusovu i Marijinom skopčan je oprost od 300 dana i to svaki put, kadgod ih čovjek izmoli. Ako ih čovjek 100 puta na dan moli, onda dobije 100 puta 300 dana oprost i tim si može čovjek vrlo umanjiti vremenite kaštige, koje bi morao poradi svojih grijeha trpjeti ovdje na zemlji i na drugom svijetu u čistilištu. Šta ćemo? Svi smo sinovi Adama i Eve već od porođaja na grijeh skloni ali Isus Krist je nama svojom mukom zaslužio obilnih i krepkih milosti te možemo s njima sudjelujući zapovijedi Božje obdržavati pa ako čovjek po nesreći sagriješi, na ispovijedi mu se svi, pa i najveći, grijesi opraštaju. — Ovdje u

bolnici Milosrdnica imade sada 492 bolestnika. Za me dosta ispovijedati, pričešćivati i posljednju pomast dijeliti. Imao sam veliki katar, sad mi je bolje. Kaošto sam tebi čestitao, tako isto čestitam i tvom sinu Nikoli administratoru, tvojoj suprugi, tvojoj sestri Kati i Mihalju.

Marko Belavić, duhovnik.

* * *

Zimi g. 1901. kartao se Marko taroka u kući bilježnika g. Eugena Kniewalda (koji sada živi u Dugom Selu kraj Zagreba). S njim se kartao sada već pokojni Blaž Lukšić, trgovac iz Zagreba. Najednom nastade mala pauza, a šutnju će prekinuti Blaž Lukšić veleći patru Marku: „Ej, pater Marko, znajte, kad budem umirao, ja ću se držati za Vašu reverendu, pa ću onda lakše u nebo doći." A pater Marko će mu smijući se odgovoriti: „— Dobro, dobro, g. Lukšiću! Slobodno se držite moje reverende. Bože daj, da obojica dođemo u nebo." I gle šta se dogodilo! Na sam Veliki Četvrtak g. 1903. umro je pater Marko Belavić. Umro je u gradskoj ubožnici u Novoj Vesi okrijepljen Svetootajstvima. Isti dan umro je i Blaž Lukšić. Na veliki Petak ležala su obojica jedan do drugoga u mrtvačnici na Mirogoju, a na Veliku subotu oba su zakopana (jedan za drugim) na Mirogojskom groblju. Uistinu čudan slučaj, kako je bio čudan i čitavi Markov život.

Stjepan Korenić je napisao u „Katoličkom Listu" ovaj nekrolog:

Komu nije bila u Zagrebu poznata markantna ličnost — svećenik po spoljašnosti svojoj u priličnoj nebrizi, rekli bismo zanemarenosti? Kuda prolazi, bilo trgom ili ulicom, sve ga ipak i priprosto i odlično, i mlado i staro, s veselim licem, ali i s dubokim poštovanjem pozdravlja. Na ulicu kad se pokaza, i sirotinja i djeca siromašna višeputa i zlo upotrebiše dobrotu srca njegova. Opazivši ga ulicom to veća oko njega i za njim procesija. A on, ne obazirući se, što će svijet, u priprostosti svojoj posegne sad u jedan džep, sad u drugi i traži, ne bi li što našao, bilo novčić ili koričicu kruha, bilo kolačić, ili komadić kaka mesa, bilo sličicu ili krunicu. Dijeli starac na ulici sirotinji uz pouku i stereotipni: Eto na! Budi dobar, moli se Bogu, Majci Božjoj, dragom Isusu, sv. Josipu, Anđelu čuvaru. Ili: Eto na! Moli 5 Očenaša, 5 Zdravo Marija i jedan Slava Ocu na čast Presv. Srcu Isusovu za srećnu smrt tebi i meni!

Svaka crkva zagrebačka, svaki dan bilo lijepo ili ružno, najrevnijeg svog pohođanina ima, ovog svećenika. Svećenstvo i svjetovnjaci, sve, što ga poznavalo, u svako doba dana, s najvećim pouzdanjem, opkoljuje ga u ispovijedaonici i traži u njega utjehe. Mladež školska i bolnice kao i drugi zavodi, svi ga traže, svi ga s nekim veseljem čekaju. — Ta značajna ličnost, taj svećenik, od svakoga tražen, a koji sam sebe nikada nije tražio, po spoljašnosti svojoj doduše u priličnoj nebrizi, no u srcu čisto zlato, dragi kamen jest — Marko Belavić. I ta priprosta, plemenita duša, ostavi ovaj svijet upravo na Veliki Četvrtak ujutro. On, koji svaki dan redovito po svim zagrebačkim crkvama tako gorljivo pohađaše Isusa u Presv. Olt. Sakramentu, preminu u 70. godini svoga života za ovaj svijet — eto upravo u dan, kad no crkva slavi uspomenu naređenja Presv. Oltar. Sakramenta. Na Veliki dakle Četvrtak okrijepljen svetotajstvima preminu. Na Veliku Subotu u 11 sati prije podne bi naš Marko sahranjen na Mirogoju uz veliko saučešće zagrebačkoga svećenstva i bogoslovne mladeži kao i uz saučešće rodbine i svjetovnjaka. Marko dragi, Ti plemenita dušo, laka ti bila zemljica, počivaj u miru Božjemu! (Kat List od 16. IV. 1903 broj 16.).

Milan Ijalić, župnik. Samobor.

Franjo Kostanjevac.

(1.839.—1.910.)

U galeriju zaslužnih hrvatskih svećenika spada svakako Franjo Kostanjevac, prebendar i regens kora prvostolne crkve zagrebačke. Tenorista krasnog grla, zborovođa rijetkih sposobnosti, vrli poznavalac crkvene glazbe, čovjek značaj a svećenik skroman — ostavio je u duši mnogih hrvatskih svećenika časnu uspomenu.

* * *

Rodio se u Varaždinu 25. ožujka 1839. Za rana pokazivao je osobiti dar i volju za pjesmu i glazbu. U Varaždinu živio je tada Ivan Padovec, ilirski glazbenik i kitaraški umjetnik. Taj je darovitije mladiće okupljao oko sebe te ih u glazbi podučavao. Kostanjevac je bio ponajbolji u tom kolu. Već kao gimnazijalac naučio je kod Padovca temelje glazbene nauke i kitaru. G. 1856. došao je u zagrebačko sjemenište. Tada je još imao sopran, koji se poslije razvio u krasni tenor, koga je zadržao sve do starosti.

Apsolutističko doba, kad se hrvatska riječ i pjesma potiskivala u kut, kad se svako rodoljubno nastojanje gledalo prijekim okom, našlo je svog odraza i u sjemeništu. Sjemenišna društva „Kolo mladih rodoljuba" (danas „Zbor") i „Skladnoglasje" (danas „Vijenac") živjela su tek prigušenim životom. Ipak su klerici radili tiho i skromno perom i pjesmom.

Kostanjevac proširuje svoje glazbeno znanje, uči glasovir, orgulje, okuplja oko sebe muzikalne drugove. Složio je i vodio kvartet, koji je velikom vještinom izvodio crkvene i svjetovne pjesme. Spominjem zgodu, koju mi je pripovijedao pokojni senator zagrebački Gjuro Deželić, koji je bio u to doba klerik.

„Kostanjevčev kvartet" (Kostanjevac, Gornik, Deželić i Vuković) bio je često na okupu na šetnjama klerika. Jednoga ljetnoga dana bila je šetnja u Maksimir. Njih četvorica sjeli su u lađicu i otišli na otočić te ondje otpjevali par pjesama. Kardinal Haulik rado je boravio u Maksimiru i došao je do jezera, da hrani zlatne ribice. Iznenadilo ga lijepo pjevanje. Posluša malo pjevanje — bio je veliki prijatelj glazbe — te zapita jednog klerika, koji je onuda prolazio: „Ko to pjeva?" „Naši klerici, Uzoriti" odvrati on, a na to će Haulik: „Pa zar klerici tako lijepo pjevaju? Reci im, kad su me tako razveselili, da ću im dati jedan majalis zato". U istinu poslao je ravnateljstvu zavoda 100 forinti, da priredi klericima jedan izlet. — To je bio lijepi triumf tog kvarteta. U istinu ta četiri čovjeka bila su u ono tužno doba čuvari hrvatske pjesme u sjemeništu, a zasluga je to bila u prvom redu Kostanjevčeva.

Godine 1861. zaređen je Kostanjevac za svećenika i poslan za kapelana najprije u Veliki Bukovec a poslije u Bjelovar. Oduševljen za svoje svećeničko zvanje bio je revan u crkvi i u školi. Glazbu nije zapustio, pa je kao kapelan dolazio u Zagreb, da u velikom tjednu pjeva lamentacije. Kardinal Haulik videći njegove glazbene sposobnosti imenova ga g. 1867. prebendarom i koralistom stolne crkve. U brzo postade tadanjem regensu Josipu Jurátoviću desna ruka a nakon njegove smrti g. 1879. nasljednikom.

Došavši u Zagreb usavršio je svoje glazbeno znanje marljivim studijem. Na koru je posvetio prvu pažnju koralu. Uz dobre koraliste, koje je on znao uzgojiti, uredio je koralno pjevanje tako, da je Zagreb mogao prednjačiti velikim svjetskim gradovima. U pomoć je imao vrsnog organistu pokojnog Vatroslava Kolandera. U pjevanju lamentacija u velikom tjednu Kostanjevcu nije bilo premca. Zagrepčani su slušali njega 30 godina i uvijek su sa zanosom o njemu govorili.

Uz koral nije on zapustio na koru ni višeglasnu glazbu. Birao je lijep repertoir i taj se uzorno izvodio. Kad se godina osamdesetih počela širiti po drugim zemljama reforma crkvene glazbe t. z. Cecilijanstvo, on se trsi da i skladbe tog duha izvodi sa svojim zborom. Godina devedesetih Cecilijanci su već na koru udomljeni.

U sjemenište je rado zalazio i vježbao klerike, pjevače „Vijenca" za pomoć na koru. Dapače uredio je sa poglavarima zavoda, da je šest ponajboljih klerika pjevača išlo redovito na kor pjevati. Mnogi će se svećenik zagrebačke nadbiskupije rado sjećati tih pokusa, kao što pisac ovog članČića, jer

to je bila prava škola. Nije on pjevače mučio, dresirao već učio i trsio se, da pjevaju sa shvatanjem i razumijevanjem. Mnogi smo kod njega puno naučili.

Kad sam g. 1907. pokrenuo sa drugovima list „Sv. Ceciliju" Kostanjevac me je pomagao savjetom i preporukom na Kaptolu.

Kostanjevac je bio čovjek, koji je osvajao. Trebao si se s njim samo upoznati i ostavio je na tebe dubok utisak. U Zagrebu je on bio ličnost vrlo poštovana. Svi su ga glazbeni krugovi cijenili, jer je imao lijepo glazbeno znanje. I u svjetovnoj glazbi bio je on dobro verziran, pa je pratio svako glazbeno nastojanje. Bio je oduševljen Hrvat i neslomiv karakter a to je kod potrebe i pokazao. Komponirao je malo. „Sv. Cecilija" donesla je par njegovih pjesama. Inače je rado popravljao i prerađivao tuđe kompozicije.

Sve do g. 1905. ravnao je korom stolne crkve a tada je pošao u mir. Udaren od kapi samotovao je u svojoj kuriji u Novoj Vesi, tek kadikad znao se izvesti u vinograd ili na zrak. Dne 25. kolovoza 1910. umro je u Zagrebu.

Hrvatski svećenici i glazbeni ljudi sjećat će se vazda s pietetom tog časnog muža.

O. Jerko Vladić, Rama (Hercegovina).
franjevac.

O. fra Mijo Batinić.

O. FRA MIJO BATINIĆ.

O. fra Mijo Batinić rodio se u varošici Fojnici godine 1846. 25. listopada i bi mu na krstu nadjeveno ime Ivo. Za rana je izgubio oca, koji je bio rodom Dalmatinac iz Dicma (između Sinja i Klisa). Imao je još jednu sestru, koja je umrla od tri godine, a majka mu ode u službu pok. fra Miji Kutleši na Kupres, te sa sobom uzme i malog Ivu, koji je bio vrlo živahne ćudi i oštrouman. Najprije je mali Ivo i to brzo naučio misnu podvorbu, a potom utisnuše mu u ruke početak slovstva zvani „Liberice", koje marljivi i umni Ivo časkom pritira t. j. izuči. Za tim mu dadoše male „Biskupovače" („Početak slovstva, Napomena i kratko istomačegne stvari potribiti Nauka kršćanskoga", O. Augustina Miletića biskupa). I to mali Ivo sve od kore do kore pritira za kratko vrijeme, te poče pisati, računati i kod pučke Sv. Mise i pištolu pivati. To je bio znak, da je već dozrio i za daljne nauke. Premda još i tijelom malahan i godinama mlad, zaželi da i dalje uči. S toga ga poslaše u samostan u Livno na latinske škole, gdje je odnio palmu svim svojim saučenicima, te, ko što je bio darovit i marljiv, ne mareći dangubiti i zabavljati

se nekorisnim stvarima, pribiro bi druge knjige osim školskih i tražio bi, kako će latinske rečenice zgodnije prevesti na hrvatski i obratno. Onog je vremena bilo silno takmenje među mladeži po samostanima, tko će si napisati veći „vokabular" latinskih riječi. Štampanih se riječnika rijetko nalazilo po latinskim školama, pa si je mladež sama u tom pomagala, pišući latinske imenice, pridjeve, glagolje, itd. a onda bi pitali učitelja, šta to i to znači i tako bi si svaki đak sastavio riječnik, kojim bi se služio, ali su darovitiji mladići to odmah naučili i zapamtili, da se mogu tim u govoru poslužiti. Već u drugoj godini latinske škole moralo se latinski govoriti, pa kako mu drago, samo da se govorilo. Naš je mali Ivo imo silu božju „terniona" (sveščića) tih „vokabula" i raznih sastavaka i prepisa na latinskom jeziku, što je i naizust naučio i recitiro, te su mu mnogi zavidili. Kasnije je počeo i kratke pjesmice sastavljati na hrvatskom jeziku. U petnaestoj svojoj godini sasvim je ispravno i odriješito govorio latinski.

Godine 1862. dne 16. travnja obuče redovničku haljinu uzevši ime fra Mijo. Svršivši godinu kušnje, proslijedio je učenjem filozofije u Bosni, a na bogoslovne nauke bude poslan god. 1865. u Italiju u Reggio d' Emilio, gdje je vrlo dobro naučio talijanski jezik. Kad je talijanska vlada (god. 1867.) suprimirala redovnike i oduzela im samostane, prisiljen bi i Batinić s još dvojicom drugova ostaviti Italiju. U Djakovu je dovršio svoje bogoslovne nauke i to slavno na čudo svojim profesorima. Ama čega god bi se prihvatio, to mu išlo ko po maslu, bilo to u pjesmi i prozi.

Dokrajčivši bogoslovne nauke, bude ređen za svećenika god. 1869. 2. svibnja i provede jednu godinu u Fojnici ko duhovni pomoćnik i propovjednik. Kasnije, kao duhovni pomoćnik služio je po jednu godinu u Triješćanima, Gornjem Vakufu i Bugojnu, dok god. 1873. ne dođe u Fojnicu za pučkog učitelja, gdje je ostao četiri godine. Ovdje je razvio najveću svoju djelatnost i školu tako uredio, da je bila najurednija i najpotpunija škola u Bosni. To su priznali i generalkonsul austrijski Teodorović i fra Grgo Martić, koji mu je rekao po svršenim ispitima: Bome je tvoja škola najurednija u svoj Bosni! Moja se u Sarajevu nešto broji, ali je tvoja daleko odmašila pred mojom.

Odmah je na jesen god. 1873. počeo Batinić pripravljati djecu, da se vježbaju u davanju zabava, najprije kraćih a onda i poduljih uz pripomoć svojih dvaju vjernih drugova pok. fra Mije Franjkovića i pisca ovih redaka. To je veoma oduševilo ne samo djecu nego i odraslije, koji već nijesu

pohađali škole, te su rado uz mene uzimali i veće uloge. Iste godine osnovana bude opetovna škola za odrasle (sastajati se svake nedjelje i blagdana poslije večernjice). Spomenuta dva njegova druga su vrlo rado uza nj pristala, ter je jedan imao predavanja iz crkvene povijesti St. i Nov. Zavjeta i poučavao u pjevanju narodnih i umjetnih pjesama, a drugi je govorio o gospodarstvu. Batinić je predavao o svjetskoj i hrvatskoj povijesti. Milina je bila pogledati, kako je narod grnuo, dapače se tisko u školu, a predstave su se morale ponavljati i po tri-četiri puta zbog malena prostora.

U ove četiri godine Batinić je vrlo mnogo učinio u Fojnici za narodnu prosvjetu, a učenici i učenice su ga ljubili više nego svoje majke. Kuda bi god on prošao, a njegovi ga učenici i učenice spazili, istrčali bi k njemu kao ovce na so, vičući: Eno našeg meštra! I za čas bi se oko njega skupila čitava grotulja, a on bi im rekao: Eh, kad vas je toliko, sad ćemo jednu zapjevati! Jel' de? A oni u sav glas: Hoćemo.

E, hajde: Nitko bolji od ovčara... Pa onda dete vi cure zapjevajte: Vrti se vrti kolovrate moj... a vi dječaci: Rani koplje mladoga junaka, junaka... Hajde sad svi zajedno: Uzore dični našega roda...

Onda bi ih raspustio, smijuć se za njima, i obećao bi im, da će ih fra Marijan Topić naučiti još mnogo takih lijepih pjesama.

Uza sve ove poslove i još službe u duhovnoj pastvi, nije on nigda zanemario svojih redovničkih dužnosti ni rada na književnom polju.

Dok je bio duhovnim pomoćnikom, bavio se je opisivanjem zanimivih predjela. God. 1876., kad su počele razne vanjske novine — osobito srpske — u sav glas trubiti, da bosanski Franjevci nemaju nikakove prošlosti, poče fra Mijo sabirati i neumorno tražiti podatke za franjevačku povijest. Pune tri godine nije mirovao, niti se odmarao, dok nije sabrao dovoljno materijala za svoju rađu. Obraćao se je za podatke na sve strane, da mu bude djelo što potpunije. Posluži mu sreća god. 1880., te je u poslu Reda morao putovati u Rim. Tu je ostao puna četiri mjeseca. Što bi mu ostalo vremena preko službenih poslova, to je upotrebio za pretraživanje arhiva i prilično se time pomogao.

Godine 1877. postane učiteljem u fojničkom samostanu, gdje je imao više slobodnog vremena za svoje radnje, jer mu sada nije trebalo ići iz kuće (kao što do sada u pučku školu), ter se sav dao na ovu radnju. God. 1878. postane tajnikom Provincijalevim, te mu je sada cijeli arhiv bio u ruci. U tom je veoma uživao i svršivši svoje zvanične poslove, po čitave bi sate neumorno pisao bilješke i po svojem osobitom sustavu naticao na tanku željeznu šipku, pričvršćenu na jednoj daščici. Takih je daščica i šipki bilo na njegovu stolu sila jedna, a on je znao sve, što je na kojoj. Onda bi navečer sjeo prebirati te svoje papire i do kasnu u noć ih redati i prepisivati, dok nije sve u red stavio i na čisto prepisao. God. 1881. objelodanio je: „Djelovanje Franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest vijekova njihova boravka", svez. I. Ove iste godine napisao je i „Životopis biskupa fra Augustina Miletića" na historijskim podatcima iz Vjeroplodničina arhiva.

Otac je Batinić napredovao u karijeri, pa su ga se njegovi učenici do sita nažalili i sve je u školi s njim zajedno proplakalo, kad im je posljedniput došao u školu i s njima se oprostio. Ipak jer im ostaje na oku u Fojnici, utješili su se. I kasnije je često dolazio u školu, s njima se razgovorio, nasmijao i naputio ih u koječem. Osim njegovih školara ga je poštivao i ljubio cio narod, jer je pram svakom bio prijazan i ljubazan. Je li na kom opazio, da je i nehotice njegovim riječima uvrijeđen, odmah je fra Mijo u njeg tražio, da mu oprosti, na što bi se taj osmjehnuo govoreći: Bog s tobom, fra Mijo! Kakva uvrjeda, kakvo li oproštenje?!

Godine 1882. pratio je franjevačkog Generala o. Bernardina Portu Gruaro po svoj Bosni i te godine postane Definitorom sa sijelom u Sutjeskoj. Ja, da ti je sada bilo vidjeti puste žalosti i u varošu Fojnici i po selima. Nije bilo čuti ino, nego: — A zar ideš od nas, dragi fra Mijo! Dragi meštre! Grdna našo rano! Tko će nas sad razgovorit, utješit i nasmijat? Ode nam ti, ode fra Blaž (Kulijer u Doljane) ode fra Jerko (ja na Golobrdo), pa tko nam onda ostaje!?

O. Batinić ostade u Sutjeskoj samo 8 mjeseci i opet se vrati u Fojnicu, a onda ne bi radosti i veselju kraja ni konca. Ovdje je dovršio drugu svesku svog djela „Djelovanje Franjevaca" i izdao ga god. 1883., dalje je radio na trećoj svesci gotovo četiri godine. Uzrok je toj dugoj radnji bio, što je god. 1885. postao župnikom na prostranoj župi Bugojno sa samim jednim pomoćnikom. Ipak njegova ustrajnost ne malaksa, te je i treću svesku mogao tiskati god. 1887. Godine 1888. je po drugi put postao Provincijalevim tajnikom, ali zbog narušenog zdravlja prisiljen je bio ostaviti tu službu, naročito što mu ne prijaše teški sarajevski zrak te i opet ode na župu i proti svojoj volji.

Godine 1893. postade gvardijanom u Fojnici, gdje je kao i svagdje ostavio vrlo lijepu uspomenu duhovnog rada.

Ovdje ga je snašla teška nesreća. S poplašenog konja pade i razbi tri rebra, te je morao dugo ostati u krevetu, a zamalo, da nije umro. God. 1896. postade župnikom u Gornjem Vakufu, gdje ga je sve dočekalo s najvećim veseljem, jer im je otprije bio poznat. Godine 1897. bude izabran za Generalnog Definitora sa sijelom u Rimu, kamo je bio i otišao, ali jer mu nije prijalo rimsko podneblje, dade ostavku i vrati se na svoju župu. Ove je iste godine bio Generalovim povjerenikom za bosansku franjevačku Provinciju. Kasnije opet dođe u Fojnicu za učitelja novaka, a god. 1900. po drugiput ode u Gornji Vakuf za župnika. God. 1902. ode za župnika na Brestovsko, gdje je opet s istoga konja pao i grdno nastradao, kano i prvi put u Fojnici, i dugo je morao ležati, dok se oporavio.

Kasnije je opet dvaput bio župnikom u Fojnici do godine 1916., gdje je sabirao gradivo za povijest Fojničkog samostana. Knjiga je štampana 1913.

Osim spomenutih djela, napisao je Batinić u „Franjevačkom Glasniku" god. 1887. raspravicu: „Uticaj Franjevaca na političke prilike u Bosni". To je kasnije prevedeno na njemački jezik i tiskano u posebnoj brošuri. Napisao je i kratki životopis svoga neprežaljenog druga fra Blaža Kulijera (osim drugih raspravica i članaka kroz više godina u istom Glasniku, koji je pokrenut najviše njegovim poticajem i trudom).

Još je objelodanio u XVII. knjizi „Starina Jugoslavenske Akademije" „Njekoliko priloga k Bosanskoj crkvenoj poviesti", što je kasnije preštampano u posebnu knjižicu (god. 1885.).

Ne samo da je Batinić rado radio na knjizi, nego je i druge mlađe na to bodrio i napućivao i vrlo se radovao, kad je koji na njegovu ponuku što izradio. Ne bi ništa prigovarao makar i ne bi bilo djelo baš najbolje obrađeno, samo da što više potakne mlađariju na daljnji rad, čime je svakom omilio.

Njegovo je ime popularno, gdje je god boravio, te ga drugačije ne zovu, nego „naš fra Mijo".

Fra Dragutin Šumanović. Fojnica.

Iz doživljaja o. fra Mije Batinića.

Upravo godine 1871. zaputio se o. fra Mijo Batinić, kapelan u Trješćanima, da služi Sv. Misu na groblju. U putu se susretne s jednim Turčinom naoružanim od glave do pete. Putujući zajedno reče Turčin o. Batiniću:

„Fratre, sve mi dolazi, da te ubijem i da te bacim niz ove gudure, pa nitko za te ne će znati."

„Jami — dobar si čovjek! Što ćeš me ubijati. Prođi se toga", odgovori mu o. Batinić. Od ovakog razgovora počela o. Batiniću i preko volje kapa rasti, a još više pod kapom kosa se ježuriti. Dok su tako dalje putovali i razgovarali, često je fra Mijin suputnik ponavljao: „Fratre ja ću te ubit", a fra Mijo se sve više strašio. Pri rastanku napokon će Turčin ovako pripovijedati:

„Vidiš, Fratre, ja sam te mogao ubiti, ali ne ću zaradi hatora fra Ante Subašića paroka u Volaru (u Krajini blizu Prijedora). Onda nastavi Turčin o. Batiniću povijedat ovako: „Znaš ti, kad smo se mi Turci podigli, a pred nama carski Paša, da rastjeramo heškiju (ustaše), pa mi navali na ustaše, a oni se donekle brani, pa ih nestane, a mi mislimo, da su gotovi, te se vrati natrag. Oni se opet pojave, i tako smo ih cijelo ljeto ganjali a nikad na kraj. Kad je to vidio parok fra Anto Subašić, dođe pred Pašu, pa mu rekne: „Carski Paša, je li izun (dopušteno) da i ja svoje ljude (župljane) povedem s tvojim haskerom (vojnicima) na heškiju"? „Pekaj, izun tebi (dopuštam), ali kad im mi ne možemo haka (izoglava) doći, ne ćeš ni ti ni tvoji ljudi".

Mi se jedne subote spremili, pa u večer pali na konak Fra Anti, da sutra udarimo na heškij . Fra Anto nas lijepo dočeko, nahranio i pogostio.

Sutra u nedjelju fra Anto zamoli Pašu, da pričeka do podne dok se njegov milet (puk) skupi. Kad im, veli fra Anto, zakon dadem (S. Misu reknem) onda ćemo svi đumile džematile (svi skupa, čitavo selo) krenut na ustaše. Tako i

bi. Popodne uzjaši fra Anto na svog konja ko na vilu, a za njim njegovi „Madžari" (tako su katolike zvali), pa gdjegod se ustaše pojaviše, fra Anto zaviče svojim „Dršte ih", a oni što ubij, što pohvataj. Tako na jednom, na drugom, na trećem itd. mjestu. Do noći sve ustaše smrviše, i veseli se povratiše fra Anti u kapelu na večeru i na konak. Mi još čekali nekoliko dana, hoće li se ustaše opet povratit, pa kad ih ne bi, mi se počesmo spremat na odlazak svojim kućama. Ali prije odlaska učini nama Paša šenluk (veselje) i sobet (gozbu) radi pobjede nad ustašama, pa i fra Antu pozove. Nu prija nego će doći fra Anto među nas, Paša zapovjedi, da stanemo u talum (vojni red), što mi i učinismo. Kad fra Anto dojaši, muzika zasvira, a mi mu tehmena (počast) učinismo. Onda sâm Paša stupi pred fra Antu pa mu reče:

— Ačkosun! Afferim! (što znači: bravo, ti si junak i slava ti), pa onda otpasa svoju sablju, pripasa je fra Anti rekavši:

— Ti si dostojan i vrijedan da sablju nosiš radi svoga junaštva. Fra Anto taj ićram (počast) odbijao od sebe, izgovarajući se, da njemu kao Fratru ne dolikuje sablju nositi Sultanova nizama, a osobito jednog carskog Paše, jer nije sablja za popa ni Fratra, već krunica i križ oko vrata. „Disciplina i pokora teška redovnika djela su viteška", ali Paša rekne:

— U carskom zdravlju i rahatluku (slobodi) ti smiješ tu sablju nosit, a ja ću kad dođem čestitom Sultanu kazat sve tvoje junaštvo. Iza gozbe mi opet na zapovijed Paše uz svirku svirala učinismo tehmena (počast) fra Anti, pa on svojoj, a mi svojoj kući odosmo. A da ne bi fra Ante, mi bismo i dandanas ganjali heškiju, niti bismo je svladali, niti se ja svojoj kući povratio.

Iza ove pripovijesti Turčin rekne o. Batiniću: „Eto Fratre, zašto te nijesam ubio, a mogo sam!" Ovo je začudno bilo o. Batiniću, pa dok se sastao s fra Antom, pitao ga za ovo junaštvo, a osobito za Pašinu sablju. Fra Anto mu odgovori:

— Ta nije ništa bilo! Ti znaš, da ja nijesam nikakav junak, niti oružja nosim, ko neki naši fratri, kad pođu na bolesnika naoružaju se do zubi, pa kad se sretnu u klancu jadikovcu ili s hajdukom ili s Bašom (silnikom) oni podijele mejdan, pa što komu Bog i sreća junačka dade. Nego, fra Mijo, to je tebi Turčin kazao, da se pred tobom pohvali, kako bi ti mislio i držao, da je on delija, pa kao taki išao na heškiju, a nije se možda ni makao od kuće, a heškije ni vidio. Htio se

podičiti, kako je on ogrezao u krvi, pa da mu je i tvoju krv proliti kao kosovicu ubiti.

Godine 1907. ostavio je fra Mijo župu Brestovsko i došao u samostan, gdje je prost od župničkih briga imao više vremena baviti se kulturnim radom. Tu je uređivao ogromnu samostansku knjižnicu, muzej, numismatiku, tu je pisao povijest fojničkog samostana u spomen 600-godišnjice dolaska Franjevaca u Fojnicu i 50-godišnjice što je stari samostan uklonjen a na njegovu mjestu podignut novi, današnji samostan. Ova je povijest izašla 1913. God. 1920. napisao je o. Mijo životopis bl. fra Angjela Zvizdovića, bos. franjevca, koji je 1463. od Sultana Fatih Mehmeda II., osvojitelja Bosne, dobio glasovitu „Ahdnamu," u kojoj se daje sloboda vjere toli katolicima koli Franjevcima u Bosni. Ovaj životopis izašao je iste godine na hrvatskom u „Vrhbosni", a latinski prijevod od istog pisca poslan je preko Starješinstva u Rim da se može raditi oko beatifikacije fra Angjela Zvizdovića.

Ove dvije pošljednje rađe bile su kao oporuka starca književnika: prva samostanu, gdje je najdulje boravio, a druga Provinciji, dapače i cijelom svom Redu. — Od godine 1911. sve do 1918. opet je Batinić bio župnik u samostanu na samostanskoj župi, te je od ovog vremena sve do smrti uzorno upravljao katol. mjesnim organizacijama: Trećim redom S. O. Franje, Kongregacijom djevojaka i gospođa, te je Kongregacija za ovo vrijeme njegovom inicijativom i trudom lijep broj kršćanskih predstava odigrala kao: „S. Janju," „Fabiolu," „Smrt B. D. Marije," „Jeanu d' Arc" i druge, te najposlije „Muku i smrt Isusovu" u živim slikama, uz potpuno i opće ne samo odobrenje nego zadivljenje općinstva bez razlike vjere. Gdjegod je Batinić bio župnikom, radio je neumorno ne samo svoje zvanične dužnosti nego koješta drugo, a osobitu je brigu svraćao mladeži osnivajući bratovštinu „Djece Marijine" i poučavajući ih u crkvenom pjevanju. Među odraslima osnivao je društvo „Trijeznost." Fra Mijo bio je „forma gregis factus ex animo" i „omnibus omnia factus ut omnes lucrifaceret."

Dne 27. V. 1919. slavio je čedno „Zlatnu Misu" — 50 godina svećenstva. Građani su mu bez razlike vjere upriličili lijepu serenadu s „Rodoljubom." Gradski načelnik ga je oslovio i podario „starački štap." Bez ikakovog pobolijevanja umro je dobri fra Mijo u samostanu na 26. VIII. 1921. u 7 sati navečer. Istog dana ujutro služio je Sv. Misu. Iza podne bio je u koru i u zajednici s braćom redovnicima recitirao s. Oficij. Iza toga je otišao na malu šetnju sa jednim ocem

te se oko 6 sati navečer vratio da s braćom učini putni križ. Isti dan prije svoje smrti igrao se fra Mijo s djecom „lješnjaka." (Metne se u ruke lješnjak i pita se: „Tako ili lijevo?" (liho) t. j. par ili nepar?) Uvratio se u jednu sobu, legao na postelju i ondje valjda od kapi umro. Kako nije došao na zajedničku večeru, braća su ga tražila po crkvi i Koru, dok ga nijesu našla u spomenutoj sobi malo živa, i podijelila mu Sv. Sakramente. Pokop je obavljen na 28. VIII. u 12 sati na podne iza pučke Sv. Mise, i usprkos silne kiše koja je u to vrijeme upravo bljuždila iz crkve prenesen na groblje uz ogromnu povorku zahvalnoga naroda, mjesnih oblasti, stranih otaca Franjevaca iz Sarajeva, Visokog i Kreševa. Na molbu građana nije pokopan u samostanskim kriptama, nego u groblju, da mu se može podignuti doličan spomenik. Bio je odlikovan ordenom Franje Josipa I., a na 8. VII. 1920. odlikovalo ga je Njegovo Veličanstvo Aleksander I. Karađorđević redom Sv. Save IV. razr. kad je pohodio samostan i knjižnicu. U oba slučaja odlikovan je bio radi rada i zasluga na književnom polju.

* * *

Prof. Aurel Kolander, Karlovac.
katehete na gimnaziji.

Đuro pl. Šimončić.

(* 14. I. 1845.)

Porodica Šimončića potječe starinom iz Bosne a današnji su Šimončići porijetlom Slovaci. Pradjedovi naime njihovi preselili su se zbog turskih nasilja iz Bos. Krupe u gornju Ugarsku, gdje su kraj grada Trnave naselili selo i prozvali ga „Krupa". To selo su kasnije Madžari prekrstili u „Korompa". Tuj se rodi ravnatelju dobara grofice Elisabete Erdödi u gradiću Glogovcu (madž. Galgocza) Franji Šimončiću i Mariji rođ. Stortecky šesto dijete Ljudevit, otac našega Đura. Roditelji njegovi — osobito pobožna mati — htjedoše, da Ljudevit postane svećenikom i zato ga poslaše u gimnaziju Pijaristima u Nytru, a filozofiju je svršio u Vratislavi (Požunu). Baš pri svršetku nauka Ljudevitovih započe se i među Slovacima za pjesnika Jana Kollara narodni pokret, koji ga za sobom povuče. Mladi filozof ne htjede u sjemenište, jer su sjemeništa bila tada najveća legla madžaronštine (zbog biskupa, koji su ponajviše bili pomadžareni, već se odluči za gospodarstvo i otac ga posla u Hrvatsku na dobro grofova Erdödi. I kod nas se u to vrijeme pokrenuo ilirski pokret, uz koji odmah pristade i Ljudevit. Službovao je najprije kao gospodarstveni vježbenik u Novim Dvorima kod Klanjca, a poslije u Kuzmincu kraj Koprivnice kao nadzornik prihoda zemaljskoga („frumentarius"). Tuj se upozna sa nećakinjom ondašnjega providnika Gvozdanovića, Marijom rođ. Pendelin. također vatrenom Ilirkom, s kojom se i vjenčao g. 1844. Iz toga braka rodi im se 14. siječnja 1845. prvorođenac Đuro, vrlo slabunjavo dijete, jer materi bijaše tek 16 godina, s toga mnogi proricahu skoru smrt djeteta. God. 1847. bude mu otac promaknut za blagajnika i premješten u Moslavinu, gdje je onda bilo središte Ilirstva, jer su tamo bili vatreni Ilirci sudac Ljudevit Vukotinović, ravnatelj dobara Franjo pl. Žigrović i kot. činovnik Đuro Pajanović. Oni su dašto, radosno u svoje

kolo primili mladoga „Slovaka" i njegovu ženu, koju su zbog njezine melankolične ćudi i nježnosti međusobno zvali „Tužnoslavom". G. 1850. na 10. kolovoza izgubi Đuro u 5. svojoj godini majku, koja umrije u porođaju sa trećim djetetom.

Kad su g. 1848. prestala feudalna prava i gospoštije preustrojile svoje činovništvo, ostavi otac Đurin vlastelinsku službu i prijeđe u Ludini u državnu. — Otac je kao udovac i činovnik malo se mogao baviti odgojem Đurinim, pak ga zato posla u Petrinju i povjeri ga jednoj udovici — kapetanici Ani Lukić, koja je uzimala djecu na opskrbu. S njim je bio na stanu Florijan Bledšnajder — brat bivšega suca u Zagrebu kod stola sedmorice — koji se jednom zgodom u Sisku utopio. Tuj je Đuro imao prilike naučiti njemački, što će mu poslije vrlo koristiti, jer se već znalo, da će apsolutizam zavladati.

God. 1851. na 1. listopada bi upisan u prvi razred ondašnje petrinjske „K. u. k. Oberschule" s nastavnim njemačkim jezikom. Petrinja je bila u bivšoj Krajini. Ovdje je proboravio dvije pune godine, dapače i preko praznika, jer je otac mu međutim bio premješten u Koprivnicu a gospođa Ana Lukić voljela je Đuru kao da je njezino dijete.

Prva dva razreda svršio je Đuro s odličnim uspjehom i već dobro bio naučio njemački. U 1. razredu imao je učitelja Bedekovića u 2. Šignjara, a kateheta mu bijaše Mikulić. Učitelj Šignjar bijaše veoma blag i dobar, premda je u školi disciplina bila baš vojnička. N. pr. na prosne dane išla je procesija na groblje i kapelama, koje su dosta udaljene. Tim procesijama pribivala je i mladež i morala je tamo u redu stajati. Ako bi se kogođ samo maknuo ili čak otišao da ispije radi vrućine čašu vode, već je bio za to šibom kažnjen. Petrinja je za onda bila t. zv. „štopsko mjesto" (Stabsort), pa je tamo bilo zapovjedništvo 1. banske pukovnije i s toga puno časnika počevši od generala do poručnika, a imala je i vojničku glazbu, koja je svake nedjelje pred crkvom koncertirala. Tamo bi gospođa Lukić također s djecom pošla. Tako se Đuro mnogo kretao u društvu časnika i vojnika. Međutim oboli Đuro na upali pluća i preboljevši je, uze ga otac k sebi u Koprivnicu. Otac je još sveudilj bio udovac. Poslije se oženi Kornelijom Šiketancevom, kćeri ljekarnika, a dobrom prijateljicom pokojne mu žene i tako Đuro dobi maćehu, koja ga je vrlo voljela. Otac dade Đuru opet u krajišku školu radi njemačkog jezika. U građanskom dijelu naše domovine bile su škole u veoma bijednom stanju. Tako

n. pr. Kuzminačka škola imala je jednog učitelja s jednom školskom sobom u staroj oružani za dječake, a ženske javne škole uopće nije ni bilo, nego je neka udovica Krapinec imala nekakovu školu za djevojčice. Dašto da u takovu školu otac nije htio dati svoga djeteta, nego ga posla u Đurđevac, gdje je učiteljevao Franjo Šalamunec, koji je slovio kao dobar ali veoma oštar učitelj. On bi uzimao na opskrbu gospodsku djecu, koja su čak i preko Drave dolazila ovamo u školu zbog njemačkog jezika. I tuj se Đuro našao u društvu s devetoricom tvrdih Madžara, od kojih nijedan nije pravo znao njemački a niti hrvatski, pa nije čudo, da je među njima za kratko vrijeme naučio tako dobro madžarski kao da je i on rođen preko Drave. U školi je bila silna disciplina više nego vojnička, jer je taj učitelj spadao među one, koje su nazivali „Prügellehrer". On bi cijelu sedmicu bilježio u posebnu bilježnicu točke bilo za nemir, bilo da nije koje slovo dobro zapisano bilo, bilo da je tko u diktandu pogriješio ili u računstvu. U subotu kod prozivanja dijelio je šibe prema onim točkama, te bi znao sâm češće reći za subotu: Es kommt schon der Zahlungstag! Za veće prestupke kao neposlušnost, tučnjavu, svađu ili čak kletvu poslao bi učitelj prijavu kumpaniji — što je odgovaralo tamošnjoj kot. oblasti — i ona je svake subote slala u školu kaprala, koji je krivce kaznio ne šibom nego batinama! No kao učitelj je bio veoma dobar i djeca su naučila čitati, pisati i računati, da se nije bolje željelo. — Učitelj je bio inače veoma ugledna osoba u mjestu, te bi se kod njega sastajali često časnici, župnik, kapelan i druga gospoda. Gospođa njegova bila je graničarka iz Trnovitice, vrlo dobra i milokrvna žena, koja se znala češće zauzeti za djecu pred oštrim učiteljem. Izvan škole bio je učitelj u općenju vrlo dobar i ljubazan ali u školi bijaše kao vatra. Na koncu godine obavljali su se ispiti najsvečanijim načinom te bi na nj došli časnici i najugledniji mještani. Kateheta Đuri bijaše tuj kapelan Ivan Šimunić, koji se na sâm dan ispita (31. VII. 1855.) prigodom kupanja u Dravi utopio. — I tuj proboravivši Đuro dvije pune godine svrši opet oba razreda s odličnim uspjehom (Fortgangsklasse mit Vorzug!)

Svršivši škole u Đurđevcu 1855. vratio se Đuro u Koprivnicu, gdje mu je otac bio činovnikom i imao kućicu, vinograd u Vinicama i jedno polje kraj groblja. Sad je trebalo, da se Đuro šalje na dalje nauke. Obitelji Šimončić je još kralj Ferdinand III. kad su se već naselili u svoju novu naseobinu Krupu ponovio njihovo plemstvo — otac dakle kao plemić zatraži za sina pitomačko mjesto u kr. plemić-

kom konviktu, ali ga ne dobije, jer je bio još premlad za polazak gimnazije, u koju se primalo dječake sa navršenom 12. godinom. Otac ode u Varaždin, gdje mu je kod katastra službovao brat Ladislav, da ondje pokuša sreću sa dječakom. U to je vrijeme baš gimnazija varaždinska prešla u ruke državne, te su mjesto Franjevaca, koji su do tada bili profesori — bili namješteni svjetovni učitelji ponajviše Česi, a ravnateljem je bio svećenik Stjepan Muzler, koji je kasnije postao župnik u Lipovljanima, naslijedivši brata svoga Đuru koji je postao zagrepskim kanonikom. Kad je ravnatelj Muzler pregledao svjedodžbu i krsni list i videći mališa reče ocu: „Žalim, ali ja vam ga ne mogu primiti, jer je navršio tek 10. godinu a onda je i odviše slabašan." Nu kad je otac postojano molio, neka ga kao činovnika ne odbija, jer ne zna što sa djetetom, popusti ravnatelj i upiše ga u prvi razred ali privremeno. Otac je bio sav sretan i Đuri na srce stavio, neka bude uvijek dobar i marljiv". I tako dođe u prvi razred navršivši tek 10. godinu. Kad god bi ravnatelj došao u razred, uvijek bi se propitkivao za Đuru, kaki je đak i na koncu škol. godine zbilja je Đuro dokazao, da je sposoban, jer je bio između 44 đaka u prvom razredu 5. odlikaš! (Od njegovih sa-učenika iz 1. gimn. razreda na životu su osim njega još: o. Alojzije Hajduk, exprovincijal u Varaždinu, Franjo Tompić, župnik u Vinici kraj Varaždina i o. Kornelije Kopčić, gvardijan u Koprivnici!) Po svršetku 1. gimn. razreda trebalo se ocu dalje brinuti, što će učiniti sa Đurom, jer mu slaba činovnička plaća nije dopuštala, da ga sam školuje, te je na preporuku zagrepskog prebendara Mirka Šilobada dobio za njega pitomačko besplatno mjesto u nadb. sirotištu u Požegi. Onamo je Đuro putovao sa još dvojicom đaka kolima dva dana i dvije noći preko Mostova, Kapele, Bjelovara, Grđevca, Daruvara, Pakraca i Kamenskoga. U Požegi bili su profesori na gimnaziji franjevci, dok je u kolegiju bio profesor svećenik Jakob Filić — koji je kasnije umro kao župnik u Orijovcu — a bio je veoma inteligentan svećenik i osobiti prijatelj mladeži. Predavalo se na gimnaziji u njemačkom jeziku. Neki su od profesora Franjevaca bili veliki germanizatori, koji bi čak kažnjavali đake ako je koji hrvatsku riječ izrekao. Imali su neku posebnu knjigu zvanu „Eselsbuch", u koju bi se morao sam đak zapisati, ako je hrvatski govorio i onda bi ga kaznili. Ravnateljem gimnazije bio je o. Ignacije Muhah, koji je kasnije umro u budimskom samostanu. Učilo se dobro, jer je bilo malo đaka, pak je svaki profesor mogao svaki sat sve učenike ispitati i doista su požeški učenici, kad bi prešli u zagreb. gimnaziju u 5. razred, bili među

prvim odlikašima. Najvrsniji profesor bio je rođeni Bečlija o. Eusebije Bauer, koji — premda Nijemac — lijepo je naučio hrvatski i znao bi češće djeci u školi reći, što je za onda bilo dosta škakljivo i pogibeljno: „Učite djeco, njemački ali ne zapustite svoga lijepoga materinskog jezika." Bauer je predavao u II. razr. botaniku, u 3. povijest, a u 4. grčki i povijest. Povijest bi znao tako lijepo tumačiti, da su se đaci često i rasplakali. Grčki bi učenike svoje tako izvježbao, da su čak i znali najnužnije govoriti grčki. Podjedno bio je i knjižničar, te je maloga Đuru kao svoga ljubimca uzeo sebi za pomagača, koji će mu knjige prašiti, po policama redati i po ljestvama se penjati, jer je Bauer bio malen. Posuđivao bi mu iz knjižnice hrvatske knjige, ukoliko ih je onda uopće bilo, a kad je koju knjižicu povratio morao mu je pripovijedati njezin sadržaj. Tad bi se o. Eusebije začudio videći, kako je Đuro sve dobro upamtio. Drugom zgodom bi zahtijevao od njega, neka mu napiše mali izvadak iz knjige ili što mu se najviše u toj knjizi svidjelo i zašto, što mu se ne sviđa i zašto. Kad god bi takav sastavak pročitao—dobri o. Eusebije — nasmiješio bi se i znao bi reći: No, du wirst noch ein Schriftsteller werden. Eto tako je Nijemac rođeni Bečlija uzgojio hrvatskoga pisca. — I ostali su profesori svak u svojoj struci bili vrsne sile i savjesni.

U 4. razredu gimnazije naučio je Đuro franceski, jer je vrlo lako shvaćao i bio veoma marljiv. U općenju bio je veoma vesele i živahne ćudi, te bi se najviše uvijek veselio šetnji, gdje bi se loptali, a u Jagodnjaku igrali boja. U 3. razredu ostavi Filić kolegij, a zamijeni ga Stjepan Pavić — koji je umro kao župnik u Pokupskom — a iza njega dođoše Isusovci: neki Nijemac P. Binder i Slovenac P. Kos.

Oni nijesu voljeli našega Đuru zbog njegove živahne ćudi. Inače je život u Požegi bio za đake veoma ugodan, a sama Požega bijaše za onda veoma živahna, jer je gotovo cijela krajiška regimenta „đurđevačko-križevačka" bila tamo štacijonirana, da hvata hajduka Maksima i njegovu četu od 12 drugova, koje su i zbilja sretno pohvatali i sve ih povješali u šumi „Padežu". Školska se godina svršavala uvijek 31. srpnja i to sa nekom školskom svečanošću, kod koje je obično pribivao vel. župan grof Julije Janković, vlastelin Daruvara i Pakraca, i druge najuglednije ličnosti Požege. Tom zgodom bi kod tih svečanosti Đuro uvijek imao po koju točku, za koju bi ga pripravio o. Eusebije. U 2. razredu pokazivao je herbarij flore požeške sa 120 komada, koje je propisno

složio i svaku pojedinu biljku opisivao. Sam herbarij je bio uvezan i u knjižnicu spremljen. U 3. razredu je njemački pripovijedao o Muhamedu, a u 4. razredu je deklamovao jedan grčki monolog tako lijepo, da ga je o. Eusebije poljubio i rekao: Dijete moje, ti imadeš lijepih sposobnosti, tebe čeka velika budućnost! I to je bio posljednji rastanak sa uzornim profesorom, kojemu imade Đuro mnogo zahvaliti i kojega je kasnije u svom učiteljskom životu u mnogom nastojao našljedovati. O. Eusebije umro je u Požegi. — Tako je Đuro proboravio u Požegi od 1. X. 1856. — 31. VII. 1859.

U jeseni 1859. došao je u Zagreb u 5. gimn. razred, dašto i opet kao pitomac nadbiskupskog sirotišta. Tuj su pitomci imali i svoje „novine", čega u Požegi nije bilo, čitaonicu, a učenici 6. razreda su čak izdavali list „Smilje", koji se morao prepisivanjem umnažati. Tuj se Đuri otvorilo široko polje rada, ali prve godine nije još aktivno sudjelovao, već je samo marljivo čitao dubrovačke klasike olovkom u ruci, bilježeć si u bilježnicu mnoge riječi i čitave alineje i strofe.

U gimnaziji počeo je već novi duh disati, koji je odavao skori slom apsolutizma. Doduše u 5. su još razredu svi udžbenici bili njemački, ali se već opažalo, da se đaci nećkaju odgovarati njemački. Pogotovo nastao je preokret oktobarskom diplomom (od 20. X. 1860.) Tad uopće više nitko nije htio ni odgovarati njemački, te su morali doskora njem. profesori otići, a izmjenili su ih profesori Hrvati. Početkom g. 1860. počelo se sve hrv. jezikom učiti a i predavati. Dašto, da se u to vrijeme nije tako intenzivno učilo kao prije i da je disciplina na zagrepskoj gimnaziji u mnogom popustila. Sve se opet promijenilo, kad je ravnateljem postao Adolfo Veber, te su se profesori i đaci natjecali u redu i marljivosti.

U 6. razredu preuzeo je Đuro ujedno sa saučenikom Blažem Švindermanom uređivanje „Smilja", te je ponajviše on sam ga i pisao i stupce mu punio svojim sastavcima. Svaki su broj orfanotrovci morali na cenzuru predati ravnatelju sirotišta svećeniku Pavlu Joži, čovjeku vrlo inteligentnom, koji bi uvijek dao svoj „placet". Originalno je, da su u sirotištu imali i svoju privatnu plesnu školu, koju je rukovodio saučenik Stjepan Spevec. On je svoje kolege učio i pristojnom vladanju. Učio ih plesati u jednom prostranijem hodniku, gdje je moglo šest parova plesati uz pratnju tamburice! Najbolji đak te plesne škole bio je i opet Đuro, koji je već neke pojmove o tom od kuće ponio. I to nije bilo na odmet, jer mu je mnogo koristilo u kasnijem njegovu životu.

Oba razreda 5. i 6. svršio je Đuro s odlikom, a na koncu g. 1861. bude upisan u sedmi razred nadb. liceja u sjemeništu.

Početkom oktobra 1861. okupilo se u 7. razredu liceja 28 učenika. Profesori su im bili: u 7. i 8. razredu: iz religije Alojzije Leiter, za hrvatski, latinski i njemački jezik Alojzije Lehpamer, za grčki jezik i filozofiju Franjo Tadić (kasnije župnik u Daruvaru), za matematiku i fiziku Juraj Kralj, koji je podjedno bio i prefekat, a za povijest i geografiju Mijo Smetiško. Dašto, da su to sve bili profesori bez fakultetske spreme, ali svoje su zvanje unatoč toga dobro vršili. — U 7. razredu htjeli su sjemenišni poglavari Đuru opet poslati sa saučenikom Stadlerom u Rim na viši studij, ali se tome protivio odlučno kućni liječnik, koji je tvrdio, da bi rimska klima bila ubitačna po zdravlje Đurino, pak je sa Stadlerom u Rim otišao Žerjavić (kasnije župnik u Marija Bistrici). U 8. razredu je Đuro mnogo pobolijevao i zato mu liječnik zabrani praviti maturu a u 12. razredu bijaše tako slab, da je čak liječnik milosrdnik Dr. Fischer bio za to, da ga ni ne rede. Tome se usprotivio ravnatelj sjemeništa Tomo Gajdek, a uza nj pristade i prefekt Dr. Juraj Posilović i prof. Dr. Kržan, te Đuro bude ipak zaređen. 7. i 8. razred svršio je Đuro s odlikom, a u dokolici učio je češki i franceski s tolikim uspjehom, da je iz ovih jezika prevodio i na hrvatski jezik.

God. 1863. dođe u bogosloviju, gdje je marljivo učio sve propisane teološke i filozofske studije. Uz bogosloviju stao se Đuro baviti i književnim radom, te je počeo pisati u razne almanake i časopise, a najposlije sarađivao je i u „Kat. Listu". (Pisao bi pod pseudonimom „Banjalučki" ili pak Krupski). Tako je za almanak „Ljiljan", što ga je uređivao Modec napisao putopisnu crticu o svom putu u gornju Ugarsku među Slovake; zatim u Filipovićevu časopisu za mladež „Prosvjeti" odulju pripovijetku „Radi i Bogu se moli", zatim manje stvarce u časopisu za mladež „Torbica", koju su izdavali pravnik Slovenac Ravnikar i učitelj Ljudevit Tomšić. Ovaj bude premješten u Karlovac, gdje pokreće časopis „Karlovački vjesnik" za koji mu Đuro napisa odulju pripovijetku: „Slijepa Tinka", koju je s osobitim zanimanjem čitala karlovačka mladež. U almanaku „Cvjetnjak", što ga je izdao „Zbor duh. mladeži zagrebačke" napisao je neke manje stvari i oveću pripovijetku: „Na majčinu grobu", a u Deželićev beletr. časopis „Dragoljub" noveletu: „Prva ljubav", te estetski članak: „O pravoj krasoti žene", za koje se mnogo pitalo, ko je autor tom neobičnom članku.

Taj nabrojeni književni rad bio je diletantske naravi i bez prave književne vrijednosti, ali je u ono doba vrlo dobro došao, jer je budio želju za čitanjem. Na sam književni rad potakoše ga stariji kolege bogoslovi, koji su tada bi reći bili gotovi književnici a kasnije su izašli na glas u hrvatskoj književnosti: Đuro Deželić, Blaž Lorković, Blaž Modrošić (koji je kasnije djelovao među Bunjevcima i izdavao časopis „Neven"), Luka Marjanović i Josip E. Tomić.

Đuro svrši s odlikom bogosloviju te bude 7. srpnja 1867. zaređen za svećenika po nadbiskupu Hauliku sa još 18 svojih drugova (od ovih su još na životu samo trojica: Kristić, Tompić i Šimončić). Za njegovo vrijeme vrlo se malo učilo u teologiji, jer su tadašnji profesori bogoslovije bili zreliji za mirovinu nego za predavanje, a kako su bile nesređene prilike u nadbiskupiji, nijesu ni znali, ko će im davati mirovinu, pak su morali služiti, dok nijesu pali u grob kao Dr. Karlo Klemenčić, koji je već jedva govorio (znao je Sv. Pismo čitavo na pamet!), Dr. Stjepan Konstans i Dr. Karlo Dojković, koji je ipak umro kao čazmanski kanonik. Dolaskom mlađih profesora Dr. Posilovića iz Beča i Dr. Antuna Kržana iz Rima nastao je preokret u bogosloviji i njezinom studiju, jer su ova dvojica bogoslove upućivali na savremenu bogoslovsku literaturu, u kojoj se mogu sami poslije usavršivati.

Prvu svoju Misu reče dne 28. srpnja 1867. u Kuzmincu, a propovijedao mu je Ignjat Katkić, župnik topolovački, koji je u onom kraju bio vrlo dobar i omiljen govornik. Za kapelana bio je namješten u Vrbovcu kraj Križevaca, kamo je stigao na sam dan sv. Lovrinca 10. VIII. 1867. Imao je uvijek pune ruke posla, jer je župnik njegov Katanec bio starac, koji je jedva mogao odslužiti Sv. Misu, pak je sav duhovni posao kao i školski ležao na njegovim leđima. Nu kraj svega toga našao je dovoljno vremena i za svoj privatni studij kao i za zabavu, te nije bilo gotovo bolje kuće u mjestu, koja ga ne bi voljela imati u svojoj sredini. Tuj se prvi puta upustio u političku borbu. Baš su bili izbori za onaj kobni sabor, koji je imao odglasati nagodbu od 1868. g. za banovanja baruna Levina Raucha. Protivnici su ga tužili vladi, da je politički sumnjiv i došlo je dapače i do istrage, nu on je i nadalje ostao u Vrbovcu. Kako su dohoci kapelanski tuj bili vrlo slabi i oskudni — jedva 180 for. godišnjih — zamolio je sam premještenje. Nakon dvije godine i zbilja ga premjestiše za kapelana u Dubovac, gdje je i opet imao pune ruke posla, jer je župnik Mate Župčić bio siromah već na polak u grobu. U duh. pastvi podupirali su ga čč. oo. Franjevci.

Đuro je vršio i službu katehete na pučkoj školi u Rakovcu, a jedno je vrijeme suplirao i bolesnog katehetu gimnazijskog Josipa Jagunića ni ne sluteći da će mu to ubrzo dobro doći. Kao kapelan dubovački napisao je u „Vijenac" pripovijetku: „Panna Solovska", te na mjesto honorara bi zapisan za utemeljitelja „Matice Ilirske" i to je bio jedini honorar, što ga je dobio za svoj književni rad. Uz to je za Hlavačkov homiletični list „Kat. propovjednik" napisao neke propovijedi, uredio za štampu propovijedi bivšega dubovačkoga župnika Josipa Pavlešića i Mate Župčića. Uoči poklada 25. II. 1871. umre župnik Župčić a Đuro bude imenovan upraviteljem župe ad interius. Na nagovor prijatelja preda i on molbu gradskom zastupstvu za župnika dubovačkoga ne učinivši dalje ni koraka. Župnikom bude izabran dekan i župnik Hrnetićki Ivan Mašek, a Đuro je nakon 6 mjesečnog upraviteljstva predao župu novom župniku i mislio je i dalje ostati kapelanom ali je Bog drugojačije odredio. Šime Balenović, urednik „Kat. Lista" i kateheta na preparandiji i uzornoj školi (vježbaonici) u Zagrebu, zapita ga, bi li on bio voljan njega zamijeniti na katehetičkom mjestu, jer da će on zbog bolesti resignirati, na što je Đuro pristao nakon mnogog razmišljanja i tako je 1. X. 1871. došao u Zagreb. Tuj mu je posao bio vrlo lagan, jer se u 4 godine kapelanovanja dovoljno izvježbao u katehizaciji, ali mu se za to trebalo više pripravljati za predavanje pedagogije nu i tim se studijem također prije bavio. Nije dakle čudo, da je doskora stekao glas vrsna katehete, što mu je priznao i sveuč. profesor Dr. Martin Štiglić, profesor pastorala i katehetike. Uz službu na preparandiji bio je Šimončić učiteljem pedagogije u ženskoj samostanskoj preparandiji i vjeroučiteljem na privatnim školama gospođe Goger i gospođe Bronner, koje su škole polazile djevojke iz najuglednijih obitelji. Bio je i altarista kod sv. Marka, gdje je mnogo pomagao u duhovnoj pastvi. Nu pri tom ipak nije napustio ni književni rad. Kad se liberalni duh stao opažati u škol. časopisu „Napretku", pokrenut je nov školski časopis „Hrvatski učitelj", kome je ime dao Đuro i bio revni njegov saradnik. Redigirao je naročito „Listak" pun zanimivih vijesti iz svih strana katoličkoga svijeta. Sa Filipovićem i Modecom sarađivao je kod izdavanja hrvatsko-njemačkog Rječnika, što ga je izdala nakladna knjižara Lavoslava Hartmana, te obradio slova **N** i **O**. Na molbu iste knjižare priredio je dva molitvenika, jedan za puk: „Molitvena knjižica", a drugi za ženski spol: „Slava Bogu". Do onda nije još bilo molitvenika u čistom hrv. književnom jeziku, a mislilo se na ovaj način istisnuti iz obitelji njemačke molitvenike.

Za društvo sv. Jeronima priredio je g. 1879. knjižicu „Večernji razgovori", gdje se lakim načinom tumače obredi Sv. Mise. Preveo je iz njemačkoga pedagošku knjižicu Wilbertovu: „Der Kaplan von Friedlingen" — „Kapelan Mirodolski", U toj se pripovijetci prikazuje štetno djelovanje liberalne škole i liberalnih učitelja, a prikazuje blagoslovno djelovanje kršć. učitelja. Taj je prijevod najprije štampan u „Kat. Listu" za uredništva Jagatićeva, i kasnije posebice otisnut u nekoliko istisaka. Dijecezanski odbor za priređivanje škol. knjiga pozva ga, da priredi novo izdanje biblijskih crtica. One izađoše pod naslovom: „Biblijske pripovijesti staroga i novoga zavjeta" te „Čitanja i Evanđelja", koja dovrši već kao župnik. Ujedno bio je i tajnikom društva za jugoslavensku povijest pod predsjedništvom Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. To se društvo kasnije pretvori u „Hrvatsko arheološko društvo" za prof. Šime Ljubića, jer je društvo za povjesnicu izgubilo svoj raison d' être osnutkom jugosl. akademije i njenog historijskog odsjeka. Šimončić bio je članom sviju gotovo kulturnih društava kao pjevačkog društva „Kola", građanskog streljačkog i vatrogasnog društva, kvakačkoga društva, dapače i odbornik karitativnog društva sv. Vinka. Za svoje vlastito rastresenje kao i svojih drugova kateheta osnova u zajednici sa katehetom Cvjetkom Rubetičem „Hrvatsku akademiju" a članovi su joj bili: Dr. Feliks Suk, Dr. Ferdo Belaj, saučenici Ivan Pliverić i Blaž Švinderman. Oni bi se preko zime sastajali dvaputa u sedmici na ugodni razgovor začinjen prijateljskim doskočicama i šalom, a poslije Uskrsa pravili su izlete u zagrepsku goru i okolicu. Duša sviju bio je naš Đuro, koji je svojom veselom ćudi i zdravim humorom braću zabavljao tako, da su se često do suza nasmijali. I tako je punih 12 godina proboravio u Zagrebu kao pravi kulturni radnik. Da, i red Tjelovske procesije zagrepske također je njegovo čedo.

Ipak se našli uzroci, da ostavi učiteljsko mjesto i da pođe na župu. Prvi je uzrok bio, što je jednog proljeća obolio i od prevelikog napora stao krv bacati. Po savjetu liječnika Dra. Rakovca zatraži tromjesečni dopust, koji sprovede po Italiji, Tirolu, Bavarskoj do Münchena i vrati se preko Beča i Semeringa opet u Zagreb. Na dopustu se posvema oporavio, ali mu je liječnik ponovno savjetovao, da se ostavi škole. Drugi je razlog bio, što nije mogao bez mature postati srednjoškolskim profesorom, premda mu je lični prijatelj bio tadanji predstojnik za bogoštovlje Ivan Vončina kao i vladin tajnik, književnik Janko Jurković. Stvar bi možebiti bila uspjela „putem milosti". ali toga on nije htio. Treći razlog bila je ona zagušljiva politička atmosfera, koja je sve više davila svakoga rodoljuba, jer je činovnik poput roblja morao glasovati za vladinog kandidata protiv svoje volje, ako nije htio otići „na imanje", kako bi znao reći stari barun Rauch. Sve to učini, te je Šimončić češće znao izricati želju, da bi volio otići na župu kad bi se koja zgodna samo našla. U to se baš isprazni župa Gradec— koju je on dobro poznavao još iz kapel. dana. Nadbiskup Mihalović na predlog svoga kanonika a latere a prijatelja Đurina Dr. Kržana imenova 10. siječnja 1884. Đuru župnikom u Gradecu. Dašto, da je još službovao do svršetka 1. polugodišta u Zagrebu, a nakon toga oprostivši se prije sa svojim učenicima i učenicama ostavi Zagreb 5. III. 1884. Uoči odlaska priredili su mu pripravnici ganutljivu ovaciju. Došli su pred kuriju prebendara Ivana Pliverića sa sjajnom bakljadom, otpjevavši dvije pjesme a jedan se pripravnik zanosnim govorom oprostio od ljubljenog im učitelja. Drugi dan dođe u pratnji nadbiskupskoga providnika Antuna Kruljca u Gradec, gdje ga je dočekala školska mladež sa zastavicama i lijepi broj župljana. Nakon otpjevanog „Te Deuma" u lijepoj župskoj crkvi našao se Đuro u posve novom ambijentu.

Prve godine svoga župnikovanja promatrao je Đuro i proučavao sve prilike, u kojima se sada našao, a osobito je nastojao, da posve pronikne i prouči dušu naroda, koji mu je bio povjeren, da upozna njegove mane i slaboće kao i vrline njegove. Bilo je to nužno, da uzmogne sebi stvoriti program rada. Punih 17 godina bio je sam na župi od 5.000 duša i 12 filijalnih sela dosta udaljenih. U crkvi bio je za njegova župnikovanja uzoran red, svatko je imao svoje određeno mjesto, koje nije smio promijeniti. Kad se primakao 60. godini, zatražio je kapelana s kojim je zajednički radio i živio u bratskoj ljubavi i slozi. U župi je vrlo raširio pobožnost. G. 1902. osnuje u svojoj župi seljačku zadrugu, kojoj je 10 godina bio predsjednikom. Trideset godina bio je općinskim odbornikom, te je kao takav učinio mnogo dobra. Svjedoče nam to i krasna školska zgrada za dječake (a stara zgrada upotrebila se za stan učiteljima). Isto tako kupio je od nadbiskupa Posilovića voćnjak iza crkve. U tome voćnjaku je sagrađena djevojačka škola i povjerena čč. ss. milosrdnicama sv. Vinka, a stara njihova škola upotrebila se za općinski ured. Za prevrata g. 1.918. bila je Šimončiću povjerena i uprava općine, kojom je tri mjeseca upravljao. U župi mnogo je širio knjige društva sv. Jeronima. Da njegovi župljani uzimadu zgodan molitvenik, priredi u tiskari Neuberga u Križevcima molitvenik „Duševna naslada" koji je radi staraca štampan debelim i

krupnim slovima. Za djecu je priredio molitvenik „Pobožno dijete," a za djevojke „Djevica mudra i pametna."

Mnogo se brinuo za ljepotu župske crkve i filijalnih kapela. Dvaput je kandidirao za sabor, ali je dašto na najveći pritisak vlade morao propasti. Kraj tolikoga rada morao se baviti i velikim gospodarstvom, u kojem baš nije bio najbolje sreće, jer su ga češće snašle mnoge neprilike, ali je zato ipak njegova kuća bila svakome prijatelju vazda otvorena.

U svojoj 70. godini, kad su mu počele malaksavati sile, zatraži mirovinu, te bude 25. ožujka 1915. umirovljen. Dne 18. srpnja 1917. odslužio je i proslavio u svom rodnom mjestu Kuzmincu Zlatnu Misu. Sada boravi u nadbiskupskom sjemeništu u Zagrebu, trpljivo snoseći svoju sljepoću, koja ga je preklani stigla. Od onda nosi dugu sijedu bradu.

Šimončić je sa svakim bio ljubazan, prijazan i uljudan — samo bi prema velikoj gospodi kadgođ bio bezobziran. Kad je jednoć kardinala Mihalovića pohodio na njegovu imanju u Gradecu tadašnji ban Hedervary bude pozvan k stolu nadbiskupovu i Šimončić, koji odbije taj poziv veleći, da se ne može pokloniti onome, koga je u novinama („Obzoru") ljuto napadao pod svojim imenom.

* * *

I tako sada taj ponizni, slijepi starac sa patrijarškom sijedom bradom živi u malenoj ćeliji zagrepske „Crne škole". Da nije bilo dobrote nadbiskupove, morao bi starac gladovati — iza 50 godišnjega rada!

Đuro Šimončić ni sada posve ne miruje.

Ovih dana je preveo divnu pjesmicu sv. Tome Akvinca: Adoro Te devote...

▣ ▣ ▣

Fr. V. S.

Otac fra Mate Šimić.

(* 12. III. 1848.)

Dika je to i ponos Provincije Presvetog Otkupitelja u Dalmaciji, otac i majka siromašnom puku.

Rodio se 12. ožujka 1.848. u Tučepima, selu vrletnoga Makarskoga Primorja. Kao darovito seosko dijete pođe u samostanske škole, gdje izuči početne i gimnazijske nauke. To školovanje bilo je prožeto bogoljubnim i rodoljubnim čuvstvon. Iz tih škoIi je izašao kao Apostol vjere i požrtvovni iskreni rodoljub.

Ajde da ga pratimo u njegovu radu!

I.

Kada netko hoće, da bude svome narodu dobročiniteljem te vjesnikom vjere i prosvjete, treba da dobro poznaje njegove mane i vrline, pak ćud i dušu njegovu. A takav je bio fra Mate Šimić.

Njegovo mršavo i ozbiljno lice, njegove kretnje, njegovo čitavo vladanje prikazuju ga kao kakova pustinjaka. Njegov bistri pogled te ugodni razgovor odaju ti pučkoga filozofa. Što ga više promatraš i njemu se u razgovoru približuješ, opažaš na crtama njegova lica, da tu odsijeva neka duševna moć, koja je snažna da stvara, a da se nikada ne umara.

Kao mladi svećenik stao je praviti planove, kako će se u budućnosti njegove ideje ostvariti, kako će k boljoj i srećnijoj budućnosti svoga naroda čitav svoj rad upraviti, da tako i on postane saradnikom velike ljudske obitelji.

U njegovu životu susretamo ga u raznim službama: kao župnika, gvardijana i napokon kao provincijala. Župnikovao je po raznim župama Makarskoga Primorja i to: u Bristu, Zaostrogu, Drveniku, a na koncu kao dekan na Metkoviću.

U svim ovim mjestima ostali su duboko usađeni tragovi fra Matina moralnoga i materijalnoga rada, a najviše u Zaostrogu, gdje je 14 godina župnikovao.

Putniku, koji putuje Makarskim Primorjem, upada u oči Zaostrog. Kod mora je malo kuća. Pravi Zaostrog pruža se kao mala varošica pol sata pješačkoga hoda na podnožju oborite strane Sopašnjik.

Tu milovidnu varošicu grli s istoka vilinsko brdo Vitez a sa zapada Planka. Malo mjesto Zaostrog, pred 50 godina jedva vidno i do grla zaduženo seoce, danas je kao varoš zasađeno vinovom lozom, zakićeno bajamom i borom, lovorikom i ružom, iskrižano cestom, zaokruženo raznolikim voćkama, rasadnicama, ponosnom čitaonicom, školom, moderno uređenim grobljem, a ponosno i svojom školovanom omladinom, koje ima što na srednjim što na visokim školama preko dvadeset — sve samih nadobudnih mladića. To sve izbraja u svojem panegiriku „fra Mate Šimić" u Obzoru od 3. IV. 1.921. Dr. I. Despot.

Na pogled ljepušnoga Zaostroga odmah putniku zapinju za oči dvije zgrade: župska crkva i župnički stan sa krasnom verandom. Te je zgrade fra Mate znao tako uresiti, kako će svakoga nekim osobitim ćuvstvom opojiti i mnogo oko očarati. I kako je sam svoje misli i nježna čustva svoga srca uvijek nastojao izjaviti što krasnije i umjetnije, tako je i po svom ukusu tražio i birao zanatlije i radnike, da mu rađe onako izvađaju, kako će se u njima odrazivati njegova duša, njegovo srce.

Osjećaj ljepote prirođen je čovjeku kao što i osjećaj istine i pravde, i što se ovi osjećaji suglasnije razviju u čovjeku, to je čovjek savršeniji. Ovi se osjećaji u čovječjem duhu preplicu, pa je najuzvišenija zadaća odgoje u sarazmjerni ih sklad dovesti.

Tako se događalo i sa fra Matinim pothvatima. On je nastojao sve dovesti u što ljepši sklad.

Nutrina samostanske crkve u Zaostrogu kao i župske u selu, pa samostan i crkva u Živogošću kao što i župnički stan na Metkoviću govore glasno o fra Matinim ljepotnim osjećajima.

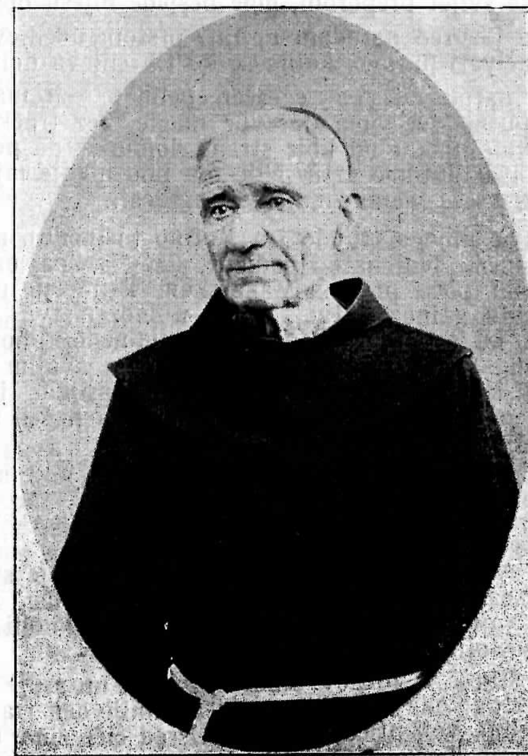
Na ta svoja čeda može fra Mate s ponosom pogledati, jer u njima se otkriva tajna duboko osjećana umjetnosti, a na površinu izbija ljubav prema Bogu i svome narodu.

* * *

U radu je Fra Mate bio neumoran. Kod njega nije važila riječ „dosta je". Fra Mate je potkopavao temelje starome Olimpu, a gradio je novi. On je znao za onu: „Narod bez škole

jest narod bez budućnosti". Zato je gradio škole, zato je nastojao, da mladost podigne na neku moralnu visinu.

Fra Mate je postigao svoju svrhu. Od Zaostroške školovane omladine može mnogo očekivati vjera i domovina. Tajna fra Matina uspjeha je u tom, što je on znao u puku probuditi osobitu domoljubnu svijest, znao im je razviti volju za zborovanje i vijećanje u svim poslovima pa i izbornim.

FRA MATE ŠIMIĆ.

Dok je fra Mate bio u Zaostrogu, za protivnike je bila tvrda kost voditi izbore u Makarskoj, Vrhgorcu i u Gornjem Primorju. I danas se povlače brošure, iz kojih se razabire,

koliko je fra Mate i na tome mezevu koplje lomio. Njegovoj ustrajnosti valjalo se diviti. On je bio uvjereni pravaš, ali je svoj puk solidno uzgajao i u politici.

Nastojao je svakoga uvjeriti, da je križ temelj svakomu znanju i blagostanju. I kako nema prave naobrazbe ni odgoja bez Isusove vjere, nastojao je, da svak usvoji zdrava vjerska načela i da prema njima svakome izbrusi um i volju.

Da se svijet preporodi, gole besjede nijesu dosta.

Lako je pred narodom upirati prstom u ciljeve, ali je teško označivati putove, kojim se do tih ciljeva dolazi.

Naš narod odavna ogorčen pelinom siromaštva, a k tomu sputan verigama duševne magle, bez tračke svijetlosti i topline makar od koje strane, lomio se na neplodnim ledinama i u ljutome kršu. Nije mu bilo nigdje mjesta, jer maćuhinsko srce nema majčine samilosti.

Zato je mnogo trpjelo fra Matino plemenito srce, pak da i ekonomski svoj narod podigne, dade se na ozbiljan i težak posao: poče prvi u Makarskom Primorju upućivati ljude, da idu u inozemstvo. Duh u inozemstvu djelovao je povoljno na iseljenike te su prošli bolje nego njihova braća u domovini. Takovi iseljenici vraćali su se svojim kućama druge misli i osjećaja. Kad ih je u tuđini ogrijalo još sunce narodnoga ponosa, na povratku u domovinu počeli su krčiti putove daljnoj sreći i blagostanju.

* * *

U Provinciji Presvetog Otkupitelja malo je svećenika fratara poznatih kao fra Mate. Malo je također njegovih prijatelja, koji ga ne bi u njegovu stanu pohodili i ovdje njegovu gostoljubivost kušali.

Kad stupiš u njegov stan, čitav ti nutarnji namještaj i raspoređaj odaje neobičnoga i zanimljivoga fratra. Fra Mate vanredno voli ptice i cvijeće. Usred ciče zime u njegovoj je kući proljeće.

Sve ono, što kod njega vidiš, otkriva ti njegovu odgoju, osjećaj, njegov ukus, zanos i polet. Svaka mu je na svome mjestu. On ne trpi ni najmanjega nereda, ni najsitnijega praška ni u kući ni u crkvi. On to sve sam pomete, uredi i stavi na svoje mjesto ne pouzdavajući se ma bilo u koga.

U svako doba primio bi gosta rado i veselo i počasti ga kako to znade samo Fra Mate.

Nikada ga nijesi zatekao bez posla. On se uvijek nečim bavi, a najviše čitanjem. Ima lijepu knjižnicu, u kojoj su razne grane znanosti zastupane.

Ljubi narodni jezik. U tom su mu bili vođe Ljubiša i Pavlinović.

Nije mnogo pisao, ali je pisao glatko i sočno. Prof. Matas i pjesnik Buzolić su mu preporučivali, neka ne zabatali onako glatka pera.

Fra Mate je pisao i pjesme.

Njegovi opisi Biokova i Viteza, štampani u zadarskoj „Iskri", pokazuju istinski pjesnički talenat, koji je crpio nadahnuće u prirodnim ljepotama svoga pjesmorodnog zavičaja, a kultivirao se zapadnom knjigom, osobito talijanskom.

U svim pitanjima javnim i privatnim uvijek je fra Mate pravedan, iako katkad nagao, ali zamalo.

Kao morska pjena na liticama razbila bi se uvijek njegova žestina na tvrdom oklopu pravičnosti, razvijene kod njega do najkrajnjih granica. Fra Mate prati pozorno dnevice u žurnalistici, svaki važniji događaj u svijetu.

Glagolica mu je sveti amanet.

Rado je podupirao mladež što se uči na višim školama. On je bio magna pars narodnih pokreta u Dalmaciji. Prijateljevao je s Klaićem, Ljubićem, Perićem, Biankinom, Dubokovićem, Vrankovićem, braćom Didolićima (Tomom i Petrom). Pavlinović, osim što mu je bio daljnja svojdbina, osobito ga je uvažavao.

Fra Mate Šimić dosta je putovao Italijom i Austrijom. Sa Strossmayerom se upoznao 1.881. u Rimu, pa ga je na njegov poziv pohodio u Đakovu.

I u Zagrebu je stekao Fra Mate dosta prijatelja, a kod pokojnoga Ante Starčevića bio je gostom.

Da ne bje Fra Mate, teško bi se danas u Makarskoj sjajio lik Andrije Kačića Miošića, našega divnoga starca Milovana.

Fra Mate je bio i kod otkrića Kačićeva spomenika u Zagrebu, gdje je krasnim govorom svratio na sebe pozornost cjelokupne ondašnje hrvatske štampe. God. 1.896. postade provincijalom Provincije Presvetog Otkupitelja. Njegov provincijalski rad je ovjekovječen u analima Provincije i u srcima braće redovnika.

Fra Mate Šimić je žarki otadžbenik novijeg duha koji svakom prigodom razvija o tom svoje iskrene osjećaje. On je u Dalmaciji uvažena osoba kod sviju.

* * *

Sada boravi naš Fra Mate u samostanu sv. Križa u Živogošću. Taj je samostan on podigao sa svojim milim i čestitim drugom Fra Antom Gilićem.

Ove je godine 3. travnja slavio pedesetogodišnjicu svoga misnikovanja („Zlatnu Misu").

Slavlje je slavio u Zaostrogu na poziv svojih nekadašnjih župljana.

Toga dana učinili su mu Zaostrožani sve ono, što plemenit narod može učiniti plemenitom svome župniku.

Starac je slavio slavlje i u onoj crkvi, koju je on podigao.

U toj je crkvi postavljeno njegovo mramorno poprsje, na kome se čitaju ove riječi:

„Um nam bio vazda svića,
Cilj općeni roda srića."

Dr. fra Stanko Petrov.

O. Petar Krstitelj Bačić.

(* I. X. 1847.)

Životopisna crtica.

O. PETAR KRST. BAČIĆ.

U našoj domovini malo će biti ljudi, koji su tako poznati i štovani u kraju, gdje su živjeli i radili, kao što je Mn. P. fra Petar Krstitelj Bačić u sinjskoj Krajini. U samome Sinju nema valjda ni djeteta, koje ne bi poznavalo i cijenilo „staroga fra Petra".

Ali ne samo u Sinju, nego je ime ovoga dičnoga starine poznato i po svoj Dalmaciji, Bosni, Slavoniji, Banatu... i gdje su god doprle one tisuće istisaka njegova „Pravila", osobito mila našim ikavcima. Pa i u našoj literaturi i u našem školskom i uopće kulturnom životu zaslužio je on haran spomen, a braći svećenicima može ovaj skromni radnik i zlatomisnik biti uzorom i svijetlim primjerom. Radi svega toga pravedno je, da se u našemu prvom „Svećeničkom Almanahu" i o njemu progovori.

Fra Petar Bačić rodio se je 1. listopada 1847. u selu Brištanima miljevačke župe (Miljevci kod Drniša u zagorskoj Dalmaciji). Dijete bude kršteno na Sv. Franju (4. X.) od župnika O. Franje Matića i dobi ime Franjo. Kumom bijaše neki Jozip Samodal, kojemu u čast dadoše mališu još i ime Jozip.

Otac maloga Franje, Lovre Bačić, bio je dobar kršćanin, a za ona vremena i „učen" čovjek. Tada u svoj drniškoj općini nije bilo škole do u samome Drnišu, a i ta bijaše talijanska, pa nije bila mala stvar, kad je netko po selima znao čitati. Među te sretnike pripadao je i naš Lovre, koji je i svome sinu bio prvim učiteljem. On ga nauči lijepo čitati, dvoriti kod sv. mise, a kad je mališ dorastao do prve sv. ispovijedi, znao je sav „kršćanski nauk" naizust. Lovre je običavao otkad bi nastala jesen pa sve do kasnog proljeća pred svim ukućanima kod vatre moliti Boga i svaku večer govoriti „dotrinu" (kršćanski nauk). Za molitve djeca su morala biti pomnjiva, jer u tome otac nije poznavao šale: u njegovoj je ruci bila šibica!

Miljevci su blizu glasovitog franj. manastira Visovca, pa su pobožni Lovre i njegova drugarica u svojem roditeljskom srcu dragali želju, da bi i njihov Franjo postao redovnikom. Ali o tome nije moglo biti govora, kad na Miljevcima ne bijaše škole. Međutim Bog će providjeti na drugi način. U ravnim Kotarima, u selu Stankovcima, bijaše župnikom fra Paško Bačić, plemenik Lovrin. On poruči Franjinu ocu, da mu pošalje maloga, a on će ga dalje poučavati.

Nitko veseliji do maloga Franje. U mjesecu veljači god. 1858. eno ga na Stankovcima. Ni tamo nije bilo škole, kao ni u jednome selu benkovačke kotarske oblasti. Jedino Benkovac, središte kotara, imaše školu, ali talijansku. Tako se je fra Paško sam starao oko Franjina nauka. Nego na žalost ovo ne potraja dugo. Fra Paško oboli od upale pluće i mjeseca lipnja iste godine umrije. Preminulome župniku dođe mnogo braće na sprovod. Među njima bijaše i poznati naš historik O. Stjepan Zlatović, onda župnik Krkovića-Piramatovaca. Njemu se mali Franjo svidje, i on zamoli Lovru, da bi ga dao njemu, pa će ga on učiti. Možda bi to Lovre bio i učinio, da se tu ne desi i visovački gvardijan, koji ne dade mladića, nego ga povede sa sobom na Visovac.

Na Visovcu imadu franjevci Presv. Otkupitelja u Dalmaciji svoj novicijat. Kad je Franjo došao na Visovac, učiteljem novaka bijaše fra Jozip Ivelić, svet redovnik, a među novacima nalazio se i fra Ivan Marković, koji će poslije postati jednim od prvih naših učenjaka. I uprav fra Ivanu bi povjerena briga za Franju. Kad je Marković pošao iz novicijata, poučavao je mladoga Bačića pok. fra Ivan Skopljanac.

Izučivši Franjo knjigu toliko, da je mogao ući u srednju školu, zamoli, da ga prime u franjevačko sjemenište u Sinju, gdje su franjevci od god. 1854. imali svoju gimnaziju, koja je domala postala i državnom. Sjemenište, u kojemu su se uzgajali budući franjevci (stari „kasar"), bilo je vrlo maleno, pa nije svak bio sretan, da u njemu odmah nađe mjesta. Trebalo je ili vani naći stan ili čekati. I naš je Franjo čekao dvije godine pa je istom kao gotovo momče ušao u sinjsku gimnaziju god. 1862. Bilo mu je petnaest godina.

U gimnaziji se je učilo sedam godina, ali kako je Franjo Bačić već u petome razredu imao 20 godina, poslaše ga starješine u novicijat god. 1867., nakon dovršena 5. razreda. Redovničke haljine obuče na Visovcu 4. XI. 1867. i dobi ime fra Petar Krstitelj, u čast slavnoga japanskog mučenika sv. Petra Krstitelja, kojega je zajedno s 25 njegovih drugova pet godina prije Pijo IX. najsvečanijim načinom bio proglasio svecem. Učiteljem u novicijatu bio je mladome redovniku pok. fra Mijo Bronić.

Poslije novicijata (1867—1868.) vrati se fra Petar u Sinj. Učini ispit za 6. gimn. razred i uđe u 7., koji redovito svrši. Uz školu imao je on, budući bio klerik, i u crkvi dosta posla: morao je da služi kod mnogih svečanih misa, kojih se u sinjskoj crkvi odvajkada služi velikbroj.

God. 1869. uđe Bačić u bogoslovlje. Ono se je učilo nešto u Šibeniku, a nešto u Makarskoj. U Šibeniku bijahu mu profesorima fra Ivan Šimunović, kasniji provincijal i biskupov doglavnik, i dr. fra Ivan Marković, poznati učenjak. U Makarskoj osobito je djelovao na plemenitu fra Petrovu dušu pobožni i učeni redovnik fra Gabro Puratić. Fra Gabro bio je od polovice prošlog vijeka pa naprijed jedan od najcjenjenijih redovnika u Dalmaciji. Njegovo znanje, osobito u stvarima narodnog jezika i govora, bilo je opće priznato. Slavni don Mihovio Pavlinović bijaše mu desnim prijateljem. Vele, da don Mijo nije ni retka dao u štampu, ako to nije fra Gabro prije vidio i potvrdio. — Ali fra Gabru su nadasve cijenili i štovali s njegova života. I danas živi u Makarskoj uspomena o svetome življenju ovoga dobroga starca, dok za njegovu učenost tek neki znadu.[1]) Fra Gabro je htio prije

[1]) O. Gabro Puratić dao je u štampu samo kritičko izdanje Kačićeva „Razgovora Ugodnoga" (Zagreb 1889.). Tu je osobito zanimljiv Puratićev predgovor. — Još je u Bačićevu „Pravilu" (3. izd., str. 461) tiskana fra Gabrina pjesma „O Marijo, Majko", a inače nije iza njega ostalo ništa štampano, što ja znam. Pričali su mi, da je Puratić čitave košare svojih rukopisa dao spaliti. U tim prigodama on bi čekao, dok je posljednji papir izgorio, da ne bi tkogod štogod spasio od vatre! — Zanimljivo je, da je napjev, po kojemu se u Dalmaciji pjeva gore spomenuta pjesma, uveo naš fra Petar.

svega da bude pravi, dà savršeni redovnik. I uprav u tom pravcu djelovao je on na mladoga bogoslova Bačića neizbrisivim utjecajem. Moguće, da je baš poslije njegova općenja s fra Gabrom u fra Petrovu karakteru najglavnijom od sviju crta ona djetinja pobožnost, koja se svakoga tako živo doimlje.

God. 1871. ředi fra Petra popularni splitski biskup Marko Kalogjera za svećenika. O. Petar Bačić reče prvu sv. misu u Drnišu 19. III. 1871. Župnikom u Drnišu bijaše fra Stjepan Zlatović, a propovijed je preko mlade mise govorio profesor Matas, onda prvi crkveni govornik u Dalmaciji.

Kad je O. Bačić god. 1872. dovršio bogoslovne nauke i učinio ispite za jurisdikciju, prov. Šimunović hoće odmah da mu povjeri župu Konjevrate, kod Šibenika, ali mu se mladi svećenik umoli, da ga ne šalje, nego bude poslan u Knin. Tu je O. Bačić služio kao pomoćnik bolesnome župniku pok. fra Roku Bačiću i kao katehet osnovne škole. U prosincu iste godine šalju ga starješine za župničkog pomoćnika u Sinj, a do godinu dana (1773.) imenovaše ga prefektom sjemeništa. Od god. 1870. sjemenište nije više bilo u „kasaru", nego u novoj, prostranoj zgradi, koju danas nazivlju „starim sjemeništem", jer je 1908. sjemenište premješteno u novu veliku zgradu. O. Bačić bio je po redu treći nadzornik novoga sjemenošta. U srpnju i kolovozu 1874. služio je kao pomoćni učitelj na gimnaziji. Onda ide za godinu dana (1874—1875.) u Makarsku kao učitelj moralke na franj. bogosloviji, da se 1875. opet vrati u sjemenište kao prefekt. Od tada pa za neprekidnih 30 godina fra Petar će ostati u Sinju i razviti vrlo zaslužan i blagosloven rad kao uzgojitelj mladeži, učitelj, pisac, duhovni otac stotina duša i skroman uzor pobožna, redovničkog života. 1876. imenovan je učiteljem na gimnaziji. U toj službi ustrajao je sve do školske godine 1906—1907. Posljednjih godina svoje učiteljske službe bio je i upraviteljem gimnazije (od 1904.), dok je prije bio počašćen različitim službama u svojoj provinciji: bio je tajnikom, definitorom, kustosom; htjedoše ga pače i za provincijala, ali se ta želja razbi o nesavladiv otpor fra Petrove skromnosti i njegovih — suza. God. 1878. pratio je pok. Markovića, generalova povjerenika, u kanoničkom pohodu dubrovačke franj. provincije.

God. 1907. određen je za gvardijana u Šibeniku, u samostanu sv. Lovre „u Visovcu", kako svijet zove taj manastir, a 5. II. 1909. predana mu je u ruke duhovna uprava

franj. sjemeništa u Sinju, u kojoj službi još i danas radi, krepak i svjež kao malo tko od njegovih godina.

* * *

Kako se već iz ovoga kratkog prikaza vidi, fra Petar je gotovo cio svoj svećenički život posvetio mladeži, njezinu umnom i duhovnom uzgoju. Više puta bio je duhovnikom u sjemeništu, a u toj će službi s pomoću Božjom proživjeti još dosta godina. Njega čovjek ne može ni zamisliti bez mlađarije. Svi mi, koji smo bili njegovi učenici ili gojenci, a ima nas na stotine, svi se mi sjećamo, kako li je fra Petar bio zanesen za mladež. Tiha njegova i nježna ćud, ona mekana riječ, priprosti mu način — sve to djeluje neodoljivom snagom osobito na djecu. A on i ljubi tu djecu! Za siromašne učenike brinuo se je i materijalno, pa su mnogi uprav njegovim nastojanjem mogli da se uzgoje.

Onda je fra Petar za cijelih trideset godina radio kao nastavnik u sinjskoj gimnaziji. Glavni su mu predmeti bili povijest i zemljopis. Predavao je sa zanosom i toplinom, i na našu je mladenačku maštu osobito djelovalo ono njegovo neiscrpljivo poznavanje povijesti, strane i domaće, od najstarije pa do najnovije. Nije bilo imena ne znam kojega pape, kralja, vojvode, kneza . . ., da fra Petar ne bi znao: i kad je živio i gdje, i tko je u isto doba bio u Francuskoj, u Njemačkoj, Italiji itd. On je pred našim očima znao dočarati kao u kakovoj historičkoj slici recimo cijelu Evropu 16. vijeka, sa svim znamenitim licima, zemljama, događajima. Pa tako 17., 18. i ne znam koji vijek ili razdoblje! Upitajte ga koje ma i najzabitnije geografičko ime, i on vam je odmah kazao, gdje ćete ga na mapi naći. U Dalmaciji od Zrmanje pa do Neretve nema zar obitelji, komšiluka, brdašca, vrela, za koje on ne zna. Njegova je glava čitava biblioteka povjesnog i geografičkog znanja.

I na književnom je polju fra Petar vrlo marljivo radio. Bio je dopisnikom i saradnikom različitih novina i listova, napisao je i dosta knjiga, koje su što tiskane, što još u rukopisu. U njegovim književnim sastavima ističe se osobito religiozna i uzgojna strana, a onda nacionalna. Fra Petar je prije svega htio da bude uzgojiteljem svoga naroda, kao što bijaše uzgojiteljem njegove uzdanice, mladeži. A bio je duboko uvjeren, da nikakav uzgoj ne će biti trajan, ne bude li sazidan na pravoj religioznosti. Zato i jesu njegova štampana djela ponajviše religiozna ili s moralnom tendencom. Onda dolaze spisi, koji se tiču ili narodne povijesti ili po-

vijesti njegova reda u našim stranama. Ja ću dolje niže donijeti popis fra Petrovih književnih radnja, koliko sam mogao do njih doći, ali ne mogu da se odmah ovdje ne osvrnem na glavno njegovo djelo, koje će uzdržati u našemu puku živo njegovo ime i onda, kad mu se možda ostala djela ne budu više ni spominjati. Ja govorim o „Pravilu kršćanskoga života". Ovo je djelo zaslužilo, da se o njemu napiše posebna studija. Ono se dostojno pridružuje glasovitim starijim pučno-pobožnim knjigama, kao što su na pr. Korabljica (Kačićeva), Stjepanuša (O. Stjepana Margitića), Babuša (O. Tome Babića): isti onaj pučki način, ista ona iskrena pobožnost, isti pučki stil i jezik našega dalmatinskog Zagorja, ikavskih krajeva naše Bosne, Hercegovine, Slavonije.

„Pravilo" možemo nazvati pravim Vade-mecum priprostog našeg seljaka. Tu će on naći u prvome dijelu cio „kršćanski nauk" sa kratkim, ali uprav lijepim i zdravim tumačenjem. To vam je čitava pučka dogmatika i moralka. Sve je napisano jednostavno, prosto, baš kao da slušaš čovjeka iz puka, a prožeto živom ljubavlju prema našemu seljačkome svijetu. Nauk, što ga tu Bačić pruža, solidan je i zdrav, kadar da i učenijemu donese mnogo svijetla i dade mnogu pobudu na dobro. U drugome su dijelu molitve i prikaz različitih pobožnosti s mnogo lijepih pjesama i na kraju način, kako se dvori kod sv. mise. Ni drugi dio ne zaostaje za prvim: isti duh, ista želja, da težaku pruži sve, što on od j e d n e knjige traži u crkvi i za svoju posebnu pobožnost. Ja nijesam u našemu jeziku našao novije pobožne knjige, koja bi se znala ovako sniziti do našega seljaka i ovako mu neodoljivo govoriti srcu i duši.

„Pravilo" je tiskano tri puta. Prvi put 1882. u Zadru (5000 istisaka). Ovo prvo izdanje prema današnjemu vrlo je različito, gotovo drugo djelo. Osobito je zanimljiv uvod. Drugo izdanje izišlo je u Splitu 1892. (4000 ist.), a treće u Zagrebu 1901. I ako je ovo treće izdanje štampano u puno tisuća primjeraka, ipak je odavna raspačano, pa je god. 1920. fra Petar priredio za štampu i četvrto izdanje, ali ono nije do danas još moglo da iziđe na svijetlo. „Društvo sv. Jeronima" učinilo bi vrlo zaslužno djelo, kad bi ovaj izvrsni pučki molitvenik izdalo među svojim izdanjima. Možda bi „Društvu" bilo neugodno, što je knjiga pisana ikavskim govorom, ali to ne bi imalo smetati, kad znamo, da danas i neknjiževna narječja ulaze ća u literaturu, dok Bačić piše čistim, ko suza bistrim štokavskim narječjem, a ikavski oblik njegov ne bi nikomu bio neugodan.

Ja sam gore spomenuo i nacionalnu stranu fra Petrovih književnih radnja. Zaista, Bačić je ljubio i još danas ljubi upráv mladenačkim žarom svoj narod. On se je uživio u njegovu povijest, u njegov život, u način njegova mišljenja i osjećanja, u najboljem značenju te riječi, on pozna do u tančine pučku dušu, i svaki dobar ili žalostan događaj u našemu narodnom životu odjekne u njegovoj mekoj duši radošću ili tugom. U splitskoj „Nadi" napisao je O. Bačić god. 1888. novelu „Dragoslav i Ljubica". Dosta je pročitati nekoliko crta, i odmah vidiš svu iskrenu vatru njegova hrvatskog i slavenskog ponosa. A takav je on uvijek, kad govori o povijesti svoga roda. Fra Petar se nije nikada isticao u političkoj borbi, njegova tiha ćud nije marila za burni politički rad u javnosti, premda je imao prilike, da se u nj umiješa. Ali zato je on s još većim zanosom ljubio svoj dom i svoj narod. On je nastojao mladež nadahnuti iskrenom ljubavlju prema domovini, ljubavlju uzvišenom nad sve strančarske strasti i interese. On je u ljubavi domovine vidio krepost, i kao takova nije mu ona bila na jeziku kao cimer, nego u srcu kao svetinja. Takav je bio fra Petar u mladim danima, takav je on ostao do današnjega dana.

Ovdje treba da spomenem još jednu simpatičnu crtu u Bačićevu životu. On je za školskih praznika običavao proputovati po koji odlomak svoje domovine htijući i sam da vidi naše krajeve, da se upozna s našim pukom, da pohodi stare razvaline i historička mjesta. Od tih njegovih putovanja ističem njegov put u Hercegovinu god. 1874. Putovao je na konju, a u redovničkoj haljini. U Seonici, na duvanjskom polju, sastade se s don Mijom Pavlinovićem, koji se uprav malo prije vratio iz Bosne pa i po Hercegovini kupio narodno blago. Ostali dio puta prevalit će obojica zajedno: na Rakitno, preko planine Gvozd, gdje su vidjeli mjesto, na kojemu je stala Mijatova kabanica, onda na Široki Brijeg, Ljuti Dolac, Vukodol kod Mostara. Tu su bili gosti glasovitog biskupa O. Anđela Kraljevića. Iz Mostara krenuše za Ljubuški. Bili su i kod bega Kapetanovića u Vitini. U Veljacima su imali i bratski dogovor s poznatim ustaškim vođom fra Pavlom Petrovićem i drugim nekim franjevcima, kako će se one zemlje izbaviti od Turčina . . . U Ravči, kod Vrgorca, rastadoše se naši putnici, don Mijo krenu za Podgoru, fra Petar za Imotski. Bilo bi vrlo lijepo, kad bi naš dragi starac opisao cijelo to putovanje za naš „Almanah". Bez sumnje bi ga gosp. urednik rado primio, a braća bi ga sa slašću čitala.

* * *

Ipak najznamenitiji je u fra Petrovu životu uz nastavnički njegov religiozni rad. On je za puno, puno godina bio najpopularniji ispovjednik u svoj Cetini. Njegova je ispovijedaonica bila pravo opsjedana od pokornika, a i sad je on neumoran u slušanju sv. ispovijedi. Kad je bio mlađi, često je propovijedao u sinjskoj crkvi, glasovitom Gospinom svetištu. Osobito je spomena vrijedna devetdnevna pobožnost u čast Gospe Sinjske za sinjskog slavlja god. 1887. Tu je pobožnost vodio fra Petar i svaki dan zanosnom besjedom govorio o mogućoj sinjskoj Odvjetnici. Danas njegov glas nije više dosta jak za veliku župsku crkvu u Sinju, ali u sjemenišnoj kapelici govori on svojoj miloj mladeži često i često, gotovo svaki dan. — Koliko je fra Petar učinio dobra kao ispovjednik i upravitelj duša, to znade samo dobri Bog. Fra Petar Bačić nije nikakova svoga rada vješao o veliko zvono, a osobito ne svoj duhovni rad, ali zato je vječni Platac sve zabilježio zlatnim slovima u knjizi života. Ja mogu samo kazati, da je fra Petar bio i mojim ispovjednikom, i da ja ne ću toga nikada zaboraviti . . .

Zasluge, što ih je O. Bačić stekao u religioznom uzgoju sinjskog pučanstva, osobito niže ruke, makar se one i izmicale ljudskim očima, vrlo su velike. Ja držim, da se uprav njegovu radu ima pripisati dobar dio one iskrene pobožnosti, koja toliko odlikuje sinjskog seljaka. Napose treći red sv. O. Franje zapisao je njegovo ime u svoj spomenar i u srce svojih članova. Fra Petar je čitavih 30 godina bio njegovim upraviteljem (1876—1907)! Nikakve zapreke, nikakove smetnje nijesu ga mogle uzdrmati: i danas u Sinju cvate treći red kao malo gdje u Dalmaciji.

O duhovnom Bačićevu radu teško je pisati, ali najviše njemu i onome svome tihom i ljubeznom vladanju, koje je već i u poslovicu ušlo, ima fra Petar da zahvali svoju veliku popularnost u Sinju i Cetini, ima da zahvali onu ljubav i štovanje, s kojima ga svak susreta. To se je najbolje vidjelo 19. ožujka prošle godine. Toga dana čitao je „stari fra Petar" pred oltarom sv. Jozipa, u svetištu Gospe Sinjske, svoju zlatnu misu. Kakovo je bilo učešće sinjskog građanstva i puka kod te rijetke slave, koliko je toga dana dični starac primio usmenih, pismenih i brzojavnih čestitaka, pa i koliko darova od svojih štovatelja, prijatelja i učenika, to može pravo znati samo onaj, koji je tu bio. Na drugome mjestu u ovoj knjizi naći će čitalac jednu od mnogih pjesama, što mu bijahu prikazane za njegov zlatni pir. Bože nam ga uzdrži još i zdrava i čila, još dugo, dugo!

Književni rad O. Petra Kr. Bačića.

1. *Pouka o čestoj sv. Pričesti.* — *Split* 1876.
2. *Rukovet Serafinskoga cvića. Ručna knjiga namijenjena Braći i sestram Trećega Reda Sv. O. Frane.* — *Split* 1884. *Str.* 280, 8^{0}.
3. *Ogled Franovačke Redo-države prisvetoga Otkupitelja u Dalmaciji za prostu godinu* 1887. — *Split* 1887. Str. 70, 8^{0}.
4. *Pravilo kršćanskoga života.* — Prvo izd. u Zadru 1882 ; 2. izd. u Splitu 1892 ; 3. izd. u Zagrebu 1901 ; 4. izd. 1920. (u ruk.).
5. *Spomen-knjiga Franjevačkoga Gimnazija u Sinju. K proslavi 50-godišnjega njegova obstanka.* (12. *prosinca* 1854.— 12. *prosinca* 1904). — Sarajevo 1905. Str. 136, 8^{0}, s mnogo slika.
6. *Jelislava Lapsanović Banica Karina.* (Koledar Matice Dalmatinske. Zadar 1881. — Nagrađena radnja).
7. *Stanislava Šubić — kneginja hrvatska.* (Koledar M. D. Zadar 1882.).
8. *Dragoslav i Ljubica, hrvatski velmože.* (Novela. U Nadi, beletr.-knjiž. smotri, Split 1888.).
9. *Sv. Juraj Solinski biskup mučenik — narodni vitez, opjevan od O. Radmana.* (Katolička Dalmacija, Zadar).
10. *O Framašunima i velikim štetama koje nanose družtvu sa svakoga pogleda.* (Hrvatska, Zadar.)
11. *Riedka hrvatska knjiga.* (Hrvatska Rieč, god. IV. (1908), br. 267—283. Šibenik 1908. — Tu je govor o znamenitoj knjizi O. Filipa Grabovca: Cvit razgovora . . . (Mleci 1747.), od koje nam se je sačuvao samo jedan primjerak — što ja znam — a našao ga je još poodavno baš O. Bačić. Danas se taj primjerak čuva u arhivu franj. manastira sv. Lovre u Šibeniku.).
12. Mnoštvo različitih pripovijedaka, životopisnih crtica, političkih, kritičkih i drugih radnja i dopisa u listovima: La Dalmazia Cattolica ; Katolička Dalmacija ; Narodni List ; Hrvatska (svi ovi listovi u Zadru) ; Prosvjeta ; Pučke Novine (oba u Zagrebu); Hrvatska Rieč (u Šibeniku).

U rukopisu gotova su ova djela:

13. Povijest franjevačkog samostana Visovca. (Ovo je veliko djelo od 600 strana i više, na cijelome arku.)
14. Župe franjevačke redodržave Presv. Otkupitelja u Dalmaciji s popisom svih župnika od najdavnijih vremena do god. 1921.
15. Gospa Sinjska ili Čudotvorna slika Majke Božje u Sinju (Dalmacija). (Dobar dio ove knjižice prešao je prerađen u novo izdanje Markovićeve: Gospa Sinjska, koju sam nedavno ja štampao u Splitu.)
16. Vrag i njegovo djelovanje. Pouka bogoslovna.
17. Pakao opstoji. Pouka bogoslovna.
18. Nečistoća i njezine teške posljedice sa svakoga pogleda. Pouka hrvatskoj mladosti.

Rukopisni materijal za:

19. Povijest franj. sjemeništa u Sinju.
20. Imenik s kratkom biografijom svih franjevaca Presv. Otkupitelja od početka provincije (1725) do danas.
21. Nekoliko uspomena o Pavlinoviću.

To je, što sam mogao skupiti književnoga rada Bačićeva. Ja sam uvjeren, da nijesam pobrojio sve. K tome nijesam na žalost imao gotovo nijednu od tih radnja pri ruci, kad sam pisao svoj prikaz, pa zato nijesam ni mogao udesiti ovoga popisa po svim bibliografičkim pravilima. Bože zdravlja i zgode, pa će biti i to. A i ovo, što sam spomenuo, dosta je da nas uvjeri, kako je marljiv bio život ovoga skromnog radnika i dičnog svećenika. Da mu je čast među braćom!

* * *

Dr. Fra Stanko Petrov.

O. Danijel Klarić.

(1.852.—1.919.)

Usred rijeke Krke, nedaleko Skradina, između „gornjeg" i „donjeg" njezina slapa, diže se iz bistrih voda maleni otočić Visovac. U tišini veličanstvene prirode, na pogled golemog Rogova, gdjeno su stari Martinušići [1]) imali svoje dvore, skriven među uvalama visokih obala, počiva Visovac, tih i samotan, okićen žalosnim vrbama i vitkim jablanima. Nigdje naokolo ne usudiše se ljudi, da zasnuju selo ili podignu stan. Jedino na malenu otočiću diže se bijela crkva i uza nju manastir — stan siromašnih redovnika, koji služe Bogu. Tu u divnoj samoći, daleko od svijeta, a tako blizu nebu . . .

Već davno, davno tamo u prošlosti, bi na Visovcu sagrađen manastir. Sinovi sv. Augustina pjevali su tu puno godina, možda i vijekova, slavu Bogu, a onda pred 470 i više godina sjedoše na tihi otočić djeca Asiškog Siromaška. Duga je i krvava povijest visovačkih fratara. Pučka predaja hoće da i u samome imenu „Visovac" nađe trajan spomen onih burnih dana, kadno je osmanlijska najezda i u taj zemaljski raj unosila strah i trepet. Visovac se zove zato — veli svijet — jer su ovdje Turci „obisili" nekoliko redovnika.

„Krvavoga rata od Kandije" bježe franjevci s Visovca u Šibenik, [2]) ali 1675. vraćaju se opet u svoje milo zatišje, da ga više ne ostave do današnjega dana. U manastirskoj crkvi čuva se drevna slika „Gospe od milosti", koju kotarski i zagorski puk mnogo poštuje i na zavjet joj dolazi. U crkvi je i divno Propeće, pred kojim mnogi isprosiše od Boga

---

1) Nešto bliže gornjemu ili Roškom slapu brdo je Kamičak, na kojemu su sjedili Utješinovići.

2) I danas zovu samostan sv. Lovre u Šibeniku „Visovcem". U crkvi sv. Lovre ima Gospina slika jednaka visovačkoj. Vele, da je ona — izvornik.

željene milosti, a krasnu sliku sv. Franje htjedoše Francezi prekriti zlatnim novcima i time je iskupiti. Ali fratri ne dadoše slike svoga Oca ni za kakvo blago. Manastirska biblioteka i arhiv imaju veliku dragocjenost, a u riznici crkvenoj pokazat će ti remeta staru misničku košulju s čipkama, kakovih danas više ne umiju plesti. — — —

Na Visovcu drže franjevci Presv. Otkupitelja novicijat. Kad mladići svrše gimnazijske nauke u Sinju, polaze na Visovac. Tu obuku redovničke haljine i ostanu godinu dana, da se upute u manastirski život i dobro upoznadu dužnosti svoga novoga staleža. Lijepi i divni dani, kojih uspomena nikad ne blijedi u redovničkom srcu!

S poviješću ovoga novicijata i samoga otočića usko je vezano ime čovjeka, o kojemu ja evo hoću da pišem. Fra Dane Klarić, u skradinskom i drniškom kraju poznat pod imenom „meštar", bio je 34 godine učiteljem visovačkih novaka. Rijedak, možda jedini primjer u povijesti franjevačkog reda! Svi oni, koji su od 1882. pa do 1916. ušli u novicijat dalmatinske provincije Presv. Otkupitelja, imali su njega za duhovnog učitelja, njega za „meštra". Svima je njima on prvi pokazao sve tegobe i sve radosti redovničke staze, kojom im je ići. A dok je uzgajao svoje „djačiće", fra Dane je u isti mah brižnim okom gledao i svoj dragi Visovac, tetošio ga i milovao, pa je mili otočić pod njegovom rukom bio svak dan ljepši i kičeniji. Tko je vidio Visovac prije 1882. pa onda posljednjih godina „meštrove" uprave, taj je morao da se zadivi.

Danas fra Dane Klarića nema više među živima. Njegov krupni lik ne ide više onim čistim visovačkim stazicama, njegovo blago i dobro oko ne nadgleda više rada mladih klerika po vrtlima i cvjetnjacima, ne čuješ više, kako s onu stranu Krke pobožni poklonik viče: „Oče, meštre-e-e!" javljajući svoj dolazak i proseći lađu, koja će ga prevesti na Visovac. Danas je fra Dane — mrtav. Njegove patničke kosti počivaju u sjeni svetišta, koje je on toliko ljubio...

Fra Dane Klarić nije više živ. Ali dok bude Visovca i na njemu „djaka", trajat će uspomena toga čovjeka, ići će predaja od usta do usta, i njegovo će ime živjeti dugo, dugo. Uspomeni toga imena prikazane su i ove kratke crtice.

* * *

O. Danijel Klarić rodi se 14. svibnja 1852. u župi Dubravice, kod Skradina, u seocu Čulišić. Otac mu bio imućan

čovjek. Bilo mu je ime Špiro, a njegova se drugarica zvala Marija Pekas, rodom s Konjevrata nedaleko Šibenika. Roditelji dadoše svome sinu ime Roko.

U Čulišiću nije onda bilo škole, kao što je ne bijaše ni u mnogo većim mjestima. Skradin je, dakako, imao školu, ali nastavni jezik bio je talijanski. Nemajući drugoga izlaza, Špiro dade dijete u tu školu. Skradin je sve do početka 19. vijeka imao svoga biskupa. Onda je biskupija ukinuta, ali skradinski župnik ima i danas jus pontificalium i nosi naziv opata. Prvi skradinski opat bio je pok. Don Melkior Rajević. Mali Roko bude njemu predan. To je za mladića bila prava sreća. Od naravi blag i tih, nađe on u Rajeviću drugoga oca, koji ga je pomno pazio i lijepo uzgajao.

Na veće svetkovine došao bi mladi Klarić češće puta na Visovac. Kao na svaku plemenitu dušu djelovao je Visovac i na njega, ali domala nije ga tamo vukla samo neodoljiva čar one djevičanske samoće, nego i drugo nešto, nešto neodoljivo jače i slađe. Roko osjeti u svome nevinom srcu glas, koji ga je trajno zvao na taj tihi otočić, u tu divnu samoću. On zaželi postati — redovnikom.

Špiro je bio dobar prijatelj visovačkih fratara i pobožan čovjek, pa kad mu sin otkri tajnu svoga zvanja, ne htjede mu stavljati zaprjeka. Tako će Roko, u prilično odmakloj dobi, 1867. poći u sinjski kasar, da uči gimnaziju. Bila mu je 16. godina. Stoga on ostade u Sinju samo tri godine. Prvu je godinu proveo u kasaru (tako su zvali Dječačko sjemenište sinjskih franjevaca[1]). Sad će visovačkom gvardijanu fra Anti Mazalinu dopasti neugodni glasovi: da Roko nema zvanja, da on nije za redovnički stalež. Bio je to za jadnoga mladića grom iz vedra neba. Moli on, moli mu otac. Zaludu sve. O. Mazalin ostade neumoljiv. On posla u Sinj nekoga Antu Gluića, a Roka otpremiše iz sjemeništa.

To je bila prva velika kušnja. Ali Roko ne klonu duhom. Kad nije mogao biti u sjemeništu, on nađe stan kod gosp. Ferde Bomana i nastavi pohađati školu. Kakovo je bilo njegovo vladanje, najbolje nam svjedoči ona ljubav i poštovanje, što ju je do svoje smrti gojio prema njemu gazda Ferdo. Poslije puno godina on će doći na Visovac, da ga vidi. Boman je bio brijač, a marljivim je radom stekao toliko, da je mogao sagraditi svoju kuću: dobitak njegovih nožica. Te za nj dragocjene nožice darovao je on svome Roku (onda fra Dani).

[1]) I danas još zovu se nekadašnji drugovi iz kasara „kasardžijama".

Svak je vidio, da je ono bila samo lažna glasina, i Klarića primiše opet među pitomce. Tu provede treću godinu, a onda pođe na Visovac, gdje ga 12. listopada 1870. obuku u franjevačke haljine. Mladi fra Dane, pod mudrom upravom pok. fra Alfonsa Talaje, novičkog meštra, proživje godinu novicijata kao jednu od najmilijih godina svoga života. Fra Alfons bio je u svojoj redovničkoj zadruzi držan

O. FRA DANIJEL KLARIĆ.

za sveca. Dujo Talaja sin je gospodske kuće iz Sinja. Škole je izučio kod kuće, a u Trogiru se kod nekoga slikara učio slikarstvu.[1]) Živio je kao pravi kršćanin i bio već prevalio

[1]) Neke se njegove slike nalaze u različitim crkvama po Dalmaciji. Tako na pr. sv. Vida na Zelovu, sv. Paške u župničkoj kapeli Potravlju, Bl. Djevice na snjskom groblju u Brnazima.

tridesetu. Sada ga Bog pozva na još savršeniji život, i on uđe u franjev. red. U redu je fra Alfons živio uprav sveto, u skromnosti i u molitvi. Bijaše meštrom novaka 12 godina (1870.—1882.), a umro je u Splitu god. 1905.[1]) in odore sanctitatis. U takovim je eto rukama bio prvi redovnički uzgoj našega novaka. Uspomena na dobroga mu učitelja nije se nikad izbrisala iz fra Danine pameti. On je uvijek s osobitim poštovanjem govorio o svome meštru, kojega je naslijedio u službi. A išao je njegovim stopama i u životu.

Svršivši novicijat vrati se fra Danijel u Sinj, gdje ostade još godinu dana. Zatim ga poslaše u bogoslovlje, koje se je učilo u Šibeniku i u Makarskoj. Za njegova bavljenja u Šibeniku dogodi se nešto, što je imalo poseban utjecaj na Klarićev život. Već smo vidjeli, da je on još u djetinjstvu bio dobar i dobro uzgojen, a u novicijatu nije mogao imati boljeg učitelja nego ga je imao. Nema sumnje, da je on i poslije novicijata ustrajao na započetom putu, ali ipak kad je iz Sinja došao u Šibenik, nije se na njemu opažala nikakova osobita savršenost. Bilo je pače i nešto svjetovno u njegovu vladanju, makar i ne bilo griješno. Zvali ga drugovi „starijim bratom", i rado mu se povjeravali u svemu. Tako je to išlo naprijed. Sad će se mladi bogoslovi jedne večeri nešto šaliti, i jedan će — a bio je baš najbolji njegov drug — fra Danu prekoriti zbog njegova vladanja. Taj prijekor djelovao je na nj uprav porazno. On planu. Tako prođe ta večer. Bilo je kasno u noći. Na vratima onoga druga ču se kucanje. Vrata se otvoriše a u sobu uđe fra Dane. „Druže, zbogom!" To je bio njegov oproštaj.

Sutradan „stariji brat" nije više bio onaj jučerašnji. Sav se promijenio. Više ga odsad nijesi vidio ni u smijehu ni u zabavi: crkva, ćelija, škola — to su bila njegova boravišta. Često je zalazio k svetome redovniku fra Mati Šupuku, živio pokorničkim životom i bio uzorom svim drugovima. Nesamo redovničko življenje, nego što savršenije življenje bilo je od one večeri fra Danino glavno nastojanje. Na tome putu on ne će više sustati, a poslije će svojim „djačićima" svom ozbiljnošću govoriti o svome „obraćenju" opominjući ih, da ne bi i oni onako „zašli" kao nekoć on!!....

God. 1875. 18. travnja, bi fra Dane Klarić ređen za svećenika. Domala ga starješine imenovaše prefektom u novom dječačkom sjemeništu u Sinju (1876.—1877.), a od 1878. pa do 1882. bijaše župnikom u starom hrvatskom gradu

[1]) Bile su mu 72 godine.

Kninu. Njegovo župnikovanje odlikuje se velikim žarom oko Božje stvari. Neumoran je u crkvi, u školi, u širenju pobožnosti. Nastoji oko čistoće u crkvi i ne žali truda, da kuću Božju što ljepše ukrasi. Sve je to odavalo urednu dušu mladoga župnika, pa kad se radilo o tome, da se na Visovcu imenuje novi meštar, starješinsko oko pade uprav na O. Danijela.

Služba novičkog učitelja uvijek je u redovničkim zadrugama bila jedna od najvažnijih služba. I s pravom. Jer kakav temelj, takova i zgrada. A temelji redovničkoga života udaraju se baš u novicijatu. Zato se i stavljaju za učitelje novaka ljudi zreli i iskusni, pobožni i razboriti. Našemu O. Dani bilo je trideset godina. Bijaše dakle mlad čovjek. Pa ako mu uza sve to povjeriše uzdanicu redovničke zadruge, kud ćeš boljega dokaza, da su ga zaista morale resiti osobite vrline? I uistinu provincija Presv. Otkupitelja dobila je u njemu izvrsna meštra. On će za 34 godine ustrajati u toj uzvišenoj službi bez prestanka pregarajući sebe za dobro zajednice, u kojoj je i za koju je živio.

God. 1916. srvan godinama i bolešću morao je svoje novake predati mlađim rukama, ali ni tada nije ostavio miloga Visovca, i tada je još ostao mladim redovnicima iskrenim prijateljem i dobrim savjetnikom. Bolest je međutim neumoljivo podgrizala njegov organizam, i neizlječivi rak sve je više kidao niti njegova života, dok nije 4. veljače 1919. dobri starac mirno i sveto izdahnuo. Knjiga, u kojoj se upisuju imena umrlih redovnika, da se u svakom manastiru pročitaju pred braćom onoga dana, kad je tko umro, ovako između ostaloga govori o našemu fra Dani: „speciali erga — provinciaejuvenes affabilitate... praeditus... multis in vita variisque morbis patientissime toleratis... Domino, cui per totam vitam inservivit, quiete sancteque spiritum reddidit an. 67 natus. Anima ejus requiem habeat sempiternam, ejusque memoria in benedictione sit perpetua apud nos!"

* * *

Ono, što „knjiga mrtvih" ističe na prvome mjestu zaista je najizrazitija točka u karakteru pok. fra D. Klarića. Samo onaj, tko ga je gledao među mladim klericima, koje on od mila zvaše „đjačićima", samo taj može znati, kako je on uprav očinski ljubio svoje novake. Njihovo i duševno i tjelesno dobro bila je njegova neprestana briga. On je umio da bude vrlo ozbiljan, ali iz njegova oka sijevala je ljubav, umio je da bude i vrlo veseo, ali nikad nije prešao granice redovničke ozbiljnosti. Znao je svoje učenike kušati, i to na razne načine, ne bi li od njih učinio ljude vične žrtvi i samozataji. On je poznavao sve tajne mladenačke duše, znao je tako reći sve kucaje neiskusna srca, sve potrebe mlada redovnika, i umio je da upravlja savješću kao malo tko. A njegov se rad počinjaše svake godine iznova! Koliko li je uistinu trebalo ljubavi prema mladeži, koliko li ustrpljivosti, koliko samoprijegora, da čovjek uzmogne 34 puta početi isti posao, dugi i teški posao od godine dana! I fra Dane je ustrajao, jer je ljubio svoju redovničku zadrugu i njezin podmladak.

U svojoj službi doživio je on i mnogo razočaranja, naišao na dosta nerazumijevanja, imao da prebrdi puno zaprjeka i smetnja, ali to nije slomilo njegove volje, nije ohladilo njegova poleta i zanosa. Još pri kraju svoga učiteljevanja bio je on isto onakav optimist kao prvih godina svoje službe. Možda i veći!

U svome privatnom životu znao je dobro kriti krijeposti, što su ga resile. Činilo ti se, da on i nema posebna načina života, tako se je znao vas predati odgoji mladeži i upriličiti cijeloga sebe tome cilju. On je na pr. dugo vremena bolovao na nogama. Kažu, da su mu se i rane otvarale. Ali strpljivi je meštar svoje boljetice krio i nije prestao da bude veseo i zadovoljan.

Uz nastojanje oko klerika odlikovala ga osobita ljubav prema kući Božjoj. On je bio upraviteljem Gospina svetišta na Visovcu i bez prestanka je snovao, kako će što ljepšim učiniti taj tihi hram, kako će služba Božja biti u redu, kako će se i „djačići" naučiti, da crkvu rese i čistu drže. Imao je smisla za ljepotu. To se vidi na Visovcu na svakome koraku. Koliko li je samo rada uloženo u nasipanje, u uređivanje miloga otočića! Crkva obnovljena, manastir i obnovljen i dograđen, biblioteka nova i uređena, cvjetnjaci i vrtli pomno i marljivo obrađivani, mnoga stabla posađena, puteljci brižno izvedeni i nadgledani — sve je to od najveće česti plod ustrajnoga i dugoga fra Danina rada. Pun franjevačke ljubavi prema prirodi on nikad nije prestao raditi oko toga, da njegov Visovac bude mali raj na zemlji, nesamo raj u duhovnome značenju, nego i po ljepoti da mu bude zlatna jabuka na velikoj plitici Krkina jezera.[1])

---

[1]) Na omotu Hoićevih Slika iz obćega zemljopisa, u desnome kutu pri dnu, naslikan je — Visovac!

Visovac i visovački klerici bili su ono drago središte, oko kojega se je kretala plemenita duša fra Dane Klarića, ona svijetla točka, u kojoj se stjecale njegove misli i njegove težnje. A uza nje je on bio i dušom i tijelom. Malo se je kad udaljio od Visovca. Pred nekoliko godina bio je u Prološcu kod Imotskoga. Tu ima jezero, iz kojega se diže otočić, otprilike kolik Visovac. I na ovome otočiću imali su franjevci manastir. God. 1640. opisuje generalni pohoditelj O. Pavao iz Rovinja zanosnim riječima ovaj samostan i lijepi mu položaj. Ali redovnici moradoše od turskoga zuluma da više puta iz njega bježe, dok ga god. 1715. sasvim ne zapustiše. Danas na otočiću nema nikakove zgrade. Jedino bunar, nekoliko zidina i kratki jedan natpis[1]) sjećaju te, da tu bijaše manastir. Naš fra Dane išao je da vidi prološki otok i da ga isporedi s — Visovcem! Pun tihe radosti pričao je poslije, da ta poredba nije izišla na sramotu njegova miljenčeta. I zaista nije, jer Visovac je samo jedan — — —

Ni u Skradin, koji se je dičio svojim „meštrom", nije O. Klarić često išao. Ali kad je morao da se u nj zaleti, Skradinjani bi ga dočikali kao neko više biće, tako su ga poštivali. Skradin i Drniš gledali su u nj, i skromni visovački fratar mogao je biti siguran, da će se njegova riječ poslušati i u skradinskoj i u drniškoj krajini, samo ako je on reče. Pa kad je trebalo, on je rekao svoju, a svak je već unaprijed bio spravan da je izvrši. U političke trzavice nije se pačao, ali ljudi su znali za njegovo iskreno rodoljublje i veliki mu ugled pa su ga rado pozivali, kad se je radilo o tome, da ne nastanu prepirke i ne rode se smetnje.

I prosti svijet rado je dolazio k „meštru", da se ispovjedi, da im Boga moli, da utjehe traže, a on je primao svakoga i imao lijepu riječ za svakoga. — Drago mu bijaše čuti i nepokvareni, jedri govor dalmatinskih Zagoraca, pa je puno pazio, da i sam lijepo i uredno govori. Pristajao je uz naš „ikavski" govor i uz filološke nazore pok. Pavlinovićeva savjetnika, fra Gabre Puratića. Rado se je bavio knjigom. Da: duhovna knjiga nije mu gotovo ni izlazila iz ruku. I napisao je dosta, a štampom dva puta izdao djelašce: „Pozdravi Isusu u Prisvetom Sakramentu i Bl. Divici Mariji po Sv. Alfonsu M. Liguori" (2. izd. Zagreb 1904.).

[1]) God. 1920., 30. kolovoza, bio sam s ondašnjim imotskim gvardijanom O. V. Jurenovićem (sad je na Visovcu!) na prološkom otočiću. Čovjek, koji nas je na nj prevezao, pokaza nam taj natpis, za koji je govorio da ga još nitko nije um o dignuti. Mi smo ga ipak pročitali. Najprije je bosančicom napisana riječ: „ovo"; onda: „A. D. 1609 F. M R."; napokon opet bosančicom: „neka se zna".

Njegova redovnička braća, osobito njegovi brojni učenici cijenili su „meštrove" zasluge, pa je on biran i u starješinstvo provincije; bio je definitorom. Nešto kasnije bi ubrojen među eksprovincijale honoris causa. Ta se rijetka počast daje ljudima, koji na osobiti način iskazaše usluga redovničkoj zadruzi. Pa kud ćete veće zasluge: 34 godine uzgajati mladež, uzdanicu provincije!

Jest, fra Danino će ime ostati trajno urezano u povijesti franjevaca Presv. Otkupitelja, trajno u povijesti franjev. manastira na Visovcu!

Dr. fra Stanko Petrov.

Fra Mate Gnječ.

(* 15. X. 1853.)

Tko je čitao lijepu knjigu O. Stjepana Zlatovića „Franovci države presvet. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji" (Zagreb 1888), opazio je, kako su bosanski franjevci bili zapuštenoj raji i otac i majka nesamo u duhovnom nego i u vremenom životu. U ona teška vremena, kad je od turskoga straha kršćanin živio u neprestanoj neizvjesnosti za se i svoje pa nije imao ni vremena ni volje za ono, što mi danas zovemo kulturom, franjevac je u Bosni i obližnjim zemljama turskim bio svome narodu i duhovni pastir i zaštitnik i učitelj. Uz duhovnu pastvu trebalo je da se pobrine i za materijalni boljitak potlačene raje, koliko se je i u ona krvava vremena dalo.

Toj svojoj tradiciji ostadoše franjevci vjerni i onda, kad je istina, Turčin prestao da bude gospodarom, ali je valjalo popravljati, što je njegovo gospodarenje porušilo, saditi ono, što pod njegovom vlašću nije moglo da uspijeva. Nova vremena i nove zadaće nađoše u zagorskoj Dalmaciji franjevce, gotovo jedine duhovne vođe siromašnog i zapuštenog puka, nađoše ih spravne da utiru put civilizaciji i kulturi i u ovim zaboravljenim krajevima. Tako vidimo, da se i u novije vrijeme zagorski franjevac briga i o materijalnom, gospodarskom i uopće kulturnom napretku svoga stada.

Mogao bih donijeti dosta primjera tih skromnih radnika, koji daleko od velikog svijeta polaganim ali sigurnim radom sve više približuju naš zagorski puk prosvijetljenim i naprednim narodima. Ti bi primjeri pokazali, kako se hrvatski svećenik nije iznevjerio ni danas slavnoj prošlosti svećenstva, štono je odvajkada ponajboljim prijateljem i dobročiniteljem našega naroda. Osobito danas bilo bi čitanje takovih primjera pravom apologijom prema vani, pravim okrepljujućim štivom među nama svećenicima. Nego ja sam uvjeren, da će „Sveć. Almanah" i onako iznijeti

mnogo svijetlih likova naših zaslužnih svećenika na svakom polju rada, pa nek mi je dopušteno progovoriti samo o jednom čednom svećeniku — radeniku iz našeg dalmatinskog krša.

Čovjek, o kojemu govorim, zove se fra Mate Gnječ. On nije sin visoka roda, nije prošao kakovih izvanrednih škola, šira javnost malo što o njemu znade. Ali on danas može da pun zaslužene radosti pogleda na pedeset godina svoga redovništva. On zaista nije zaludu bio pastirom najzapuštenijih župa: svaka od njih dobila je njegovim marom koji dragocjen dar, što će mu sačuvati ime u srcu naroda i onda, kad mnoga današnja slava bude spavala vječni san....

Mate Gnječ rodi se god. 1853., 15. listopada, u selu Pasičini, opuzenske općine, kao najstariji sin Petra Gnječa i Matije Vukušić. Pasičina je čudno mjesto. Nomen — omen! Izgubljena negdje u kamenju neretvanskoga zagorja, u doba, kad se je naš Mate rodio, bijaše pristupačna rekao bih samo surom orlu i onim našim gorštacima, što u tom žalosnom kraju nikoše i obikoše. Nigdje puta, nigdje staze, svud go kamen noge gaze — zabugario bi čovjek s pjesnikom, da se je pred pedesetak godina desio u toj kamenoj pustinji. Ja mislim, da je već u tom kršu morala u dječakovu srcu proklijati želja, da probija pute i podiže zgrade. Ta će želja postati djelom, kad on kasnije vidi i druge naše krajeve isto onako krševite, isto onako izgubljene.

U Pasičini nije bilo škole. Zato Petar dade sina imotskim fratrima, da u njihovoj varoši i pod njihovom paskom izuči prvu knjigu. U Imotskome ostade mladić tri godine, a onda je još jednu bio u Makarskoj, da zatim u svojoj petnaestoj godini, 1867., pođe u sinjsku gimnaziju. Upravo te godine u starom „kasaru" (franj. sjemenište u Sinju prije 1870.) ne bijaše više mjesta, i on prvu godinu bi na stanu i hrani kod gosp. Ferde Vicka Bomana. Dogodine primiše Matu u kasar, a 1870.—71. prijeđe i on s ostalim pitomcima u novo sjemenište pod nadzorništvom kasnijega provincijala Mn. P. O. Konstantina Krelje.

God. 1871. pošalju starješine Matu Gnječa u Visovac, gdje on pred ravnih pedeset godina, 19. listopada, uze na se redovničke haljine i prozva se fra Matom. Baš dan prije bijaše navršio osamnaestu godinu. — Mladi franjevac prođe godinu novicijata u miru i veselju. Učiteljem novaka bio je onda pobožni fra Alfons Talaja.

Poslije novicijata ide fra Mate Gnječ u bogosloviju. Jednu godinu prođe u Šibeniku, a ostalo vrijeme u Makarskoj. U Šibeniku je imao za druga i fra Danijela Klarića,

s kojim je bio vrlo intiman. Učitelji im bijahu pok. Dr. Marković i poznati doglavnik šibenskog biskupa fra Ivan Šimunović, a manastirom ravnaše fra Mate -Jozip Šupuk.

Ime fratra Šupuka živi i danas u Šibeniku Njega je svak držao za sveca. I uistinu bijaše on pravi sin sv. Franje Asiskoga. Dadne li Bog zgode i zdravlja, ja se nadam u svoje vrijeme opširnije progovoriti o ovom Božjem ugodniku. Ipak ne će biti na odmet, umetnem li o njemu i ovdje par riječi. Krste Šupuk rodi se 10. II. 1841. u Šibeniku (Varoš) od vrlo odlične i bogate porodice. Isprva je učio za svećenika, a onda nastavi gimnazijske nauke kao svjetovnjak. Učio je u Splitu, a kad bi u sedmome gimnazijskom razredu upozna se i za sav život sprijatelji s glasovitim potonjim učenjakom fra Ivanom Markovićem, koji će mu kasnije za puno godina biti ispovjednikom i dobrim savjetnikom.[1])

Ovo prijateljstvo bude Krsti domala prigodom potpunog posvećenja Bogu. Evo kako. Školskih praznika 1859. nalazio se je fra Ivan Marković na Visovcu. Tu ga nešto zaboli, a Šupuk doznavši za to, doći će na Visovac, da obađe druga, a ujedno da i Visovac vidi, gdje ga dotada nije bilo. Na Visovcu življaše u ono vrijeme fra Jozip Ivelić, novički učitelj. Ivelić je bio pravi pokornik. Njegovo sveto i vanredno življenje ostalo je u predaji do današnjega dana. Između ostaloga pričao je fra Ivan svome prijatelju i čudni način života Ivelićeva. To pričanje djelovalo je na plemenitu i dobru Šupukovu dušu na način, kakovu se ni fra Ivan ni on sam bez sumnje nije nadao. Vrativši se kući dade se na svet i pokornički život. Svaki je dan slušao sv. Misu i pohodio Presv. Sakramenat, svake se je nedjelje ispovijedao, a sv. Pričest primao je više puta na sedmicu. Nijedna svjetovna zabava nije ga mogla više ni za čas privući. Na tijelu nošaše gvozden pojas, a prvu korizmu (1860.) prođe jedući sama zelja i to samo jedamput na dan — pred večer.

Domalo odluči poći u Italiju i učiniti se kartuzijancem. Nego radi političkih smetnja morao je da se odreče te namisli te god. 1861. uđe u franjevački red i prozva se fra Mate-Jozip. 1862.—1864. bio je u Šibeniku učeći bogoslovlje. U drugom tečaju dobi za učitelja svoga nekadašnjeg druga fra Ivana Markovića, kojega će odabrati i za svoga ispovjednika. Do godinu dana pođe fra Mate u Makarsku, da nastavi bogoslovne nauke. U početku 1865. oboli teško, i starješine ga vrate u Šibenik, gdje će odsada živjeti do svoje smrti, ali nikad više ne će imati čestita zdravlja. Imao je suhu bolest. Jednom je 100 dana logom ležao, a ipak nitko nije kroz cijelo to vrijeme čuo iz njegovih usta ni najmanje neustrpljive riječi niti ga je vidio zlovoljna ili namrštena.

8. strpnja 1866. bi ređen za svećenika, a već dvije godine kasnije učiniše ga gvardijanom. U ovoj službi ostane najprije devet godina bez prekida (1868.—1876.), a onda do tri godine bi opet imenovan starješinom namastira ostavši takovim do 1882. U svemu dvanaest godina. Još je proživio četiri godine u svetinji i pokori te umrije 16. lipnja 1886. Šupuka je sav Šibenik držao za sveca, pa kad bi on izišao iz namastira, a to je bilo vrlo , vrlo rijetko, bio je to za vas grad vanredan događaj. Ljudi su se skupljali da ga vide i svak je s poštovanjem skidao kapu ili šešir dobrome fra Mati. Njegove kosti počivaju kod crkve sv. Ane na šibenskom gradu.

Kad je mladi Gnječ došao u Šibenik, Šupuk je još bio gvardijanom, a. po ondašnjem običaju i nastojnikom klerika. Prema tome bio je on u dobrim rukama, a ista sreća pratila ga je i u Makarskoj, gdje je živio sveti i učeni redovnik fra Gabro Puratić. Živeći s ovakim ljudima, kao što bijahu Marković[1]), Šimunović, Šupuk, Puratić, i u našemu je kleriku bez sumnje sve više jačala želja, da ni on ne bude nedostojan član u svojoj redovničkoj zadruzi, pa zato ga vidimo, jedva što je bio zaređen za svećenika, gdje stavlja ruke na posao u službi, na koju ga Providnost pozvala.

O. Mate Gnječ bi ređen 15. travnja 1876. od pobožnog biskupa Furlanija, a odmah zatim povjeriše mu starješine malu župicu Veliko Brdo kod Makarske. Veliko Brdo i malena je i siromašna župa. Ljudi se popeli visoko gore u Biokovo, i njihovo selo sliči orlovu gnijezdu na vrletnoj stijeni. Župnik redovito stanuje u makarskom namastiru, ali i kad je trebalo, da koji dan provede u selu, nije imao gdje da se skloni. Da doskoči toj živoj potrebi, mladi župnik s pomoću svojih župljana i crkovinarstva sagradi pristojnu kućicu za se i svoje nasljednike.

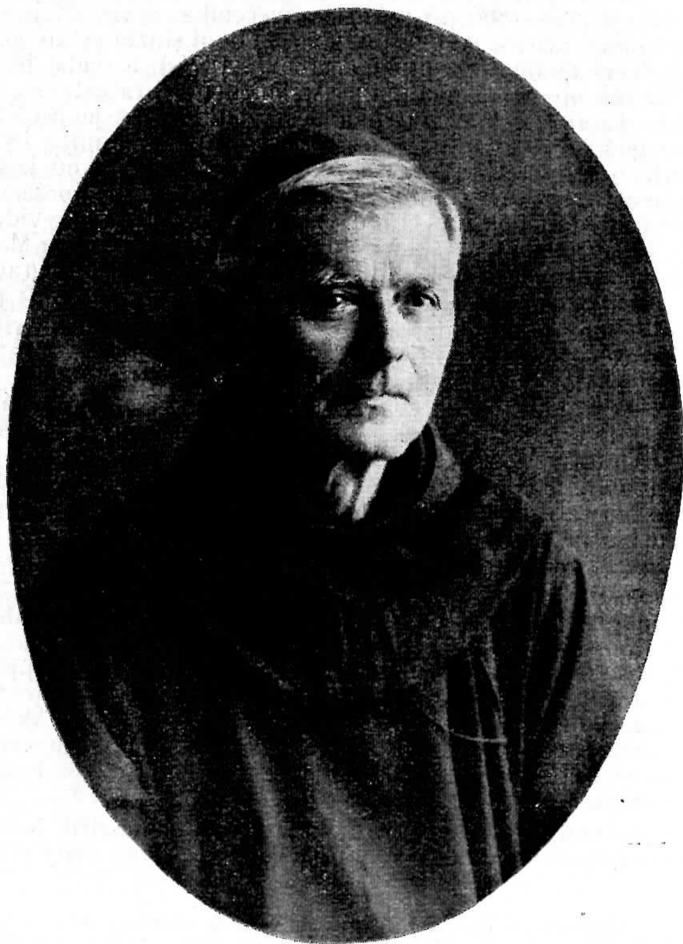
Uz ovaj rad imao je Gnječ posla i u manastiru, jer bolešljivi gvardijan Vukojević nije mogao da svemu dođe kraju,

---

1) U arhivu sinjskoga namastira ima rukopisna uspomena o „Ocu fra Mati Šupuku" iz pera Markovićeva. Njome sam se i sam poslužio u ovoj crtici o životu fra Matinu.

1) Znam zanimljivu crticu iz života velikog učenjaka u to vrijeme. On je imao kanarca, a gojio mu ga je upravo naš fra Mate. — Drugoga poljeća 1872.—3. Marković je radi bolesti prestao biti profesorom, a naslijedio ga je fra Marko Čačić.

pa mu odrediše za pomoćnika i zamjenika mladoga i radišnog fra Matu. U ovoj dvostrukoj službi ostade on godinu dana, a onda bi naimenovan župnikom Slivna, u imotskome kotaru. Da su birali težu, nezgodniju i zapušteniju župu od ove,

O. FRA MATE GNJEČ.

ne bi je bili valjda našli, ali teško i zgodnijega župnika od fra Mate. Rođen u kršu i kamenju, okušavši svoje sile u biokovskim stijenama, Gnječ osjeti svu zapuštenost svoje nove župe, svu potrebu onoga bijednog puka, i stavi se svom energijom mlada čovjeka i svom žilavošću neretvanskog brđanina na djelo, koje će potrajati 12 godina, ali mu plod ne će poginuti ni za stotinu!

Fra Mate je došao u Slivno 1877., dakle u doba, kad je nad susjednom Hercegovinom još vladao Turčin. Što je to značilo biti na granici turske zemlje, znadu oni samo, koji su u takovim mjestima živjeli. Netko skrivi u jednome kraju i prebjegne u drugi, a drugi bježi iz svoga u njegov; nesigurnost turskoga vilajeta djelovala je i na red u susjednoj kršćanskoj zemlji, nesređen život u jednome na moral i življenje u drugome kraju. K tome dodajte, da Slivno nije imalo putova, nije imalo dobre pitke vode, da župnik nije imao pristojna stana, da mu je crkva sagrađena — nazovimo ga tako — u turskome stilu, da selo nije imalo škole . . . . i još mnogo štošta, pa ćete imati slabu sliku, u kakovu li je pustoš došao mladi župnik!

Ali gdje bi drugi skrstio ruke ne znajući odakle da počne, Gnječ je samo većom energijom pregnuo da radi. Već do godinu dana u Slivnu se je bijeljela golema čatrnja: duga i široka po 10 m, a visoka 5 m. Prije su kukavni Slivanci pili vodu iz nekakve jadne čatrnjice u — groblju; u neko doba godine morali bi goniti živo u 12 km udaljeni Runović, a sebi dogoniti vodu u mješinama. Sada su i župnik i cijelo selo imali dovoljno dobre i uredne vode, a glavna zasluga ide fra Matu, koji se je znao zauzeti i kod vlade i kod puka za tako potrebno djelo.

Kad je tako sretno načeo, odluči župnik početi i s gradnjom putova. Slivno se uvalilo u duboku i dugu kotlinu, s jedne i druge strane digle se planine, pa htio čovjek ne znam kud, morao je udariti na trista jada. Osobito u zimsko doba bilo je tuda i nezgodno i pogibeljno putovati. Tko bi znao, koliko je u tim krajevima izginulo i blaga i čeljadi! Nego s ovim nije baš lako išlo. Bezbrojne zaprjeke naš će zauzetni fra Mate moći da prebrdi tek iza nekoliko godina . . .

I baš u ovom času zavlada 1879. u imotskoj krajini ljuta glad. Sva sreća, da je slivanjski župnik imao u Makarskoj dobra prijatelja, trgovca, gosp. Pavla Klarića, koji je uz malen dobitak slao u Slivno žito, a župnik je jamčio, da će sve biti isplaćeno. Tako su Slivanci imali žita uz cijenu manju negoli na pazaru.

1881.—82. Gnječ nastoji da sagradi kuću, koja će biti svojina crkovinarstva, a na drugom katu imali su stanovati žandari. Vlada je išla na ruku ovome pothvatu uzajmivši novaca, jer zaista u Slivnu nije čovjek uvijek bio siguran ni za red ni za svoj imutak... Htjela se je željezna volja jednoga fra Mate Gnječa i da dovede žandare i da im olakoti rad oko popravka onoga zapuštenog naroda. Danas više u crkovnoj kući ne stoje žandari, nego je tu škola (osnovana od nekoga kasnijega župnika!), ali da onda ne bude bilo njih, a još više odlučnog fra Mate, sigurno ne bi nikad bilo škole u Slivnu!

Usred velikog i ovakog rada stiže fra Mati Gnječu 1883. vijest, da je naimenovan gvardijanom u Makarskoj. Makarski namastir ide među prve u dalmat. franj. provinciji Presv. Otkupitelja i po svojoj starini i po svome položaju. Tu su se odvajkada odgajali mladi franjevci, tu je pred desetak godina podignuto novo centralno bogoslovno sjemenište za cijelu provinciju. Ovo dakle bijaše vrlo časno odlikovanje ali ujedno bijaše novome gvardijanu namijenjen i vrlo težak zadatak. Namastir, u koji je on dolazio, bijaše žalosni ostatak iz turskih vremena: malene, nevoljne sobice, crkva tijesna i zadušita, kuhinja i blagovalište više jama nego ljudski stan. Iz toga kukavnog skupa stijena imao je Gnječ da sagradi pristojno prebivalište svojoj braći! Da, ali odakle novci? Odlučna volja i bratska ljubav našla je i novaca, pa već 1886. diže se u Makarskoj lijepa nova zgrada, uredna i svijetla kao početak obnove cijeloga namastira, ako Bog dade — — —

Izvršivši na svačije zadovoljstvo svoju zadaću ne traži fra Mate nagrade, nego moli, da ga opet vrate u daleko i goletno — Slivno. On je želio da tu izgubljenu točku veže sa svijetom. Njegova je namisao bila izgraditi s jedne strane put prema Makarskoj, koji će onda dobro doći i Primorcima i Otočanima s Brača i Hvara, a s druge prema Imotskome, kamo su Slivanci morali ići, ako su htjeli, štono riječ, kupiti i šaku soli. Ovako daleke putove probijati, i to na onakom zemljištu, bio je gotovo preuzetan posao. Ali trebalo je tih putova kao svakidašnjeg hljeba! Koliko je Gnječeva namisao bila i velika i od prijeke potrebe, najbolje svjedoči ovo pismo, što mu 4. XI. 1888. piše iz Jelse na Hvaru pok. gosp. Nikola Duboković, onda dalmatinski poslanik i predsjednik Zemaljskog Odbora u Zadru: „Mnogo Poštovani Otče! — Kako nam povjest svjedoči franjevci su se vazda i u svakom pogledu prikazali pučki prijatelji. Oni nisu se samo zadovoljili tim da vode narod preko uzburkanih valova života

do luke spasenja, dali su nastojali takodjer pripravit mu sredstva kako bi lagodnije i bolje živiti mogli. Potomak te Slavne franjevačke obitili Vi ste naumljenim podhvatom nove ceste hotili dokazat svjetu da su franjevci vazda oni koji su bili i ostavljajuć sebi u narodu vjekovitu i harnu uspomenu sačuvat će te takodjer Vašem redu prid pukom onaj ugled koga sa svim pravom zaslužuje. Evala Vam. Dobri Vam Bog platio trud koga Vi ulagate na korist naroda a ja prateć zanimanjem Vaš plemeniti rad jur sam Odboru Zemaljskome i vladi preporučio da Vam priskoče u pomoć..."

Fra Mate je radio ustrajno [1]) i odlučno, pa će se do koju godinu u imotskoj krajini njegovim nastojanjem rasplesti čitava mreža cesta i putova. God. 1891. šalju ga starješine u Proložac-Postranje. Ta velika župa broji preko 3000 duša, a kad je Gnječ došao u nju, našao ju je u užasnu stanju. Prološka crkva sv. Mihovila vele da je sagrađena lijepo tamo god. 1600. S vremenom propala je tako, da se više nije u njoj mogla slaviti služba Božja, pa su se za 18 godina svete tajne vršile pod nekakvom jadnom daščarom. To je bila crkva u Prološcu, a župnički si stan prije mogao nazvati kućetinom nego kućom: dvije male sobice, dva gvožđem opletena prozorčića, a vrata niska i nevoljna! Uz taj „dvor", udaljen od „crkve" 4 km, bilo je nešto jadne kapelice, gdje je župnik svaki dan čitao Sv. Misu.

Eto u takav je jad došao fra Mate. I što je najgore, svijet je, pritisnut tolikom nevoljom, bio postao apatičnim za sve. A uprav to je još jače izazivalo energiju novoga župnika. On je najprije svojim žarom u duhovnome radu stekao ljubav i pouzdanje svoga stada, a onda stane malo po malo da ih dobiva za svoje osnove. Najprije podigoše zid oko župskog groblja, štono doonda bilo otvoreno svemu i svakomu. Kao dogodine (1892.) bude fra Mate izabran općinskim vijećnikom. Sad će on napokon slobodno moći da nastavi izvađati svoje namisli, zamišljene u Slivnu, a nadograđivane u Prološcu.

Odmah u prvoj sjednici općinskoga vijeća govori on o pravoj nuždi, da se Imotski pobrine za spoj i s morem i sa zaleđem; predlaže, da se imenuje odbor od 5—7 članova, koji će se pod nadzorom općinskoga upraviteljstva brigati oko gradnje putova i mostova. Njegovo razlaganje imalo je uspjeha. Odmah onaj odbor bi izabran, a njegov prvi predsjednik bijaše — fratar Gnječ. Na ruku odboru imao je ići

[1]) On je u Slivnu uredio i župnički dvor.

općinski tehnik. Svaki muškarac od 18. do 60. godine morao je odraditi 5 nadnica, 3 na općinskome, a 2 na seoskome putu, a tko ne može, platit će nadnice općini, koja smije taj novac upotrebiti opet samo za putove. Predsjednik odbora imao je neograničenu vlast u ovim pitanjima.

Sad se je radilo na svu paru. Gnječ nije znao samo za dvije riječi: htjeti i raditi, pa su kroz onih deset godina, što je pološki župnik bio predsjednikom „putovnog odbora", u imotskoj krajini probijali se i uređivali putovi ko nekom čarobnom silom, gotovo preko noći. Njegova marljivost spojila je Imotski s Makarskom i Vrgorcem putem, koji ide preko Runovića—Stinica—Slivna—Rašćana— Radovan-brda do Rodićeve ceste. Time je potpuno ostvarena davna fra Matina želja, da i njegovo Slivno dobije pristojan put u svijet.

A uz ovaj put sagradio je putovni odbor još i drugih putova, kao na pr. onaj na Postranje—Ljubu brdo—Studence—Aržano do vrha Jaram-planine ili onaj u Medovu Docu i Grabovcu. Zatim je obnovljen Šarampov most u Prološcu, uz koji je na početku dvadesetog vijeka podignut veličanstven mramorni spomenik Spasitelju svijeta, visok preko 6 metara; popravljen most u Šumetu, sagrađen u Imotskome općinski „Dom", prostran i uredan. Sve to i mnogo drugoga u desetak godina!

Kraj ovoga golemog rada za cijelu krajinu nije Gnječ ni časa zaboravio svoga Prološca. On se briga o uređenju divlje Suvaje i prološkog Blata, a nadasve gleda, kako će što prije u Prološcu sinuti lijep i mio hram Božji uz pristojan stan za župnika. I jedan i drugi pothvat naišao je na tisuću poteškoća sa bezbroj strana, ali nesavladiva volja slavila je na koncu slavlje, kadno 29. rujna 1902. pok. biskup Nakić svečano posveti divnu prološku crkvu sv. Mihovila Arhanđela.[1]) Crkva se je zidala i uređivala od 6. listopada 1897. do godine 1902., a u cijeloj našoj Dalmaciji nema joj nadaleko para. U tu crkvu bi prenesena i čudotvorna slika Prološke Gospe, štono je po svoj prilici kopija Gospe Sinjske. Od stare crkve ostala je samo apsida; nju pretvoriše u kapelicu na groblju. Oko nove crkve i njezina predvorja diže se zid sa lijepim gvozdenim rešetkama i spomen-pločama proloških obitelji. Uz crkvu je sagrađena crkvena kuća, u kojoj ima svoje prostorije prva seoska blagajna u Prološcu, iskopana su dva zdenca, a nov lijep župnikov stan na diku je i selu i župniku. Fra Matinim nastojanjem Proložac dobi i poštanski ured i brzojavnu stanicu.

1) O ovome je pisala „Prosvjeta" god. 1903., broj 1. Tu je i slika prološke crkve i Spasiteljeva spomenika.

Tko me je pratio u pričanju zaslužnih djela ovoga skromnog fratra, sigurno se je začudio, što nijesam nigdje spomenuo protivnika njegovih. Ta je li moguće, da ih tako radin i odlučan čovjek nije imao? Pa jest, imao ih je. Mnogu je borbu imao preturiti preko glave naš fra Mate, ali čemu da čovjek pripovijeda o tome? U bojnom kreševu ne gleda čovjek čovjeku u brk, pa se često nađu u protivnim taborima ljudi, koji bi imali zajedno vojevati, često se u najboljoj namjeri progone ljudi, koji bi bili najbolji prijatelji, kad bi im vatra života pustila časak vremena, da mirno pogledaju jedan drugome u oči. Kad se bojna oluja slegne, kad se obzorje raščisti i vrijeme baci koprenu na mnogu ljudsku nevoljicu, od stare borbe ne ostane nego uspomena, koja će sve više i više da blijedi, a stari protivnici često si pružaju ruke čudeći se, kako su ikad mogli da budu protivnici...

To je sudbina mnogih borba i mnogih nesporazumljenja. Ali djela učinjena za Boga i narod ne propadaju. I fra Matina će djela trajno živjeti, na dobro i onima, koji im nekoć možda stajahu na putu, prije nego će se ostvariti. Sve tri župe, u kojima je Gnječ radio i živio čuvat će njegova djela, pa i kad daleki potomci njegovih župljana zaborave ime staroga župnika, njegova će im djela pričati, da je među njima živio čovjek, koji ih je ljubio i koji je za njih radio.

Da, fra Mate je ljubio svoj siromašni i zapušteni narod u kamenom dalmatinskom Zagorju, ljubio ga je i radio za nj.

Danas on više ne može da radi kao prije, ali ni danas nije on skrstio ruku. Kad je 1907. otišao iz Prološca, živio je neko vrijeme u Imotskome, a onda je 1908.—1913. bio starješinom namastira u Živogošću i zatim članom redovničke obitelji u Sumartinu na Braču, gdjeno je Starac Milovan sagradio novi namastir svojoj braći. 1917. opet se fra Mate vraća u Imotski, gdje i danas živi, poznat, poštovan i ljubljen od cijeloga Imotskoga i njegove krajine. On zar danas i nema nikakova protivnika, toliko su brojni njegovi prijatelji! Javni rad u njegovim odmaklim godinama nije mu više moguć. No u crkvi radi on i danas kao mladić, a njegova ćelija pravo je stjecište za mnoge i mnoge: njima je fra Matina riječ postala svakidašnjom potrebom. Bog će dati, pa će on i na taj način učiniti mnogo dobra....

* * *

Ja sam svršio. Ovoga prikaza ja nijesam pisao za starca, koji se sada u tišini svoga namastira sjeća onoga dana, kadno je prije ravnih pedeset godina obukao na se prvi put haljinu asiskoga Prosjaka. Ja nijesam ovo pisao za nj. Njemu će Gospod na svoje vrijeme pokazati knjigu života, u kojoj će i o njemu biti napisano mnogo zlatno slovo. To je naša živa nada... A samo jedno takovo slovo vrijedi više nego najdeblje knjige slavospjeva na ovoj zemlji. Zato ja nijesam pisao za nj.

Moje su crtice napisane za one zaboravljene radnike u dalmatinskom kršu, koji daleko od svijeta i njegova sjaja žive i trpe za svoj siromašni narod. Njima iz dubine srca leti moj glas: ustrajte u radu, skromni poslenici na njivi Gospodnjoj! Bog ne traži ni velika nauka, ni izvanrednih sposobnosti, ni bogatstva, ni gospodstva, On pita samo jedno: raditi za nj. Ustrajte, On će biti vaša plaća na nebu, a na zemlji blagoslov će njegov sipiti na vaš posao ko blaga rosica — i bit će ploda izobila — — —

Nedjeljko Subotić,
župnik.

Vrućica (na Pelješcu).

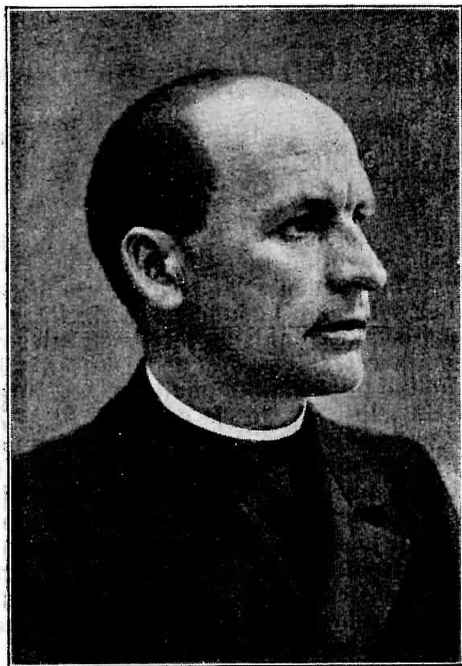
Posljednji dani Celestina Medovića.

Već na početku g. 1919. krajem siječnja C. Medović je počeo osjećati bubrežnu bolest. Nije mu se račila hrana, noge mu stale oticati, vid mu smalaksao, pa je očito oronuo. Jedno jutro legne u krevet. Tužio se svakako, ali svoju bolest nije smatrao opasnom. Nije ga mnogo briga mučila. Kod kuće nije imao dovoljno njege ni poslužbe. U svojoj vili na kraju Kune, svog rodnog sela, živio je osamljen, bi reći, kao pepeljuga, bez svih onih ugodnosti, što bi ih na njegovu mjestu zahtijevao svaki srednji umjetnik. Iz njegove stare očinske kuće, kakih četrdeset koraka daleko od vile, dolazila bi k njemu nekoliko puta na dan nevjesta, žena brata mu Vlaha. Zovu je u selu „Ilijača", jer je od kuće Ilića. Žena polovna, neuka i jednostavna, bez ikaka razumijevanja za veći red i za više duševne potrebe svog djevera umjetnika. On se pak privikao odavna njezinom načinu i nespretnim joj kretnjama. Medović se u dugom vremenu prerušio malo po malo u običnog seljaka, koji je suviše bio — umjetnik. Zato u svojoj kući nije osjećao potrebu komforta, bio je s malim zadovoljan. Tako je i odviše štedio, a za rata trpio je nestašicu gotovo u svemu, napose u hrani. Naručaba je imao i onda, dok je većina naših umjetnika i u Zagrebu i drugdje preživljavala gospodarsku krizu.

„Ilijača" mu je redila spavaću sobu i čekaonicu. U ateljer nikad, ni ona ni ko drugi, nije smjela dirati: samo tu nije se u nju pouzdavao, da ne bi iz neukosti napravila kakovu štetu. Zato je u njegovu ateljeru bilo sve kao razbacano, puno prašine, što mu inače nije ometalo radnju.

Medović po temperamentu južnjak i gdjekada plah, nestrpljiv, kraj svega toga, što je najbolju umjetničku školu svršio u Njemačkoj, nije nikako bio duševno sređen i odmjeren u radnji. Tako je isto bio nesređen i u običnom životu, sklon više manje talijanskoj rastresenosti, dok je potreba

umjetničkog izricanja bila kod njega gotovo posve instinktivna. Za bolesti mu „Ilijača" je donosila iz stare kuće jednostavnu seljačku hranu, u čemu bi je katkada zamijenila njezina kći Ljerka, tiha dvanaestgodišnja crnka, koju je Medović za uspomenu naslikao. — Portret visi još u gostinskoj sobi o zidu.

CELESTIN MEDOVIĆ.

Celestin mi se odavna nije bio oglasio. Čudio sam se. Želio sam znati uzrok toj šutnji. Tekar krajem veljače javlja mi svoju bolest. Kaže, da se ćutio slab netom je došao iz Dube, sela moje župe, gdje je 1918. sproveo Božićne blagdane. Baš te je godine lijevala kiša bez prestanka. Crkvica sv. Mare na moru daleko je od sela dvadeset časa. Tu je svaki dan pjevao Misu za one pobožne seljane i vrle ribare, ali bi

gotovo svakiput dobro pokisnuo, a nije bilo koga da na nj pripazi. On sam nije baš mnogo mario za sebe.

U pismu mi se jada, da ga više muči danguba, nego bolest. Poslije desetak dana mi piše, da mu je bolje, da pomalo radi u svome ateljeru, a sada da je najviše zabavljen oko škice: „Oslobođenje naroda". Taj je motiv oglasila Hrvatska Vlada u Zagrebu za natječaj svim našim slikarima. Medović me pita, kako bi bilo najprikladnije, da se simbolički prikaže Austrija, koja je toliko vijekova držala naš narod pod svojim igom. Ujedno spominje, da će poslati na I. jugoslavensku izložbu u Split nekoliko svojih malih radnji, kad mu nije moguće da pripravi većih slika. Sada nastade između mene i njega mala prepirka, kako da se simbolički prikaže sila i gospodstvo Austrije na platnu. On je htio — a tako je i ostalo na škici, koja se još ima nalaziti kod zemaljske Hrvatske Vlade u Zagrebu — da je probodeni zmaj najpodesniji simbol za nadvladanu Austriju. U tom su ga utvrdili i neki drugi prijatelji. Meni se činio takav simbol nešto banalan, neestetičan. To se moglo upotrebiti samo kod religioznih slika, da se označi moć đavla, dočim mi se učinilo, da će oklopljeni vojnik (vitez) mrka pogleda bolje odgovarati militarističkoj sili slomljene monarhije. Tim bi se bolje istaknuo kontrast među tim vitezom i među Kraljevićem Markom, simbolom naše nacije, koji buzdovanom obara tog oklopljenog vojnika što hrabro pada. A kaki je kontrast između Marka i — zmaja ? Nijesam uspio u svome predlogu. Ili ovako, ili onako, u stvari je svejedno: slikar je nažalost umro prije nego je zagrebački umjetnički jury izrekao o slici svoju.

Poznao sam potanko sve njegove kućne prilike, te početkom ožujka odoh do njega na Kunu, da ga vidim. Sastanak naš bio je kao uvijek srdačan, više nego prijateljski. On ti brže bolje na prozor, otvori persijane, pa zaviči:

„Ilijača, Ilijača! Ne budi ti muka, odmah dvije kafe bijele, meni i gosparu — odmah!"

Daleki odgovor Ilijače potvrđivao je, da je razumjela nalog našeg slikara. Naš dialog produžio se do blizu podne, a činilo nam se sve kao tren od oka, tako nam je bilo ugodno na sijelu. Ali sam nažalost opazio žive tragove boljetice na njegovu obrazu. Iza domaće sofre upro je sve sile, da ide na liječenje u Split, u sanatorij. Obeća mi, da hoće. Iza nekoliko dana sabra nekoliko svojih slika, 14 na broju, i ponese u Split. Oćutio se nešto bolje. Tako se svrati u sanatorij Dra. Jakše Račića, da ga pomno pregleda Röntgenovim zrakama.

Račić je jedan od najvrednijih liječnika u našoj užoj domovini. Njegovu Röntgenovu zavodu nema premca u našoj domovini. Dr. Račić zacijelo nije bio upućen u Medovićeve kućne prilike. Nije ga znao zadržati u svome sanatoriju, a Medović nije bio pripravan, da puno troši „bez potrebe". Račić prikaže slikaru, da se njegova bolest može postepeno izliječiti samo dijetom, a to može polučiti kod kuće. Medović se vraća sa optimizmom k svojima, na Kunu, a pošto kod kuće nije ni mogao naći prave njege u bolesti, nije se više oporavio. Njegovo se prteno zdravlje tančalo s dana na dan. Kad bi bilo lijepo vrijeme, a zdravlje mu dopuštalo, čitao bi Svetu Misu u Matici ili kod oo. Franjevaca. Taj bi dan štogod radio u svome ateljeru. Pismeno mi se ipak te dane tuži, da je dosta slab, pa da ne može izvršiti onih radnji većih dimenzija, koje bi imale biti epohalne, a koje je nosio urezane u svojoj duši. Izriče nadu, da će doći i tomu svoje vrijeme, a kad zatopli i procvate dobro proljeće, da ćemo se sastati u maloj Vrućici, gdje će da meni ukaže slikanje vrijesa, masline i drugih motiva.

Na 27. ožujka 1919 društvo je „Medulić" priredilo u Splitu I. jugosl. umjetničku izložbu, koja je dobro uspjela. Medović je bio zastupan sa neznatnim svojim radovima, jer kaže, da je „pomeo ateljer" i poslao, što mu se našlo pri ruci. Ali ipak i na tim malim slikama, navlastito krajolicima i mrtvoj naravi, pokazala se superiornost Medovićeva kista. Nego kritika, poimence ona, što je osvanula u dnevniku „Jadran", očito je ozlovoljila Medovića. Nije bilo pravo, što su neki mlađi omalovažavali u neslanim prikazima rad C. Medovića. Ja sam bio kod otvorenja izložbe, pregledao sam pomno i Medovićeve slike, te poslao izvještaj „Hrvatskoj Prosvjeti" (br. 3—4, 1919 Zagreb), gdje sam Medovićevim stvarima podao zasluženo priznanje. Superiornost Medovićeva na izložbi poznala se i time, što su gotovo sve njegove radnje bile kupljene, a one drugih slikara nijesu tako sjajno prošle. Na 10. svibnja 1919. opet viđeh Medovića na Kuni prigodom svečanosti Bl. Gospe od Loreta. Misio je na Gospinom oltaru u franjevačkoj crkvi punoj pobožna naroda. Nije se osjećao dobro, pa nije mogao biti s nama, okolišnim župnicima na ručku u samostanu. Opazio sam taj dan u dugu razgovoru, da ga ostavljaju sile. Ali on nije opažao nikakove opasnosti za sebe, niti je tražio bolju njegu u bolesti: „Fala Bogu, nema velika zla!" — znao je kazati svakome. Ono je ljeto kutarisao u zdravlju i bolje i gore. Spravljao i dovršio dapače nekoliko slika, krajolika. Na tim radnjama sam opazio, da njegova umjetnička snaga nije podlegla fizičnoj slaboći. Ali na jesen klonu i legne u postelju i napokon stade da se vjerno pokorava liječniku Dru Lisičkomu, prijatelju, koji je nalagao, da mora neprestano ležati. Ipak nije ga baš posve poslušao. jer je i na postelji imao mali „Skizzenbuch", gdje je nešto crtao, pak boje i kičice, i pravio male slike na kartonu, najviše prilike Majke Božje! Dvaputa sam ga zatekao zanesena u tome poslu i s najvećim ga poštovanjem iz daleka prikorio. Nije koristilo! Tekar kad je, negdje sredinom prosinca, radi akutnog nastupa boljetice obnevidio, prepao se. Dohrlio sam k njemu na konju. Nije me upoznao odmah. Zaboljelo me u duši. Pukla mu pred očima pogibelj smrti. Upokojio se u misli, da bi mogao umrijeti, ali još mu je iskrila nada, da bi mogao i ozdraviti. Poviše njegove postelje u sobi na južnoj strani njegove kuće vise tri njegove prekrasne slike: „Majka Božja pod Križem", s pobočne strane „Sveti Frano u ekstazi" i „Majka Božja sa djetešcem Isusom i sv. Ivanom Krstiteljem." U ovu posljednju bi, kao u časovitoj i strjelovitoj molitvi, podigao svoje obnevidjele oči. Rastanak je naš bio tužan. „Pozdravi mi! — reče sa nekim predanjem u višu volju — u Trpnju gospara Don Dinka, i preporuči mu, da mi pošlje koju kapljicu svete vodice od Lurda eda pomažem oči!" — Onda se poljubismo, a da nijesmo znali da je to naš posljednji cjelov i sastanak. Za Božić mi odvraća na čestitku sitnom kartom, da sada lijepo vidi i nešto brška na postelji, valjda se igra sa penelom.... Ta me vijest jako razveselila. Zamišljao sam u nedalekoj budućnosti, koliko će još — možda najdivnijih djela stvoriti njegova proslavljena kičica.

.... Prevario sam se. Na početku nove god. 1920 nastala kriza u njegovu zdravlju. Pomisli na vječnost. Pozva jednog franjevca iz samostana i obavi skrušeno i pobožno sveopću ispovijed, a sutradan ga svećenik okrijepi sa Svetom Pričesti. Nekoliko dana iza toga sproveo je nemirne i teške noći, bojao se da ne umre — tako mu je bilo teško, pa je svojta neprestano bdila uz njega. Kad je pozatim oćutio olakšanje, razveselio se i zapitao liječnika, bi li mogao ići u bolnicu. Njegov mještanin, mladi još neizučeni medicinar, dao mu nespretan savjet, da pođe u sarajevsku zemaljsku bolnicu, gdje ga je čekao drugi njegov mještanin, Dr. S. Skurla, sekundarni liječnik u bolnici. Medoviću bljesne preko pameti živa nada u zdravlje, i naloži svojima, da ga spreme na put.

Prije nego se digao iz kreveta, nešto mu palo na pamet. Zovne k sebi sinovca Mata i reče mu, da mu donese sliku „Oslobođenje naroda". Staviše mu je ravno pred oči na krevetu. Gleda kroz nataknute očale: nešto fali. U ruci kralja

Petra fali mač. Zapovjedi, da mu donesu paletu, boje i kist. U jedan čas zamoči kist i jednim vještim potezom njegova kista stvori se u ruci našeg prvog Kralja mač osvete. Sliku vratiše na svoje mjesto u atelјer. Sad je bio zadovoljan. To je bio p o s l j e d n j i p o t e z i kret njegova kista. Dostojno da se ovo zabilježi. Baš one dane nastala jaka studen, koja je samo uskorila njegovu smrt. Uprkos svim poteškoćama odlaska Medović skupi ono malo svoje snage i s teškom mukom ostavi svoju vilu i rodni zavičaj — posljednji put uzjaši na mazgu, poduprt i pridržavan od dva nećaka, pa nistrmo u luku Crkvice — 1 i pol sata daleko od Kune — pa u parobrod do Metkovića, odakle se odvezao po teškoj studeni željeznicom u Sarajevo. Liječnici su u bolnici našli, da je njegov život na koncu. Bolesniku se učini, da mu nije baš najgore, toliko, da je onako bez reda i bez svake literarne vrijednosti u II. knjižici nastavio bilježiti svoje memoare, ponajviše dojmove s putovanja po Italiji i neke druge uspomene iz škole, te prispio do god. 1894. Ove je bilješke pisao najviše olovkom na moj poticaj. Vidio sam već u jesen 1919., da je njegov život u opasnosti, i vruće sam ga zamolio, s nekim prijateljima, da pobilježi sve važnije podatke o svome životu i radu. Poslušao je teškom mukom, ali gotovo bez koristi. O sebi nije zabilježio ništa, a spominjao je dosta nespretno svoje doživljaje u Rimu, Firenci, Parizu, u Njemačkoj, Beču i u drugim mjestima, i to veoma površno. Ono malo što je natuknuo o sebi (kod mene su obje njegove knjižice), bilo je škrto i netačno, pače nije znao nabrojiti niti svoje glavnije radnje. — Bolestan i onako nesređen nije se htio malo više zamučiti, da dotjera malo bolje i savjesnije svoje bilješke. Nadao sam se, da će u tome biti bar tako obilan, kao njegov prijatelj Bukovac u svojoj knjizi: „Moj život" — ali sam se prevario.

Nego u bolnici, odmah iza četiri - pet dana počne C. Medovića naglo ostavljati životna snaga. Liječnici zaključiše, da se slavni bolesnik ima podvrći operaciji na bubrezima, ali se brzo uvjeriše, da je previše slab, i da je već kasno. Bolesnik zaželi svećenika i pobožno se ispovijedi i pričesti. Uz bolničarke dvorahu bolesnika i dva njegova nećaka, koji su ga pratili na putovanju. Posljednjih dana počevši od 20. siječnja nastupiše teški bolovi. Sad je gledao jasno smrt: izgubio je svu nadu u ozdravljenje. Malo je ko u Sarajevu znao, da se u zem. bolnici nalazi naš znameniti slikar. U bolesti ga je često pohodio književnik Dr. Niko Andrijašević i bogoslov Stijepo Majčica, rodom iz Oskorušna blizu Kune. Medović je bio po naravi čedan, nije želio, da se iko zanima

za njegovu osobu, pa nije ni želio k sebi kakovo odlično društvo, što mu nije bilo teško naći. Oporuku je bio još kod kuće napisao i raspoložio sa svojim imanjem. Svoj rukopis je usmeno zavještao meni. Te dvije knjižice, to mi je njegova posljednja uspomena. Dva tri dana bio je posve miran i spokojan, očekivajući smrt. Neprestano je bio zanesen u tihoj molitvi, pa nije hotio, da se oko njega žamori. Napokon zaželi sv. Pomazanje. Iza svetog čina, kažu njegovi nećaci, često bi uzdahnuo, očekujući konac života: Dođi dragi Isuse! U oči smrti, dan prije, nije osjećao bolova. Gasio se pomalo, tiho kao svijeća. Agonija je trajala nekoliko sati, a točno na 26. siječnja pred večer ispustio je Celestin Medović svoju dušu. Vijest o njegovoj smrti prosula se po Sarajevu munjevitom brzinom. Vlada u Sarajevu, Splitu i Beogradu bila je odmah obaviještena. Veliki pokojnik je zaslužio i imao sprovod poput kakova kralja. Sjajnije pogrebne časti nije Sarajevo nikada vidjelo. Na sprovodu iz bolnice do željezničke stanice bili su predstavnici svih vlasti, pristupilo je građanstvo bez razlike vjere i politike, defilirala je vojska. Danas njegove kosti trunu i čekaju zvek anđeoske trublje u grobu, što ga je sam podigao kraj omiljele crkvice Sv. Spasitelja na seoskom groblju na Kuni.

* * *

Dr. Jakov Čuka, kanonik u Zadru.

(Autobiografija).

DR. JAKOV ČUKA.

Sin sam težačke obitelji. Rodio sam se 15. srpnja 1868. na Zaglavu na Dugom Otoku kod Zadra. U trećoj godini uzela me k sebi u Zadar tetka i tu sam izučio pučku školu i gimnaziju na tal. jeziku i bogosloviju, zatim crkveno pravo u Rimu, kao pitomac Zavoda Sv. Jerolima, gdje sam u 22 godini postigao i doktorat, a iza toga u Zadru 1890. bijah zaređen svećenikom. Dvije sam godine u Diecez. Sjemeništu poučavao hrv. jezik i služio kao žup. pomoćnik kod zborne crkve Sv. Šimuna u Zadru. Čim je nadbiskupom postao pok. Rajčević imenovao me kančelirom Nadb. Kurije, koju sam službu obnašao sve do njegove smrti, pak se zahvalih. Međutim bijah sa Sv. Šimuna premješten u župu Sv. Stošije u Zadru kao žup. pomoćnik i koralni vikar, a g. 1895. bijah imenovan katehetom više tal. gimnazije u Zadru, i ostao sve do 1. ožujka 1904., a od onda sam kanonikom Prvostolnog Zadarskog Kaptola. — Za Nadbiskupa Dvornika bijah upraviteljem Nadb. Kurije od 11. ožujka 1904. sve do 1. kolovoza 1908., kad se na toj časti zahvalih.

Prve moje književne radnje bijahu male novele ili crtice. Prvu pod naslovom „Tko joj je kriv" napisah 1885. a tiskao ju je N. Šimić u „Iskri" god. 1886. Ali odmah već ostavih se toga i prionuh uz književnu kritiku. Prvu kritičku radnju napisah koncem god. 1886. i tiskana je u „Nar. Listu" 1887. pod naslovom „Hrvatska mladež i Zvonimir". Tadašnji urednik Marin Sabić pohvali mi mnogo radnju i osokoli me da nastavim na tom polju i šiljao mi razne knjige modernih tal. kritičara. I tako u Nar. Listu ugledaše redom svjetlo moje radnje o Šimićevim crticama, o Ivu Vojnoviću, o Draženovićevim Iskricama god. 1887. i duga studija o Romanu 1888. Iste godine napisah i oveću radnju o tal. pjesništvu u II. polovici našega vijeka, koja je izašla u „Viencu", a Zadarska „Hrvatska" donijela je 1889. moju kritiku Kovačićeva romana „U registraturi".

Boraveć u Rimu počeo sam pisati u tal. časopisima o našim piscima. I Ciampolieva Rassegna tiskala je moj članak o Zmaju Jovanoviću. Na molbu Ciampolia prevedoh pjesme o boju na Kosovu sa uvodom Pavićevim i sa vlastitim tumačem. Prevod je bio u prozi, a Ciampoli je namjeravao dodati i prevod u pjesmi i izdati to sve zajedno. Zašto do toga nije došlo, nijesam mogao doznati i moj je rukopis ostao kod njega, a on se njim služio u raznim publikacijama. Na molbu prof. Marčelića i Uccellinia na povratku iz Rima napisah kritiku Milaševa Pravoslavnog crkv. prava u Katol. Dalmaciji 1891. — U Rimu sam se mnogo bavio i daljim proučavanjem tal. knjige i napisah 1890. dugu studiju o tal. romanu, koja je dugo ležala kod Vienca pak izašla u Iskri 1892. Kasandrić bio opet pokrenuo u Zadru Iskru, i tu sam revno surađivao i pisao študije o Gjalskomu i Kumičiću, o Vodopiću i Tresiću, o Seoskoj noveli i o našim književnim nevoljama i kritici god. 1891. i 1892. Godine 1892. počeh opet u Viencu surađivati i god. 1892. i 1893. tu izađoše moje Kritike: Pamet i srce, Perey B. Kelley, Važno književno pitanje i Osvit. Iskra god. 1893. donijela je moju študiju o Martiću. Nastavljah i pisanje u tal. časopisima i to u Fanfulla della Domenica gdje izađe i moj prikaz o Gjalskom 1892. i razne študije o modernim tal. piscima i o tal. romanu u Roma Letteraria 1893.

Godine 1894. odlučih napisati veliku študiju o cjelokupnom Tolstojevom radu i to u tal. jeziku, da upoznam Italiju sa najvećim slavenskim piscem. Nakon svestrane priprave i proučiv svu tal., franc., njem. i rusku literaturu o tom piscu ja sami jedan mjesec dana grozničavim dnevnim i noćnim radom dovrših veliku radnju „Leone Tolstoi e le sue opere". — Napeti rad sruši mi zdravlje, obolih teško na živcima, a radnju s raznih razloga nijesam u tal. jeziku objelodanio sve do god. 1903., izuzev zadnje poglavlje, koje tiskah već 1894. u Fanfulla della Domenica. — Godine 1903. radnju poslah časopisu „Rivista politica e letteraria" u Rim, koja je donijela u 5 brojeva veći dio prvog dijela samo, i radnja

ostane nedotiskana, jer je Rivista prestala izlaziti. — Na molbu nekih znanaca da bih tiskao djelo u hrv. prevodu, odlučih se na to pristati, ali sam nijesam htio ni mogao ni prevesti ga ni pregledati ni ispraviti prevod, što je učinio klerik Baničević, koji u ostalom nije potpuno poznavao tal. jezik, i poslah prijevod „Nadi" gdje je ugledao svjetlo 1896. i 1897. U Nadi pročitah koje poglavlje prevoda i uvjerih se, da je na više mjesta prevod iskrivljen i loš i ne odgovara originalu. Iz hrvatske književnosti kroz to doba napisah u Viencu 1895. kritiku Gjalskijeva „Radmilovića" a u „Katol. Dalmaciji" prikaz o Buzoliću, članak o hrv. knjiž. listovima i opširnu študiju o „Hrv. narodnoj književnosti" i u „Koledaru Matice Dalm." prikaz o novim pojavima na književnom obzorju i to sve godine 1897.

Za „Nadu" sam istodobno počeo pisati aktuelnije članke kao n. pr. dopis „Sa mletačke umjetn. izložbe" 1897. i niz prikaza o tal. suvremenim glavnim književnicima počev od D' Annunzia 1897. pak o Fogazzaru 1890. u „Prosvjeti" o Pascoliu u „Životu" 1889., o Vittoriu Aganoor u „Prosvjeti" 1900., o Neeri u „Nadi" 1900.

Kad je prijatelj Tresić pokrenuo „Novi Viek" u Splitu priopćio sam u njem razne kritičke študije: 1897. 98. i 99.: o kritičnom radu Marka Cara, o mlađem naraštaju u književnosti, o Osman-Azizu, o Vladimiru Boroti i o Silviju Kranjčeviću prije još nego je Matica izdala mu pjesme, jer je on još ispod tiska poslao mi bio primjerak. U N. Vieku izašla su i moja Književna pisma pet ih na broju. — U drugim hrv. časopisima malo sam kroz to doba surađivao. Na Kranjčevićevu molbu pisah mu u Nadu članak o Nietzscheu 1899., pak prikaz o pjesniku Hraniloviću i dopis sa treće međunar. izložbe u Mlecima 1899., a u Viencu iste godine študije o Leskovaru i Nikoliću.

U to doba se bila razmahala polemika između dvaju književnih pravaca, izmeđ tako zvanih starih i mladih i tamo spadaju moji članci „Stari i Mladi", „Discours de combat", „Knjiga Života", „Individualizam u književnosti", „Pred viekom", „Životu", „Manje programa a više rada", tiskani u Viencu i Prosvjeti 1899. i 1900. Pozvan na katol. sastanak u Zagrebu 1901. da izvjestim o knjiž. pitanju držao sam predavanje o uplivu književnosti i njezinoj zadaći. Istodobno pratio sam kritikom glavne druge hrv. knjige i pisao u Prosvjeti o Petranovićevim pjesmama i o Gjalskijevu romanu „Diljem doma", a u Viencu 1900. o Nazorovim i Bogovićevim pjesmama.

Godine 1900. u namjeri da proturim u svijet štogod o našoj novijoj knjizi, napisah tal. oveću študiju „Il romanzo croato", koju poslah Jeretovu u Pariz, da ju sa Jelavićem na francuski jezik prevede i protura u koju reviju. — Radnja pomoću A. Leroy-Beaulis-a bila je predana Brunetiereu za Revue des deux Mondes, ali nije tiskana, jer je on zatražio bio da se donekle preradi. Nije ni u tal. jeziku nikad objelodanjena.

O tuđoj knjizi i umjetnosti bavili su se moji članci u Nadi 1904. o novijim pjesnicima u Francuskoj i o četvrtoj međun. izložbi u Mlecima. Kad je Matica Dalm. počela izdavati „Glasnik" kao urednik posvetih mu svu svoju književnu djelatnost. Za 2 godine urednikovanja pisah u svakom broju pregled hrvatske i talijanske književnosti, a kad mi manjkao dopisnik i pregled poljske (br. 2. I. god.) i ruske (I. br. I. god. i II. br. I. god.—). Osim toga napisah u „Glasniku" slijedeće kritičke študije: Za stogodišnjicu Stj. Ivičevića, Nakon 400 godina, Nove pripovjesti, Finis Reipublicae, Novija hrv. lirika. — U drugim časopisima kroz to vrijeme nije izašao neg moj članak sa Turinske izložbe u Nadi 1903., dočim članak o „Tomislavu" i „Udovici" poslan Nadi 1903. nije nikad bio objelodanjen.

I time svršava moj javni kritički rad o našoj književnosti. I iza te godine osobito od god. 1905. do 1911. ja sam mnogo toga još napisao i izdao većinon u Narodnom Listu i u drugim raznim novinama, ali to su u opće članci kulturni ili politički, a takvih članaka pak najviše sam napisao u tal. jeziku za naš zadarski „Il popolo" 1908. i 1909. — Osim toga napisah i dva putopisa: „Atraverso la Scandinavia" 1908. i „Impressioni del Belgio e ricordi d' Olanda" 1909, koji su bili i u posebnim knjigama izdani i preštampani iz Smotre Dalmatinske. — Bio sam ponudio radnje nekojim zagrebačkim novinama i Matici Hrvatskoj. Naprosto odbili. Nije mi se dalo još na druga vrata kucati i tako napisah talijanski, jer mi je do toga najviše bilo da prije neg zaboravim zabilježim plod svojih razmatranja i svog učenja. — Od godine 1911. do 1921. nijesam nigdje ništa objelodanio, izuzev mali jedan članak „La stampa italiana e la Dalmazia jugoslava", koji je izašao u prvom broju lista „L' Adriatico Jugoslavo" u Zagrebu 1919. Moje su radnje tiskane većinom pod pseudonimom „Jakša Čedomil" a više puta i pod drugim siglama kao „P. Z." ili „Paško Zagorčić" ili X ili $_{*}{*}_{*}$ ili D. C. ili U. G.

Svršavam, vidiv da sam na dugo išao ovim što bih uprav morao nazvati katalogom (i ako nepotpunim) svojih djela, ali morao sam kakogod ispuniti što Vam u Zagrebu obećah.

U Zadru, 15. Rujna 1921.

Dr. Andrija Živković,
ravnatelj biskup. kancelarije.

Đakovo.

Uspomeni † Matije Manjarića.

Ti si se gotovo neopazice od nas odijelio. Kao da si na nečujnim krilima strpljivog mučenika preletio iz doline suza među vječne brežuljke, pa i ondje strpljivo, a sa blagim smiješkom iščikaš kojega od Tvojih. Ti si u dušama našim ostavio jasno i duboko urezanu sliku svoju i mi ne možemo, a da često duhom ne pohrlimo k Tebi, tamo gdje se smiruje čežnja za vječnim brežuljcima... Tamo si upravljao naše misli, za tu nadzemaljsku ljepotu budio u dušama našim razumijevanje.

Ti si sav zaronio u izvore vode žive, osjetio slatku snagu božanskog nadahnuća što jača, osvježuje, i Ti nijesi mirovao, dok nijesi k blagom izvoru božanske snage privukao i one Tebi povjerene...

Ti si u danima, kad se po hrvatskim krajevima tek stala buditi revolucija Kristove misli, snažno pripomagao, da se prevratna vatra misli i osjećaja ne zapreta. Znao si, da je u mladim dušama užgeš i da je njetiš, dok se žarom ne rasplamsa. Gorio si od svetog, čistog zanosa za pobjedom Kristovih načela i sve, što je s Tobom u dodir dolazilo, moralo je da tom vatrom gori.

Mi smo je osjećali i iza meke Tvoje riječi kao i iza sjajnog oka Tvoga.

Tvoj je život tolikima, koji Te upoznaše bio i ostao svjetionikom i sigurnim utočištem kroz valove svjetskog talasanja. I makar fizički s'rvan, ostao si snažnim pobornikom i zastavnikom orlovske naše misli do konca života svoga! Tvoja svijetla uspomena živi u našim srcima — ja znam, da duša Tvoja zaziva blagoslov Neba na ovaj hrvatski novi rod i s njim živi!

* * *

Pokojni je Matija Manjarić službovao nakon ređenja u god. 1899. kratko vrijeme u duhovnoj pastvi kao kapelan. Postao je onda prefektom u Biskupskom dječačkom sjemeništu u Osijeku i tu proveo gotovo dvadeset godina. Godinu dvije dana pred smrt svoju postao je i upravnikom toga zavoda i kao takav umro je dne 1. svibnja 1921. u Osijeku. Jedan veliki dio inteligencije u našoj biskupiji i duhovnog i svjetovnog staleža, koji je boravio u Biskupskom dječačkom sjemeništu u Osijeku za svojih gimnazijskih nauka, s velikim poštovanjem i dubokom zahvalnošću nosi u svom srcu uspomenu pokojnog Matije Manjarića. Ja ću u par poteza tek nekoje karakterne crte iz ovog života istaknuti, da se ispred mnogih njegovih đaka bar donekle odužim za sve ono, što je on nama bio u životu.

* * *

Sve za načelo!

To je misao, koja mnoge moćno nadahnjuje. I za katoličkog inteligenta ta je misao samo jedna karika u dosljednoj izgradnji njegovog katoličkog naziranja na svijet i život. Manjarić je bio ovom mišlju tako duboko prožet, da je s posebnom skepsom gledao na svaki pothvat, koji odmah na početku otvoreno i jasno nije iznio svoga načelnoga stanovišta. Imao je poseban neki fini osjećaj za ono što jest u skladu, a pogotovo za ono, što nije u skladu s vječnim principima. On je s tolikom dosljednošću tražio primjenu katoličkih načela na svakom polju javnog i privatnog djelovanja, da su mu to već mnogi stali zamjerati. Činili su to međutim ljudi, koji sami nijesu imali razumijevanja za radikalnu primjenu katoličkih principa osobito u javnom životu. Oni su se možda i razmitali svojim katolicizmom i nikoga u tom nijesu preda se puštali, ali Manjarićevo konsekventno stanovište smatrali su — pretjeranim. Ja ovdje samo izdaleka ciljam na dobro poznatu i vrlo zanimivu njegovu radnju „Naši salezijevci i jeronimovci,", što je u svoje doba izašla u „Vrhbosni".

Pa i oni, kojima bilo s kojeg god razloga nije išao u račun ovaj radikalizam, morali su priznati, da je Manjarićevo stanovište posvema dosljedno izgrađeno, neoborivom skolastičkom logikom. On nije htio da stvara kompromisa, on je svagdje i u svemu tražio čisti katolicizam, zastupao naziranje, da naša svaka pojedina akcija mora biti po-

svema samostalna, skroz izgrađena u suglasju s načelima Katoličke Crkve.

Vinuo se dakle u poimanju savremene katoličke akcije veoma visoko. Pod vidom vječnih vrijednota prosuđivao je svaki čin u našem javnom životu. Možda je u tom i pretekao mlađe neke naše kulturne radnike. Razvoj naših prilika dao mu je potpuno pravo.

*

Prijatelj mladosti!

S njom je, da pravo kažem, svoj život sproveo, za nju je živio, nju je oduševljavao. Njoj je u srce usađivao ljubav za načelo. S tolikom je simpatijom i psihološkim razumijevanjem pratio razvoj mladih duša u zavodu, da je za svakoga znao, gdje mu se i kako valja približiti. Držim, da ih se ne će naći, koji bi se u tom pogledu mogli a nj potužiti.

U vrijeme, kad je katolički đački pokret bio na našim srednjim zavodima nepoznata stvar, daje Manjarić starijim đacima svake nedjelje konference, u kojima uzima pod nož katoličke kritike sve pojave našeg javnog života. Prama lijepoj knjizi, znanstvenim publikacijama, umjetničkim nastupima, kulturnim pothvatima zauzima stanovište. Tumači principe, prema kojima valja stvar prosuđivati, a upozorava na površnost liberalnih kriterija. A kad je nastupom „Hrvatske Straže" i „Luči" počelo gibanje i među našim đaštvom po svim srednjim zavodima — Manjarić je onaj, koji organizacijama đačkim daje života na poseban način. On je aktivan u svim nastojanjima. On budno pazi, da se pravi duh katoličkog shvaćanja u osječkim organizacijama gaji. I u tom uspijeva s profesorom i katehetom na gimnaziji Franjom Posavcem tako, da je osječka organizacija Katoličkog đaštva jedna od najboljih na srednjim zavodima našim.

A kad je posljednjih godina dobio kao pomagače u svom radu dvojicu bivših svojih đaka, S. Flodina i M. Jelenčića, jednog kao prefekta, a drugoga kao spirituala, snovao je, kako da ovaj zavod podigne u red prvih ovakove vrste. Svatko nepristran će međutim priznati, da je on bio žarište svake katoličke akcije u Osijeku.

Jedno je osobito svojstvo imao pok. Manjarić: znao je mladim ljudima tako pristupiti, da se otale polako razvilo

prijateljstvo. On je znao zadobiti simpatiju u toliko, da mu je mlad čovjek ne kao poglavaru, nego kao prijatelju razotkrivao svoje srce. Neumorna korespondencija je to samo još jače utvrđivala. Razumije se, da je on to upotrebio u smislu čitavog svog nastojanja i svog idealnog programa u odgoji mladeži.

*

Sacerdos secundum Cor Jesu.

Naša je biskupija izgubila u njemu jednog od najboljih svojih svećenika. Apostol ljubavi k Presvetom Srcu! Kao mlad svećenik toliko je u Otoku kao kapelan revnovao za slavu Presvetog Srca Isusova, da je još i dandanas vidljiva u onoj župi njegova uspomena i plod njegovog apostolskog mara. Da je ostao u duhovnoj pastvi, on bi bio čudesa počinio u ovim našim krajevima, gdje je puk u velike privržen vjersko-nabožnom nastojanju. Ali Providnost mu je dodijelila drugo polje rada, na kojem je isto tako žarko odsijevao njegov svećenički karakter.

Svagda je od njega strujao fin osjećaj za svet i čist svećenički život. A što ga je napose resilo, to je ono do skrupuloznosti razvijeno nježno osjećanje s Crkvom. Sentire cum Ecclesia! Instinktivno je osjećao, što njezinim duhom ne diše. Kad se nakon enciklike „Pascendi Dominici Gregis", kojom je Pijo X. odsudio modernizam, razmahala modernistička i antimodernistička polemika po časopisima i novinama, naručuje on iz Italije najradikalniji list „La Riscossa", koji temperamentno brani reformatorske težnje i odredbe velikog pape Pija X.

A kad se i kod nas javilo glasova, koji u nekim manje važnim pitanjima nijesu do kraja shvatili odredaba i preporuka Pija X., on je nepopustljivo branio princip: da papu valja slušati ne samo u onom, što zapovijeda, nego i u onome, što preporučuje, gdje god se radi ob očuvanju katoličkih interesa.

Znao je i u sebi osjetio, da je Presveto Srce fons vitae i sanctitatis. Na tom se izvoru života krijepio, zato je sveto i umro.

*

Matija Manjarić je perom radio koliko mu je samo njegovo vrlo slabo zdravlje dopuštalo. Učio je mnogo, čitao i bilježio neumorno. Od njegovih radnja vrijedno je da spomenemo:

Kulturna načela i rad naprednjaka. Izašlo najprije u „Hrvatskoj Straži" god. VII. i VIII. i zatim kao posebna knjiga u Senju (Devčić et comp.).

Brača Slovenci i brača Radići („Vrhbosna").

Istok i Zapad („Hrvatska Straža").

Obračun s liberalnim pravaštvom. („Hrvatska Straža"). I ove dvije posljednje radnje čitava su knjiga.

Naši salezijevci i jeronimovci. („Vrhbosna"). Pisao je opširno. Jezik čist, stil pravilan. Uvijek mu je pred očima bila čistoća katoličkih principa. K njihovom razmahu i pobjedi skrenuo je sav život svoj. Neka mu živi časna uspomena među hrvatskim svećenstvom!

Dr. Fran Binički, Široka Kula (Lika).
župnik.

Ferdinand Karls.

Drage su nam uspomene iz prošlih dana, draga uspomena na velikoga vođa i velike subojnike. Evo Vam jedne, da se ne zaboravi. Ne sjećam se pravo godine. Znam, da je bilo za ljetnih praznika. Pođoh po običaju na naš Patmos k našemu Proroku (kako smo ga zvali među se). Uz pokojnoga velikog biskupa i učenjaka nađoh i svoje stare prijatelje: Polonija, dra Palčića, Pilepića i dr. U razgovoru me priupita Mahnič: — Jeste li na Rijeci vidjeli Hartmana?

— Pa zar je na Rijeci?

— Da, ondje je. Imao bi i on doći.

Sjutradan popodne eto dra Alfirevića. Iza pozdrava će biskupu: — Znate, Presvijetli, što mi se dogodilo?

— A što?

— Prenoćih po običaju u Kapucina. Jutros dobih kartu. Pozivlje me neki Ferdinand Karls, Physiker aus Baden, da ga pohodim u „Hotel de la Ville..."

— Pa?

— Začudih se. Htjedoh uzeti detektiva i s njime poći u hotel, da vidim toga fizikera. Nu preumih.

— I pravo ste imali — primijeti smiješećke biskup. I mi se svi nasmijasmo.

Drugi dan eto pokojnog Manjarića. Jedva pozdravi biskupa razveze: — Da znate, Presvijetli, kako sam na parobrodu uživao! Vozio sam se s nekim Švabom. Veli, da je Physiker aus Baden, a zove se Ferdinand Karls. Izvrstan svjetovnjak. Kako ima čista katolička načela! Poznaje posve dobro naše prilike. Strosmajer mu je jako dobro poznat. A kako sve zdravo sudi!

— Pa kako ste se razgovarali?

— On natuca nešto ruski, ja nešto njemački, tako smo se razumjeli. Rekao mi je, da će se najprije iokupati i urediti, pa onda pohoditi Vas, Presvijetli.

Dok je Matija pripovijedao, i biskup i mi drugi jedva susprezasmo smijeh. Nije trebalo dugo čekati, i u biskupski dvor banu čovjek u civilu s malim zaliscima, s dalekozorom u ruci — gospodin Ferdinand Karls, Physiker aus Baden. Pozdravi glasno sa: Hvaljen Isus! — i poljubi Mahniću ruku. Manjarić se zagleda, a mi se nasmijasmo. Biskup priupita Matiju: — Pa nijeste li nikad vidjeli g. Hartmana?

— Jesam, ali ko bi ga poznavao!?

Hartman je htio upoznati rad riječkih mazona. Zato se bacio u civil i pustio zaliske. Na Potvrdi je prozvan Ferdinandom, a otac mu je bio Karlo, rodom iz Badena.

Dragi pokojnici, počivajte u miru!

Dr. Fran Binički.

DR. FRAN BINIČKI.

Dr. Fran Binički rodio se u Malom Selu, župe Lički Osik, kotara gospićkoga, 11. srpnja 1875. od seljačkih roditelja. Pučku je školu svršio na Ličkom Osiku, a gimnaziju u Gospiću s odličnim uspjehom. Zaređen u Senju, nakon III. godine bogoslovije, 1899. postao je nastojnikom u konviktu Ožegovićianumu i zajedno dovršio sjemenišne nauke. Poslan u Innsbruck postao je nakon dvije godine doktorom sv. bogoslovlja 1902. Biskup ga dr. A. Maurović imenova profesorom crkvene povijesti i prava u bogoslovskom sjemeništu. Tu je službu vršio 17 godina. Usto je bio najprije duhovnikom, pa nastojnikom, a napokon podravnateljem sjemeništa. Kad se sjemenište 1919. radi nestašice slušača moralo zatvoriti, poslao ga je biskup dr. J. Marušić u Široku Kulu za upravljatelja župe i to na njegovu želju.

U gimnaziji je dr. B. počeo pisati i pjevati 1893. Sarađivao je u đačkoj „Novoj Nadi“, u gospičkom „Hrvatu“, u zadarskoj „Hrvatskoj“, u „Hrvatskoj Domovini“, u „Hrvatskoj Prosvjeti“, u „Vrhbosni“, u „Hrvatskoj Straži“,

i u drugim časopisima. Napisao je mnogo crtica, više epskih pjesama (Krvav listak, Grgur Ninski, Glasi iz domovine, Ante Starčević, Domagoj, Katarina, kraljica bosanska, Tvrtko, Sreća nesuđena, Krštenje Hrvata, Ban Pavao Šubić i dr.) Znanstveni su mu članci rasuti po „Vrhbosni" i po „Hrvatskoj Straži." Sad se bavi prevađanjem iz tuđih jezika, jer bez pomoćnih djela ne može u ličkom zakutku raditi na naučnom polju.

Gdje je što.

Ispravci.

Zbog udaljenosti uredništva od Zagreba i zbog inih zaprjeka tehnički je posao oko knjige bio podijeljen među više prijatelja, pa su se tako i nehotice uvukle u knjigu mnoge pravopisne i ine pogrješke.

Neka ljubazni čitalac izvoli ispraviti barem ove glavnije pogrješke, koje treba da glase ovako:

Str. 18.: „O Anđele Arkanđele“ — mjesto: Arkanđela,
str. 29.: „i predobio ga za komunizam“ — riječ *ga* je ispušteno,
str. 31.: „A po sve pute“ — mjesto puta,
str. 42.: „Marko, pomozi“ — mjesto: Matko,
str. 58.—61.: svuda „đ“ mjesto: gj,
str. 62.: „Zrno suvice“ — mjesto: zrno suvica,
str. 63.: „burko“ — mjesto: busko,
str. 72.: „pred mojom crkvom“ — mjesto: pred svojom,
str. 76.: „dva oronula starca, praćena“... mjesto: praćeni,
str. 77.: „oživje“ — mjesto: oživе,
str. 81.: „četiri tačke značile bi“ — mjesto: značilo bi,
str. 85.: „i ponesoše mrtvo tijelo“ — mjesto: prenesoše,
str. 87.: „koga sam čedna poput prosjaka nosio“ — mjesto: čedan poput prosjaka,
str. 87.: „takav vam je eto naš hrvatski seljak“ — mjesto: takav nam je eto,
str. 91.: „U crkvi se svaki čas nekome smučuje“ — mjesto: smućuje,
str. 92.: „dođe ih desetak više“ — mjesto: desetak, više,
str. 105.: „hrvatskog naroda i jezika“, — mjesto: hrvatskog naroda jezika,
str. 156,—165.: svuda: „župski“ — mjesto: župni,
str. 173.: „moj drug, kapelan Pavao Jalžić“ — mjesto: moj kapelan...
str. 173.: „vu rukah“ — mjesto: ve rukah,
str. 177.: „župnika Maršića“ — mjesto: Marušića,
str. 182.: „šervanjimo od mijane do mijane“ — mjesto: ševrljamo,

str. 205.: u rečenici „jer se mnoga vlastita i topografska imena svršuju na 6 c“ — znak pred **c** imao bi biti stari slovjenski **jer**,

str. 205.: „kod kajkavaca na **ec**“ — mjesto: u kajkavskom na **ec**,

str. 211.: „Kad nije bilo kojiput dosta rabotara“ — mjesto: dosta rabota,

str. 212.: „uz pratnju gitare“ — mjesto: gitara,

str. 212.: „iz mjesta Auguštanovca“ — mjesto: Augustonovca,

str. 215.: „taj dobri čovuljak“ — mjesto: taj dobar čovuljak,

str. 218.: „Professora“ je još zatekao na životu“ — mjesto: Njega je još zatekao,

str. 231.—242.: svuda „madžarski“ — mjesto: mađarski,

str. 336.: „na nj potužiti“ — mjesto: a nj potužiti.

ZAHVALA.

Presvijetli g. Ante Akšamović, đakovački biskup, omogućio je svojim kneževskim darom izlazak prve knjige Almanaha, pa mu se Uredništvo ovijem svesrdice zahvaljuje ispred svega hrvatskog katoličkog svećenstva.

Isto tako lijepa hvala v. g. Pavlu Varžiću, župniku iz Vrpolja, na bratskoj potpori.